

Sayı: 3 Yıl: 2021 Haziran
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

3

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

3

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı | Issue: 3 • Haziran | June 2021
ISSN: 2687-2714

Sahibi | Owner

Prof. Dr. Mustafa Koç

Yazı İşleri Müdürü | Responsible Manager

Kasım Kaya

Editör | Editor

Prof. Dr. Muammer Cengil

Editör Yardımcısı | Associate Editor

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Dağcı

Yayın Kurulu | Editorial Board

- Prof. Dr. Ali Ayten • Marmara Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Hasan Kayıklık • Çukurova Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Robert Frager • Sofia University • ABD
Prof. Dr. Saffet Kartopu • K. Maraş Sütçü İmam Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Mustafa Ulu • Erciyes Üniversitesi • Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Söylev • K. Dumlupınar Üniversitesi • Türkiye
Dr. Karen Erlichman • Sofia University • ABD
Dr. Selene Kumin Vega • Saybrook University • ABD

Danışma Kurulu | Advisory Board

- Prof. Dr. Abdülkerim Bahadır • Necmettin Erbakan Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Ali Rıza Aydın • Ondokuz Mayıs Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin Peker • Giresun Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Üzeyir Ok • İbn Haldun Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Gülüşan Göcen • İstanbul Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. M. Naci Kula • Bursa Uludağ Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Orhan Gürsu • Akdeniz Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Turgay Şirin • İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi • Türkiye

Türkçe Metin Düzeltme | Turkish Proofreading

Yusuf Koç • Ali Yüksel • Sümeyye Çakıcı

İngilizce Metin Düzeltme | English Proofreading

Hamidullah Genç • Senanur Koç

Tasarım | Design

Prof. Dr. Mustafa Koç

Yönetim Yeri ve Adresi | Executive Office

Büyükdere Mahallesi Prof. Dr. Nabi Avcı Bulvarı No: 4
26040 - Odunpazarı/Eskişehir

Telefon | Phone: +90 222 217 57 57

E-posta | E-mail: turkmanevidanismanlikdergisi@gmail.com

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd>

Yayın Türü | Type of Publication

Uluslararası Süreli Yayın • International Periodicals

Yayın Periyodu | Period of Publication

Altı ayda bir (Haziran-Aralık) yayınlanır
Published biannually • June – December

Basım Tarihi | Date of Publication

30 Haziran • 30 June 2021

Basım Yeri | Place of Publication

Özcan Ofset

Gülbahçe Mahallesi 8. Doğan Sokak No: 4

16240 - Osmangazi/Bursa

Telefon: +90 224 254 77 14

© Mustafa Koç

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin *misyonu*, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında zengin içerikte ve kalitede akademik çalışmalar yayımlayarak Türk manevi danışmanlık ve rehberlik literatürüne katkı sağlamak ve bu çalışmalarını akademik topluluğa ulaştırmaktır.
- The *mission* of Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care is to contribute to the literature of Turkish spiritual counselling and care by publishing academic studies in the field of spiritual counselling and care with a rich content and quality and to convey these studies to the academic community.
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin *vizyonu*, akademik dergicilikte manevi danışmanlık ve rehberlik alanında dünyanın önde gelen ve saygın akademik dergileri arasında olmaktır.
- The *vision* of Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care is to become one of the world's leading and respected academic journals in the field of spiritual counselling and care in academic journalism.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

- **Editörden** | From Editor.....7-8
- **Makaleler** | Articles
- Zorluk ve Sıkıntılarla Başa Çıkma Süreçlerinde Manevi Destek Örneği Olarak İnşirah Suresi Üzerine Psikolojik Analizler
Psychological Analysis on Surah Al-Inshirah as an Example of Spiritual Support in Coping with Difficulties and Distresses
Mustafa Naci Kula 9-23
- Belçika'daki Müslüman Göçmenlere Hizmet Veren Manevi Danışmanların Eğitimi
Training of Serving Spiritual Counselors for Muslim Immigrants in Belgium
Mustafa Dönmez 25-53
- Dine ve Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışmanlık-II: Manevi Danışmanlık Perspektifinden Bir Uygulama Örneği
Psychological Counseling Sensitive to Religion and Culture-II: An Application Example from the Perspective of Spiritual Counseling
Muharrem Aka.....55-86
- Manevi Danışmanlığın Felsefi Temelleri Bağlamında Sokratik Doğurtma Yöntemi
Socratic Maieutic Method in the Context of Philosophical Foundations of Spiritual Counseling
Emel Güvenç 87-105
- Bağımlılıktan Bağlanmaya: Bağımlılığa Dini ve Manevi Yaklaşımlar
From Addiction to Attachment: Religious and Spiritual Approaches to Addiction
İsa Ceylan.....107-134
- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2013-2021): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi
Spiritual Counseling and Care Services of Presidency of Religious Affairs in Student Dormitories and Youth Centers in Turkey (2013-2021): Limitations and a Proposal for a Training Program
Mustafa Koç.....135-201

■ **Kitap İncelemeleri** | Book Reviews

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu <i>Spiritual Counseling and Care Services Basic Information Guide</i> Hatice Güven.....	203-212
Ruhun Hastalıkları ve Çareleri <i>Diseases of the Soul and Their Remedies</i> Selen Nurbanu Kahraman.....	213-227
Hastalar İçin Manevi Bakım <i>Spiritual Care for the Patients</i> Ayten Kesme.....	229-237
■ Yazar Bilgileri Author Information.....	239-241
■ Yayım ve Yazım İlkeleri Principles of Publishing and Writing.....	243-246

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

E d i t ö r d e n | F r o m E d i t o r

Değerli Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi okuyucuları!

Rabbimize şükürler olsun ki artık Türk manevi danışmanlık ve rehberlik araştırmalarının yayınlandığı süreli bir alan dergimiz var. Türkiye’de oldukça yeni bir akademik araştırma alanının Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi olarak, akademik dergicilikte her geçen gün olgunlaşacağımızı ümit ediyor ve alandaki araştırmalara bilimsel katkı sağlıyor olmanın sevincini yaşıyoruz.

Uluslararası hakemli dergi statüsüyle 2020 yılında akademik yayın hayatına başlayan Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi’nin üçüncü sayısıyla huzurlarınızdayız. TMDRD, başta siz kıymetli okuyucularımız olmak üzere dergi ekibimiz, hakemlerimiz ve yazarlarımızın katkılarıyla akademik yayıncılık hayatını düzenli biçimde devam ettirmeyi hedeflemektedir. Bu üçüncü sayıda, manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki farklı alt araştırma konularına ilişkin birbirinden değerli akademik ürünlere yer verilmiştir.

TMDRD’nin bu sayısında, Mustafa Naci Kula’nın *Zorluk ve sıkıntılarla başa çıkma süreçlerinde manevi destek örneği olarak inşirah suresi üzerine psikolojik analizler*, Mustafa Dönmez’in *Belçika’daki müslüman göçmenlere hizmet veren manevi danışmanların eğitimi*, Muharrem Aka’nın *Dine ve kültüre duyarlı psikolojik danışmanlık-ı: Manevi danışmanlık perspektifinden bir uygulama örneği*, Emel Güvenç’in *Manevi danışmanlığın felsefi temelleri bağlamında sokratik doğurtma yöntemi*, İsa Ceylan’ın *Bağımlılıktan bağlanmaya: Bağımlılığa dini ve manevi yaklaşımlar*, Mustafa Koç’un *Diyanet İşleri Başkanlığı’nın öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri (2013-2021): Sınırlılıklar ve bir eğitim programı önerisi* isimli makaleleri yer almaktadır. Ayrıca yine bu sayıda, Hatice Güven *Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu* isimli kitabı, Selen Nurbanu Kahraman *Rubun hastalıkları ve*

çareleri adlı eseri, Ayten Kesme de *Hastalar için manevi bakım* adlı kitabı inceleyerek bu üçüncü sayımıza katkıda bulunmuşlardır.

Sonuç olarak, TMDRD'nin bu üçüncü sayısına genel olarak bakıldığında, 6 araştırma makalesi ve 3 kitap incelemesinden oluşan akademik ürünler (n=9) yer almaktadır. Her bir akademik ürün, kendi konusundaki ulusal ve uluslararası literatüre katkılar sağlayarak alanda önemli bir eksikliği giderecektir.

Akademik dergicilik dünyasına yeni giren TMDRD'nin editörü olarak, yayın ekibim adına öncelikle yayım süreçlerinin tüm sorumluluğunu üzerine alan derginin sahibi Prof. Dr. Mustafa Koç başta olmak üzere bütün aşamalarında desteklerini esirgemeyen özgeci mutfak ekibime, bilimsel çalışmalarıyla dergimize kıymetli katkılar sağlayan akademisyen yazarlarımıza ve makaleleri büyük bir titizlikle inceleyen hakemlerimize çok teşekkür ediyorum.

TMDRD'nin bu üçüncü (2021/3) sayısının başta Türk manevi danışmanlık ve rehberlik araştırmaları olmak üzere uluslararası alan literatürüne katkılar sağlamasını diler, alan uzmanlığı birikimlerinizi yansıtan değerli akademik çalışmalarınızı ve manevi desteklerinizi beklediğimizi belirtmek isterim.

Dördüncü sayımızda buluşmayı ümit ediyorum.

Prof. Dr. Muammer Cengil

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 3 • Haziran 2021 • 9-23
Issue: 3 • June 2021 • 9-23

Zorluk ve Sıkıntılarla Başa Çıkma Süreçlerinde Manevi Destek Örneği Olarak İnşirah Suresi Üzerine Psikolojik Analizler

Psychological Analysis on Surah Al-Inshirah as an Example of Spiritual Support in Coping with Difficulties and Distresses

Mustafa Naci Kula

Doç. Dr.

Uludağ Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

E-posta: nkula@yahoo.com

Orcid: 0000-0003-1763-9620

Bursa / Türkiye

Associate Professor

Uludağ University

Faculty of Education

E-mail: nkula@yahoo.com

Orcid: 0000-0003-1763-9620

Bursa / Turkey

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 03 Mayıs 2021 • 03 May 2021
Kabul Tarihi • Accepted 14 Haziran 2021 • 14 June 2021

Ö z e t

İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim, semitik bir kutsal metin olarak inananları için terapötik değer taşıma özelliğine sahiptir. Bu çalışma, İnşirah Suresi'nin zorluk ve sıkıntı yaşayan bireyler için manevi önemini irdeleyerek surenin manevi danışmanlık açısından anlam ve önemini tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma konu ile ilgili kaynaklardan yararlanan teorik bir çalışmadır. Bu bağlamda, surede yer alan Peygamberimizin göğsünün genişletilmesi hakkındaki ifadenin duygusal açıdan değerine değinilecektir. Peygamberimizin içinde bulunduğu toplumun kötü durumuna üzülmeye ve çözüm olarak elinden bir şeyin gelmemesine bağlı hissettiği ağır yük peygamberlik görevi ile hafifletilmiştir. Peygamberimiz ilahi görev ile birlikte hakarete ve işkencelerle uğramasına rağmen İslam'ı kabul eden bireylerin sayısı arttığı için insanlara manevi anlamda destek sağlamak durumundaydı. Bu noktada surenin peygamberimiz için önemini anlaşılması günümüzde sıkıntı yaşayan bireylere örnek teşkil etmesi açısından son derece değerlidir. İnşirah suresinde Peygamberimizin göğsünün genişlemesi sürecini anlaşılır kılacak bilişsel ve davranışsal bilgilendirme söz konusudur. 5. ve 6. ayette her zorlukla beraber kolaylığın olduğunun belirtilmesi ile yaşananlarda genelde kolaylığın ön planda olacağı vurgulanmaktadır. Bilişsel açıdan yaşananlarda kolaylığın önemini vurgulanması manevi destek açısından son derece değerlidir. Yaşananlarda kolaylığın olduğunu bilmek ve olaylara bu gözle bakmak sıkıntı ve zorlukların aşılmasında manevi güç olarak önem taşımaktadır. 7. ve 8. ayetlerde de davranışsal açıdan manevi desteğin ipuçları karşımıza çıkmaktadır. 7. ayette bir işi bıraktığında diğerine geçme ya da bir işte yorulduğunda başka bir işi yapmanın tavsiye edilmesi göğsün genişlemesi ve rahatlama açısından davranışı değiştirmeye dikkat çekilmektedir. Surenin son ayetinde Rabbe rağbet etme davranışının tavsiye edilmesi etkili bir manevi destek özelliğine sahiptir. Rabbe yönelmek bireyin dini duygu ve düşüncesinin güçlenmesini sağlayarak zorluk ve sıkıntılarının üstesinden gelebilme imkânını oluşturmaktadır. Bütün bu özellikler surenin dini ve manevi kaynaklardan yararlanarak insanlara yaşadıkları sorunlarıyla başa çıkmaları için rehberlik etmek suretiyle manevi danışmanlık için anlam ve önemine işaret etmektedir. Bu noktada, İnşirah Suresi'nin Peygamberin şahsında zorluk ve sıkıntıları aşmada rehberlik örneği olarak sunulması insanlara manevi bir kaynak olma özelliğini taşıdığı söylenebilir.

A n a h t a r   K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • İnşirah suresi • Manevi destek
Zorluk ve sıkıntı • Dini başa çıkma

A b s t r a c t

The Holy Qur'an, the book of the Islamic religion, has a therapeutic value for its believers as a semitic scripture. This study aims to discuss the meaning and significance of Surah Al-Inshirah in spiritual counseling by examining its spiritual importance for individuals who have difficulties and problems. This is a theoretical study that benefited from the related resources about the issue. In this context, the sentimental value of the expression about expanding the chest of Prophet Muhammad will be talked about. The heavy burden the Prophet felt as he was upset about the unfortunate situation of the society he lived in and was not able to do anything to solve it was relieved when he was granted with the duty of prophethood. Although the Prophet faced insult and torture as a result of his duty, he still had to carry out his mission of providing the people with the spiritual support as the number of individuals who accepted Islam was increasing. At this point, understanding the significance of the surah for the prophet has utmost value to provide an example to people who are experiencing problems. In the surah, there are cognitive and behavioral ways of presenting information in making the process of expansion of the Prophet's chest comprehensible. In the fifth and the sixth verses of the ayah it is stated that there is ease with each hardship, underlining that most of the time ease/relief has more weight than hardship in challenging situations. Echoing the importance of ease in problems cognitively has utmost value for spiritual support. Understanding that there is ease/relief for each difficult situation and evaluating the events in line with this perspective is a significant tool of spiritual strength in overcoming challenges. Moreover, in the seventh and eight ayahs of the surah there are also clues of spiritual support with respect to behavioral aspects. It is suggested that people start another task/turn to devotion when they finish a task, drawing attention to changing behavior for the expansion and relief of the chest /heart. That it is advised to turn to the Lord for everything in the last verse is an effective way of spiritual support. Turning to God strengthens individuals' religious emotions and thoughts, enabling them to get through difficulties and problems. All these aspects point to the surah's meaning and importance in spiritual counseling in guiding people to deal with their problems through benefitting from religious and spiritual resources. At this point, it could be asserted that presenting the surah as an example of guide for overcoming difficulties and problems in the case of the Prophet is a spiritual resource for the people.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Surah al-inshirah • Spiritual support
Difficulty and distress • Religious coping

Giriş

Kur'an-ı Kerim'deki bazı sureler muhtevası gereği daha dikkat çekici birtakım özelliklere sahiptir. İnşirah suresinde dikkat çeken husus, Peygamberimizin yaşadığı bazı sıkıntıları aşmasında Allah'ın ona manevi desteğini belirtmesi ve bunun özelliklerini kapsayıcı nitelikte olmasıdır. Surede Peygamberimizin göğsünün genişletilmesi ve bu genişlemenin hangi yönleri ile gerçekleşebileceğine ilişkin bilgiler mevcuttur. İnsan yaşamında bazı nedenlerle yaşanabilecek sıkıntılar karşısında göğüs daralmasının aşılmasında Peygamberimiz örneğinden hareketle (Karapınar, 2016: 1) Allah'ın göğsün genişlemesi sürecinde hangi açılardan bu durumun sağlanmasına ilişkin manevi yardımın ipuçlarını surede vermesi, insanogluna Allah'ın önemli bir desteği ve yardımı olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle İnşirah suresi, içinde yer alan manevi yardım açısından ele alınması ve manevi danışmanlık bakış açısıyla yorumlanması gereken suredir (Ekşi&Keskinoglu, 2020: 249-251). Çalışmamızda İnşirah suresi ile ilgili ana hatlarıyla bilgi vererek manevi danışmanlık açısından surenin psiko-sosyal değerlendirilmesi yapılmaya çalışacaktır.

a. Araştırma Konusu ve Önemi

İnsan hayatında kendini iyi hissedeceği içinde rahatlatma ve huzurun olduğu bazı durumları yaşayabileceği gibi içinde huzursuzluk oluşturan sıkıntılı durumlarla da karşılaşması sözkonusudur. Böylesi durumlarda ne yapacağını bilemediği gibi, sıkıntılı hali artabilmekte ve kendisini çaresiz hissedebilmektedir. Çözüm olarak bazı arayışlar ve çarelere başvurmak da her insanın sıkıntısını hafifletmek ya da bunu aşmada yapması gereken davranışlardandır. Bazı çözümler ise manevi anlamda bireyin hayatında anlam ve önem taşıyarak ona rehberlik yapabilir. İnşirah suresi de Peygamberimizin sıkıntılarını aşmasında manevi desteğin Allah tarafından nasıl gerçekleştiğini anlatan suredir. Surede Peygamberimizin göğsünün genişletilerek sıkıntılarını aşmasında Allah'ın yardımı belirtilerek bu manevi yardımın bilişsel duygusal ve davranışsal yönleri olarak nitelendirilebilecek özellikleri de sure içerisinde yer almaktadır. Sıkıntılı durum yaşayan bir insanın bu halini aşmasında ve bunu nasıl gerçekleştirmesi gerektiği hususunda, İnşirah suresi ele alınmasını gereken bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın konusu İnşirah suresinin bireyin sıkıntı ve zorluklarını aşmasında ona nasıl manevi destek sağladığını ele almak ve manevi danışmanlık açısından da surenin anlam ve önemini belirtmektir.

b. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma; deneyimin, eylemin ve olayların nasıl anlamlandırıldığı üzerine odaklanan nitel bir çalışmadır. İnşirah Suresi nitel çalışma yöntemi olan tematik analiz yöntemi ile incelenecektir. İnşirah Suresi zorluk ve sıkıntıların aşılmasında manevi destek açısından ele alınırken konu ile ilgili tefsir ve diğer alanlarda yapılan çalışmalar yanında manevi danışmanlıkla ilgili alan yazın dikkate alınacak ve sure konu sınırları çerçevesinde analiz yöntemi ile değerlendirilecektir.

c. İnşirah Suresi ve İçerik Analizi

Sekiz ayetten ibaret olan İnşirah suresi, Kur'an-ı Kerim'de nüzul sırasına göre 12. sırada tertib üzere de 94. sırada yer alan ve bazı müfessirlere göre de kendisinden önce yer alan Duha suresi ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir sure olduğu belirtilmektedir (YAZIR, t.y.; c. 9: 288). Duha suresinde Peygamberimizin yalnız bırakılmadığı ve O'na Allah'ın darılmadığı, (Duha, 93/3) yetim ve öksüz kalmasına rağmen Allah tarafından himaye edildiği, (Duha, 93/6) yoksul iken zengin edildiği (Duha, 93/8) şeklinde nitelendirilmeler ile İnşirah suresinde belirtilen Peygamberimizin göğsünün genişlemesine yönelik manevi desteğin önemini kavratacak şekilde bir ön bilgilendirmenin varlığından bahsedilebilir.

Sure, Peygamberimizin Allah tarafından göğsünün genişletildiği bilgisiyle başlayarak ondan belini büken (İnşirah 94/3) yükünün hafifletildiği (İnşirah, 94/2), Şanının yüceltildiği, (İnşirah, 94/4), İki defa peşpeşe zikredilerek her zorlukla beraber kolaylığın olduğu, (İnşirah, 94/5-6), bir işi bitirdiğinde diğerine geçmesi ya da yorulduğunda başka bir işe yönelmesi, (İnşirah, 94/7) ve son ayette de Rabbine yönelmesi (İnşirah, 94/8) tavsiye edilerek göğsün genişlemesine imkan sağlayacak hususlar belirtilmiştir.

d. Zorluk ve Sıkıntıyla Başa Çıkma Süreçlerinde Duygusal Destek Olarak Göğsün Genişletilmesi

İnşirah suresinin ilk ayetinde Peygamberimizin göğsünün genişletildiğine dikkatimiz çekilerek yaşanan zorluk ve sıkıntılar karşısında duygusal rahatlamamanın önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü yaşanan olumsuz nitelik arzeden olaylarda birey olayın zorluk ve sıkıntı kısmını hisseder. İnsan yaşamında duyguların ayrı bir yeri ve değeri vardır. Duygu, yaşananlar karşısında olumlu ya da olumsuz olarak hissedilen durum olduğundan özellikle hastalık, kaza, ölüm vb. olaylarda birey şok, üzüntü, öfke, korku, isyan vb. olumsuz duyguları yaşar (Kula, 2006: 80). Bu duygular kişide göğsünün daralmasına iç dünyasında huzursuzluk hissetme-

sine neden olabilir. Bu nedenle kişinin yaşamında olaylar karşısında onları bilişsel açıdan da değerlendirmesinde veya anlamlandırmasında etki edebilecek duygu durumu eğer olumlu duygular şeklinde gerçekleşirse yaşanan olayın zorlukların aşılmasında veya olayın olumlu yanlarını görmede etkili olabileceği gibi olumsuz duygular da tersi bir durumun yaşanmasına neden olabilecektir. Duygu ve düşünce arasında ilişkinin varlığı insan yaşamında duygu durumunun biraz daha etkili ve belirleyici olduğu gözlenen bir husustur. Duygular düşüncelerin seyrini belirlediği gibi düşünceler de duyguların güç derecesine etki edebilmektedir (Hökelekli, 2008: 97-98).

Günlük yaşamda da “içim daraldı”, “canım sıkkın” gibi, ifadelerle dile getirilen içsel durum bireyin sıkıntılı bir hal içerisinde olduğunu veya yaşanan olayın olumsuz duygu ve düşüncelerinin yansıması olarak değerlendirilebilir (Dökmen, 2000: 106). Bu içsel durumun yaşanan olayın zorluklarını aşmada ve olayın bireyin hayatını etkileme düzeyini belirlemedeki rolü göz ardı edilmemesi gerekir. Zira iç daralması, kişiyi rahatsız edecek bir duygu olarak yaşamakla kalmaz aynı zamanda olayın anlamlandırılması ve değerlendirilmesine de etki ederek çözüm üretmenin önünde bir engel oluşturabilir. Bu durumun aşılması için bireyin yaşadığı iç daralması şeklindeki ruh halini değiştirecek bir çaba son derece önemlidir. İnşirah suresinin ilk ayetinde de hem peygamberimizi teselli edecek şekilde Allah’ın O’na manevi desteği, hem de göğsünün genişletilmesi ile yaşanan olayların üstesinden gelebilecek bakış açısı ve gücü oluşturacak manevi yardım hatırlatılmaktadır. Burada tefsirlerde de yer alan “Göğsün yarılması” şeklinde peygamberimizin çocuk iken kalbinin göğsünden çıkartılıp temizlendiğine ilişkin yapılan ve genelde zayıf bir rivayet olarak ta değerlendirilen “Şakku’s sadr” yorumunun (Yazır, t.y., c. 9: 292; Okuyan, 2021: 596) bireyin hayatında manevi desteğin kavranması açısından daha az belirleyiciliği vardır fakat göğsün genişletilmesinin vurgulandığı “şerhü’s sadr” durumunun manevi danışmanlık açısından daha işlevsel olabileceği ifade edilebilir. Çünkü göğsün genişlemesi, bireyde meydana gelen sıkıntılı, iç daralması şeklindeki halin aşılarak kendini rahatlamış hissetmek suretiyle yaşanan zorlukların üstesinden gelebilecek gücü bulmanın yanısıra olayların olumsuz duygularının azalmasına neden olabilecek duygusal değişimin de gerçekleşmesine imkân sağlayabilir. Zira insanda oluşan duygular, içinde tecrübe ettiği, iç halleri olarak dışa yansıyan ruhsal olgulardır. İnsanları davranışlara götüren güdüler duygularla ortaya çıkar (Cüceloğlu, 1991: 262). Hayatı sürdürmede etkili olan yeme içme gibi davranışlar belirli duygularla ortaya çıkar. Hoşlanma, zevk alma, acı duyma, tikslenme gibi haller insandaki iç dünyasında hissettiği dışa yansıyan ruhsal yönleri olan duygularıdır. Duygular

sayesinde bazı olaylar gerçekleştirildiği gibi, bazı durumlardan da kaçınılır. Bu itibarla insanda ortaya çıkan sevgi, güven, ümit gibi duygular olumlu davranmaya, kin, nefret, üzüntü, öfke gibi olumsuz duygular da sıkıntı, zorlanma hallerin yaşanmasına neden olabilir. Değerli olanla değersiz olanın, iyi ile kötü olanın ayırt edilmesine neden olan duyguların varlığı nedeniyle (Cüceloğlu, 1991: 262-263) İnşirah suresinde Allah'ın manevi desteği ile göğsün genişlemesinin olumsuz duyguların yerine olumlu duyguların kalpte yer almasına imkân sağlayacağını söylemek mümkündür. Böylece olumlu duygularla sıkıntı ve zorlukların aşarak olayların kolay yanını görebilme ve onları gerçekleştirme imkânı oluşabilecektir.

Bu durumun yansımaları olarak ilk ayetin devamında zikredilen hususlar üzerinde düşünülmesi gereken ve göğsün genişlemesine bağlı oluşacak olan rahatlama ve sakinlik halinin anlaşılması gerekir.

İnşirah suresinin başlangıcında Peygamberimizin göğsünün genişletilmesi ile duygusal bir rahatlama ve sakinliğe ulaşmasının sağlanmasının örnekleri olarak ayetin devamında yer alan hususlar bu sükûnetin ve rahatlamanın anlaşılmasına imkân sağlayıcı özelliğe sahiptir. İlk ayetten sonra göğsün genişlemesine vesile olan “belini büken zorluğun üzerinden alınması” ile şanınin yüceltilmesi” örnekleri göğsün genişletilmesine vesilen olan hususlar olarak dikkat çekmektedir.

“Belini büken yükün üzerinden alınması” ile ilgili yorumlar arasında peygamberlik görevinin yükünün hafifletilmesine ilişkin durumun belirtilmesi yanında peygamberimizin kendisinde insan olmasından kaynaklanan meydana gelmiş hatalarının affedilmesine de işaret edildiği belirtilmektedir (Yazır, t.y., c. 9: 297-298). Peygamberlik görevi son derece sorumluluk gerektiren bir durumdur. İnanmayanların tutum ve davranışları karşısında da sabırlı olmayı ve yapılan hakaret, alay etme ve üzerine deve işkembesi geçirme gibi psikolojik ve fiziki şiddet karşısında yaşanabilecek üzüntü ve sıkıntıların giderilmesinde de “belini büken yükün üzerinden alındığı”nın belirtilmesi, manevi bir desteğin varlığına işaret eden ve göğsün genişlemesine vesile olan bir durumdur. Ayette geçen “nikd” kelimesinin belini büken zorluk ve yükün ağırlığı sebebiyle belde meydana gelen çatırtı sesini ifade eden bir kelimedir (Yazır, t.y., c. 9: 295). Mevdudi'ye göre Peygamberimizin belini büken “yük”ün peygamberlikten önce toplumun içinde bulunduğu duruma karşı yaşadığı üzüntüyü belirtmektedir; başta toplumdaki ahlaksızlık, haksızlık, zulümler sebebiyle bu duruma çok üzülen peygamberimizin elinden bir şey gelmemiştir ancak Allah'ın peygamberimize peygamberlik görevini vererek ve ona yol göstererek yükünü, üzüntüsünü hafifletmiştir. Bu vesile

ile Peygamberimiz kendisine verilen nübüvvet görevi ile insanlığı ferah-latacak fesat, zülüm, haksızlıkları gidermiş, tevhid ilkesi ve iman esasları onun zihnindeki yükü hafifletmiştir (Mevdudi, 1991, c. 7: 163). Peygam-berimizin yaşadığı bu durumlar aynı zamanda onun göğsünün genişle-mesi açısından Allah'ın O'na sağladığı manevi destek olarak değeri-ndirilebilir.

Dördüncü ayette de Peygamberimizin şanı yüceltilmiştir. Peygam-berimizin hac zamanında Mekke'ye gelenlere kafirlerin Peygamberimizi kötülemek için sihir yaparak ana babayı oğlundan, kadını kocasından, kardeşi kardeşten ayırmış, toplumda ayrılık tohumu ekmiş ve Peygam-berimizin tehlikeli kişi olduğu ve ondan sakınmaları gerektiğini söyle-mişlerdir. Bu bu söylemlere rağmen durumu araştıran ve Peygamberi-mizin ahlakı, kişiliği karşısında Müslüman olanların sayısının artması ise Allah tarafından O'nun şerefini yükseltmesine işaret etmektedir (Mev-dudi, 1991, c. 7: 164) ve bu durum Allah'ın manevi bir desteği olarak değeri-ndirilebilir.

İnşirah Suresi'nin bu ilk ayetleri Peygamberimizin şahsı aracılığıyla bireyin yaşadığı sıkıntıları ve zorlukları iman tabiatında yer alan Allah'a güvenme ve dayanma ilkeleri neticesinde aşabileceğini, Allah'tan manevi desteğin geleceğini ve göğsün genişleyeceğini gösterir. Ayetlerdeki ifa-deler, ümit, sevinç gibi duyguların yaşanacağını bir müjdecisi olarak gö-rülebilir. Zira iman kelimesinin güvenmek anlamı, insanın Allah'a güven duymasının doğal sonucu olarak göğsünün genişlemesine neden olabi-lecek durum ve olayların gerçekleşeceğine işaret eder. Peygamberimizin göğsünün genişletildiğinin belirtildiği ayetten sonra bu durumun onun yükünü hafifleteceği belirtilmiş ve şanını yücelterek toplum içindeki iti-barını artıracak gelişmelere işaret edilmiştir. Allah'a iman, O'na güven-mek, manevi danışmanlık açısından Allah'a yönelmek, O'nun yalnız bı-rakmayacağına inanmak (Kur'an, Duha, 93/3) zorluk ve sıkıntıların aşıl-masında bireyin göğsünü genişletici durumların olacağını örnekleri ola-rak değerlendirilebilir.

Surenin 5. ve 6. ayetlerinde her zorlukla beraber kolaylık olduğuna ilişkin bilgi zorluk yerine kolaylığın bilişsel açıdan kavranması gerektiğini ve zorlaştırmanın insanın bakış açısıyla ilgisi olduğu ortaya konmaktadır.

e. Bilişsel Nitelikli Zorluk ve Kolaylık Farkını Kavrama Yönlü Manevi Destek

İnsan yaşadıklarını anlayan ve anlamlandıran bir varlık olarak gün-lük hayatında karşılaştığı olayların ne olduğunu ve niçin böylesi bir du-rumla karşılaştığını kavramaya çalışır. Bu çabada, bireyin karşılaştığı olayı

ya da durumu ilk defa yaşaması ve ne yapacağını tam kestirememesi gibi özellikler bu durumun veya olayın “zor” olarak tanımlanmasına neden olur. İnşirah Suresi’nde 5. ve 6. ayette marife olarak “usr” diye “zor”luğu ifade kavram ile akabinde “nekra” olarak “kolaylık” anlamındaki kavram kullanılmaktadır; ayetlerdeki bu durum “bir zorluğun iki kolaylığı yenemeyeceği” şeklinde yorumlanmaktadır (Yazır, t.y., c. 9: 300-301). Buna göre, yaşanan bir olayda öne çıkan hususun, zorluktan ziyade kolaylık noktasının olduğu şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bireyin olaylar karşısındaki tutumu ise belirleyici bir özelliğe sahiptir. Zira insan, yaşadığı yeni bir durumu ya da belirsizlikleri “zor” diye nitelendirdiğinde kendisine bir “engel” oluşturabilmektedir.

İnşirah Suresi’ndeki zorluk ve kolaylık ayırımına veya ilişkisine yönelik bu bilgi, bilişsel açıdan bireyin olaylara karşı tutumunu belirlemesine yardımcı olacak bir manevi destek olarak görülebilir (Summermatter, 2017: 100). Çünkü Peygamberimizin de yaşanan durumlar için, “Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin,” (Buhari, ilim, 33) gibi tavsiyeleri vardır ve bunlar ayetteki zorluk ve kolaylık ilişkisinin pratik boyutta uygulanabilir yönüne işaret etmektedir.

Sure’deki 5. ve 6. ayette yer alan “her zorlukla beraber kolaylık vardır” ifadesi ile bilişsel açıdan olayların algılanma şekline yönelik bir açısı sağlanır. Birey, yaşanan olayı “zor” luğu karşısında kendini çaresiz hissedebilmekte ve zorlanma derecesi ağır olduğunda da psikolojik rahatsızlıklarla karşılaşabilmektedir. Bu durumların yaşanmaması için olayların algılanmasında ve anlamlandırmasında bilişsel olarak zorluktan ziyade kolaylıkların kavranması gerekir. Ayetlerde de buna dikkat çekilmesi manevi danışmanlık açısından bireye önemli bir rehberlik sağlamaktadır. Zira “zorluk” algısının kendisi, bireyin olayın olumsuz etkisini hissetmesine ve çözüm oluşturma noktasında problem yaşamasına neden olmaktadır. Bunun yerine olayın kolay yönlerinin olabileceğini görmek veya düşünmek hem yaşanan durumun kabullenilmesini hızlandırabilir hem de olayın olumlu etkilerini hissetme ile birlikte yaşanabilecek sıkıntılı halleri aşma gücünü oluşturur.

Yaşananlarda “zorlukla beraber kolaylığın olduğuna” dikkat çekilmesi aynı zamanda insanın “zorluk” algısının daha öncelik kazandığını noktalarda bilişsel açıdan daha dikkatli davranması gerektiğine ilişkin bir uyarı şeklinde de yorumlanabilir. Nitekim insan karşılaştığı olayın yapısı, zamanlaması ve etkisi gibi nedenlere bağlı olarak onu “zor” olarak nitelendirebilmektedir. Davranışların bireysel ve çevresel faktörlere bağlı karmaşıklığı, ani oluşu, birden fazla etkenin varlığı gibi nedenlerle çözümlenmesi zor bir durum olarak algılanabilir. Bunların yanında, olayın

kendisinin “zor” oluşundan ziyade olayı “zor”laştıran insanın olaylara bakışı ve yorumudur. Bakış açılarının farkına varılması son derece önemlidir. Bakış açısı kavranırsa olay karşısında daha farklı bir anlama ve değerlendirilmenin geliştirilmesi mümkün olur. Bu da yaşanan durumun ya da olayın “zor” olarak değerlendirilmesi yerine “kolay” olabileceği şeklinde görülmesini sağlayabilir. Bilişsel açıdan da bu farklı bakış açılarının kazanılmasında yaşanan olayın zor olarak görülebileceğinin farkına varılması etkili olabilir. Bu nedenle 5. ve 6. ayette Allah’ın “her zorlukta bir kolaylık vardır” şeklinde bilgi vermesi bu bakış açısının değişmesini sağlayan manevi bir destek olarak değerlendirilebilir.

Her iki ayetteki “zorlukla beraber kolaylık vardır” ifadesinin bireyin dini duygu ve düşüncesini yapılandırıcı etkisi üzerinde durulabilir. Dini duygu ve düşünce bireyin yaşamında olayları değerlendirmede olumlu bakış açısının oluşumuna katkı sağlamaktadır. Ayrıca, Allah’ın yardımını hissetmesini sağlar, olayların üstesinden geleceğine yönelik inancını güçlendirir ve ümit duygusu aşılır. Din, insanların hayatına yeni bir anlam kazandırarak, karşılaşılan sıkıntıların insanları olgunlaştıracığı düşüncesini onlara aşılamaktadır. Çünkü Allah, sıkıntılarla insanları denemekte ve onlara bir şeyler öğretmektedir. Nitekim yapılan araştırmalarda insanların hayatlarındaki trajedilerden anlam çıkardıkları tespit edilmiştir. Clark, “anlamli tutarlı dini açıklamaların insanların problemlerini çözmelerine ve hislerini düzenlemelerine yardım ettiğini” belirtmektedir (Kula, 2002: 241).

Birey Allah’a dua ederek ve inanarak, O’nun her zaman kendisi ile birlikte olduğunu düşünerek O’ndan sürekli destek almaktadırlar. Dolayısıyla inançlar, genellikle hayatın zorluklarını yenmeye yarayan anlamlara sahiptirler. İnsanın çevre şartlarını değiştirip değiştirmemesinden çok zorlukları yenebileceğine olan inancı çok önemlidir. Bununla birlikte din insana karşılaştığı sıkıntıların karşılığını mükafat olarak alacağını vaat etmektedir. Aynı zamanda din, insan hayatı ve geleceği ile ilgili bilgiler de sunmaktadır. Hayatın belirsizliklerini giderici nitelikteki bu bilgiler, insanın kendine güvenmesini sağlamakta, karşılaşılan problemlerle mücadele azmini artırmaktadır. Bu nedenle insanın karşılaştığı stresli durum ya da olaylar karşısında yaşadığı gerginliklerle başetmek için başvurduğu yollardan biri de dini inançlar ve değerler olmaktadır (Kula, 2002: 241-242).

Bilişsel açıdan bireyin olaylara bakışını belirleyecek olan “Her zorlukla beraber kolaylığın” olduğu ilkesini belirten ayetten sonra yer alan 7. ayetteki “bir iş tamamlandığında diğer işe sarılmayı” belirten ilke zor

gibi görünen olayın içerisinde kolaylığı bulmada etkili olabilecek davranışsal yönlü manevi bir destek olarak görülebilir. Çünkü kişi yaşanan olayı “zor” olarak değerlendirdiğinde ayette belirtilen “kolaylığı” görebilmesi için zihnen dingin ve berrak olması gerekir. Bu durumu sağlayıcı noktalardan birisi de kişinin meşgul olduğu işte ya da olayda yorulduğunda diğer bir işle uğraşarak zihnini dinlendirmesi, rahatlatması mümkün olabilir. Bu nedenle dingin zihin “zor” olarak görülen olayı yeniden değerlendirme fırsatı bulabilir. Yaşanan olayın içerisinde kolay olan yönleri görebilmek için zihnin berrak ve dingin bir şekilde olayı gözlemesi gerekir. Mevcut durumun uygulanabilir ve gerçekleştirilebilir özellikleri olayı daha rahat görülebilir hale gelebilir. Böylece ilk planda bireye çıkmazları, zorlukları görünen ya da böyle zannedilen yaşanan olay dingin zihinle daha rahat algılanarak uygulanabilir, gerçekleştirilebilir yönleri ile anlam kazanır. Bu nedenle inşirah suresinde 5 ve 6. ayetteki “zorlukla beraber kolaylık vardır” ilkesini fonksiyonel olarak bilişsel yapılandırmayı sağlamasında 7. ayetin katkı sağlayıcı bir niteliği vardır. 7. ayette, “bir işi bıraktığında diğerine sarıl” ya da “bir işte yorulduğunda diğerine geç” ilkesi bilişsel açıdan zorluk algısındaki kolaylığı keşfetmeye imkân sağlamaya katkısı yanında davranış açısından da insanın bu yönündeki değişime katkıda bulunur. Bu değişimin de kavranması inşirah suresindeki göğsün genişlemesine imkân sağlayan bilişsel ve davranışsal boyutun önemini daha iyi anlamaya imkân sağlayabilir. Bu nedenle davranışsal açıdan bu ilkenin rolünü fark etmek gerekir.

f. Davranışsal Nitelikli Bir Eylemden Diğerine Geçişteki Rahatlatıcılığı Sağlama Yönlü Manevi Destek

7. ve 8. ayetlerde de davranışsal açıdan manevi desteğin ipuçları karşımıza çıkmaktadır. 7. ayette “bir işi bıraktığında diğerine geçme” ya da bir işte yorulduğunda başka bir işi yapmanın tavsiye edilmesi ile göğsün genişlemesi ve rahatlaması açısından davranış değişikliğine dikkat çekilmektedir. Ayette geçen “ferağte” kelimesi kişinin bir durumu, işi bitirdiğinde, diğerine geçmesi anlamına sahiptir aynı ayetteki “nasab” kelimesi de yorulma anlamı çerçevesinde bir işte yorulduğunda diğerine geçmeyi ifade eden bir durumu anlatır (Yazır, t.y., c. 9: 302). Dolayısıyla ilgili ayette bir davranış tamamlandığında diğerine geçme ya da bir davranışta yorulduğunda başka bir işe geçmenin tavsiye edildiği görülmektedir.

Davranış insanın dışa yansıyan ve görünen yönü olarak önemli bir özelliğidir. Davranışçı yaklaşım çerçevesinde bireyin uyaran ve tepki mekanizması içerisinde görünen eylemleri onun kişiliğinin bir yansıması olarak ayrı bir öneme sahiptir (Cüceloğlu, 1991: 28; Altıntaş & Gültekin,

2005: 238). Bu itibarla insanın davranışlarındaki farklılık aynı zamanda kişilik gelişimine de etki edebilmektedir. İnşirah suresi 7. ayette bir işi bitirdiğinde diğerine başlama insanın dinamik bir varlık olduğuna statik, donuk, tek düze bir varlık olmadığına işaret eden ve insanın göğsünün genişlemesine imkân sağlayan ilkedir şeklinde yorumlanabilir. Çünkü insan tek düze, sıradanlaşmaya başladığında bir kaosa düşme, yaşanan olaylarda başa çıkmada zorlanabilir. Bu sıradanlaşma bazı olayların yoğunlaşmasıyla da yaşanabilir. Tek düze olaylar zinciri bireyin zorlanmasına neden olabilir. Peşpeşe benzer olaylar yaşanmaya başladığında bireyin zorluklarla karşılaşması söz konusudur. Örneğin bir kişi peşpeşe hakaret, alay, işkence ile karşılaştığında bu durumların etkisini hissedeceğinden sıkıntı ve zorlanma ile karşılaşabilir. Bireyin hayatında üzüntü, sıkıntı verecek durum veya olayların yaşanması de benzer bir özelliğin oluşumuna neden olabilir. Hayal kırıklığı, kayıp, zarar vb. durumlar bireyin etrafında yoğunlaştığında bu süreç sıkıntı ve zorlanmayı da doğal olarak beraberinde getirir. Bu da insanın değimi açısından da bir imkân olarak ta değerlendirilebilir. Mutlak anlamda bu durum olumsuzluk değil, bireyin değişimi açısından bir hazırlık, fırsat olarak ta görülebilir. Bu itibarla bireyin hayatında sıkıntı ve zorluk yaşaması veya böylesi durumların yaşananlarla algılanması hem bilişsel hem de davranışsal açıdan bireyin varlık alanını genişletme noktasında etkiyi ortaya koyacak bir özellik taşıyabilir. İnsanın hayatında karşılaşacağı durumlar ve yaşayacağı olaylar tutum ve davranışlarını belirler. İnsan açlıkla ve mal, can ve yaptıklarından noksanlıkla (Kur'an, 2/155) şeklindeki durumlarla karşılaşabilir ve insanın bu durumlar karşısında ise en güzel davranışı/salih ameli (Kur'an, 67/2) gerçekleştiripgerçekleştiremediğidir. İnsanın hayatında öne çıkacak olan bu durum da onun varlık yapısındaki değişme ve gelişmenin önemini ortaya koyan bir özellik taşımaktadır. Çünkü insan değişimi ve gelişmeyi yaşadıkça iç dünyası da zenginleşen ve genişleyen bir duruma ulaşabilir. Bunun önemli adımlarından biri de davranış açısından değişimi yaşamaktır veya davranışları değiştirmektir.

Bir işi bitirdiğinde diğerine geçmenin veya bir işte yorulduğunda başka bir işle meşgul olmanın tavsiye edilmesi, davranış değişikliği ile kişinin zihnen ve ruhen rahatlamasına yol açabilir. Bunun yanında davranış değişikliğinin bireyin potansiyelini geliştirmesi açısından da ayrı bir değeri olabilir. Zira farklı bir işle uğraşı o işin gerektirdiği çaba ile birlikte bireyin yetenek ve ilgilerini harekete geçirme fırsatını da ona sağlar. Farklı bir işi yapmak demek önceki iş ya da durumun dışında yeni bir oluşumu gerçekleştirmek demektir. Ayette Allah bireyin göğsünün genişlemesine de imkân sağlayacak davranış açısından önemli bir yöneme dikkat çekmektedir. İnsanın davranışları onları gerçekleştirme biçimleri

çerçevesinde bireyin kişiliğini yansıtır ve yeteneklerinin açığa çıkmasını sağlar.

İnsan davranışlarını açıklayan yaklaşımlar içerisindeki kişinin “öznel yaşantı”sını merkeze alan fenomenolojik yaklaşım davranışın o davranışta bulunan kişinin bakış açısını yansıttığını ve bir kimsenin davranışlarını anlayabilmek için onun kendine özgü anlayışını ve yaşantısını bilmenin gerekliliğini belirtir. Dolayısıyla bireyin kendine özgü algısına bağlı olarak oluşan “öznel yaşantısı”nı ifade eden fenomenal alan bireyin kendini ve çevresini anlamlandırma biçimini, bireyin kendisi ve çevresine ilişkin bütün yaşantılarını kapsar (Hökekleli, 2008: 9). Fenomenolojik yaklaşımın bireyin öznel yaşantısı ile davranışları arasındaki ilişkiye dikkat çekışı göz önünde bulundurulduğunda, kişinin davranış değişikliği önceki davranışı ile sonraki davranışı arasındaki ilişkisinin anlaşılmasına imkan sağlar ve dolayısıyla bir davranışı tamamlayıp diğerine geçiş, bireyi rahatlatan değişimin olumlu yansımalarını doğurur. Bunun neticesinde devam eden davranışlar da bireyin öznel durumunu tanımayı sağlayabilir. Bu da bireyin kendini daha iyi tanımasına ve kendini değiştirip ve geliştireceği yönlerini görmesine yardımcı olabilir ve bireye “göğsün genişlemesi” durumuna daha geniş bir açıdan bakma becerisini kazandırabilir. Kısacası, 7. ayetteki bir işi tamamladığında başka bir işe geçme veya yorulduğunda başka bir şeyle meşgul olma davranışı bireye farklı bir bakış açısı sağlar ve tecrübe kazandırır. Her davranış bireyin kendi bakış açısını, yeteneklerini görme ve gerçekleştirmesine katkı sağlar, yeni bir şeyler öğrenerek tecrübesini artırır, öğrendiklerini pekiştirme gibi eylemlerde de olayları daha iyi değerlendirmesine neden olabilir. “Göğsün genişlemesi” durumu da bireye önemli bir bakış açısı sağlar. Yorgun zihnin yeni bir işe geçerek rahatlar ve olayları çözme becerisi geliştirir; böylece, manevi anlamda bir “göğüs genişlemesi” yaşanır.

g. Davranışsal Nitelikli Allah’a Yönelmedeki Rahatlatıcılığı Sağlama Yönlü Manevi Destek

İnşirah suresinin son ayetinde Allah “ve sadece Rabbine Yönel” buyruğu ile hem surede göğsü genişletmeyi sağlayan özellikleri pekiştirecek hem de manevi desteğin en üst seviyeye ulaşmasını sağlayacak davranışsal boyuttaki eyleme dikkatimizi çekmektedir. Zira “Rabbe yönelme” eyleminin tavsiye edilmesi bireyin her türlü durumda kendisine en yakın olan ve yardımcı olacak olan Allah’ın olduğunu hatırlayarak rahatlaması sağlamaktadır. Aynı zamanda Rabbe yönelmenin daha önce zikredilen her zorlukla beraber kolaylık olduğunun belirtildiği bilişsel bakış açısı ile “bir işi bitirdikten sonra diğer bir işe başlamanın veya bir işte

yorunulduğunda diğerine geçmenin sağlandığı davranışsal desteğin uygulanmasında güçlendirici ve pekiştirici bir rol oynar. Birey Rabbe yönelerek manevi güç ve sağlam inançla göğsü genişletecek eylemleri daha rahat yapabileme gayreti içerisinde olabilir.

Rabbe yönelme davranışının gerçekleştirilmesi ile birey yaşanan olayları bilişsel açıdan anlamlandırırken hikmet yönü ile değerlendirme imkânı da bulabilir. Çünkü ayette geçen rağbet kelimesi, “ümit ve arzu etme, isteme, yönelme, ihlâsla yalvarıp yakarma” (Uludağ, 2007: 408) anlamlarına geldiğinden Rabbe yönelme, bu yöneliş çerçevesinde yaşananların zorluğuna karşın onların ümit ve arzusunun artmasına ve manevi güçlenmeye neden olabilmektedir (Yalın vd., 2020: 120). Yani, Rabbe yöneliş ve yalvarış, hem bireyin dini duygularını güçlendirir hem de yaşanabilecek zorluk ve sıkıntıların aşabileceğine ilişkin ümit ve inancını artırır ve böylece bireye manevi destek sağlar.

S o n u ç

Kur'an-ı Kerim'in 94. Suresi olan İnşirah suresi, peygamberimizin yaşadığı zorluk ve sıkıntılar karşısında Allah'ın manevi desteği ile göğsünün genişletilmesini ve bu genişlemeyi sağlayıcı unsurları ifade eder.

Peygamberimizin göğsünün genişletilmesi ona duygusal açıdan bir rahatlama sağlayıcı özelliğe sahip olmanın yanısıra surenin devamında yer alan ilkelerle ilkelerle de ilişkili bir durumdur. Surede “her zorlukla beraber bir kolaylığın olduğunun” belirtilmesi, “bir işi bitirme halinde diğer işe başlamanın” tavsiye edilmesi ve “Rabbe yönelmenin” buyrulması bir yandan göğsün daralmasını engeller diğer yandan da zorluklarla başa çıkmada bilişsel ve davranışsal yönlere sahiptir.

Surede bilişsel ve davranışsal özellikler ihtiva eden ilkeler bireyin sıkıntı ve zorlukları aşmasına yardımcı olur. “Her zorlukla beraber kolaylığın olduğu”nun belirtilmesi olaylara bakış açısının önemine işaret eder ve bu yönüyle bilişsel bir temele sahiptir. Hali hazırda Allah, “merhamet”i ve “kullarına “zulmetmeme” özelliği ile olaylara dair bir kolaylık sunar. Bu yönüyle “zorluk” algısı daha çok insan kaynaklıdır. İnsan bilgisizliği ya da deneyimsizliği nedeniyle özellikle de ilk defa karşılaştığı olay ya da durumlarda insan zorlanmaktadır. Bu nedenle zorluk ve sıkıntı yaşayabilmektedir. İnşirah suresinde her zorlukla beraber kolaylığın bulunduğu dikkat çekilirken çekilirken de ayetlerdeki kolaylık kelimesinin “nekra” ifadesi ile açıklanabilecek gramatik özelliği nedeniyle olaylarda kolaylığın daha öne çıktığı görülmektedir.

Surede bir işi bitirme durumunda ya da bir işten yorulmada diğer işe geçmenin tavsiye edilmesi hem bilişsel dinginlik ve rahatlamaya

imkân sağlar hem de uygulandığında bireyin yaptığı davranış değişikliği ile yeni tecrübeler kazanıp sorun çözme becerisini geliştirir. Bütün bu ilkeleri güçlendiren ve manevi açıdan bireyin zorlukları aşmasına katkı sağlayan en önemli ve belirleyici kriter ise surenin sonunda belirtilen Rabbe yönelme davranışıdır. Birey Rabbe yönelerek hem dini inancının güçlü ve motive edici yönünü keşfeder hem de Rabbin yardımını yanında hissetmenin verdiği güven ve rahatlık ile zorluk ve sıkıntıları aşma gücünü bulur.

Kaynaklar

Altıntaş, E. & Gültekin, M. (2005). *Psikolojik danışma kuramları*. İstanbul: Aktüel Yayınları.

Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve davranış*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dökmen, Ü. (2000). *Varolmak, gelişmek, uzlaşma*. İstanbul: Sistem Yayınları.

Ekşi, H. & Keskinoglu, Ş. M. (2020). Manevi yönelimli psikolojik danışma teknikleri. [çinde] *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. ed. H. Ekşi. (ss. 220-264). İstanbul: Nobel Yayınları.

Hökelekli, H. (2008). *Psikolojiye giriş*. Bursa: Düşünce Kitabevi.

Karapınar, A. (2016). *Zorluk ve sıkıntıların aşılmasında manevi destek: İnşirab suresi örneğinde Hz. Muhammed (sav)'in hayatı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kula, N. (2006). İstenmedik ve beklenmedik olaylarla karşılaşan bireylere yönelik manevi desteğin önemi (Depremzede ve bedensel engellilik örneği). *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6 (3), 73-94.

Mevdudi, E. (1991). *Tefhim'ul Kur'an* (çev. M. Kayani ve ark.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Okuyan, M. (2021). *Kur'an: Meal-tefsir*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları.

Summermatter, A. (2017). Bilişsel davranışçı terapiler ve maneviyat. [çinde] *Psikoterapi ve Psikolojik Danışmada Maneviyat, Kuramlar ve Uygulamalar*. ed. H. Ekşi. (ss. 87-115). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Uludağ, S. (2007). "Rağbet", "rehbet" maddeleri. *İslam Ansiklopedisi-34*, 408. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yalın, S. H. & Türk T. & Yabanigül, A. (2020). İslam geleneğinde manevi danışma. [çinde] *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. ed. H. Ekşi. (ss. 116-164). İstanbul: Nobel Yayınları.

Yazır, E. (t.y.). *Hak dini Kur'an dili*. İstanbul: Azim Yayınları.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 3 • Haziran 2021 • 25-53
Issue: 3 • June 2021 • 25-53

Belçika'daki Müslüman Göçmenlere Hizmet Veren Manevi Danışmanların Eğitimi

Training of Serving Spiritual Counselors
for Muslim Immigrants in Belgium

Mustafa Dönmez

Prof. Dr.

Avrupa Benelüks Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanı
E-posta: m.donmez@benelux.edu.eu
Orcid: 0000-0002-7065-489X
Brüksel / Belçika

Professor

European University of Benelux Faculty of Theology
Head of Department of Basic Islamic Studies
E-mail: m.donmez@benelux.edu.eu
Orcid: 0000-0002-7065-489X
Brussels / Belgium

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type   Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received   08 Şubat 2021 • 08 February 2021
Kabul Tarihi • Accepted   18 Haziran 2021 • 18 June 2021

Ö z e t

1960'lı yıllarda diğer Avrupa ülkelerine olduğu gibi, Belçika'ya da Türkiye'den ve Kuzey Afrika ülkelerinden çalışmak amacıyla birçok insan göç etmiştir. Göç dalgasına kapılarını sonuna kadar açan Belçika hükümeti, 1974 yılında aldığı siyasi bir kararla, İslam dinini Hıristiyanlıktan sonra Belçika'nın ikinci resmî dini olduğunu ilan etmiştir. Göç eden insan kitlesinin zamanla dinî, sosyal, kültürel ve eğitim ihtiyaçları doğmuştur. Bu ihtiyaçların başında cezaevleri, bakım evleri, hastane ve askeriyede görev yapacak dinî ve manevî danışmanlık hizmetleri gelmektedir. Avrupa'da manevî bakım, hastane, hapishane ve askeriye gibi resmî kurumlarda, dinî ve dinî olmayan inançlarla ilgili her türlü manevî yardım ve desteğe verilen isimdir. Bu çalışmada, söz konusu hizmetlerin Belçika'da nasıl organize edildiği, içeriği, diğer mesleklerden farkı, model ve metodu, hukuki durumu araştırılmış, ayrıca bu görevi yapanların eğitim ve istihdam durumları, özellikle Müslümanlar açısından ele alınmıştır. Çalışmamızın amacı, Belçika'da ihtiyaç sahiplerine ne tür bir manevi danışmanlık hizmeti sunulduğu, manevi danışmanların hangi kurumlarda eğitildiği, Belçika otoritesinin Müslüman manevi danışmanların yetiştirilmesinde öngördüğü kriterlerin ne olduğu, manevi danışman eğitimini veren akademik dini kurumlarına Belçika'nın nasıl bir yaklaşım sergilediği sorularının cevaplarını ortaya koymaktır. Ayrıca Müslümanların kurduğu eğitim kurumlarında uygulanan programlar ile Belçika üniversitele-rince İslami eğitimle ilgili hazırlanan pilot programları arasında karşılaştırma yapılarak, bunlar içerisinde hangi programın manevî danışman eğitiminde elverişli olduğunu tespit etmektir. Araştırmanın yön-temine gelince, öncelikle sosyal bilimlerde nitel araştırma teknikleri uygulanarak, Belçika'daki Müslümanların tarihi süreç içerisinde on-larla ilgili gelişen olay ve bilgilerin çözümlemesi yapılmıştır. Konu ve olayları analiz etmeye ve bazı çözümler üretilmeye çalışılmış, manevî danışman eğitimiyle ilgili olumlu veya olumsuz yaklaşımların yanında, sunulan programların değerlendirmeleri neticesinde bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre, Belçika'nın Müslüman manevi danış-man yetiştiren akademik kurumlara yaklaşımının olumsuz olduğunu, söz konusu kurumların program ve diplomalarını tanınması için çalış-maların süregeldiği söylenilebilir. Bununla birlikte Belçika, 1 milyon göçmen Müslümanın dini ve sosyo-kültürel ihtiyacını gidermek ama-cıyla, söz konusu görevlilerin yetiştirilmesi için bir devlet üniversite-sinde kendi kriterlerine uygun gördüğü bir eğitim kurumuyla yürütme kararını almış ve sorunu bu şekilde çözmüş görünmektedir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Belçikalı Müslümanlar
Hastane • Cezaevi • Bakım evleri • Manevi danışman

A b s t r a c t

As in other European countries in 1960, aiming to work in Belgium, a lot of people emigrated from Turkey and North African countries to Belgium. The Belgian government, which opened its doors to the wave of immigration, declared Islam as Belgium's second official religion after Christianity, in a political decision in 1974. Over time, the religious, social, cultural, and educational needs of immigrant mass emerged. One of these needs was the need for spiritual and religious counselors to serve in prisons, nursing homes, hospitals, and the military. Spiritual Care in Europe is a name given to all kinds of spiritual help and support concerning religious and non-religious belief within official institutions as hospital, prison, and care homes. How these services are organized in Belgium, their content, different from other professions, model, method, legal status and the education and employment status of those who perform this duty will be discussed especially in terms of Muslims. The aim of this study is to determine what kind of spiritual counseling services are provided to the needy in Belgium, in which institutions the spiritual counselors are trained, what the criteria stipulated by the Belgian authority for the training of Muslim spiritual counselors, how Belgium's approach to academic religious institutions providing spiritual counselor training. To reveal the answers to the questions it exhibits. As for the method of the research, first of all, qualitative research techniques in social sciences were applied and the events and information about Muslims in Belgium were analyzed in the historical process. Therefore, in this context, the criteria stipulated by the Belgian authority for Muslim Spiritual counselors and their approach to Muslim academic education institutions that train qualified people in this field will be evaluated. In addition, by comparing the programs of Islamic education institutions and the pilot programs of Belgian universities, it will be determined that program will be suitable for spiritual counselor education. To summarize the results of the study, we can say that the Belgian authority's approach to Muslim academic institutions that train religious officials and spiritual advisors to serve Muslims is negative, and the attempts to recognize the programs and the diplomas of these institutions have been ongoing. However, as a requirement of its democracy, the Belgian authority has decided to carry out the training of the said officials with an educational institution that it deems in accordance with its own criteria, in order to meet the religious and sociocultural needs of 1 million Muslims, which it regards as a part of its society, and solved the problem in this way.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Belgian Muslims • Hospital
Prison • Care homes • Spiritual counselor

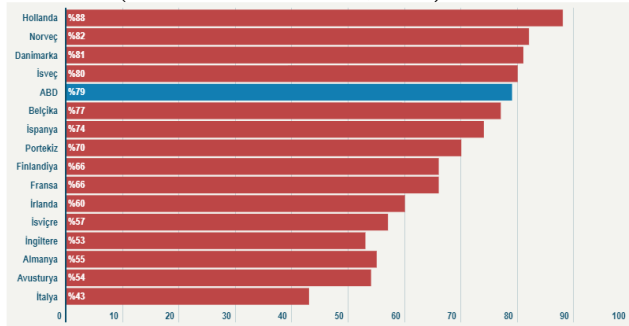
Giriş

İkinci dünya savaşında zarar gören Batı Avrupa, medeniyetini tekrar inşa etmek için iş gücüne ihtiyaç duymuş, gelişmekte olan ülkelerle anlaşma yaparak işçi talebinde bulunmuştur (Manco, 2019: 19). Dolayısıyla 1960 – 1974 yılları arası, Türkiye ve Fas başta olmak üzere Cezayir Tunus ve balkan ülkelerinden çalışmak amacıyla Almanya, Fransa, Hollanda, Avusturya, Belçika gibi Batı Avrupa ülkelerine birçok insan göç etmiştir (Tavukçuoğlu, 2000: 41-42). Ancak para kazanma maksadıyla Batı'ya gelen bu göçmen kitlesinin zamanla dinî, sosyokültürel ve eğitim alanında birçok ihtiyacı doğmuştur [Türkiye'den Belçika'ya göç eden işçilerle ilgili kanuni düzenlemeler ve sosyal güvenceleri konusunda bkz. (T.C. Çalışma Bakanlığı, 1982: 123-148)]. Sözü ettiğimiz ihtiyaçlar içerisinde, din ve Kur'an eğitimi, mali ve bedeni ibadetleri, kısacası dini ve cibeleri yerine getirmek üzere Müslüman toplumlara dinî ve manevî hizmetler sunacak din görevlisi ve manevi danışman ihtiyacıydı.

Belçika'nın 1974 yılında İslam dinini resmi ikinci din kabul etmesiyle (Sagesser-Torrekens, 2008: 5-55; Husson, 2006: 13), Avusturya'dan (Antes, 2005: 204-205) sonra İslam'ı resmen tanıyan Avrupa'nın ikinci ülkesi olmuştur. Diğer Avrupa ülkeleri İslam'ı resmen tanımamış olsalar bile, tarihten gelen kültürel, ticari ve ekonomik ilişkiler onları bir aile üyesi olarak görmeyi zorlamıştır. A.B.D.'nin Washington merkezli düşünce kuruluşu *Pew Research Center*'in yaptığı araştırmaya göre, Müslümanları bir aile bireyi ve komşu olarak kabul eden A.B.D. ve 15 Avrupa ülkesinin kabul oranına göre en çok kabul eden ülke Hollanda (%88) iken, en az kabul eden ülke ise İtalya (%43) olmuştur. Belçika ise, (%77) oranla altıncı sırada yerini almıştır (Euronews, 2019). Aşağıdaki şemada bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

Grafik 1:

Avrupa ve ABD'de Müslümanları aile bireyi olarak kabul edenlerin oranı
(Center Pew Research, 2019)

Kaynak: Pew Research Center

Konumuz Belçika’da Müslümanlara yönelik manevî danışman eğitimi olunca, orada yaşayan Müslümanların dinî ve sosyokültürel yapısını tanıma bağlamında verilecek göç tarihçesi, Belçika’nın İslam profili ve sunulan istatistik bilgilerinin ışık tutacağı kanaatindeyiz (Martiniello-Rea, 2012: 9-28; Husson-Mandin, 2014: 16-38, 72-76; Torrekens, 2009: 143-158; Orman, 2018; Sudinfo, 2016; Zakweli, 2020; Bousetta-Maréchal, 2003: 7-8).

Tablo 1:
Belçika’ya göçün tarihçesi
(Martiniello-Rea, 2012: 9-28)

1945	Yılı öncesi gerçekleşmiş göçler (İtalya, Polonya ve Almanya’dan kaçan Yahudiler).
1946-1960	Yıllar arası İspanya, Yunanistan gibi ülkelerden gerçekleşen göçler.
1960-1974	Yıllar arası Müslüman göç akımı (Fas, Cezayir, Tunus, Türkiye ve Balkan ülkeleri).
1974-1991	Yıllar arası aile birleşiminden doğan göçler.
1991-2011	Yıllar arası AB’ye giren ülkeler, özellikle balkan ülkelerinden gerçekleşen göç ve iltica hareketi.
2011	Yılında başlayan Suriye savaşı sonrası günümüze kadar devam eden göç ve iltica hareketi

Tablo 2:
2019 yılında Belçika’nın İslam Profili
(Torrekens, 2009: 143-158; Bousetta-Maréchal, 2003: 7-8; El Battiui-Kanmaz, 2004: 23; Husson-Mandin, 2014: 77).

Belçika’nın nüfus sayısı:	11.584.000
Müslüman göçmen nüfusu: 350.000 Türk, 450.000 Faslı, 150.000’i de Tunus, Cezayir ve Mısırlı, Suriye ve Lübnanlı, Arnavut ve Rumeli, İran, Pakistan ve Afrika uyruklu diğer Müslüman toplumlar-	1 milyon
Aslı Belçikalı Müslüman toplum sayısı:	40.000
Belçika’da cami sayısı:	328
Devletçe tanınan ve finanse edilen cami sayısı:	81
Belçika’nın başkenti Brüksel’de cami sayısı:	80
Brüksel’deki nüfusa oranla Müslüman sayısı:	%25
Belçika devletince atanan din dersi öğretmen sayısı:	1000
Devlet ve özel okullarda okuyan Müslüman öğrenci sayısı:	120.000
İslami okul sayısı:	5
İslam enstitüsü sayısı:	5
Akademik İslami eğitimi veren fakülte sayısı:	1
Belçika’daki cezaevleri, hastane, bakım evleri ve askeriyeye atanan Müslüman Manevi danışman sayısı:	32

Cezaevlerinde Müslüman mahkûm oranı:	% 45
İslami Siyasi parti sayısı:	3
Parlamentoda Müslüman Milletvekili sayısı:	% 21
Müslümanların resmi temsil kurumu:	BİTK
Belçika'da Müslüman mezarlık sayısı:	3
Brüksel'de Müslümanlara ait iş yeri sayısı:	3/2

Avrupa Birliğinin başkenti olan Brüksel şehri, %25'e ulaşan Müslüman topluluklardan oluşmaktadır. Sürekli artan Müslüman nüfusu, batılı yazarların *Brüksel de bir Müslüman şehridir* demelerine neden olmuştur (Destouches, 2016; Torrekens, 2020). Öyle ki, bazı çevreleri gezdiğimizde müşahede ettiğimiz otel ve restoranlar, market ve dükkânlar, çarşı ve kuaför salonları, kültür ve sosyal alanları, minareli camileri, karşılaştığımız insanların giyim ve kuşam tarzları, bize ülkemizi anımsatır ve Türkiye'de olduğumuz zannedilir. Bu nedenledir ki, Brüksel'de Türk vatandaşlarının yoğun olduğu Schaerbeek belediyesine bağlı uzun bir caddeye *Küçük Anadolu* anlamında *Petite Anatolie* denilmektedir (Jacqmin, 2015).

a. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Araştırmamızın konusu, Belçika'da Müslümanlara yönelik manevi danışman eğitimidir. Konunun araştırılması bağlamında araştırmaya ilişkin soruları maddeleştirirsek,

1- Yaşlı insanlara, hasta ve mahkûmlara, engelli ve ihtiyaç sahiplerine nasıl bir manevi danışmanlık hizmeti sunulmaktadır ve imkânlar nelerdir?

2- Bu hizmetten kimler yararlanmakta ve hizmeti sunan manevi danışmanlar nerede eğitilmektedir?

3- Belçika otoritesi hangi kriterlere uygun Müslüman manevi danışmanların yetiştirilmesini öngörmektedir?

4- Manevi danışman eğitimi veren Müslümanlara ait akademik dini kurumlarına Belçika'nın yaklaşımı nedir?

5- Manevi danışmanlık eğitimiyle ilgili programlarının onayı ve diplomalarının tanınması sorunu nasıl çözülecektir? gibi soruların konu çerçevesinde araştırılması ve cevaplandırılması amaçlanmıştır.

Belçika'daki Müslümanların dinî ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması konusunda hizmet sunacak din görevlisi ve manevi danışmanların yetiştirilmesi ve istihdam edilmesi sorunu 1978 yılından bu yana ülke ve siyasilerin gündemini meşgul etmektedir. 40 yılı aşkın bir süredir çözüm bekleyen bu sorunun aşılanamış olması dikkat çekicidir. Sürece Müslümanlar açısından bakıldığında konunun önemini ortaya koymaktadır.

b. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın yöntemine gelince, ‘Belçika’da Müslümanlara Yönelik Manevi Danışman Eğitimi’ konusu, benzeri bir şekilde daha önce işlenmiş olması yanında, konuyla ilgili bilgi ve meselelerin detaylı ve dağınık bulunması, çalışmadaki işleyiş tarzımız bizi daha çok, bilgi toplayarak konu ve olayları analiz etme yöntemine götürmüştür. Bu gerekçelerle model olarak nitel araştırma yöntemleri kullanılmış, aşağıdaki başlıkta belirttiğimiz literatür taraması sonucunda alanla ilgili elde edilen referanslardan istifade edilerek konu araştırılmıştır. Dolayısıyla Belçika’daki Müslümanların tarihi süreci içerisinde onlarla ilgili gelişen olayları ve haklarında alınan kararları kronolojik bir sıraya koymak suretiyle incelenmiştir. Manevi danışman eğitimiyle ilgili menfi veya müspet yaklaşımlar, sunulan programlarla ilgili yapılan değerlendirmeler neticesinde bazı sonuçlara ulaşılmış ve bu şekilde araştırmanın kapsamı belirlenmiştir.

Makalenin başlığından da anlaşıldığı üzere, Manevi danışman kavramı ile kastedilen, Belçika’daki Müslümanlara dini ve sosyal hizmet sunan Müslüman manevi danışmanlardır. Bu nedenle *Müslüman manevi danışman* kavramını kullanmak yerine kısaca *manevi danışman* kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Herhangi bir eser veya makale yazılırken bazı sorunlarla karşılaşılması doğaldır. Bu bağlamda konuyla ilgili çalışmaların yok denecek kadar az olması, kullanılan kaynakların yabancı dilde olup tercüme edilmişlerinde geçirilen zaman kaybı, konunun uzmanlığımız dışında olması gibi olumsuzluklar zorlanmamıza neden olmuştur. Ancak uzun yıllar Belçika’nın Millî Eğitim Bakanlığının nezdinde din dersi öğretmenliği görevini yürütmemiz ve çeşitli akademik eğitim projelerinde bulunmamız nedeniyle elde ettiğimiz birikim, araştırmayı yaparken işimizi kolaylaştırdığını söyleyebiliriz. Yeri gelmişken, alanla ilgili olarak kullandığımız bazı önemli çalışmaları zikretmemiz faydalı olacaktır.

c. Alanla İlgili Bilimsel Çalışmalar

Alanla ilgili genel anlamda birkaç çalışmanın yapıldığını belirtmek isteriz. Bu çalışmalarda manevi danışmanlık konusu ele alınırken, Müslüman toplumlara hizmet verecek manevi danışman eğitimiyle ilgili Belçika’nın yaklaşımı konusuna ya hiç değinilmemiş ya da sınırlı bir şekilde yer verilmiştir. Dolayısıyla yapılan çalışmalara bakıldığında Müslüman manevi danışman konusunu doğrudan ele alan yeterli derecede çalışmanın olmaması nedeniyle ciddi bir literatürün oluştuğu söylenemez. Bu bağlamda Fransızca diliyle bulabildiğimiz birkaç çalışmayı alanlarına göre şu şekilde sıralayabiliriz:

c.a. Cezaevleri Üzerine Çalışmalar

1)-Keulen, Jan & Winkelmanns, Leentje, *Etrangers dans les prisons belges: Problèmes et solutions*. Fondation Roi Baudouin – VUB Üniversitesi yay., Brüksel, 2003-2004.

Belçika Cezaevlerinde Yabancılar Tutuklular, Sorunlar ve Çözümler adıyla yayımlanan söz konusu çalışma, Belçika vatandaşı olmayıp, yabancı ülkelerden gelen ve her hangi bir suç nedeniyle cezaevine düşen Müslüman veya Müslüman olmayan tutuklular üzerine yapılmıştır. Bu bağlamda, Belçika'nın birçok cezaevindeki yabancı tutuklular üzerine yapılan çalışmada, tutuklunun kişilik bilgileri, yabancı tutuklularla ilgili kanuni düzenlemeler yanında, cezaevindeki kurallar, tutuklularla ilgili iletişim, kültür ve din farkından dolayı dışlanma gibi sorunlar işlenmiş, tutukluların maddi ihtiyaçları ve cezaevindeki eğitim aktiviteleri, ayrıca hukuki ve psikoloji danışman hakları, tutuksuz yargılanma veya sınır dışı edilme gibi konular ele alınmıştır.

2)-Mélanie Bertrand, Séverine Clinaz, *L'offre de services faite aux personnes détenues*, CAAP, asbl. yay., Brüksel, 2015.

'Cezaevlerindeki Tutuklulara Verilen Hizmetler' adıyla yayımlanan bu ikinci çalışmada, Belçika'daki cezaevlerinde bulunan tutukluların sayımıyla ilgili bilgiler verildikten sonra, tutuklulara sunulan hizmetler ele alınmıştır. Sözü edilen hizmetler içerisinde psikoloji ve sosyal danışmanlık, dini, kültürel ve gönüllü hizmetler yanında, mesleki, dil ve bilgisayar gibi eğitim olanakları, üniversite eğitimi ve uzaktan eğitimle ilgili konularla birlikte, kültürel faaliyetler ve çeşitli spor aktiviteleri işlenmiş, sigara ve uyuşturucu bağımlısının tedavisi gibi sağlık hizmetleriyle ilgili konular ele alınmıştır. Ayrıca tutukluk hali biten ve cezaevinden ayrılan kişiye, sunulan değişik hizmetler ve önerilen imkanlar konusunda bilgi verilmiştir.

c.b. Din Dersi Öğretmeni ve İmam Eğitimi Üzerine Çalışmalar

1)-El Battiui, Mohamed & Kanmaz, Meryem, *Mosquées, imams et professeurs de religion islamique en Belgique*, Fondation Roi Baudouin, yay., Brüksel, 2004.

Belçika'da Cami, İmam ve Din Dersi Öğretmeni adıyla yayımlanan eserin işlediği konuları özetleyecek olursak, Belçika'da İslamın varlığı ve kurumsallaşması, camilerin statüsü, imamların sosyokültürel alandaki etkisi, imamların Belçika'da yetiştirilmesi ve kadrolaşması konularının yanında, din dersi öğretmenin profili, ülkenin dilini bilme zorunluluğu,

öğretmen ve ders programlarının denetimi işlenmiş, diğer batı Avrupa ülkelerinde imam ve din dersi öğretmenlerin durumu gibi konular ele alınmıştır.

2)-Husson, Jean-François, *Pour une formation des imams en Belgique, Points de référence en Belgique et en Europe*, Fondation Roi Baudouin yay., Brüksel, 2006.

İmam Eğitiminde, Belçika ve Avrupa'da Referans Noktaları adıyla yayımlanan söz konusu eserde, Belçika'da dinlerin tanınması ve finanse edilmesi, imam ve din görevlilerin yetiştirilmesi konuları yanında, yabancı ülkelerden gelen din görevlilerin durumu ve ülkenin dilini öğrenme zorunluğu, imam ve din görevlilerin yaş sınırı ve tayin edilme durumları işlenmiştir. Kanuni düzenlemeler konusunda diğer batı Avrupa ülkeleriyle Belçika'nın karşılaştırılması yapılmış, imam ve din görevlilerin Belçika'da formasyon ve eğitim zorunluluğu gibi konulara değinilmiştir.

c.c. Manevi Danışmanlık ve Manevi Danışman Eğitimi Üzerine Çalışmalar

1)- Guy Jobin, Alain Legault et Nicolas Pujol, *L'accompagnement de l'expérience spirituelle en temps de maladie*, Collection Religio, Ucl üniversitesi yay., Brüksel, 2017.

Yukarıda adı verilen yazarların editörlüğünde *Hastalık Döneminde Manevi Danışmanlık Deneyimi*' ismiyle yayımlanan bu eser dört bölümden oluşmakta ve her bölüm konusuyla ilgili makaleleri içermektedir. 1. Bölüm: 'Manevi Danışmanlık ve Kurumlar', 2. Bölüm: 'Maneviyat ve Kimlik', 3. Bölüm: 'Manevi Bakım, Temelleri ve Becerileri', 4. Bölüm: 'Klinikte Maneviyat' olmak üzere birçok bilimsel makaleyi içerdiği söylenilebilir.

2)-Husson Jean-François & Jérémy Mandin, *Etude de faisabilité en vue de la création d'un Institut public d'étude de l'Islam*, Cedem Merkezi yay., Liège, 2014.

Cedem Araştırma merkezi'ne bir rapor şeklinde sunulan bu çalışma, 70-76 sayfalarında ilgili konuya doğrudan temas etmesi nedeniyle önemli bir çalışmadır. Ancak eserin üzerinde durduğu konu, İslami ilimler alanında bir enstitünün kurulma olasılığı ve uygulanacak programlardır. Sözü edilen alanda daha önce kurulmuş eğitim müesseselerinin tenkidi yapıldıktan sonra, Belçika'da imamlık mesleği üzerinde durulmuş, 2005 yılında çıkan manevi danışmanlık yasası ve Müslüman manevi danışmanlık konusu ele alınmıştır. Müslüman manevi danışmanın, 2005 yılında 18 görevliye ulaştığını, 2014 yılında bu sayıya

15 görevlinin daha eklendiği bilgisi verilmiştir. Müslüman tutuklularını ziyarete gelen imamın, ortamı sakinleştirmesi ve disiplini sağlaması açısından etkisinin büyük olduğu vurgulanmıştır. Çalışmanın sonunda, manevi danışmanın görevini icrâ ettiği hastane, askeriye gibi alanlar üzerinde durulmuştur.

3)-Anne Degrand-Guillaud, *Accompagnement spirituel à travers quatre traditions en Belgique*, Les cahiers francophones de soins palliatifs dergisi, C. 17, sayı : 1, Louvain-La- Neuve, Haziran, 2017, pp. 14-30.

Makale türünde yayımlanan bu çalışmada, ‘Belçika’nın Dört Gelenegine (Katolik, Müslüman, Budist ve Laik) Göre Manevi Rehberlik’ başlığı altında çeşitli dinlere göre manevi danışmanlık konusu ele alınmıştır. İlk önce din ile maneviyat kavramları tanımlanmış, akabinde iki kavram arasındaki fark açıklanmaya çalışılmıştır. Akabinde manevi danışman ile hayatının sonuna yaklaşmış iki kişi arasındaki münasebeti ve aralarında ne gibi konuşmaların yapılacağı veya hangi hareketlerin cereyan edebileceği üzerinde durulmuştur. Ölüm olgusunu ele alan yazar, hastanede manevi danışman talebinde bulunma hakkının olduğunu belirtir. Yazar araştırmasını, manevi danışmanların hasta ve yaşlıyı ziyareti esnasında ne gibi uygulamalarda bulunduğu üzerinde yoğunlaştırır. Bunu, manevi danışmanlardan çeşitli din mensuplarıyla yaptığı bir anket üzerinde sonuçlandırır. Anketin konusu ise, hastalara manevi danışman ile dini danışmanın verdiği desteğinin sonuçlarının aynı olup olmadığı konusudur. Yazar, aldığı sonuçlarının farklı olduğunu belirttikten sonra her dine mensup manevi danışmanın, son günlerinde hastayı nasıl ölüme hazırladığını anlattıktan sonra makaleyi sonuçlandırır.

d. Belçika’da Manevi Danışmanlık Mesleği

Günümüz Manevi danışmanlık uygulamasının kurumsal kökeni Batı Hıristiyan dünyası olarak görülmektedir (Baygeldi, 2018: 9). Uzun yıllar kilisenin kontrolünde olan manevi danışmanlık mesleği ancak 1994 yılında yüzde yüz devlet desteği ile resmileşmiş ve kamu hizmeti kapsamına alınmıştır. Belçika’da yaşlılar için kurulan bakım evleri, özel ve devlete ait olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunun yanında kamu hizmeti olarak hastane ve cezaevlerini de eklemek gerekir (Keulen-Winkelmanns, 2003-2004: 55-56).

d.a. Meslek Olarak Manevi Danışmanlık

Genel anlamda manevi danışmanlığın nasıl bir görev olduğu konusunda bilgi vermek ve bu kavramı tanımlamak yerinde olacaktır. Ma-

nevi danışmanlık, bir din ve inanç desteğidir. Bu bakımdan dini ve manevi kaynaklardan faydalanarak gerçekleştirilen profesyonel bir rehberliktir (Baygeldi, 2018: 9). İnsanların acılı, sıkıntılı, üzüntülü, korkulu, yalnızlık ve ümitsizlik hallerinde, ani değişmelerle gelen hastalık, ameliyat, mahkûmluk, sakatlık, afet, yaşlılık gibi kriz durumlarında onları ziyaret edip yanlarında olmak, onlara din ve inanç açısından destek vermek, varsa soru ve sorunlarına danışmanlık etmek; âdet ve ibadetlerini yerine getirebilmelerinde rehberlik, varlıklarına bir mana, hayatlarına yeni bir anlam verebilme konusunda eşlik etmek ve onlara moral vermektir (Han, 2016: 97; Karagül, 2012: 12).

Manevi danışmanlığın kendine ait bir içerik, model, yöntem ve eğitimi vardır. Manevi eksenli sosyal hizmet anlayışında hem fizik ötesi âleme hem de kişinin fitratına ve ruhuna yöneliş vardır. Manevi sosyal hizmetler hem insanın manevi hallerine yönelir hem de toplumda bunların oluşumuna katkı sağlayan manevi değer unsurlarıyla ilgilenir. Ayrıca kişinin ahiretini düşünerek, manevi danışmanlık görevlerini de üstlenir. Manevi sosyal hizmetlerin tıpkı dünyevi eksenli sosyal hizmet uygulamalarında olduğu gibi, profesyonel bir ahlâkla yerine getirilmesi gerekir. Yoksa yapılan hizmetin veya sunulan manevi tedavinin etkili olması mümkün değildir (Atmaca, 2019: 219). Dolayısıyla ahlaki ve uhrevi unsurlar devamlı göz önünde bulundurulmalıdır. Kısacası manevi sosyal hizmetler, kişilerin hem dünyevi hem de uhrevi mutluluğunu sağlamaya yönelik olmalıdır.

Hastane, hapishane, askeriye ve bakım kurumları gibi resmî kurumlarda bu işi profesyonel bir şekilde yapan kişiye manevi danışman (*aumônier spirituel*) denir (Larousse, 2020). Manevi destek (*accompagnement spirituel*) hizmeti aslında bir sağlık hizmetidir. Çünkü Dünya Sağlık Örgütüncü de vurgulandığı gibi, sağlık sadece hasta olmamak değil, insanın aynı zamanda fiziki, sosyal, psikolojik ve manevi yönden uyum içinde olmasıdır. İnsanın bu dört yönünü hesaba katan bütüncül yaklaşımdan hareketle manevi bakıma da en az maddi bakım kadar önem verilmesi gerektiği söylenilebilir. Bunu, bir arabanın dört tekerleğine veya bir atın dört nalına benzetmek de mümkündür. Bu dördünün biri eksik kaldığında arabada da atta da insanda da bazı aksaklıklar başlamış demektir. Modern dünya bunun önemini iyi kavradığı içindir ki, bu sahaların her biri ayrı bir uzmanlık dalı haline gelmiştir (Karagül, 2012: 17).

d.b. Manevi Danışmanlığın Teolojik Bağlamı

Aslında ilahi dinlere baktığımızda, her din tebliğcisi olan Peygamberin Allah'la olan münasebetinin ve maneviyatının çok güçlü olduğu görülmektedir. Kur'an ayetleri, peygamberlerin, Allah'a olan güvenlerini

sık sık dua ederek tazeledikleri örneklerle doludur. Hz. Eyüp Peygamber'in (as): *'Ey Rabbim bana, gerçekten hastalık isabet etti. Sen merhamet edenlerin en merhametlisin' diye Rabbine nida etmişti. Biz de duasını kabul edip hemen kendisindeki hastalığı giderdik'* (Enbiya: 83-84).

Hz. Yunus Peygamber'in (as) *'Yunus'u hatırla, Hani O, öfkelenerek, gitmişti de kendisini hiçbir zaman sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Derken, karanlıklar içinde: Senden başka hiçbir İlah yoktur, seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim. Gerçekten ben haksızlık edenlerden oldum, diye dua etmişti. Biz de duasını kabul ettik, kendisini kederden kurtardık'* (Enbiya: 83-84) ayetlerindeki duaları, Hz. İbrahim (as)'ın : *'O'dur ki, beni yedirir ve içirir, hastalandığım zaman da, O bana şifa verir'* (Şuara: 79-80) şeklindeki beyanı, Hz İsa'nın (as) hastaları Allah'ın izniyle iyileştirmesi (Ali İmran: 49), Hz. Peygamber (sav)'e vahyedilen Kuran'ın müminlere şifa ve rahmet kaynağı oluşu (İsra: 82), yine Hz. Peygamber'in bazı hastaları ziyaret edip (İbn-i Mace: 35524, 35525; Heysemi: V. 114-115), Rukiye yaparak dua ile tedavi etmesi (Ebu Davud: *Tıp*, 12; Ebu Nu'aym, 2006: I. 191), gibi örnekler manevi tedavinin ve desteğinin ilahi dinlerdeki yerini ortaya koymaktadır. Sözü edilen örneklerden hareketle, günümüz Batı Avrupa'sında yaşayan Yahudi/Hristiyan ve diğer dini topluluklarının, manevi rehberlik/danışmanlık hizmeti alanında ne derecede mesafe aldıkları tartışılmaz bir gerçektir.

d.c. Manevi Danışmanlık Mesleğinin Belçika'daki Müslümanlar Açısından Kurumsallaşması

Belçika'nın petrol ihtiyacı nedeniyle Kral Baudouin, Suudi Arabistan ile ilişkileri iyi tutma eğilimi göstererek 1969 yılında bir antlaşma imzalamıştır. Bu çerçevede Belçika devleti 19 Temmuz 1974 tarihinde İslam dinini resmen tanıma jestini göstermiştir. Böylelikle Müslümanlar için Manevi danışmanlık mesleğinin meşruluğu da gündeme gelmiştir (Sagesser-Torrekens, 2008: 5-55; Royen, 2013). Yalnız geçmiş yıllarda Belçika'da söz konusu nitelikli kişileri yetiştirecek eğitim kurumlarının olmayışından dolayıdır ki, göçmen kitlelere hizmet verecek din görevlileri ve manevi danışmanlar Türkiye, Fas, Cezayir, Tunus gibi Kuzey Afrika ülkelerinden talep edilerek istihdam edilmiştir. (Husson, 2006: 44-45).

Fakat dış ülkelerden Belçika'ya getirilen söz konusu bu görevlilerin ülkesinden aldıkları kültür ve farklı din eğitimine sahip olmaları, geldikleri ülkenin hayat şartlarını ve kanunlarını bilmemeleri, ayrıca ülkenin sosyo-politik ve kültürel yapısından habersiz olmaları ve görev yaptıkları ülkenin dilini yeterince bilmemeleri birçok sorunu beraberinde getirmiştir (El Battui-Kanmaz, 2004: 15; Husson, 2006: 25). Hatta bu görevlile-

rin din üzerinden bazı anlaşmazlıkların oluşmasına ve görevli olduğu ülkenin konumuyla doğrudan ilgisi olmayan dini söylemlerin ve fetvaların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla manevi danışmanlık veya din dersi öğretmenlik görevinde bulunacak görevlilerin, yaşadıkları ülkedeki toplumlarla diyalog içerisinde olabilmeleri için, söz konusu ülkenin dilini, kültürünü ve kanuni düzenlemelerini bilmeleri ve öğrenmeleri şartı getirilmiştir (Husson-Mandin, 2014: 134-135; Husson, 2006: 22-24).

Bu durumu fark eden Belçika otoritesi, dış ülkelerden gelen görevlilerin yerine, toplumla gerek dil gerekse kültür açısından kolayca iletişim kurabilecek manevi danışmanların, Belçika'da yetiştirilmelerinin daha gerçekçi olacağı kanaatiyle bu alanda eğitim verecek kurumlarının açılmasına karar vermiştir (Husson, 2006: 23).

Bu bağlamda 1978 yılında Dünya İslam Birliğine (*Muslim World League*) [Dünya İslam Birliği, Suudi Arabistan'ın bir İslami sivil toplum kuruluşu olup, merkezi Mekke'dedir] bağlı İslâm Kültür Merkezi açılmış (Manco, 2019: 87; Husson, 2006: 23), merkezin bünyesinde din görevlisi ve manevi danışmanlar yetiştirecek Avrupa İslâm Enstitüsü adıyla 1983 yılında ilk eğitim kurumu açılmıştır (AİE, 1983). Fakat bu enstitü, Belçika'nın öngördüğü kriterlere ve ülkesinin şartlarına uygun kadroları yetiştirememiş, dolayısıyla öğrencilerine verdiği lisans diplomalarını Belçika otoritesi tanımamıştır (Husson, 2006: 22-24). Bununla birlikte İslâm Kültür Merkezi, kendi bünyesindeki Avrupa İslam Enstitüsü eğitim kurumunda dini ve manevi kadroları yetiştirme, cami, okul, hastane, ceza ve bakım evi gibi kurumlara tayinlerini üstlenme görevini, 1989-1990 yılına kadar sürdürmeyi devam etmiştir (Husson-Mandin, 2014: 28; Sagesser-Torrekens, 2008: 9).

2000 yılında, cezaevlerinde bulunan tutukluların % 10'u üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, %31,8 oranındaki Müslüman tutuklunun manevi danışmanlık hizmetinden yararlanma talebinde buldukları tespit edilmiştir (Husson-Mandin, 2014: 72-76). Ancak tutukluların bu talebi, beş yıl sonra çıkan bir kanunla gerçekleştirilmiştir (Bertrant-Clinaz, 2015: 31). Böylelikle 2005 yılında, hastane, cezaevi ve yaşlı bakım evlerinde bulunan Yahudi, Hıristiyan, Müslüman, Budist, Laik ve diğer din mensupları için belirli sayıda manevi danışmanlık kadrosu resmî gazete de yayımlanarak tanınmıştır (Husson-Mandin, 2014: 70; Centre Craig, 2005). Kanuni düzenleme ve finansal açıdan da devlet memuru konumuna dâhil edilmiştir.

Ayrıca manevi danışmanlık mesleğinin cezaevlerinde üstleneceği

hizmetler şu şekilde tanımlanmıştır: *Müslüman manevi danışman, cezaevindeki tutuklara yardım eden, psikolojik ve dini destek sağlayan, tutukluyu topluma yeniden entegre olmasını amaçlayan görevlidir. Ayrıca tutuklulardan birinin ölümü halinde dini görevleri yerine getirmesini sağlayan, Ramazan ayı boyunca Kur'an-ı kerim, seccade, hurma, kek, namaz takvimi vb. içeren paketlerin dağıtımına yardım eden, ibadet konularında rehberlik yapan, kendisiyle görüşme talep eden tutukluyla ilgilenen kimsedir* (Bertrant & Clinaz, 2015: 32).

Ashında 1992 yılında manevi danışmanların tayiniyle ilgilenecek geçici bir Yüksek İslam Konseyi seçim yoluyla kurulmuş, fakat Belçika otoritesi tarafından sözü edilen konsey tanınmamıştır. Buna karşılık, 1994 yılında Müslümanların çoğunluğunun katılımıyla gerçekleşen seçim sonrası ilk İslam Temsil Kurumu tesis edilmiştir [Belçika Adalet Bakanlığının tanıdığı bu kurumun Fransızca ismi: *Exécutif des Musulmans de Belgique* (EMB). Bkz: <http://www.embnet.be>]. 1999 yılında da Belçika'nın Adalet Bakanlığı tarafından söz konusu kurum resmen tanınarak Müslümanlar için tek yetkili merci sayılmıştır. Ayrıca bu kuruma devlet tarafından yıllık bütçe tahsis edilmiştir (Sagesser-Torreken, 2008: 5-55). 2014 yılında tekrarlanan seçimle de kurumunun yeni yönetimi resmen ilan edilmiştir (Husson-Mandin, 2014: 32).

e. Belçika'daki Manevi Danışmanlık Eğitimi Veren Kurumlar ve Programları

Belçika'da manevi danışmanlık eğitimi üniversite düzeyinde verilmektedir. Lise eğitimini tamamlayan öğrenciler, üniversitede 6 yıl süren çok ciddi bir eğitim programına tabi tutulmaktadır (Altaş & Köylü, 2014: 158). Bu hizmette istihdam edilen manevi danışmanlar, eğitim sırasında gördükleri staj ve mesleğin icrası sırasında aldıkları meslek içi gelişim kurslarıyla da takviye edilmektedir. Manevi danışmanları görevlendirme seçimi sırasında, onların mesleki bilgi sahibi olmaları, tecrübe, liyakat, fiziki ve ruhsal yapıları da dikkate alınmaktadır (Altaş & Köylü, 2014: 158).

e.a. Eğitim Kurumları

İslâm Temsil Kurumuna bağlı Alimler Konseyi, dini ve manevi kadro yetiştirilmesi ve denetlemesi vazifesine rağmen yeterli kadro yetiştirememiştir (Husson, 2018: 13). Her ne kadar İslam Temsil Kurumu 2000 yılında Belçika'nın bir eğitim kurumuyla birlikte üç kategoride; 1-Manevi danışman, 2-Cami idarecileri, 3-İmamlar için tamamlayıcı formlasyonlar düzenlemişse de katılım oranı çok düşük olduğundan verimli bir sonuç alınamamıştır (Husson & Mandin, 2014: 103). Diğer taraftan

Belçika devletinin Müslüman kadrolarının yetiştirilmesi konusunda ortaya koyduğu kriterler, yeni akademik kurumlarının oluşmasına neden olmuştur. Kısa bir süre içerisinde, *Academie al Kbayriya, Enstitüt des Etudes İslamiques, Rabitat'ül Eimme* gibi eğitim kurumları oluşmuştur (El Battui-Kanmaz, 2004: 23; Husson, 2006: 22-24). Ancak bu kurumların din görevlisi yetiştirme konusunda sunduğu eğitimin yetersiz, olanaklarının kısıtlı olduğu ve kolektif girişimler yapısına sahip olmadığı görülmektedir (Husson, 2006: 23).

Bununla birlikte 2006 yılında, Belçika'nın Katolik Üniversitesi bünyesindeki CİSMOC araştırma merkezinin, Felice Dassetto isminde bir İtalyan oryantalistin başkanlığında başlattığı *formation continue en sciences religieuses (Dini İlimlerde Sürekli Eğitim)* (www.uclouvain.be/cismoc) adlı programı kabul etmesiyle Belçika devleti sorunu kısmen çözmüştür. Günümüze kadar devam eden söz konusu eğitime genelde Arap öğrencileri katılmış, 15 kredilik bir programa katılım neticesinde 2007 yılında ilk 50 öğrenci mezun olmuştur (Le Soir, 18/09/2007).

Belçika'daki T.C Büyükelçiliğine bağlı Din Hizmetleri Müşavirliğinin, din görevlisi ve manevi danışmanları yetiştirmek amacıyla Belçika'da resmen tanınan bir İslam enstitüsü kurma girişimleri sonuç vermeyince, Diyanet İşleri Başkanlığı, Uluslararası İlahiyat projesini başlatmıştır. Batı Avrupa'da ikamet eden liseyi bitirmiş Türk uyruklu öğrencilerini Türkiye'deki ilahiyat fakültelerine yerleştirerek eğitimlerini sağlamak suretiyle sorunu kısmen çözmüş görülmektedir. 2006 yılında 18 öğrenciyle başlatılan bu proje sayesinde, 14 farklı ülkeden 475 öğrencinin devam ettiği programla şimdiye kadar 112 öğrenci mezun olmuştur (UIP, 2013: 2). 2015 yılına geldiğimizde, Uluslararası İlahiyat programına katılan öğrenci sayısı 744 öğrenciye ulaşmıştır (Erşahin, 2015: 135). Mezun olan Belçikalı 62 öğrencinin ülkesine dönüp var olan boşluğu yavaş yavaş doldurduğu görülmektedir. Ancak mesele Belçika'da yaşayan bütün Müslümanların dinî ihtiyaçlarına cevap vermek olunca, söz konusu öğrencileri Türkiye'de eğitime faaliyetinin beklentilere cevap veremediği söylenilebilir. Çünkü dini eğitim almak isteyen Belçika vatan-daşı her Türk öğrencinin, açılan uluslararası ilahiyat programından yararlanamadığı görülmektedir.

e.b. Eğitim Programları

Belçika devletinin ortaya koyduğu kriterlere cevap verecek ve Bologna eğitim sistemine uygun eğitim verilmesi bağlamında İslami manevi danışman eğitimiyle ilgili hem İslami ilimleri hem de sosyal bilimleri içeren alternatif programların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Manevi danışmanlık eğitiminde uygulanan programlarla alternatif programların

arasında karşılaştırma yapılabilmesi ve en uygun olan programın ortaya koyulabilmesi için var olan programların alternatif programlarla birlikte ele alınması gerekmektedir.

1) *Brüksel İslami İlimler Fakültesi – Yüksek Lisans Programı*

19 Eylül 2007 tarihinde Hollanda'daki Avrupa İslam Üniversitesi'nin bir şubesi olarak açılan Brüksel İslami İlimler Fakültesi, lisans ve lisansüstü programlarını, Bologna eğitim sistemi üzerine uyarlaması önemli bir adım olmuştur. Belçika'da üst düzeyde din görevlisi ve manevi danışman yetiştirmeyi hedefleyen Brüksel İslami İlimler Fakültesi (Dönmez, 2010: 82; Husson & Mandin, 2014: 103; Gutierrez, 2007: 18 Eylül), bu bağlamda Avrupa İslam Üniversitesi'yle ortaklaşa 80 kredilik alternatif bir yüksek lisans programı hazırlamıştır. İki yıllık olan bu programın ders müfredatı ve kredi dağılımı tablo 3 ve tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 3:

Temel İslami Bilimler Alanında Yüksek Lisans I Ders Müfredatı (40 Kredilik)
(Beldi & Dönmez, 2015: 5-11)

<i>Ders Adı</i>	<i>Kredi Sayısı</i>
Fıkhi Kaideler	3 Kredi
Tefsir Metotları	3 Kredi
Fıkıh Usulü	3 Kredi
İslam Hukukunun İlkeleri	3 Kredi
Arap Dili ve Edebiyatı	3 Kredi
Çağdaş Hadis Tartışmaları	3 Kredi
İslami İlimlerde Araştırma Yöntemleri	4 Kredi
Manevi Danışmanlık Açısından İletişim Teknikleri	3 Kredi
Uygulamalı Psikoloji	3 Kredi
İslam Perspektifinden Etik ve Manevi Danışmanlık	3 Kredi
Manevi Danışmanlığa Giriş	3 Kredi
Manevi Danışmanlıkla İlgili Fıkhi Problemler ve Çözümleri	3 Kredi
Manevi Danışmanlık Mesleğinde Günümüz Konuları	3 Kredi

Tablo 4:

Yüksek Lisans II Ders Müfredatı (40 Kredilik)
(Beldi & Dönmez, 2015: 5-11)

<i>Ders Adı</i>	<i>Kredi Sayısı</i>
Uzmanlık Alanıyla İlgili Araştırma Çalışmaları	20 Kredi
Uzmanlık Alanıyla İlgili Tez Çalışması	20 Kredi

Belçika Eğitim Bakanlığı, bu tür alternatif eğitim kurumlarının açılmasına izin verse de diplomalarını tanıma veya denkliklerini kabul

etme konusunda hala bir çözüm yoluna gitmemiştir. Dolayısıyla sorunun çözülmesi için Müslüman eğitim kurumları, ülkenin eğitim bakanlığıyla etkin bir şekilde iletişime geçerek ortak hareket etmesi önemlidir. Çünkü Müslümanlara hizmet sunacak din görevlilerin ve manevi danışmanların Belçika’da eğitilmelerinin gerekliliği yaklaşımı gerçekliğe uygun bir yaklaşım olduğundan kamu tarafından da kabul görmüştür. Ayrıca nitelikli görevli yetiştirmeye çalışan akademik İslami eğitim kurumlarının verdiği diplomaların tanınması ortak çalışma zeminini hazırlayacaktır. Böylelikle gerekli din hizmetlerini nitelikli bir şekilde yerine getirecek din görevlilerin ve manevi danışmanların önü açılacaktır.

2) Belçika Üniversitelerinin Programları

Belçika hükümetinin siyasileri, din görevlisi ve manevi danışman yetiştirme faaliyetini kendi resmî kurumlarının üstlenmesini önerirken hem ilahiyat hem de batı dili ve kültürüyle eğitim veren ULB ve UCL gibi Belçika üniversitelerinin desteklenmesine vurgu yapmışlardır (La Libre.be, 04 Mart 2013). Ancak bu alanları kapsayacak köklü ve kalıcı bir eğitim programının şu anda hazır olmadığını söylemek durumundayız. Bununla rağmen söz konusu iki üniversite ve USL-B Üniversitesi, dini alanda görevli yetiştirecek resmen tanınmış akademik bir kurum oluşuncaya kadar, pilot niteliğinde bir programın (UCL, 2012-2013) eğitimini vermişlerdir. Sözü edilen her üç üniversitenin programı şöyledir:

2.1) ULB (Université Libre de Bruxelles) Üniversitesi

ULB üniversitesi, üniversitelerarası sertifikalı, ‘İslam ve Avrupa Müslümanlarının tarihsel bakış açıları ve çağdaş zorlukları’ konulu bir program sunmaktadır. Söz konusu program üç bölümden oluşmakta ve tüm modüllerin süresi 97 saat 30 dakika olup ders dağılımı şöyledir (ULB, 2020):

Tablo 5:

1. Bölüm: Tarih ve Düşünce (32 saat 30 dakika)

Ders Kodu	Ders Adı
S01	Giriş: Tarih, Kavram ve Metodoloji
S02	İslam’a Giriş: Ana Akımlar ve Düşünürler
S03	Kur’an’ın Tarihsel Yönüyle Tenkidi
S04	İslam ve Feminizm
S05	Hukuk ve İslam
S06	Batinilik ve Maneviyat

Tablo 6:

2. Bölüm: Siyaset ve Din (32 saat 30 dakika)

Ders Kodu	Ders Adı
S07	İslam ve Avrupa: Ortak Sunumlar
S08	Avrupa’da Din ve İnançlarının Devlet Düzenlemeleri

S09	Avrupa İslami ve Müslümanları: Kolektif Çalışmalar ve Yanıtlar
S10	Ortadoğu'nun Jeopolitiği
S11	Avrupa'da Müslüman Varlığının Tarih ve Sosyolojisi

Tablo 7:

3. Bölüm: Din ve Toplum (32 saat 30 dakika)

Ders Kodu	Ders Adı
S12	İslam Toplumunda Seçkinler ve Otorite
S13	Fırsat Eşitliği Politikası ve Dini İnançlar
S14	Müslüman Ailelerde Çatışma Arabuluculuğu
S15	İslamofobi Sorunu
S16	Radikalleşme ve Terörizm

2.2) UCL (Université Catholique de Louvain) Üniversitesi

UCL üniversitesi, sertifikalı ve tamamlayıcı eğitim niteliğinde, İslami ilimler alanında sunduğu program 15 krediliktir. Toplamı 360 saat olup ders ve kredi dağılımı şöyledir (UCL, 2007):

Tablo 8:

UCL (Université Catholique de Louvain) Üniversitesi Eğitim Programı

Ortak Dersler	Ders Adı
6,5 kredilik	İslami İlimlerin Metodolojisi ve Epistemolojisi
	Kur'an İlimleri
	Hadis İlimleri
	İslam Hukuku ve Esasları
	İnanç Doktrini ve Esasları
3 kredilik	Tarih, Yargı ve Sosyal Bilimleri
1 kredilik	Disiplinler arası Ortak Yaklaşımlar
Seçmeli Dersler 2 kredilik	Dini Eğitimin Didaktiği
	Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Dil Bilimi
	İslam Sanatı
	İslam Dünyasında İlimler Tarihi
2,5 kredilik	İslami Kuruluşlar
2,5 kredilik	İleri seviyede bitirme tez çalışması

2012-2013 eğitim yılında yukarıdaki uygulanan program tamamen değişmiştir. Yeni program daha fazla itikat ve kelam ilmiyle Çağdaş İslami Akımlar üzerine yoğunlaşmıştır (Husson-Mandin, 2014: 100; Cismoc, 2012: 4-6).

2.3) USL-B (Université Saint-Louis- Bruxelles) Üniversitesi

USL-B üniversitesi ise, sertifikalı ve tamamlayıcı eğitim niteliğinde, dini ve sosyal bilimler alanında, ‘Çağdaş Dünyada İslam’ konulu bir program sunmaktadır. 2019-2020 eğitim yılında uygulanan program, (USL-B, 2019) 10 kredilik olup 126 ders saatine tekabül etmektedir. Ders dağılımı şöyledir:

Tablo 9:
2019-2020 Eğitim Yılında Uygulanan Program

<i>Süre</i>	<i>Ders Adı</i>
6 saat	İslam’a Giriş: İnanç, Kültür, Siyaset ve Toplum
6 saat	Arap Dünyasının Karmaşıklığını Anlamanın Anahtarları
6 saat	Bitirme Tezi İçin Konu Seçimi Çerçevesi
6 saat	İslam’da Eğitim ve Aktarımlar
6 saat	İslam Peygamberinin Tanıtımı ve Söylemleri I-II
6 saat	Teoloji Uygulama: Dini Metinlerde Mistisizm
6 saat	Kur’an Araştırmalarına Giriş
6 saat	Tasavvufa Giriş
6 saat	İslam’ın Tarihi Kaynakları
9 saat	İslam’da Fırkalar Arası Yaklaşımlar I-II
6 saat	Avrupa’daki Devletler, Hukuk ve Dinler
6 saat	Teoloji Tartışmaları: Hıristiyanlık ve İslam Dini Yapısıyla İlgili Ontolojik Sorular
9 saat	Avrupa’da İslami Araştırmalara Giriş I-II
6 saat	Afrika İslam’ının Hareketliliği, Haç İbadeti ve Tarikatlar
3 saat	Dindarlığın Felsefi Yaklaşımı
6 saat	Avrupa Ortamında İslam’a Post-kolonyal Yaklaşımlar
3 saat	Dinler, Cezaevleri ve Radikalleşme Olgusu
6 saat	Dün ve Bugünün Şeriat Sistemi
3 saat	Avrupa’da İslam’ın Varlığı: Camiler, Şehirleşme ve Laiklik
3 saat	Feminizm ve Dindarlığın Çağdaş Söylemleri
3 saat	Dindarın Sanal Dünyası

*3- Avrupa Benelüks Üniversitesi İlahiyat ve Dini İlimler Fakültesi
Yüksek Lisans Programı*

Türkiye, Batı ve Arap dünyasında çeşitli üniversitelerle iş birliği protokolü imzalayan Avrupa Benelux Üniversitesinin (Dönmez, 2019: 77) bünyesindeki İlahiyat ve Dini İlimler Fakültesi, lisansüstü İslami ilimler ve manevi danışmanlık alanında Bologna eğitim sistemine uygun programlarıyla önemli bir alternatif görülmektedir (Dönmez, 2019: 38). 2020-2021 eğitim yılı için sunulan programın ders müfredatı ve kredileri tablo 10, tablo 11 ve tablo 12’de gösterilmiştir:

Tablo 10:
Yüksek lisans (Master) 1 (Ortak Program)

Ders Kodu	Ders Adı	K
	Birinci Dönem	30
ISM601	Çağdaş Fıkhi Problemler ve Çözümleri	04
ISM602	Çağdaş Kelam Tartışmaları	04
ISM603	Çağdaş İslam Düşüncesi ve Akımları	04
ISM604	Çağdaş Hadis Yaklaşımları	04
ISM605	Araştırma Yöntem ve Teknikleri	04
ISM606	Avrupa'da İslam'ın Sosyokültürel ve Politik Yapısı	04
ISM607	Siyer Analizleri	02
ISM608	İslam Felsefesinin Temel Konuları ve Problemleri	02
ISM609	Yabancı Dil-1	02
	İkinci Dönem	30
ISM610	İslam Hukuk Felsefesi ve Gaye Problemi	04
ISM611	Tefsir Metodolojisi ve Çağdaş Yaklaşımları	04
ISM612	İslam Medeniyetleri ve Sanat Tarihi	04
ISM613	Doğu / Batı Dinleri ve Diyalog Arayışları	04
ISM614	Oryantalizm ve Oksidentalizm Yaklaşımları	02
ISM615	İslam Tarihi Analizleri	04
ISM616	Din Sosyolojisi	03
ISM617	Din Psikolojisi	03
ISM609	Yabancı Dil-2	02
Y.D.	Arapça + İngilizce + Almanca + Fransızca	

Tablo 11:

Yüksek lisans (Master) 2 (İlahiyat Programı)

Ders Kodu	Ders Adı	K
	Birinci Dönem	30
ISM616	Uzmanlık Alanıyla İlgili Araştırmalar (Aşağıdaki alanlardan sadece bir alan seçilebilir):	(30)
	İslam Hukuku, Medeni Hukuk ve Azınlıklar Hukuku	
	Kur'an Tefsiri, Yöntem, Yorum, Konulu Analizler	
	Sünnet, Hadis Tetkikleri, Yorum, Konulu Analizler	
	Kelam İlminin Güncel Konuları ve Analizleri	
	İslam Tarihi ve Siyer Alanında Çağdaş Araştırmalar	
	İslam Düşüncesinde Yenilikçi ve Gelenekçi Yaklaşımları	
	Çağdaş Tasavvuf Eğitimi ve Problemleriyle İlgili Araştırmalar	
	İslam Felsefesiyle Batı Felsefesi konulu Mukayeseli Araştırmalar	
	Oryantalizm ve Oksidentalizm Yaklaşımlarıyla İlgili Araştırmalar	
	İslam Medeniyetleri ve Sanat Tarihi ile İlgili Araştırmalar	

Avrupa Müslüman Gençliğinin Sosyolojisi ile İlgili Araştırmalar		
İkinci Dönem		30
ISM617	Uzmanlık Alanıyla İlgili Tez Çalışması	26
	Araştırma Planı Hazırlama	02
	Tez Savunması	02

Tablo 12:

Yüksek lisans (Master) 2 (Manevi Danışmanlık Programı)

<i>Ders Kodu</i>	<i>Ders Adı</i>	<i>K</i>
Birinci Dönem		30
HBOMIGV20151IJ	Avrupa’da Manevi Rehberlikle İlgili Uygulamalar	03
HBOMIGV20151TP	Uygulamalı Psikoloji	03
HBOMIGV20151GV	Meslek Olarak Manevi Rehberlik	03
HBOMIGV20151EG	İslami Açıdan Etik ve Manevi Rehberlik	03
HBOMIGV20151ES	İslam’ın Ruh ve Beden Sağlığına Bakış Açısı	03
HBOMIGV20152OM	Din Görevlileri Yönetim ve Organizasyonu	03
HBOMIGV20151MA	Aile Danışmanlığı ve Gençlik Problemleri	02
HBOMIGV20152MH	Hastane ve Bakımevlerin Yapısı, Çalışma Sistemi ve Medikal Terminolojisi (Seçmeli)	(10)
HBOMIGV20152MV	Cezaevlerinde Manevi Rehberlik Mesleği ve İletişim Sanatı (Seçmeli)	(10)
İkinci Dönem		30
HBOMIGV20152SS	Staj ve Gözetim (Alana Göre Değişir)	10
HBOMIGV20152AO	Uzmanlık Alanıyla İlgili Tez Çalışması	16
	Araştırma Planı Hazırlama	02
	Tez Savunması	02

f. Belçika’da Manevi Danışmanlık Eğitimiyle İlgili Alınan Kararlar ve Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi

Avrupa’ya Müslüman göçün 60. yılına girilmiş olmasına rağmen, manevi danışman yetiştirme meselesinin hala çözülmemiş olması, Müslümanlar için varlığını sürdüren önemli bir problemdir. Çünkü Belçika’ya komşu olan Almanya, Fransa ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerine bakıldığında, İslâm dinini resmen tanımamış olmalarına rağmen Belçika’dan bir adım ileride olduğu görülmektedir. Söz konusu ülkelerde yetkili devlet kurumları din görevlisi ve manevi danışman yetiştirilmesi

konusunda Müslüman eğitim kurumlarıyla iş birliği içerisinde olmuşlardır. Hatta Hollanda hükümeti, bu alanda ciddi çalışan Müslüman eğitim kurumlarının diplomalarını resmen tanımıştır. Hollanda'daki Rotterdam İslam Üniversitesi'nin yüksek lisans programı diplomalarını tanınması buna verilebilecek bir örnektir.

Kanaatimize göre bu sorunun çözülmemesinin nedeni, Belçika hükümetiyle Müslümanlar arasında ciddi anlamda bir güvensizliğin, diyalog ve koordinasyon eksikliğinin olmasıdır. Ayrıca, diğer batı ülkelerden farklı olarak Belçika'ya göç eden Müslümanların sosyal yapısı yönüyle daha çok kırsal bölgeden gelmiş olması ve haklarını savunma konusundaki girişimlerinin zayıf kalması da bir neden olarak kabul edilebilir. Örneğin; Belçika'ya Fas ülkesinden gelen göçmenlerin çoğunlukla Nador, Huseyma gibi Rif dağları yakınındaki şehirlerden, Türkiye'den gelen göçmenlerin de Artvin ve Afyonkarahisar'ın Emirdağ, Bayat gibi kırsal ilçelerden geldikleri gözlenmektedir. Fakat Belçika'da doğup büyümüş ve eğitimi almış, üçüncü ve dördüncü jenerasyonun bilinçli ve yaşadığı sorunları resmi otoritelerle daha aktif bir şekilde çözmeye çalıştığı göze çarpmaktadır. Bu jenerasyonun ne kadar aktif olduğunun anlaşılması için, çalışmanın giriş bölümünde 2019 yılı Belçika'sı için çizilen İslam profilindeki örneklerle bakılması yeterli olacaktır.

Tanınma konusuyla ilgili olarak, Belçika Millî Eğitim Bakanlığının kalemligiyle 18 Aralık 2019 tarihinde gerçekleştirdiğimiz yazışmada, 07 Kasım 2013 tarihinde Bakanlığın aldığı bir kararla, yüksek eğitim veren herhangi bir kurumun ve diplomalarının tanınması, Belçika parlamentosunun onayından geçmesinin gerekliliği ifade edilmiş ve olayın siyasi olduğu belirtilmiştir (ayrıca bkz. www.galilex.cfwb). Tanınma kararı siyasi iradeye bağlı olduğuna göre, Belçika'daki Müslümanların yeterli siyasi güce sahip olmaları durumunda kendilerine ait eğitim kurumlarının tanınacağından söz edilebilir.

f.a. Belçika'da Manevi Danışmanlık Eğitimiyle İlgili Alınan Kararların Değerlendirilmesi

Belçika otoritesinin dünden bugüne kadar aldığı siyasi kararlarla ilgili bağlantıyı kurabilmek için, önceki yıllara dönülmesini ve geçmişin iyi okunmasını gerekli kılmaktadır. Yetmişli yıllarda İslam dininin tanınma sürecinden kurumsallaşma sürecine kadar geçen zaman zarfında, Dünya İslam Birliğine bağlı İslam Kültür Merkezine verilen yetki, doksanlı yıllarda İslam Temsil Kurumuna tevdi edilmiş ve Müslümanlar için tek yetkili merci sayılmıştır. Gümümüzde bile Belçika makamları resmi olarak bu kurumu tanımaktadır. İleride de görüleceği gibi Belçika hükü-

meti, kendisinin kurduğu bu kurumla iş birliği yaparak devlet üniversiteleri bünyesinde sorunu çözme yoluna gitmiştir. Aldığı bu siyasi kararlar, hem alanla ilgili eğitimi kendisine güvence olması açısından kontrolü altında tutmuş, hem de Müslümanların ihtiyacı olan dini ve manevi danışmanlık hizmetlerinden onları mahrum etmek istememiştir. Diğer din mensuplarına söz konusu hizmeti sunduğu gibi Müslümanlara da sunulmasını sağlayarak böylelikle sosyal adaleti sağlamıştır.

Nitekim Leuven Katolik Üniversitesinin 2014-2015 akademik yılı için sunduğu, *Dünya Dinleri, Dinler arası Diyalog ve Dini Bilimler* programında, *İslami İlimler* lisansüstü programı 12 Haziran 2013 tarihinde Belçika hükümetinin Eğitim ve Gençlik Bakanı Pascal Smet tarafından onaylanmıştır. Müslüman toplumunun temsilcileriyle yaptığı istişarelerde, bu alandaki ihtiyaçları belirleyip gerek Leuven, gerekse Gent ve Anvers Üniversitelerinin işbirliğiyle farklı projeler gerçekleştirme kararı aldıklarını anlatan Bakan Pascal Smet, Leuven Üniversitesinde açılacak lisansüstü İslam eğitiminin temel amacının, Müslüman din görevlisi yetiştirmekten çok mevcut görevlilerin, din dersi öğretmenlerin, hastaneler, cezaevleri ve diğer kurumlarda görev yapan manevi danışmanlarının mesleki yeterliliklerini arttırmaya yöneliktir olduğunu ifade etmiştir (Ccme, 2013).

Belçika hükümeti yüksek eğitimden sorumlu ikinci Bakanı Jean-Claude Marcourt ise, halka açık bir İslam enstitüsünün kurulması için yakında bir çalışma başlatacaklarını bildirmiştir. Ayrıca Bakan, *'Söz konusu enstitünün misyonunu ise, yükselen dinî radikalleşmeye karşı dışarıdan ithal edilen İslami akımların etkisini kırmak ve Belçika'nın kendi İslam'ını geliştirmesine destek vermektir. Bu enstitünün din görevlisi ve manevi danışmanlara, Batının eşitlik ve hüriyet değerlerine dokunmadan, yüksek dini eğitim vermeğe yöneliktir. Eğitimin bir taraftan bilimsel kriterlere, diğer taraftan da demokratik değerlere cevap verecek niteliktedir. Belçika'da Müslümanlara eğitim veren değişik yerlerin bulunduğunu ancak bunların hâlibazırda demokrasiye uygun seviyede değildir'* (Levif, 2016, 11 Ekim) ifadelerini kullanmıştır.

Sözü edilen enstitüyü kurma girişiminin Liège Üniversitesine bağlı sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde kurulmuş CEDEM [Etnik ve Göçmenlik Araştırma Merkezi] adında bir araştırma merkezi tarafından yürütüleceği bilgisi verilmiştir (Husson & Mandin, 2014: 151-152).

Son olarak Belçika Eğitim Bakanı, din görevlilerini ve manevi danışmanları yetiştirmek için projenin tüm yetkilerini, 2020-2021 eğitim yılında Louvain Katolik Üniversitesiyle, yeni kurulan İslami Eğitim ve Araştırmalar Enstitüsü (AFOR)'ne verdiği bilgisi paylaşılmıştır (Koen Geens, 2020, 31 Ocak). Bilindiği üzere söz konusu enstitü İslam Temsil

kurumuna bağlıdır. Alınan bu kararın, Belçika'da yaşayan Müslümanların yararına önemli bir adım olduğunu söyleyebiliriz.

f.b. Manevi Danışmanlık Eğitiminde Uygulanan Programların Değerlendirilmesi

Belçika'nın akademik eğitim müesseselerinin hâlihazırda uygulanan programlarına göz atacak olursak, değerlendirmelerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Avrupalı Müslümanların dini, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını görmek üzere yetişecek din görevlileri ve manevi danışmanlar için hazırlanan programların çok yönlü olması gerekir. Bu programların hem İslami ilimleri hem de sosyal bilimleri içermesi şarttır. ULB, UCL ve USL-B Belçika üniversiteleri, 97,30 saatlik, 10 veya 15 kredilik programlarını tanıtırırken bunun, devlet/özel olmak üzere eğitim, sağlık, sosyal ve İslami kurumlarda çalışan görevlilere, üniversite mezunu öğrencilere, İslami ilimler alanında bilgi sahibi olmak isteyen Müslüman veya Müslüman olmayanlara, Avrupa bakış açısı esas alınarak hazırlandığını ifade etmişlerdir (UCL, 2007, 2012; ULB, 2020). Fransızca diliyle eğitimi verilen her üç programı, uzmanlık alanı itibarıyla incelediğimizde literatür ve bilgi donanımı yönüyle yeterli olmadığı ve çok yüzeysel olduğu görülmektedir.

2-Sözü edilen programlara genel olarak baktığımızda, Müslümanların dini ve ilmi ihtiyaçlarını görmekten daha ziyade, oryantalizm bakış tarzlarına göre hazırlanmış oldukları göze çarpmakta ve daha çok İslam dininin sosyo-politik, kültürel ve düşünce yönünün ele alınması hedeflenmiştir. Bu nedenle Belçika'da yaşayan Müslüman topluluklar tarafından da kabul görmemiştir.

3-Ayrıca programların içeriği incelendiğinde, İslami kaynaklara inmekten çok, bu kaynaklar içerik olarak tenkide tabi tutulmakta, İslami ilimlerin metodolojisi önyargılı bir şekilde eleştirilmekte ve dini değerlere saldırıldığı da görülmektedir.

4-Brüksel İslami İlimler Fakültesinin bağlı bulunduğu Avrupa İslam Üniversitesiyle birlikte din görevlisi ve manevi danışman yetiştirmek üzere hazırlanan 80 kredilik İslami İlimler alanındaki yüksek lisans programı, faydalı yönleri olması yanında, Belçika'nın bulunduğu konum içerisinde değerlendirdiğimizde Batı metodolojisi ve sosyal bilimleri açısından eksik bir program olduğu görülmektedir. Ayrıca uygulanan programda, batı dillerin eğitimi konusunda herhangi bir dil eğitimi bulunmamaktadır.

5-Avrupa Belülüks Üniversitesine bağı İlahiyat ve Dini İlimler Fakültesinin 120 kredilik İslami ilimler ve manevi danışmanlık alanındaki yüksek lisans programı, yukarıda dile getirdiğimiz programlara nazaran daha kapsamlı olması yanında, kullandığı eğitim metodoloji açısından ve batı dilleri eğitimi vermesiyle batı tarzına uygun bir eğitim verdiği söylenebilir. Ayrıca çok yönlü hazırlanmış programın, Bologna eğitim sistemine uyarlandığı göze çarpmaktadır.

6-Her ne kadar Avrupa Belülüks Üniversitesi ve programları, din görevlisi ve manevi danışman yetiştirmeye yönelik Müslüman toplumlarının beklentilerine ve Belçika devletinin hedeflediği eğitim kriterlerine uygun olsa da önemli olan Belçika Eğitim Bakanlığı tarafından kabul görmesidir. Aksi takdirde üniversitenin vereceği diplomalar tanınmamış olacak, mezun olan öğrencilerin de manevi danışmanlık veya din görevlisi olarak resmî kurumlarda atanması mümkün olmayacaktır. Ayrıca Belçika Eğitim Bakanlığı tarafından söz konusu programların kabulü uzun bir prosedürle birlikte Belçika parlamentosunun onayından geçmesi gerekmektedir. Belçika otoritesi bir taraftan din görevlisi ve manevi danışman kadrolarının kendi ülkesinde eğitilmesini öngörürken, diğer taraftan da Belçika’da Müslümanlar tarafından bu amaçla kurulan akademik eğitim kurumlarının diplomalarını tanımaya yanaşmamaktadır. Bu durum hem görev almayı arzulayan adayları hem de hizmet bekleyen Müslüman toplumlarını sıkıntıya sokmakta, sosyal ve dini alanlarda sürdürülen faaliyetlerin istenilen düzeyde gerçekleşmesine engel olmaktadır. 19 Temmuz 1974 yılında İslam’ı resmen tanıyan ve Avrupa’nın diğer ülkeleri için model görülen Belçika’nın (LeVif Express, 2019) bu özelliği, değer ve anlamını giderek yitirmektedir.

Sonuç

Günümüzde Belçika toplumunun Müslümanlık anlayışı bir takım yeni umutlar vermekle birlikte bazı kaygıları da beraberinde taşımaktadır. Bu kaygıların bir kanadı inanca yönelik, diğer bir tarafı da egemenlik meselesine dayalıdır. İnanca dayalı kaygılar daha çok geleneksel İslami anlayışlara sahip Belçikalı Müslümanlar tarafından gündeme getirilirken, egemenlik yönündeki kaygılar ise devleti idare eden siyasi çevreler tarafından gündeme getirilmektedir. Bu durum, bir güven ortamı oluşturmayı, akademik alanda kolektif çalışmayı, daha geniş bir bilgi paylaşımını ve dayanışma zeminini oluşturmayı gerekli kıldığı gibi, siyasi açıdan da çok kültürlü yeni politikaların gelişmesini zorunlu kılmaktadır.

Özellikle göçmen Müslümanların dışında Belçikalı vatandaşların da İslam dinine girmesi ve bu kişilerin sayısının azımsanmayacak düzeye

ulaşması hem ihtiyaçların karşılanması hem de milli politikaların yürütülmesi konusunda yeni açılımları gerekli kılmaktadır.

Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Belçika'da da özellikle dini ve sosyal ihtiyaçların başında, nitelikli din ve maneviyat alanlarında uzman kişilere duyulan ihtiyaç gelmektedir. Nitelikli kişilerin yetiştirilmesi için de lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim kurumlarının kurulmasına ve bu kurumlar arası bilgi paylaşımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum, Belçika'da İslâmiyet'in varlığıyla göçmen Müslümanların durumunun bir dış mesele olmaktan çıkıp bir iç sorun haline dönüştüğünü göstermektedir.

Bu iç sorunun varlığına rağmen Belçika'da Müslümanlara yönelik manevi danışman eğitimi konusunda müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Hem alan hem de konuyla ilgili yapılan bu çalışmanın, var olan boşluğu dolduracağı, Belçika'da yaşamakta olan Müslüman toplumlarının zihinlerinde dolaşan birçok soruya cevap bulacağı ve sorunların çözümünde katkı sağlayacağı nitelikte olduğunu düşünüyoruz. Çalışmanın farkındalığı, altmışlı yıllardan günümüze kadar gelişen göç hareketleri sonucunda oluşan Belçika'nın bu günkü İslam profili, Müslümanların tarihi süreç içerisinde sosyo kültürel ve dini sorunların yanında, din görevlisi, imam ve manevi danışman gibi alanlarda nitelikli uzmanları yetiştiren kurumlara Belçika'nın yaklaşımı ve sunulan halihazırdaki programların değerlendirilmesi gibi konuları batıdaki çalışmalardan yararlanarak derli toplu bir şekilde ortaya koymasındır.

Ancak, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Belçika'da da Müslümanların varlığı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar azımsanmayacak düzeydedir. Çünkü asırlar boyunca Müslümanlar farklı inanç gruplarıyla birlikte, Avrupa dâhil çeşitli kıtalarda birlikte yaşama becerisini göstermişler ve bu durum günümüzde de devam etmektedir. Buna bağlı olarak bazı sorunların çıkması gayet tabiidir ve beşer tabiatının gereğidir.

Dolayısıyla Belçika'da, farklı dinlere mensup toplumlarla beraber yaşama kültürünü sağlıklı bir şekilde yürütebilecek program ve politikalar geliştirilmeye çalışılırken ülkede yaşayan bir milyon Müslümanın dik-kate alınması, Avrupa Birliğinin merkezi konumunda olan Belçika demokrasisinin bir gereği olarak görülmelidir.

Kaynaklar

Altaş, N. & Köylü, M. (2014). *Hastanelerde dini danışmanlık hizmetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Antes, P. (2005). Avrupa'da İslam. *Marife Dergisi*, 5 (2), 203-218.

Atmaca, V. (2019). *Hadislerde rukeye*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Baygeldi, R. M. (2018). Manevi danışmanlık uygulaması, mevcut durum ve öneriler. *SETA Analiz*, 234, 7-31.

Belçika Parlamentosu'nun yüksek eğitim kararları (2013). <http://www.gallilex.cfwb.be>.

Beldi, A. & Dönmez, M. (2015). *Delilu dirasati'l-ulya*. Brüksel: FSIB Yayınları.

Bertrant, M. & Clinaz, S. (2015). *L'offre de services faite aux personnes détenues*. Bruxelles: Publ. CAAP .

Bousetta H. & Marechal B. (2003). *L'Islam et les Musulmans en Belgique, enjeux locaux et cadres de réflexion globaux*. Bruxelles: Publ. Fondation Roi Baudouin.

Conseil de la Communauté Marocaine à l'Etranger .(2013.). *La formation des imams: une volonté politique en France, en Belgique et en Suisse Spécial*. Publ. CCME. <https://www.ccme.org.ma/fr>.

Cecile Royen, M. (2019). www.levif.be. E. T. 03.04.2021.

Center Pew Research (2019). <https://tr.euronews.com>. E. T. 03.04.2021.

Cismoc C. (2012). *Nouveau programme de formation continue en « Sciences religieuses : Islam » 2012-2013* . Louvain : Publ. UCL-USL-B.

Craig C. (2005). <http://www.centre-craig.org>. E. T. 03.04.2021.

Destouches, V. (2016). <https://lactualite.com>. E. T. 03.04.2021.

Dönmez, M. (2010). *Öğrenci el kitabı: 2009-2010 akademik yılı*. Brüksel: FSIB Yay.

Dönmez, M. (2019). *İlahiyat ve dini ilimler fakültesi. 2019-2020 akademik yılı tanıtım kılavuzu*. Brüksel: EUB Yay.

Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani (1995). *Sünen ebi Davud*. I-IV. Beyrut: El-Mektebetu'l-asriyye.

Ebu Nu'aym, Ahmed b. Abdullah el İsbahani. (2006). *Mevsu'at'ut-tıbbu'n-nebevi*, I-II. Ed. M. Dönmez. Beyrut: Dar İbn-i Hazm.

El Battiui, M. & Kanmaz, M. (2004). *Mosquées, imams et professeurs de religion islamique en Belgique*. Bruxelles: Publ. Fondation Roi Baudouin.

Enstitü İdaresi (1983.). *Avrupa İslam enstitüsü tanıtım broşürü*. Brüksel: İslam Kültür Merkezi Baskısı.

Erşahin, İ. (2015). Bir Diyanet projesi olarak uluslararası ilahiyat programı. *Diyanet İlmi Dergi*, 51 (2), 125-146.

Gutierrez, R. (2007). <https://www.lesoir.be>. E. T. 03.04.2021.

Han, A. (2016). DİB'in hastanelerde yürüttüğü manevi destek hizmetleri. [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. (ss. 91-107). ed. A. Ayten & M. Koç & N. Tınaz. İstanbul: DEM Yayınları.

Heysemi, A. E. (2009). *Mecme'u'z-zevaid ve menbe'u'l-fevaid*. I-XII. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-ilmiiyye.

Husson, J. F. & Mandin, J. (2014). *Etude de faisabilité en vue de la création d'un Institut public d'étude de l'Islam*. Liège : Publ. Centre Cedem.

Husson, J. F. (2006). *Pour une formation des imams en Belgique*. Bruxelles: Publ. Fondation Roi Baudouin.

Husson, J. F. (2018). *L'organisation du culte islamique en Belgique*. Bruxelles : Publ. Centre GRAIG .

İbn-i Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid. (1987). *Sünen ibn mace*. I-II. Kahire: Matbaat'u İsa El-Halebi.

Jacqmin, Y. (2015). <http://textespretextes.blogspot.com>. E. T. 03.04.2021.

Karagül, A. (2012). Manevi bakım, anlamı, önemi, yöntemi ve eğitimi: "Hollanda örneği". Amsterdam: *Dini Araştırmalar Dergisi*, 15 (40), 5-27.

Keulen, J. & Winkelmans, L. (2003-2004). *Etrangers dans les prisons belges: Problèmes et solutions*. Bruxelles: Publ. Fondation Roi Baudouin – VUB Üniversiteit.

Koen G. (2020). <https://www.koengeens.be/fr>. E. T. 03.04.2021.

Larousse. (2020.) *Aumônier maddesi*. <https://www.larousse.fr>. E. T. 03.04.2021.

L'islam en Belgique. (2020). <https://fr.wikipedia.org>. E. T. 03.04.2021.

Levif. (2016). www.levif.be/actualite/belgique. E. T. 03.04.2021.

Manco, U. (2000). *La présence musulmane en Belgique dimensions historique, démographique et économique, in voix et voies musulmanes de Belgique*. Bruxelles: Open Edition books., FUSL.

Martiniello, A. R. M. (2012). *Une Brève historique de l'immigration en Belgique*. Bruxelles: Publ. Fédération Wallonie Bruxelles.

Orman, M. (2018). *L'Islam et les Turcs en Belgique- une monographie sur les communautés et les associations*. Bruxelles: Editions L'harmattan.

Royen, M. (2013). <https://www.levif.be/actualite/belgique>. E. T. 03.04.2021.

Sagesser, C. & Torrekens, C. (2008). *La représentation de l'Islam*. Courrier Hebdomadaire. (ss. 5-55). Bruxelles: Publ. CRISP.

Sudinfo. (2016). <https://www.sudinfo.be/art>. E. T. 03.04.2021.

Tavukçuoğlu, M. (2000). *Belçika'da Türk ailesi ve din eğitimi*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları.

Torrekens, C. (2020). <https://www.lalibre.be/debats>. E. T. 03.04.2021.

Torrekens, C. (2009). *L'espace de la mosquée à Bruxelles : Nouveaux liens sociaux et investissement politique*. (ss. 143–158). Bruxelles: Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée.

Türkiye Cumhuriyeti Çalışma Bakanlığı. (1982). *Yurtdışındaki Türk işçileri için rehber (Belçika)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

UIP (2013). *Uluslararası ilahiyat programı tanıtım kılavuzu*. Ankara: DİB Yayınları.

Université Catholique de Louvain (UCL). (2007). *2007-2008 Akademik yıl tanıtım broşürü*. Louvain: UCL Yayınları.

Université Catholique de Louvain (UCL). (2012). *2012-2013 Akademik yıl tanıtım broşürü*. Louvain: UCL Yayınları.

Université Libre de Bruxelles (ULB). (2020). *2020-2021 Akademik yıl tanıtım broşürü*. Brüksel: ULB Yayınları.

Université Saint-Louis-Bruxelles (USL-B). (2019). *2019-2020 Akademik yıl tanıtım broşürü*. Brüksel: USL-B Yayınları.

Zakweli, (2020). <http://www.zakweli.com/population-belgique>. E. T. 03.04.2021.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 3 • Haziran 2021 • 55-86
Issue: 3 • June 2021 • 55-86

Dine ve Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışmanlık-II: Manevi Danışmanlık Perspektifinden Bir Uygulama Örneği

Psychological Counseling Sensitive to Religion and Culture-II:
An Application Example from the Perspective of Spiritual
Counseling

Muharrem Aka

Dr. Öğr. Üyesi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi - Psikoloji Bölümü
E-posta: muharrem.aka@kilis.edu.tr
Orcid: 0000-0002-3195-8946
Kilis / Türkiye

Assistant Professor
Kilis 7 Aralık University
Department of Psychology
E-mail: muharrem.aka@kilis.edu.tr
Orcid: 0000-0002-3195-8946
Kilis / Turkey

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type   Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received   06 Kasım 2020 • 06 November 2020
Kabul Tarihi • Accepted   02 Mayıs 2021 • 02 May 2021

Ö z e t

Birinci makalenin devamı niteliğinde olan bu makale üniversite sınavına hazırlanan ve sınav kaygısı yaşayan öğrencinin dinî ve manevi değerlerinin danışmanlıkla modifiye edilmiş uygulama örneğinden oluşmaktadır. Bireyin günlük yaşamını etkileyen ve onu tedirgin eden kaygı, onun davranışlarını değiştirerek, uyumsuzluğa neden olabilmektedir. Öğrencilerde sıklıkla görülen sınav kaygısı öğrencinin akademik başarısının önündeki en ciddi engellerden biridir. Bir üst eğitim-öğretime hazırlanmada yoğun olarak yaşanan ve beraberinde birçok olumsuzluk yaşatan sınav kaygısı her zaman güncelliğini korumaktadır. Sınav kaygısı, genel kaygıya benzer özellikler taşımaktadır. Genel kaygıda görülen ve bireyde fizyolojik olarak uykusuzluk, çarpıntı, kâbus görme, terleme, mide bulantısı, baş ağrısı gibi belirtiler sınav kaygısında da görülmektedir. Yine davranışsal olarak gerginlik, sinirlilik, öfke, karamsarlık, mutsuzluk, isteksizlik, boş verme gibi belirtiler de sınav kaygısında yoğun bir şekilde görülür. Çoğu öğrenci sınav kaygısı ile kendi kişiliğinin değerlendirildiğini düşünmekte ve olumsuz bir sonuçta yoğun bir stres ve depresyon yaşamaktadır. Sınav kaygısının bireyin geleceği üzerinde önemli etkisinin bulunması, bu sorunla başa çıkmada farklı psikolojik ve fizyolojik tedavi yöntemlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yine farklı tedavi yöntemlerinin yanında alternatif bakış açılarının da olmasını gerekli kılmıştır. Bu çalışmada deneme sınavlarına dahi girerken kaygı yaşayan üniversite hazırlık öğrencisine yönelik dinî ve manevi kaynaklardan yararlanılarak Bilişsel Davranışçı Terapi yaklaşımıyla yapılandırılmış danışmanlık örneği sunulmuştur. Danışmanın sınavla ilgili yanlış algılarına ve değerlendirmelerine Bilişsel Davranışçı Terapi yaklaşımıyla dinî ve manevi kaynaklardan yararlanılarak müdahale edilmeye çalışılmıştır. Daha çok kaygı, kişilik bozukluğu, depresyon vb. psikotik bozuklukların tedavisinde etkili olan Bilişsel Davranışçı Terapi yapılandırılmış, kısa süreli, bugüne odaklı ve direktifli bir psikoterapidir. Bireyde sınav kaygısının oluşmasında oldukça etkili olan kuruntulu düşüncelerle baş etmede Bilişsel Davranışçı Terapi önemli çözüm önerileri getirmektedir. Buna göre bireylerdeki sınav kaygısının asıl sebebi, sınavlarla ilgili olumsuz düşüncelerdir. Bilişsel davranışçı terapistler bilişsel yapıların davranışları etkilediğini, bu yapıların gözlenebilir ve değiştirilebilir olduğunu, istenilen davranış değişikliklerinin bilişsel değişim yoluyla sağlanabildiğini savunmaktadırlar. Yine sınav kaygısıyla baş etmede danışmanlık oturumlarında dua ve tevekkülün önemi üzerinde durularak sınav kaygısının giderilmesine çalışılmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Psikolojik danışmanlık • Din Kültür • Psikoloji • İslam

A b s t r a c t

This work is the continuation of a preceding article consists of an example for counseling which is given to a student who has an exam anxiety and getting prepared for the university admission exam. Anxiety that affects an individual's daily routines and disturbs him/her changing his/her behavior and causes inconsistency. Exam anxiety has often seen on students' behaviors is one of the most important obstacles to the realization of an academic success. Exam anxiety, which is experienced intensely in preparation for a higher education and training, and which causes many negativities, always maintains its up-to-dateness. Exam anxiety is similar to general anxiety. Symptoms such as headache, stomach upset, perspiration, nightmare, throb, sleeplessness are seen physically with both general anxiety and exam anxiety. Behaviorally, symptoms like tension, bad temper, anger, pessimism, unhappiness, unwillingness, nonchalance are also seen intensively with exam anxiety. Lots of students think that their personality is evaluated through their exam anxiety, and they experience an intense stress and depression. The significant effect of exam anxiety on the future of the individual has led to the emergence of different psychological and physiological treatment methods to cope with this problem. Again, it necessitated the existence of alternative perspectives besides different treatment methods. In this study, an example of counseling structured with the Cognitive Behavioral Therapy approach is presented by making use of religious and spiritual resources for students who prepare for university admission exam and experience anxiety even while taking the pilot exams. With the Cognitive Behavioral Therapy approach, it was tried to intervene in the misconceptions and evaluations of the counselees about the exam by making use of religious and spiritual resources. More anxiety, personality disorder, depression, etc. Cognitive Behavioral Therapy, effective in the treatment of psychotic disorders, is a structured, short-term, present-oriented and directive psychotherapy. Cognitive Behavioral Therapy offers important solutions in dealing with delusional thoughts, which are very effective in the formation of test anxiety in the individual. Accordingly, the main reason for test anxiety in individuals is negative thoughts about exams. Cognitive behavioral therapists argue that cognitive structures affect behaviors that these structures are observable and changeable, and that desired behavioral changes can be achieved through cognitive change. Again, in coping with exam anxiety, the importance of prayer and tawakkul was emphasized in counseling sessions and it was tried to eliminate exam anxiety.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Psychological counseling
Religion • Culture • Psychology • Islam

Giriş

Üzerinde en çok araştırma yapılan kişilik değişkenlerinden biri olan kaygı, özellikle psikanalitik, bilişsel ve davranışçı yaklaşımlarda oldukça önemli bir yere sahiptir. 1887-2000 yılları arasında yazılmış olan makalelerin elektronik ortamdan taranması sonucunda, kaygıyla ilgili 57.800 makalenin bulunduğu görülmüştür (Myers, 2000). Bireyde tedirginlik oluşturup bireyin davranışlarını değiştiren kaygı, çeşitli olumsuzluklara neden olup bireyin günlük yaşantısını etkileyerek uyumsuzluklara neden olur. Kaygının kökenini, bireyin çocukluk yaşantılarına kadar götürebiliriz. Bu yaşantılar çocuğun hem ebeveynleri hem de öğretmenleri gibi yetişkinlerle ilişkilerini içerir. Kaygı, bireyin çevresindeki insanların varlığıyla gelişir. Bulaşıcı bir duygu olması nedeniyle kaygılı bir annenin çocuğunun da kaygılı olma ihtimali yüksektir. Kaygının oluşmasında cinsiyet, ebeveynlerin mesleği ve eğitim durumu, ailenin sosyo-ekonomik durumu, kardeş sayısı, çocuğun başarısı gibi faktörler etkilidir. Kız çocukları, erkeklere göre daha fazla kaygılıdır. Yapılan araştırmalar, çocukların akademik başarılarıyla kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya çıkarmıştır (Boyacıoğlu & Küçük, 2011). Öğrenme durumuyla kaygı arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmalarda kaygının öğrenme üzerindeki etkisinin karmaşık bir yapıda olduğu tespit edilmiş, düşük kaygının öğrenmeyi kolaylaştırdığını ancak öğrencide bilinçli olarak kaygının canlandırılmasından kaçınılması gerektiği belirtilmiştir. Yüksek kaygının ise öğrenmeyi olumsuz anlamda etkilediği tespit edilmiştir (Baltaş, 2002).

a. Teorik Çerçeve

Kaygının temelinde bireye rahatsızlık veren olayın kendisi yoktur. Daha çok o olayın birey için taşıdığı anlam kaygıya yol açmaktadır. Kaygının özel bir hali olan sınav kaygısı psikoloji, psikolojik danışmanlık ve özellikle de eğitim psikolojisi alanında en çok araştırma yapılan konuların başındadır. Sınav kaygısı daha çok ölçme, değerlendirme, ya da başarısızlığın olası olduğu durumlarda ortaya çıkar. Sınav kaygısı, olumsuz duyguların ve gerginliğin yaşandığı, bireyin gerçek performansının ortaya koymasının engellendiği ve bilişsel, duyuşsal, davranışsal belirtilerin yaşandığı bir durumu ifade etmektedir (Akın & Demirci & Arslan, 2012). Sınav kaygısı, genel kaygıyla benzer özelliklere sahiptir. Çoğu öğrenci, sınav sonucu ile kendi kişiliğinin ve öz varlığının değerlendirildiğini zanneder (Baştürk, 2007). Bu durum da bireyin akıl yürütme ve soyut düşünme gibi bilişsel yeteneklerini tahrif ederek öğrencinin sınav sonuçlarının kötü olmasına neden olmaktadır. Yüksek sınav kaygısı aynı zamanda bireyin gerilmesine neden olarak damarlarının büzülmesine ve hücrelere yeteri kadar kanın gitmemesine yol açar. Gerginlik ve kaygı

tehlikelerden korunmak için salgılanan adrenalini artırır. Artan adrenalin ise öğrenme için gerekli olan protein zincirinin kurulmasını engeller. Gerginlik ve kaygı hücrelere yeteri kadar oksijen gitmemesine neden olduğundan hücreler de kapasitelerini tam olarak kullanamazlar. Bu da sınav başarısını olumsuz yönde etkiler (Baltaş & Baltaş, 2004).

Ülkemizde merkezi sınavlara hazırlanan gençlerin yaşadığı kaygılardan biri olan sınav kaygısı, öğrencilerin akademik başarısının önündeki en önemli engellerden biridir. Sınav kaygısı, sınavlara hazırlanmada yoğun olarak yaşanan, beraberinde birçok olumsuzluk getiren oldukça güncel bir konudur. Okullarda kaygının en yoğun yaşandığı zamanlar sınav zamanlarıdır. Sınav kaygısı, özel bir kaygı çeşidi olup bireyin değerlendirilmesi söz konusu olduğunda hissedilen korkuyla karışık bir tedirginlik duygusudur. Sınav kaygısı, yetersiz ders çalışma becerilerini, aşırı fizyolojik tepkileri ve sınavla ilişkili olmayan zihinsel etkinlikleri içermektedir (Erözkan, 2004).

Merkezi sınavlara hazırlanan öğrencilerin en sık karşılaştığı sorunlardan biri olan sınav kaygısının oluşumunda da mantık dışı inançlar önemli bir role sahiptir. Sınavın tehlike oluşturacak bir durum olarak düşünülmesi ve hayal edilmesi, zihnin sürekli sınav anı ve sınav sonrasında yaşayacağı hayal kırıklığıyla meşgul edilmesi ve bu konuda endişe duyulması, sınav kaygısının oluşmasına neden olur. Galassi, Freerson ve Sharer, sınav kaygısının oluşumuna neden olan faktörleri ortaya koymak amacıyla yaptıkları araştırmaya göre sınav kaygısının oluşumunda %37 ile en çok olumsuz düşüncelerin etkili olduğunu tespit etmişlerdir (akt. Aslan, 2005). Sınav kaygısı yaşayanlar ile yaşamayanlar arasında yapılan karşılaştırmaya göre kaygı düzeyi normal olanlar sınavları başarılarının test edileceği bir fırsat olarak değerlendirmektedirler. Fakat sınav kaygısı yüksek olanlar sınavları bir tehdit olarak algılamaktadırlar. Scwarzer'e (1988) göre sınav kaygısı yüksek olan bireyler sınavla ilgili durumlarda kendileriyle olumsuz iletişim içerisine girerek, gerçek dışı ve karamsar bir düşünce tarzına sahip olmaktadır. Bu durumlardan hareketle sınav kaygısı olanların yaşadığı başarısızlıklar sadece yeterince ders çalışmamlarıyla ilgili olmayıp, olumsuz düşüncelerin kendilerinde yarattığı başa çıkılmaz derecedeki kaygıya bağlı olarak da ortaya çıkmaktadır (akt. Boyacıoğlu & Küçük, 2011).

Sınav kaygısı yüksek olan öğrenciler sınavı oldukça tehdit edici, korkutucu olarak algıladıkları gibi öğrencilerin kendilerini küçülten kuruntu ve duyuşsal reaksiyonları da yoğundur. Kuruntu reaksiyonu; sınav kaygısının bilişsel boyutudur ve başarısızlığın sonuçlarını düşünmek, başarmak için yeteneği hakkında kuşkuya düşmek gibi içsel konuşmaları içerir. Duyuşsallık reaksiyonu ise sınav ortamında kaygı ile ilgili hızlı kalp

atışları, terleme, kızarma, sararma, mide bulantıları gibi bedensel yaşantıları içerir. Yine bu öğrencilerin düşük sınav kaygısı olan bireylere göre daha fazla olumsuz düşünceleri bulunmaktadır (Öner, 1990).

Kaygının yükselmesi ile beyindeki stres hormonları salgısı artar. Aşırı salgılanan stres hormonları öğrenme yeteneğini köreltir. Böylece kısır döngü ile stres ve korku daha da artar. Artan yoğun stres ve kaygı nedeniyle öğrenme ve çalışma becerilerinde sıkıntılar yaşanarak farklı zihinsel ve bedensel tepkiler gelişir. Örneğin; sınava hazırlık döneminde ve sınav anında dikkati toplayamama, zor sorularda paniğe kapılma, kalp atışlarının hızlanması, avuç içinde terleme, mide bulantısı ve sık sık tuvalete çıkma ihtiyacı yoğun kaygının psikolojik ve fizyolojik belirtileridir. Aşırı kaygının bu tür belirtilerinin yanında sınavı kazanamazsam hayatım mahvolur, ailem bana çok kızar, onlara karşı çok mahcup olacağım, çok çalışsam da her ne yapsam da yine de sınavı kazanamayacağım gibi saplantılı düşünceler de gelişir. Tüm bu reaksiyonlara karşın sınav kaygısı yaşayan birey sınavda başarısız olmasından dolayı başkalarının kendisi hakkındaki düşüncelerini önemsememelidir. Burada bireyin görevi, elinden geldiği kadarıyla çalışma performansının en iyisini gösterebilmesidir. Sınav, öncelikli amaç olmalı ancak tek amaç olmamalıdır. Sınav ölüm kalım savaşı gibi görülmemeli, sınavla ilgili böyle bir tanımlama yapılmamalıdır. Sınavda başarısız olmak bir felaket olarak değerlendirilmemelidir. Sınav, sadece başarı yolundaki basamaklardan biridir. Bu nedenle hatalı ve yanlış düşüncelerden, algılardan ve tanımlamalardan kurtularak her zaman alternatif yollar, algılar ve düşünceler geliştirilmelidir (Tarhan, 2002).

Aşırı kaygı, sınav anında var olan bilginin kullanılamamasına ve zihinsel bir kilitlenmeye yol açarak, basit bir sorunun dahi defalarca okunmasına neden olmaktadır. Sınav kaygısının en büyük nedenlerinden biri; öğrencinin hemen her duruma olumsuz anlam yükleyerek, sonucun kötü olacağına dair birtakım yanlış yargılarından kaynaklanmaktadır. Sınav hazırlananlarda bu durumun ortaya çıkmasındaki nedenler arasında ailenin ve yakın çevrenin beklentisiyle birlikte sınav sisteminden kaynaklanan etmenler de sayılabilir. Sınav, hayat memmat meselesi şeklinde anlaşılmamalıdır. Sınavlarda belli bir puanın altında kalan kişiler başarısız, diğerleri ise başarılı şeklinde değerlendirilmemelidir (Alkayış, 2018). Yapılan araştırmalara göre sınav kaygısının düşük bilişsel performans, psikolojik sıkıntı ve hastalıklarla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Hembree (1988)'nin sınav kaygısı, etkileri ve tedavisini inceleyen ve 562 akademik çalışma üzerinde yaptığı meta analiz çalışmasında sınav kaygısının; olumsuz değerlendirilme korkusu, sınavdan hoşlanmama ve daha az etkili çalışma yöntemleriyle doğrudan ilişkili olduğu

tespit edilmiştir.

Olumsuz duygu ve düşünceler hem aklın yaratıcı sürecinin serbest akışını engeller hem de ders çalışma motivasyonunu düşürür fakat olumlu duygu ve düşünceler doğru ve mükemmel eyleme geçişin yoludur (Addington, 2001). Sınav kaygısının yoğun yaşandığı durumlarda tüm olumsuzluklara gözler ve kulaklar kapatılmalı olabildiğince bu tür duygulara ket vurmanın yolları aranmalıdır. (Semerci, 2007: 51) bunun için şu yöntemi önermektedir: “Aklınıza kaygınızı artırıcı ve olumsuz düşünceler üşüşüyorsa, içinizden ‘DUR!’ deyin ya da zihninizde bir ‘DUR!’ levhası veya kırmızı trafik ışığı canlandırın”. Birey aklına gelen negatif duygu ve düşünceleri sorgulayarak bunları daha faydacı hale getirmelidir. Çünkü sınav kaygısı olumsuz duygu ve düşünceleri ortaya çıkarabilmektedir. Birey sınava hazırlık sürecinde yoğunlukla olumlu iç konuşmalar yaparak zayıf yönlerini değil de güçlü yönlerini ön plana çıkarmalı ve kaygı durumunun artmasını engellemelidir. Olumlu düşüncelerin veya istenen hedeflerin zihinde canlandırılmasının başarılı sonuçlar elde edilmesinde önemli bir yeri vardır. Bundan dolayı bir sunum yaparken, spor hareketi yaparken veya merkezi bir sınava girerken zihinde canlandırma yapmanın büyük avantajları vardır. Çünkü birçok uzmanın imkânsız dediği şey önce zihinde başarılmış sonra da bilinçaltını yönlendirmiştir (Baran, 2004).

Sınav kaygısıyla baş etmede kullanılan psikolojik danışma, psikoterapi ve ilaçla tedavi şeklinde farklı uygulamalar vardır. Davranışsal müdahaleler, sınav kaygısını şartlanmış bir tepki olarak değerlendirmekte ve kaygıyı azaltmak için belli tekniklerle şartlanmanın çözülmesine çalışılmaktadır. Yine sınav kaygısının tedavisinde düzenli nefes ve gevşeme egzersizleri, spor, sağlıklı beslenme, aşırı vitamin hapi almama, kahve, çay ve sigara gibi heyecan arttırıcı maddelerden uzak durma gibi davranışsal yöntemler de bulunmaktadır (Kurt, 2011). Bilişsel terapi ise sınav kaygısı olan bireylerin akıl ve mantık dışı düşüncelerini ve kaygılarını değiştirmeyi amaçlayan bir dizi yöntemle sahiptir. Bunlar sınavın uyandırdığı duygu ve düşünceler için farkındalık oluşturma, bu düşüncelerin altında yatan gerçek dışı, mantık dışı ve anlamsız nedenleri belirleyerek onları sorgulama gibi yöntemlerdir. Kaygıya neden olan gerçek dışı ve mantıksız düşüncelerin yerine gerçekçi alternatifler koyma uygulamaları yapılmaktadır (Ellis & MacLaren, 1998). Kaygı bozukluğunun tedavisinde ilaçla tedavi uygulamaları da yapılmaktadır. Fakat ilaç tedavisi ile terapi arasında hangisinin daha etkili olduğu sorusuna kesin bir cevap vermek zordur. Her iki tedavinin olumlu ve olumsuz yanları vardır. Bu nedenle kaygı bozukluğuna müdahalede hastanın durumu dikkate alınarak her birey için uygun olan tedavi şekli belirlenerek uygulanmaktadır.

Genelde kaygı özelde sınav kaygısıyla baş etmede din ve maneviyatın etkisi ihmal edilmemelidir. Din ve maneviyatın pozitif duyguları desteklediği negatif duygulara karşı koruyucu ve tedavi edici bir rol üstlendiğiyle ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Din ve maneviyat kişisel kaygının azaltılmasına yardımcı olurken bireylere ahlaki ve duygusal destek, öz güven, cesaret, ümit, bağışlayıcılık ve sevgi duygularını geliştirmektedir. Din negatif olayların pozitif sonuçları olabileceğini hatırlatarak bireyin hayata ve olaylara daha olumlu bakmasını sağlamaktadır. Dinî inanca sahip birey yaratıcının isteklerine uygun bir hayat yaşadığından Allah'ın her zaman kendisi ile olduğuna ve problemlerini aşmada kendisine yardımcı olacağına inanmakta ve bunun için duaya yönelmektedir. Bu nedenle de inanç sahibi birey daha fazla güven ve umut içindedir. Kaygının bilişsel boyutu olayları anlamlandırmada gerçekçi ve rasyonel olmayan düşüncelere sahiptir. Dinî inanç ve ibadetler yüksek kaygıya yol açan karamsar düşünceleri yok ederek umutlu olmayı önermektedir. Yine dindeki tevekkül inancı bir işin gereğini yerine getirdikten sonra neticeyi Allah'a havale etme ve dayanmayı öğütleyerek sınav kaygısı ile başa çıkmada önemli bir destek işlevi sağlamaktadır (Karşlı, 2019). Tevekkülde hem sözlü hem de fiili dua bir arada bulunmakta ve kişinin hem çalışmasını, gayret etmesini hem de dua ile işinin gerçekleşmesi için Allah'a yönelmesini istemektedir. Kur'an'ı Kerim'de "Allah'a tevekkül et, vekil olarak Allah yeter" (Ahzap, 33/3) "Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter" (Talak, 35/3) ayetlerini de kapsayan toplam 34 ayette inananlara sıkıntılar karşısında tevekkül etme tavsiye edilmektedir.

Kişinin Allah ile ilişki kurması ve ondan yardım istemesi anlamına gelen duanın kaygı vb. negatif duyguların etkilerinden koruyucu ve tedavi edici gücü vardır. Kur'an-ı Kerim'de "Duanız olmazsa Rabbim size ne diye değer versin ki?" (Furkan, 25/77), "Bana dua edin; duanızı kabul edeyim." (Mü'min, 40/60), "Rabbimize yalvararak, sessiz ve derinden dua edin." (A'raf, 7/55) ayetlerinde duanın önemi vurgulanmaktadır. Dua, etkili bir dinî psikoterapi yöntemi olarak değerlendirilebilir. Sorunu kabul etme ve arayış içinde olma ya da uzmana yönelme, kaygı bozukluğu ve diğer psikolojik hastalıkların tedavisinde bireyin atması gereken ilk adımdır. Çoğu zaman bireyler farklı sebeplerden dolayı psikolojik sorunlarını paylaşmak istemeyebilir. Dua aracılığı ile kişi kendisinin problem olarak gördüğü fakat kimseye açmak istemediği sorunlarını gizli, açık her şeyi bildiğine ve gücünün yettiğine inandığı Allah'a açarak O'ndan yardım dileyebilir. Böylelikle kişi çözümlenmemiş sorununu paylaşmanın verdiği psikolojik rahatlamayla beraber sorununun çözümünde Allah'ın kendisine yardım edeceğine yönelik güvene de sahip

olur (Karslı, 2019).

b. Deneysel Uygulama

b.a. Metodoloji

b.a.a. Danışanın Seçilmesi

Danışan C.M., sınav kaygısıyla ilgili problemlerini çözmek için destek almak istediğini ifade etmiş ve bu amaçla daha önceden kendisinin rehberlik öğretmeni olan danışmana gelmiştir. Danışan C.M.'ye genel bilgilendirme yapılmış daha sonra Danışma Sözleşmesi imzalatılmıştır. C.M. ile gün ve saat belirlenerek manevi danışma oturumlarına başlanmıştır. Danışmanlık oturumları Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nde yapılmıştır. Bu merkezde yapılan danışmanlık uygulaması Rehberlik Hizmetleri Yönetmenliği (2020) çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

b.a.b. Uygulamada Kullanılan Ölçme Araçları

Sınav Kaygısı Envanteri (SKE): Sınav Kaygısı Envanteri 1974-1979 yıllarında Spielberger ve bir grup doktora öğrencisi tarafından beş yıllık bir araştırmanın ürünü olarak sınavlara ilişkin kaygı düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Spielberger'in 1980'de İngilizce olarak ABD'de geliştirip yayınladığı ölçeği, Öner (1990) Türkçeye uyarlamıştır. Ölçek sınav kaygısının ve kaygı düzeyinin belirlenebilmesi için kullanılmaktadır. Ülkemizde bir üst öğrenim kurumuna geçmenin koşullarından olan sınavların çokluğu sınav kaygısını yaygınlaştırmıştır. Türkçeleştirilmiş SKE'nin güvenilirliği kuramsal ve kavramsal geçerlik yöntemiyle sınanmış, homojenliği, iç tutarlılığı ve puan değişmezliği de sınanarak sağlanmıştır. SKE iç tutarlılığı en yüksek .89 ile en düşük .73 alfa değerleri arasında bulunmuştur. Elde edilen en yüksek güvenilirlik katsayısı tüm test puanlarında .89 ile .84 arasında üniversite örneklemeden elde edilmiştir. Maddelerin iç tutarlılığı ve geçerliliği ile ilgili yapılan madde bırakma toplam puan korelasyonlarından elde edilen puan tüm test için .46'nın, alt testler için .43'ün altına düşmediği tespit edilmiştir. "Duyuşsallık" ve "kuruntu" alt boyutlarından oluşan envanterin alt boyutları Liebert & Morris tarafından önerilmiştir (Kaya, 2015).

Alt boyutlar, ölçeğin alt testlerini oluşturur. Sınav kaygısının bilişsel yönünü "kuruntu" alt boyutu oluşturur. Kişinin genelde kendisi hakkındaki olumsuz değerlendirmelerini, başarısızlığına, beceriksizliğine ilişkin olumsuz düşüncelerini ve iç konuşmalarını içerir. "Duyuşsallık" ise sınav kaygısının duyuşsal fizyolojik yönünü oluşturan otonom sinir sisteminin uyarılmasıdır. Hızlı kalp atışları, üşüme, terleme, mide bulan-

tiları, kızarma-sararma, sinirlilik ve gerginlik gibi bedensel yaşantılar duyuşsallık belirtileridir (Öner, 1990). Ölçek, 20 cümlelik soru maddesinden ve cevaplardan oluşur. Maddeler, (1) hemen hiçbir zaman, (2) bazen, (3) sık sık, (4) hemen her zaman şeklinde ifade edilen ve 1-4 değerleri arasında derecelendirilmiş likert tipi bir ölçek üzerinden puan almaktadır. Ölçek maddelerinin sekizi kuruntu (2, 3, 4, 5, 8, 12, 17, 20), on ikisi ise (1, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 19) duyuşsallık alt testlerinden oluşur. Ölçme sonunda üç ayrı puan elde edilir: Kuruntu puanı (SKE-K), duyuşsallık puanı (SKE-D) ve her ikisinin birleşimi olan toplam ya da tüm test puanıdır (SKE-T). SKE tüm test puanı (SKE-T) için 20 soruya verilen yanıtın hepsi dikkate alınır. En düşük tüm test puanı 20, en yüksek tüm test puanı ise 80'dir. Kuruntu alt testinden elde edilen puanlar 8 ile 32 arasında, duyuşsallık alt testinden elde edilen puanlar ise 12 ile 48 arasında değişmektedir. Puanlamanın değerlendirme işlemi elle yapılmıştır. Elle puanlama işleminde soru-yanıt formunun üzerine işaretlenmiş olan her bir yanıtın gösterdiği rakam toplanır. Bu şekilde “kuruntu puanı”, “duyuşsallık puanı” ve her ikisinin toplamı olan “sınav kaygısı tüm test puanı” elde edilir. Her üç puan yükseldikçe kaygı, kuruntu ve duyuşsallık düzeyinde artma olur. Envanter formunun üzerinde “kaygı” sözcüğü öğrencilere çağrıştırabileceği olumsuzluktan dolayı “Sınav Kaygısı Envanteri” yerine “Sınav Tutumu Envanteri” başlığı kullanılmıştır. Uygulamacıların da “Sınav Kaygısı Envanteri” başlığı kullanmaması önerilmiştir. Boş bırakılan veya geçersiz olarak kabul edilen cevapların sayısı tüm SKE için 2'den çok, her bir alt test için 1'den fazla olursa form puanlanmaz (Öner, 1990).

b.a.c. Deneysel Deseni

Çalışmanın uygulama bölümünde danışanın manevi danışmanlık hizmeti almadan önceki durumu ile aldıktan sonraki durumunu bilimsel olarak betimleyebilmek için “ön test-son test yöntemi kullanılmıştır. Ön test-son test yöntemi denek üzerinde konuyla ilgili aynı ölçeğin çalışmaya başlamadan önce ve çalışma bittikten sonra uygulanarak aradaki pozitif, negatif ve nötr olan değişimi saptayabilmek amacıyla kullanılan bir araştırma desendir (bkz. Tablo-1).

Tablo-1:
Deneysel desen

Danışan	Ön-Test	İşlem	Son-Test
CM	SKE	MDR uygulaması	SKE

b.a.d. Uygulama Protokolü ve İşlem

Çalışma kapsamında danışana manevi danışmanlık hizmeti verilmiştir. Manevi danışma uygulamasının yapılacağı ile ilgili karar ilk oturunun (psikolojik değerlendirme) sonunda yapılan değerlendirme ile verilmiştir. Bu çalışma kapsamında danışan C.M. ile 9 oturum gerçekleştirilmiş ve tüm oturumlar yüz yüze olmuştur. Danışma oturumları danışanın eğitim ve gelişim durumu dikkate alınarak yapılmıştır. Üçüncü oturumda danışana gerekli talimatlara uygun bir şekilde doldurması için ön test verilmiştir. Son test ise son oturumda uygulanmıştır.

Çalışmada, bir danışmanlık tekniği olarak bilinen ve duygulara müdahalede kullanılan ‘Saklı Ben’ tekniği uygulanmıştır. Adı geçen bu teknik bir ölçüde rol değişimine benzer. Sözlüklerde saklı ben, teriminin karşılığı olarak “benliğin başka bir yanı, başka bir benlik” gibi anlatımlar görebilirsiniz. Bu kavramla anlatılmak istenen, her bireyin kişiliğinin bir yönü vardır ki kişisel güdülerinin, değer yargılarının ve gizli gündeminin daha çok ayrıntıdadır. Birey ödevini yerine getirmediği veya sorumluluklarını savsakladığı zaman işte bu saklı ben kendisini uyarır. Bu alıştırmada danışandan saklı beninin yerine geçmesi istenir. Psikolojik danışman da danışanın bilinen beninin yerine geçer. Bu alıştırmada danışma sürecinin erken aşamalarında kullanılmaz. Çünkü danışman, danışanın bilinen benini doğru bir şekilde canlandırmalıdır ve danışan, psikolojik danışmanın yanında saklı benini ortaya çıkarmasına izin verecek kadar kendisini güvende hissetmelidir. Bu alıştırma etkili olduğunda danışanın kendisiyle dürüstçe yüzleşmesine olanak tanımış olur. Bu şekilde yapılan yüzleşme, psikolojik danışman tarafından sağlanan yüzleşmeye nazaran çok daha etkili olur. Danışan bu yolla sorunları ortaya koyabilir, kendisiyle ilgili akla uygun hale getirmelerin önünü kesebilir, benliğiyle terapötik bir yüzleşme ortamında güdülerini sorgulayabilir” (Hackney ve Cormier, 2008: 163).

b.b. Danışan ve Yaşam Öyküsü

C.M. üniversite sınavına lise mezuniyetinden sonra hazırlanan bir öğrencidir. Lise yıllarında üniversiteye gitme hedefi olmamış liseyi bitirdikten sonra babasının teşvikiyle üniversiteye hazırlanmaya başlamıştır. Lisede akademik başarısı çok iyi olmayan C.M. özellikle sayısal derslere ilgisinin hiç olmadığını belirtmiştir. Beşkardeşi olan C.M.’nin hiç erkek kardeşi yoktur. Anne ve babası ilkokul mezunudur. Bir kız kardeşi lise öğrencisi 2 kız kardeşi ise ortaokul öğrencisidir. Diğer kardeşleri ise okul çağında değildir. C.M.’nin annesi ev hanımı, babası ise esnaftır. C.M. yaşadıkları şehirde tanınan ve bilinen bir aile olmalarının başarı beklentile-

rini arttırdığını belirtmiştir. Ailenin ekonomik durumları iyi denecek seviyedir. C.M. anne ve babasının inançlı ve ibadetlerini yerine getirmede hassas olduklarını belirtmiştir. Babasının katı kuralları olduğunu ve çocuklarının başarılı olmaları için onlar üzerinde titizlikle durduğunu ifade etmiştir. Evin en büyük çocuğu olan C.M.'ye babası üniversiteye gitmesi için yalnızca bir yıllık hazırlanma süresi tanımıştır. Hazırlık için ücretli bir kursa gönderilen C.M. bir yıllık süreçte üniversite sınavını kazanamaması durumunda tekrar bir hazırlık sürecine sahip olamayacağı babası tarafından kendisine belirtilmiştir. Derslerine ilk başlarda çok iyi çalışmış ve iyi bir performans göstermiştir. Fakat özellikle konuların ilerlemesi ve artmasıyla birlikte endişelenmeye başlamıştır. Zamanla ders çalışma motivasyonunu yitirmiş özellikle deneme sınavlarında yoğun kaygı yaşamaya başlamıştır. Bu durumundan dolayı da sınavlarda kaygı ve heyecandan kaynaklı yanlışlar yapmaya başlamıştır. Deneme sınavı sonuçlarının istediği gibi olmamasından dolayı da özgüven eksikliği yaşayan C.M. üniversite sınavını kazanamayacağına dair sürekli kaygı ve korkular yaşamıştır.

C.M. kendi akademik başarısını ve gelişimini değerlendirmek için gerekli olan deneme sınavlarına girmemekte ya da girmiş olduğu sınavın sonuçlarını öğretmeni ve ailesiyle paylaşmamaktadır. Bu kaygı ve korku durumları için rehber öğretmeni ile görüşmeye gelen C.M. rehber öğretmeninden kendisine bu konuda yardım etmesini istemiştir.

b.c. Manevi Danışmanlık Oturumları

(1)-Birinci Oturum (40-45 dakika)

Yapılan ilk görüşmede danışan C.M.'de var olan kaygı ve korkunun belirtileri yüz ifadesinden ve konuşmalarından anlaşılmaktaydı. Kendisini rahat hissedebileceği bir yere oturması söylendikten sonra ilk olarak kaygı ve korkularının dışındaki güncel kendisini daha rahat ifade edebileceği konularla görüşmeye başlanmıştır. C.M., günlük planının nasıl işlediğini ve hedeflediği bölüm için alması gereken puanın ne olduğunu ifade etmiştir. Danışanın çalışma düzeninin doğru olduğu belirtildikten sonra bu çalışma planıyla hedeflenen bölüme ulaşılacağı belirtilmiştir. C.M. ise günlük çalışmalarının iyi olduğunu fakat bunları deneme sonuçlarına yansıtmakta zorlandığını ve sınav kaygısının çok yüksek olduğunu, sınavlarda heyecanlandığını bu durumun da sınav sonuçlarına yansıdığını ve onu rahatsız ettiğini ifade etmiştir. C.M. dinlenildikten sonra yaşadığı duygular ifade edilmiştir. Danışan ifade edilen duyguları onayladıktan sonra çok çalıştığını ancak bunun sonuçlara yansımadığını görünce bütün özgüvenini kaybettiğini belirtmiştir. Sınav esnasın-

daki aşırı heyecanın kendisini kastığını, soruları anlamakta zorluk çektiğini, bir soruyu anlamak için üç-beş defa okumak zorunda kaldığını ve bunun da zaman kaybına neden olduğunu ifade etmiştir.

Sınavlarda kaygıdan dolayı benzer problemleri birçok öğrencinin yaşadığı dile getirilerek bu tür sorunların sadece onun değil bütün öğrencilerin ortak sorunu olduğu ifade edilmiştir. Danışman bu sorunların aynısını yaşadığını hatta üniversite sınavında aşırı kaygı ve heyecandan dolayı 6 Türkçe sorusunu ancak yarım saate çözdüğünü belirtmiştir. Bu sorunların deneme sınavlarında şimdiden yaşanmasının aslında bir avantaj olarak görülebileceği dile getirilerek birlikte bu problemin sınavdan önce çözülebileceği fakat bunun için de kararlı olunması gerektiği belirtilmiştir. C.M. sınav sonucunun ne olduğunu sorunca o sınavda istenen bölüme gidildiği ancak hedeflenen üniversiteye gidilemediği belirtilmiştir.

C.M. bu duruma sevindiğini dile getirerek benzer bir durumda olduğunu ve amacına ulaşmanın mümkün olabileceğini dile getirmiştir. Bir üniversiteye yerleşmenin aynı zamanda nasip kısmet olduğunu belirten danışan bu konuda inancının tam olduğunu ve Allah nasip etmişse bunun gerçekleşeceğini ancak nasip değilse yapacak bir şeyin olmadığını ifade etmiştir. Eğer Allah üniversiteye gitmemi kaderime yazmışsa bu mutlaka önüme çıkar diye açıklama yapmıştır. C.M. bunun kaderinde yazılı bir olgu olduğunu ifade etmiştir. Ancak şunu göz ardı etmemek gerekir ki kaderimde varsa mutlaka olur diye biz çaba göstermezsek bunun yanıltıcı olacağı ifade edilmiştir. Bundan dolayı çalışmalı, elimizden gelen gayreti göstermemiz gerektiği ifade edilmiştir. Çalışınca olumlu sonucun ortaya çıkacağı, çalışmama durumunda olumlu sonucun ortaya çıkmasının beklenilmemesi gerektiği belirtilmiştir. C.M. bu açıklamaya katıldığını ifade ederek tevekkül içinde olmamız gerektiğini belirtmiştir. İler ki oturumlarda tevekkül ile ilgili değerlendirmelerin olacağı ifade edilmiştir. Tevekkülün sınav kaygımızı yenmemizde olumlu katkılarının olacağı ve bu konuyla ilgili Kur'an ayetlerini anlamlarını bilerek okumamız gerektiği belirtilmiştir.

C.M. bu konuşulanlardan sonra sınav kaygısının nasıl çözüleceğini, kendisine nasıl yardımcı olunacağını sormuştur. Sınav kaygısı ve heyecanın çözüleceği, burada kendisine düşen birtakım sorumlulukların olduğu, bu sorumluluklar yerine getirilirse sorunun kalmayacağı ifade edilmiştir. Bu sorumlulukların ilki her hafta belirlenen gün ve saatte görüşmeye gelmek ve verilen ödevleri yerine getirmek olduğu belirtilmiştir. Danışan C.M.'ye burada danışmanlığın mantığının nasıl olduğu, olumsuz bir duygu olan kaygının üzerimizdeki etkisinin ve işlevinin neler ol-

duğu, kaygının performansımız üzerindeki etkisi psiko-eğitim kapsamında açıklanmıştır.

(ii)-*İkinci Oturum (40-45 dakika)*

İkinci görüşmeye C.M. belirlenen gün ve saatte gelmiştir. Bu oturumda danışanın içinde bulunduğu koşullar hakkında bilgi edinmek amacıyla görüşme başlatılmıştır. C.M.'yi daha iyi tanımak amacıyla kendisi, ailesi, kardeşleri ve içinde bulunduğu koşullar hakkında konuşulmuştur. Görüşmede danışanın özgeçmiş bilgileri, sorunun ortaya çıkma şekli, sorunun günlük yaşantısını nasıl etkilediği, ne kadar devam ettiği, rehberlik servisine gelmesinde neyin etkili olduğu, yaşadığı çevresi, günlük etkinlikleri, sosyal etkinlikleri görüşülmüştür. Danışanın aile yapısı, anne-babanın mesleği, kardeş sayıları, cinsiyetleri, anne-babanın çocuklarına yönelik tutumları, kardeşlerin birbirleriyle ilişkisi, sağlık durumu, okuldaki eğitim durumu, daha önce psikolojik danışmaya gidip gitmediği de görüşülmüştür. Yine danışanın dinî ve manevî inançlarının yaşamının üzerindeki rolü, dinî ve manevî inançlarının üzerinde rahatlatıcı etki bırakıp bırakmadığı, dinî ibadetlerinin üzerindeki etkisi görüşülmüştür (Sommers-Flanagan & Sommers-Flanagan, 2015: 258). Ayrıca danışanın görüşme sırasındaki psikolojik durumu, giyinme tarzı, duygu durumu, jest ve mimikleri, sesinin niteliği, görüşmedeki aktifliği veya edilgenliği, genel bilgi düzeyi, söz dağarcığı, düşünce akışı, konuşma hızı gibi özellikleri dikkate alınarak danışanın getirdiği sorunla elde edilen bilgiler arasında bir ilişkinin olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu görüşmede elde edilen bilgiler kaydedildikten sonra görüşmenin değerlendirilmesinin yapılmasıyla ilgili öneriler oluşturulmuştur. Danışanın problemiyle ilgili olarak psikolojik danışma ortamına gelmesine neden olan kaygıların arkasında başka kaygıların olup olmadığı değerlendirilmiştir. Kaygının fizyolojik, davranışsal ve bilişsel yönleri ele alınmış; duygu, düşünce ve davranış arasındaki bağlantı vurgulanmıştır. Danışan C.M.'ye kaygı yaşadığı durumlarda otomatik düşüncelerinin neler olduğuyla ilgili kaydının tutulması istenmiştir.

(iii)-*Üçüncü Oturum (40-45 dakika)*

Üçüncü oturuma belirlenen saatten yarım saat geç gelen C.M. ile selamlaşma ve hasbihalden sonra neden geç geldiği noktasında konuşulduğunda kaygılarının bu görüşmelerle çözüleceği konusunda tereddütlerinin olduğunu ifade etmiştir. C.M. zamanın aleyhine işlediğini ve problemlerinin ne olduğu ya da nasıl çözüleceğinin hala belirsiz olduğunu belirtmiştir. Bu görüşmenin, problemin tanımlanması ve değerlendirilmesini içeren bir görüşme olacağı ifade edildikten sonra danışanın

ilk girişteki yüz ifadesinde ve sesinde kendisini gösteren endişe durumu yerini rahat ve dingin bir yüz ifadesine bırakmıştır. Danışana kaygı problemi yaşamasının ve bunun başarısını etkilemesinin çok farklı boyutları olduğu ifade edilmiştir. İlk olarak ailenin en büyük kız çocuğu olmasının getirdiği sorumluluklar ve bunlara bağlı sorunların olduğu belirtilmiştir. C.M. bu sorunların hangi sorunlar olduğunu sorunca ailenin en büyük çocuğu olması, göstereceği başarı ve başarısızlığın diğer kardeşlere model olma kaygısını doğuracağı ve bunun da duygusal baskı oluşturacağı ifade edilmiştir. C.M. bu durumu düşündüğünü ve bunun kaygısını yaşadığını belirtmiştir. Yine babanın maddi açıdan destek olması ve üniversite sınavı için sadece bir yıllık hazırlanma süresi tanınması, başka alternatifinin olmaması hem duygusal bir problemin hem de babayla ilgili olmasından dolayı etkileşimsel bir problemin de olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda sınavla ilgili bilişsel açıdan yanlış bir anlamlandırma ve tanımlamanın olduğu da belirtilmiştir. C.M. “neyi yanlış yorumluyorum” şeklinde itirazını ifade etmiştir. Sınavın kendisini yanlış yorumladığı belirtilmiştir. Yani sınav gerçeğini olduğundan farklı bir tarzda anlamlandırmaya ve algılamaya başladığı ifade edilmiştir. Sınavla ilgili normal bir değerlendirme sınavın kişinin hayatında karşılaştığı sınavlardan biri olduğu ve sınavın hayat memmat meselesi olmadığı belirtilmiştir. Yine sınavın aslında kişinin sadece belli alanlardaki bilgilerini, yorumlama becerisini ölçen bir sınav olduğu, bir kişilik testi ya da bir IQ testi olmadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla böyle bir sınavdaki başarısızlık da kişilik bozukluğu veya zekâ yetersizliği olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmiştir. Bu tür otomatik düşüncelere karşı farkındalığımızın olması gerektiği ve bunların bilişsel çarpıtmalar olduğu vurgulanmıştır. C.M. yapılan değerlendirmelerin doğru olduğunu belirtmiş fakat ailesinin özellikle de babasının bu konuda böyle düşünmediğini ve kendisinin başarısız olmasının onun açısından tam bir yetersizlik ya da tembellik olarak değerlendirileceğini belirtmiştir.

C.M. bu değerlendirmelerin dışında sınavda yaşadığı heyecanın nasıl açıklanabileceğini de sormuştur. Sınav heyecanı ve kaygısıyla ilgili değerlendirmelerin olacağı belirtilmiş ancak bu problemlerin dışında danışanın gördüğü, danışmanın göremediği başka bir problemin olup olmadığı sorulmuştur. Danışan başka bir probleminin olmadığını, belirtilen sorunların probleminin parçaları olduğunu dile getirmiştir. Yapılan değerlendirmelerden sonra aşağıdaki problemlerin sıralanabileceği belirtilmiştir:

1. Ailenin en büyük kız çocuğu olmanın etkisiyle diğer kardeşlere iyi örnek olmak isteme ve bir başarısızlık durumunda kardeşler için kötü örnek olmanın oluşturduğu psikolojik baskı.

2. Babanın sınav için bir yıllık süre tanıması ve bu sürede sınavı kazanma zorunluluğunun getirdiği stres ve kaygı.

3. Ailede hem anne-babanın hem kardeşlerin danışana güveni ve sınavı kazanmama durumunda kendisi ile ilgili aile algılarının değişmesi kaygısı ve başarısız, tembel, yetersiz, kafası basmayan şeklindeki söylemlere maruz kalma durumu.

4. Tüm bu faktörlerin baskısıyla sınav esnasında özellikle de yüksek katımlı sınavlarda danışanın aşırı derecede heyecanlanması ve bunun sonunda sınavda istediği başarıyı gösterememesi ya da cevap formunu olumsuz sonuç korkusuyla kimseyle paylaşmama.

Sayılan sorunlara eklenecek bir sorun olup olmadığı C.M'ye sorulduktan sonra danışan sorunların doğru olarak tanımlandığını ancak bunları tanımlamanın, tespit etmenin kendisine fayda sağlamayacağını, problemlerini çözmeyeceğini, sınav kaygısını azaltmayacağını, babasının kendisine bir şans daha vermeyeceğini ve kardeşleri için iyi bir örnek olma konusunda yardımcı olmayacağını ifade etmiştir. Sorunu keşfetmek, sonraki aşamada ne yapılması gerektiği açısından önemli olduğu belirtilerek problemin bu görüşmede çözülmeyeceği, bu görüşmenin sorunun çözülme aşaması ya da müdahale aşaması olmadığı ifade edilmiştir. Bu oturumun sadece problemlerin değerlendirilmesi ve tanımlanması aşaması olduğu belirtilmiştir. Danışanın kaygı düzeyini ölçmek için "Sınav Kaygısı Envanteri" danışana verilir formun eksiksiz ve doğru bir şekilde doldurulması ve sonraki oturumu getirilmesi istenmiştir. C.M. formu aldıktan sonra bir şeylerin değişeceğine dair inancını ve gösterilen ilgiden dolayı teşekkürlerini ifade ederek görüşme sonlandırılmıştır.

(iv)-Dördüncü Oturum (40-45 dakika)

Dördüncü oturuma tam vaktinde gelen C.M. bir önceki görüşmede olduğundan daha iyi olduğunu ifade etmiştir. Önceki oturumun değerlendirilmesi yapıldıktan sonra problemlerin belirginleşmesi ve tanımlanması çözüm için danışanı umutlandırmıştır. Bu durum kendisine ifade edildiğinde danışan gerçekten biraz daha umutlu ve mutlu olduğunu ifade etmiştir. Umutlu ve mutlu olmanın ve onları paylaşmanın anne-babasını, kardeşlerini, arkadaşlarını ve öğretmenini de mutlu edeceği belirtilmiştir. Mutluluğun paylaştıkça artacağı, acı ve sıkıntıların ise paylaştıkça azalacağı ifade edilmiştir. C.M. danışmaya gelmekle doğru yaptığını ifade etmiş fakat ilk başlarda gelmekle doğru yapıp yapmadığı konusunda tereddütlerinin olduğunu ancak her görüşmeden sonra gelmekle çok iyi yaptığını kendi kendine söylediğini belirtmiştir. Hatta zaman zaman niçin daha önce gelmediğinin pişmanlığını yaşadığını ancak

“zararın neresinden dönersem” kardır özdeyişiyle kendisini teselli ettiğini belirtmiştir. Danışmaya gelmekle çok iyi yaptığı ifade edilmiş daha terapötik süreç yani iyileşme, sağalma süreci başlamadan olumlu gelişmelerin olduğu belirtilmiştir. C.M. olumlu gelişmelerin neler olduğunu sormuştur. Zararın neresinden dönersen kârdır yaklaşımının yani duruma, problemlere pozitif bakmanın çok olumlu bir gelişme olduğu belirtilmiştir. Bu bakış açısını sınavla ilgili de geliştirilebileceği belirtilmiştir. Örneğin bir önceki oturumda sıralanan sorunlarla ilgili olarak sınavı kazanamama, “kardeşlerime kötü örnek olurum” ve “ailemin benimle ilgili algısı değişir” durumuyla da pozitif bakış açısı geliştirilebileceği ifade edilmiştir. Çünkü hep kazanamama varsayımı üzerinden hareketle kendini yargılama negatif bakış açısı geliştirilmenin işareti olduğu belirtilmiştir. Oysaki pozitif bir bakış açısına sahip olmamız gerekir. Hatta bunun en güzel örneğini biz peygamber efendimizin hayatında görmekteyiz. Hz. Peygamber ashabıyla beraber yürürken yol kenarında bir köpek ölüsüne denk gelirler. Sahabelerden bazıları manzara karşısında "Bu leş ne kadar da pis kokuyor" demekten kendilerini alamazlar. Bu durum karşısında Allah Rasûlü'nün tepkisi ise hayli farklı olmuştur: "Köpeğin ne güzel dişleri var" (Tuna, 2008). Tüm çirkinlikler içinde, tüm olumsuzluklar içinde iyi ve güzel, pozitif olanı görebilmek peygamberin bize yönelik tavsiyesi olduğu gibi hayata yönelik bakış açımız da olması gerekir.

Danışan C.M., “kazanacağım”, “kazanacağım” demekle kazanılacağına inanmadığını ifade etmiştir. Böyle kazanılmayacağı yani sadece söylemekle kazanılmayacağını açık olduğu belirtilerek şimdilik peygamber efendimizin bu olay üzerindeki tutumu üzerinde evde düşünülmesi ödevi verilerek konunun kapatılması gerektiği ve tekrar buraya dönüleceği ifade edilmiştir. Danışana sınav kaygısı ölçeğinin yönergeye uygun uygulanıp uygulanmadığı sorulduğunda C.M. ölçeği uygun bir şekilde doldurduğunu ve kesinlikle kaygı düzeyinin yüksek çıkacağını tahmin ettiğini ifade etmiştir. Ölçeğin değerlendirmesi sonucunda öğrencinin kaygı durumunun olması gerekenden yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Danışana sınav kaygı envanteri yönergesine göre tüm test puanınının 50 ve üzerinde olması durumunda yüksek sınav kaygısından bahsedilebileceği söylenmiştir. Yine öğrencinin kaygı düzeyi hakkındaki bu skorun sadece genel bir bilgi verdiği oysa “Sınav Kaygı Envanteri”nin, “kuruntu kaygısı” ve “duyuşsal kaygı” olmak üzere iki alt testten meydana geldiği belirtilmiştir. Bu nedenle bu alt testlere ait puanların da ayrı olarak değerlendirilmesi ve yorumlanması gerektiği belirtilmiştir. Bu alt testlerden “kuruntu alt testi”nin sınav kaygısının bilişsel yönü ile ilgili olduğu, burada kişinin kendisi hakkındaki olumsuz görüşlerini, başarısızlıklarını, beceriksizliklerini kısacası bireyin kendisi ile ilgili içsel konuşmalarının

oluşturduğu belirtilmiş ve danışanın bu alt ölçekteki skorun ortalamasının “duyuşsal alt test” skorun ortalamasından yüksek olduğu belirtilmiştir. Kuruntu Kaygısı alt ölçüğün ortalamasının tüm test ortalamasından da yüksek olduğu ayrıca ifade edilmiştir. Duyuşsal alt testin ise sınav kaygısının duygusal alt yönü ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Bu alt ölçekte ise kişinin fiziksel durumunun örneğın hızlı kalp atışları, terleme, mide bulantısı, gerginlik gibi psikolojik temellere dayanan fizyolojik belirtileri ve uyarımları kapsadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla bu skorlardan hareketle özellikle kuruntu alt testini ifade eden kişinin kendisi hakkındaki olumsuz düşünceler, başarısızlıklar ve beceriksizlikler yani kişinin kendisini algılaması ve değerlendirmesi ile ilgili çalışmaların yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Danışan kendisi ile ilgili olumsuz yargıların olduğu ölçek sonuçlarının doğru olduğunu ifade etmiş ancak olması gereken kaygının ne olduğunu sormuştur. Hiç kaygının olmaması halinde sorumsuz ve vurdumduymaz bir durum ortaya çıkacağı ve sınava hazırlanan öğrencide biraz kaygının gayet normal olduğu ifade edilmiştir. Yine başarılı birçok kişi mesleğinin ilk zamanlarında tecrübe ettikleri kaygının yüksek enerji ve güven kazandırarak performanslarını artırdığını belirtmişlerdir. Biraz kaygı hem güven duygusu verir hem de performansı artırır. Ancak aşırı kaygı sorun olmakta, kişinin yaşam kalitesini düşürmekte, sağlığını, ilişkilerini bozmakta ve de sen de olduğu gibi akademik başarısını olumsuz etkilemektedir. Bundan dolayı kaygı için “kaygı eter gibidir, azı ayıltır çoğu bayıltır” özdeyişinin durumu anlatması açısından çok önemli olduğu belirtilmiştir. C.M. kendi kaygısının kendisini bayılttığını belirtmiştir. Bunu söylemenin doğru olacağı, kaygı durumunun normaldiştiği ifade edilmiştir. C.M., “eter” benzetmesinin güzel olduğunu ve kaygı ile heyecanı daha önce hiç böyle anlamlandırmadığını ifade ederek bu durumu değerlendirmek istediğini belirtmiştir. Bu durumun değerlendirileceği ancak sonraki görüşmelerde kaygıya müdahale edecek davranışsal ve bilişsel yöntemlerin kullanılacağı ifade edilmiştir. Şimdilik kaygı probleminin biraz daha ele alınması gerektiği belirtilmiştir.

Danışana sınav zamanlarında kaygılandığında duygu, davranış ve düşüncelerinde ne tür değişimler olduğu ve bunu takip eden ağrıların olup olmadığıyla ilgili bir soru yöneltilmiştir. C.M. baş ağrılarının az da olsa olduğunu, kendi güvenini yitirdiğini, soruları birçok defa okumasına rağmen anlamadığını ve bu durumun kendisini sınırlendirdiğini, duygusallaştırdığını belirtmiştir. Yine kötü bir puan alacağı korkusuna kapıldığını, kalp atışlarının hızlandığını, avuç içlerinin terlediğini, yüzünün kızardığını, ayaklarını istemsiz bir şekilde salladığını, zihninde sonuçlarının kötü olacağını geçirdiğini, bundan dolayı da babasına ne diyeceği ile ilgili senaryolar geçirdiğini ve bu deneyimlerinin kendisini çok kötü hissettir-

diğini belirtmiştir. Danışana bu deneyimlerin ne zaman yaşandığı sorulmuş. C.M. daha çok soruları çözemediği zamanlarda olduğunu ancak sınav başlama zamanlarında da yaşadığını ifade etmiştir. Danışana bu durumun ne kadar devam ettiği sorulmuş C.M. genelde sınav süresince devam ettiğini ifade etmiştir. Danışana kaygılanmadığı ya da kaygısını gideren bir yaşantısının olup olmadığı sorulmuş C.M. sınav sorularını çözebildiği durumlarda örneğin sorulara takılmadan peş peşe çözdüğü durumlarda kendini iyi hissettiğini ifade etmiştir. Yine sınavdan önce çok dua ettiği zamanlarda da kendini iyi hissettiğini belirterek duanın onun için önemli olduğunu dile getirmiştir. Danışanın katılımlarından dolayı kendisine teşekkür edilerek görüşme sonlandırılmıştır.

(v)-Beşinci Oturum (40-45 dakika)

Danışan C.M., beşinci görüşmeye belirlenen tarihten iki gün önce gelip görüşme isteğini belirtmiştir. Danışanla yapılan görüşmede görüşme isteğinin herhangi bir problemten kaynaklanmadığı, görüşmenin kendisine iyi geldiğini ve bu yüzden görüşmek istediğini ifade etmiştir. Danışanın bu isteği kabul edilmemiş ve belirlenen tarihte görüşmeye gelmesinin daha doğru olacağı, istenen her an danışanla görüşmenin mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Yine danışanın rahat ve mutlu hissetmesinin kendi elinde olması gerektiği, birilerine bağlı bir mutluluk ve rahatlığın daha büyük sorunlar oluşturacağı dile getirilmiştir. Danışmanın her an bizimle olamayacağı ve danışmanın asıl görevinin sorunları aşma konusunda yardımcı olmak, destek olmak olduğu belirtilmiştir. Danışana kendi sorunlarını aşmada yeterli enerjiye sahip olduğu belirtilerek görüşme tarihinde gelmesi gerektiği belirtilmiştir.

Danışanın kaygı bozukluğunun DSM-V'de tanımlanan yaygın anksiyete bozukluğu ile ilişkili olmadığı ve daha çok sınavlarda oluşan yoğun bir kaygı durumu olduğu belirtilerek ve DSM-V yaygın anksiyete bozukluğu (YAB) danışanla paylaşılmıştır. Bu bozukluğu olan bireylerde sürekli olarak aşırı ve duruma uygun olmayan bir endişe söz konusudur. Aşırı kaygı ve endişe bireyin günlük yaşamını olumsuz etkiler ve hatta olağan yaşam etkinliklerini sürdürmesini engeller. Bu bireyler her durumda olası en kötü sonucu düşünürler, her şey kendi kontrollerinin dışındadır, iyi bir olasılık ya da geriye dönüş mümkün değildir. YAB'da aşırı endişe ve kaygı genellikle sağlık, aile, para ya da iş gibi konularla ilgilidir. Denetlenemez nitelikte olan endişe hali en az altı ay boyunca hemen her gün vardır ve gün boyunca sürer (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014).

Beşinci görüşmeye belirlenen tarihte gelen C.M. bir önceki plansız

gelişi için üzgün olduğunu ifade etmiştir. Plansız gelmenin sorun olmadığı ifade edilirken danışmaya bağlı olumsuz bir durumun gelişmemesi için böyle bir karar alındığı belirtilmiştir. Danışmada amacın bireyin kendi enerjisiyle hayata tutunmasına destek olmak ve kaygıyla baş etmeyi öğrenmesine yardımcı olmak olduğu belirtilmiştir. C.M. bu durumun da danışmayla gerçekleşeceğine inandığını belirtmiştir. Danışma amacı belirtildikten sonra danışana bu danışma oturumlarında kendi amacının ne olduğu sorusu yöneltilmiştir. C.M. bu soru karşısında çok zorlanmadığını ifade edip amacının kaygısız ve korkusuz bir sınav geçirmek olduğunu, üniversiteyi kazanarak iyi bir meslek sahibi olmayı ve kardeşlerine iyi bir örnek olmak olduğunu belirtmiştir. Danışan, amacının zihninde açık ve net olmasından dolayı takdir edilerek motive edilmiştir. Danışana amaçlarının gerçekleştiğinin hayalini kurup kurmadığı, böyle bir tabloyu zihninden canlandırıp canlandırmadığı sorulmuştur. C.M. korku ve kaygılarının buna izin vermediğini ifade etmiştir. Korku ve kaygıların hayatında bir yer edinerek bunun bazen birçok işleve sahip olduğu, sığınacak mazeret olduğu danışana ifade edilmiştir. C.M. bunun nasıl mümkün olduğunu sormuştur. Örneğin; kötü sınav sonuçlarını aileye izah etmede geçerli ve kabul edilebilir bir mazeret olduğu belirtilmiştir. Korku ve kaygılardan ailenin haberinin olması, anne ve babanın sınav sonuçlarından dolayı göstereceği tepkiyi hafiflettiği veya ortadan kaldırdığı belirtilmiştir. C.M. bu değerlendirmenin pozitif düşünülmesi gerektiği ile ilgili yapılan değerlendirmeye ters olduğunu ve pozitif düşünülmediğini ifade etmiştir. Bu değerlendirmenin doğru olmadığı pozitif düşünmeye başlamak için yapılan bir değerlendirme olduğu belirtilmiştir. Danışana kendisiyle ilgili pozitif bir tablo canlandırması gerektiği, iyi bir üniversitenin kazandığı, ailenin bundan dolayı kendisini tebrik ettiği, kardeşlerinin kendisiyle gurur duyduğu bir hayali zihninde canlandırması gerektiği belirtilmiştir. Fakat danışanın böyle bir zihinsel şema hiç oluşturmadığı, böyle bir hayale cesaret edemediği, bunun tersine kaygı ve korkulara sığındığı ifade edilmiştir. Yine olumlu canlandırmanın sık sık zihninde oluşturulması halinde bir değişim olacağı ifade edilmiştir. Niçin hep kazanmama korkusu yaşanıldığı ve neden kazanma mutluluğunun hayal edilmediğinin sorgulanması gerektiği belirtilmiştir. Bu konuda birlikte çalışılması ve bu durumla ilgili amaçlar belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. C.M. bu değerlendirmelerin doğru olduğunu ve biraz karamsar olabileceğini belirtmiş fakat sadece zihninde olumlu tablolar çizerek kaygılarından kurtulamayacağını da eklemiştir. Olumlu ve pozitif olmanın amaçlarımızdan sadece biri olduğu belirtilmiştir. Bunun dışında olacak amaçlarımızı da birlikte belirlemek gerektiği ifade edilmiştir. Yine bu amaçlar için yapılması gerekenlerle ilgili ortak bir sözleşme hazırlanacağı ifade edilmiştir. Danışan ile birlikte aşağıdaki amaçlar oluşturulmuştur:

(i) Temel amaç: Sınav kaygısını azaltma

A. Alt amaç: Sınavlardaki heyecanı azaltma.

B. Alt amaç: Sınavlara mutlaka girme ve sonuçlarını paylaşma.

C. Alt amaç: Sınav ne kadar zor olsa da sınavı terk etmeme ve sınav sonucunu değerlendirme.

A. Sınavlardaki heyecanı azaltma ile ilgili görevlerimiz:

1. Sınavda başarılı olacağına dair kendine güven ve pozitif bakış açısına sahip olmak.

2. Sınavda başarılı olmak için özellikle deneme sınavları öncesi içten ve samimi bir şekilde dua etmek.

3. Çalışma planına uygun hareket ettikten sonra sonuçlar için tevekkül etmek.

4. Tevekkül ile ilgili ayetleri anlamlarına bakarak okumak.

5. Sınav heyecanı esnasında derin nefes egzersizleri yapmak.

6. Sınavda heyecan durumunda temiz hava ve oksijen için pencerelerin açılmasını istemek.

7. Sınavda yanında su ile girme ve heyecan durumunda biraz su içme.

8. En basit sorulardan başlama.

9. Zorlanılan sorulara takılmadan geçme ve sonradan o sorulara bakma.

B. Sınavlara girme ve sınav sonuçları ile ilgili görevlerimiz

1. Okulun yaptığı tüm deneme sınavlarına girme ve sınav öncesi içten dua etme.

2. Sınavın zorluk derecesi ne olursa olsun sınav bitinceye kadar çıkmama.

3. Bütün sorulara mutlaka bakma.

4. Sınavdan sonra cevap kâğıdını ilgiliye verme.

5. Okulun yaptığı sınav dışında her hafta bir sınav uygulama.

C. Sınav sonrası sonuçları hemen cevap anahtarıyla değerlendirmek

1. Sınav soruları zor olsa dahi soruları çözmeye çalışmak ve zor görüldüğü için soruyu atlamama.

2. Sınavdan sonra cevap anahtarı ile doğru yanlışları tespit etme. Yanlışların nedenini bulma için o soruları ilgili öğretmene çözdürme.

3. Sınav sonuçlarını analizden sonra yani yanlış doğruları kontrolünden sonra yanlışlara yol açan eksikleri tespit etme ve o derslere veya konulara çalışma.

(ii)-Temel Amaç: Karamsar olmama ve pozitif düşünme

A. Alt Amaç: Sınav sonuçlarının olumlu katkısını görme.

B. Alt Amaç: Kötü sonuçların olması durumunda daha iyi sonuç almayı kendine hedefleme.

A. Sınav sonuçlarının olumlu katkılarını görme ile ilgili görevlerimiz:

1. Her yanlışın yeni bir bilgi öğrenmeyi sağladığına yönelik bir sonuç çıkarma ve öğrenilen yeni bilgiyi deneme defteri olarak tutacağıın deftere kaydetme.

2. Doğru bilinen yanlışları deneme sınav kitapçığına veya deneme defterine kaydetme.

3. Tutulan kayıtları haftada bir tekrar etme.

B. Kötü sonuçtan sonra daha iyi sonuç almayı hedefleme ile ilgili görevlerimiz:

1. Sınav sonuçlarının kötü olması durumunda önceki görevlerde belirtilenleri yapmak ve bir sonraki sınav için en az 5 puan arttırmayı hedefleme ve ona göre çalışmak.

2. Hedeflenen artışların gerçekleşmemesi durumunda deneme analizi yaptıktan sonra o hafta için bir önceki haftadan daha fazla ders çalışmak ve soru çözmek.

3. Hedeflenen artışa ulaşmamanın nedeni olan derslerin öğretmenleriyle görüşmek eksiklerini giderme amacıyla branş öğretmenlerinden destek almak.

(iii)-Temel amaç: Ebeveynlerle birlikte psikolojik danışmaya gelmek

A. Alt Amaç: Özellikle babanın görüşmeye gelmesini sağlamak

B. Alt Amaç: Baba ile birlikte psikolojik danışmaya katılmak.

A. Babanın görüşmeye gelmesini sağlamak için görevimiz:

1. Babanın ve danışmanın uygun olduğu bir zamanı ayarlamak ve babanın görüşmeye gelmesini sağlamak.

B. Baba ile birlikte görüşme yapmak ile ilgili görevler.

1. Babanın sana bir yıllık vermiş olduğu şartı konuşmak ve görüşmek.

Yukarıda belirtilen bu amaçlar ve görevler için tahmini zaman çizelgesi oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir. Birinci ve ikinci amaçlar için belirlenen görevlerin önümüzdeki 45 günde her sınavda gerçekleştirmeye çalışılması ve hedeflerin gerçekleşmesiyle ilgili dönütlerin her hafta birlikte değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Üçüncü amaç için belirlenen görevlerin önümüzdeki hafta gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yani önümüzdeki hafta görüşmeye danışanın babasının da gelmesi gerektiği belirtilmiştir. Amaç ve görevlerle ilgili başka eklenmek istenen bir şey olup olmadığı ifade edildikten sonra C.M. amaçların net olarak belirlenmesi ile motivasyonunun arttırdığını ifade etmiştir. Ancak babasının danışmaya gelmesinin çok kolay olmayacağını ifade etmiştir. Danışanın babasının danışmaya gelmemesi durumunda telefonla irtibata geçilip danışmaya gelmesi için görüşme yapılacağı kararlaştırılmıştır.

C.M. bu amaçların gerçekleştirilmesi için elinden geleni yapacağı konusunda söz vermiştir.

Danışan ile sorunun değerlendirilmesi ve amaçların belirlenmesinden sonra ona uygun müdahale stratejilerinin seçilmesi için yapılan değerlendirme sonucunda sorunun ailesi özellikle babasıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple de sistematik müdahale ya da etkileşimsel müdahale stratejileri kullanılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Sınavla ilgili yanlış algılama ve değerlendirmelerinden dolayı bilişsel müdahale, sınav kaygısı durumundan dolayı da duygusal müdahale ve sınavdan kaçma davranışı göstermesi nedeniyle de davranışsal müdahale stratejileri kullanılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Fakat ilk olarak danışanın babasıyla görüşülmesi gerektiğinden dolayı bu müdahalelerle ilgili değerlendirmeler sonraki oturumda danışanla birlikte değerlendirileceği planlanmıştır.

(vi)-*Altıncı Oturum (40-45 dakika)*

Altıncı görüşmeye C.M. üçüncü ana amaçta planlandığı gibi babası ile gelmiştir. Görüşme odasına geçildikten sonra danışanın babasıyla danışanın sınav kaygısı ve korkusuyla ilgili bir görüşme başlatılmıştır. C.M.'nin bu endişelerinin başarısını olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Danışanın babası kızını sevdiğini ve ona okuması konusunda her türlü desteği verdiğini belirtmiştir. C.M. bu durumda araya girerek tüm desteklerin sadece bir yıl için geçerli olduğunu ifade etmiştir. Danışanın babası bu durumun daha önce konuşulduğunu ifade etmiştir. Babaya C.M.'nin sorununun aslında bu konuyla ilgili olabileceği ifade edilmiştir. Danışanın babası elinden gelen her türlü yardımı yaptığını hatta bu konuda ailenin bütçesinin bir kısmını da onun eğitim masraflarına ayırdığını belirtmiştir. Sorunun bir parçasının da bununla ilgili olduğu ifade edilince baba da kızının tüm sıkıntılarının kendisi ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Tüm sorunların baba ile ilgili olamayacağı belirtilmiş ancak bahsedilen durumların öğrencinin üzerinde olumsuz yansımaları olduğu ifade edilmiştir. C.M. ile şu ana kadar yapılan beş görüşmede sorunun değerlendirilmesinin yapıldığı, öğrencinin problemleri ile baş edebilmesi için aslında hepimize ayrı ayrı görevlerin düştüğü ve en önemli görevin öğrencimize düştüğü ifade edilmiştir. Öğrencimizle ilgili yapılması gerekenler belirlenmiş ve bunlarla ilgili bir takvim oluşturulduğu ifade edilmiştir. Bahsedilen sorunlarla ilgili danışanın babasının da yardımına ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. Danışanın babası, yardımcı olmak için elinde ne gelirse yapacağını ifade etmiş ve çocuklarının mutluluğunun onun mutluluğu olacağını söylemiştir. Babaya, yapması gerekenin öğ-

renci için stres ve kaygı kaynağı olan hazırlık sürecinin bir yıllık bir süreyle sınırlı tutulmamasının ve bunun sürekli dile getirilmemesinin olduğu belirtilmiştir. Bu durumun sürekli dile getirilmesi öğrencide kaygı oluşmasına ve bu kaygının sınavda daha çok ortaya çıkmasına neden olduğu ve öğrenme performansını olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. İkinci kaygı sebebi olarak aile bütçesinden öğrencinin eğitimi için ayrılan kısmın aile içinde gündeme gelmesinin, öğrencinin kaygı düzeyinin artmasında etkili olduğu ifade edilmiştir. Baba bir yıllık süre tanınmasındaki amacının çocuğunu motive etmek olduğunu, çok çalışmasını teşvik etmek olduğunu belirtmiştir. Bu sürecin önemli olmadığı ve ona ayırdığı bütçenin dile getirilmesinin de motive etme amaçlı söylenen ifadeler olduğunu belirtmiştir. Eğer olumsuz sonuçlar doğuracak ise bunu hiç dile getirmeyeceğini belirtmiştir. Tek amacının çocuğunun iyi bir üniversiteye gitmesi olduğunu, eğer bu amaca engel oluyorsa bunu hiç konuşmayacağını ifade etmiştir. Fakat bu durumun şu anlama gelmemesi gerektiğini de belirtmiştir. “Babam nasıl olsa benim sürekli kurslara gönderecek bu yıl olmazsa bir daha ki seneye olur” düşüncesine kapılıp tembellik yapmaması gerektiğini de belirtmiştir. Yine buradaki amacının kızını motive etmek ve teşvik etmek olduğunu tekrarlamıştır. C.M., babasına çalışacağını, tembellik yapmayacağını ve bu konuda kendisine güvenilmesi gerektiğini belirtmiştir. Danışanın babası ise ona her zaman güvendiğini, söz konusu sorunları kafasına takmaması gerektiğini ve elinden geleni yapıp gerisini Allah’ın takdirine bırakması gerektiğini, nasibinde olursa kazanacağını belirtmiştir. İslam’daki tevekkül inancına sarılmamız gerektiğini ifade etmiştir. Babanın durumu çok güzel ifade ettiği belirtilmiş, yapılması gerekenin ve görevinin çalışmak olduğu gerisinin ilahi takdir olduğu söylenmiştir. Yine “Nasipse gelir Hind’ten Yemen’den nasip değilse ne gelir elden” atasözünün durumu özetlediği ifade edilmiştir. Bu oturumda danışana babasıyla görüşmeden dolayı yalnız kalınması gerektiği belirtilmiştir. Danışanın babasıyla ilgili yanlış algısı burada değerlendirilmiştir ve bu algının değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Danışanın babasına bir yıllık çalışma koşulu ve yapılan masrafların öğrencide minnet olarak algılanmasına neden olduğu belirtilmiştir. Bu algının değiştirilmesi için evde olabildiğince olumlu yaklaşılması gerektiği belirtilmiştir. Sonraki oturumlarda bu algının değiştirilmesi için görüşmelerin olacağı ifade edilmiştir. Danışanın babası görüşmeden dolayı memnuniyetini ifade etmiş, yapılması gerekenlerle ilgili olarak her zaman hazır olduğunu ifade edip görüşme sonlandırılmıştır.

(vii)-*Yedinci Oturum (40-45 dakika)*

Yedinci görüşmede, C.M. iyi bir motivasyona sahip olduğunu ve

işlerin yolunda gittiğini ifade etmiştir. Bu görüşmede kaygı ve korkularının azaltılması, yeni bakış açılarının kazanılması ve sınavlardan kaçma davranışı için müdahale stratejilerinin konuşulacağı belirtilmiştir. Sınav kaygısı ve korkusu yaşamamızdan dolayı sorunun duygusal bir boyutu olduğu gibi sınavla ilgili yanlış algılarımızdan dolayı da sorunun bilişsel bir boyutu olduğu belirtilmiştir. Yine sınavlara girmeme, sınavları terk etme ve girilen sınavlarda cevap formunu vermeme gibi sorunun davranışsal boyutu da var olduğu ifade edilmiştir. Bu sorunlara yönelik değişimin gerçekleşmesi ve iyileşme için gerekli becerilerin, sonraki görüşmelerde kullanılacağı ifade edilmiştir. Danışanın sürece göstereceği olumlu tepkilerin katkısının önemli olduğu belirtilmiştir. Bugün sınav korkusu ve kaygısına yönelik müdahalelerin görüleceği ve bununla baş etme yollarının öğrenileceği belirtilmiştir. Danışandan sınav başladığında yaşanan duyguları anlatması istenmiştir. C.M. farkında olduğu tek duygunun korku olduğunu belirtmiş, sınavla birlikte ellerinin titremeye başladığını, nefes alışverişlerinin hızlandığını, kalp atışlarının hızlandığını belirtmiştir. Danışandan yaşadığı duyguları anlatması istenmiş bahsedilen durumların korku ve heyecan sonucu oluşan davranışlar olduğu ifade edilmiştir. C.M. hissettiği şeylerin bunlar olduğunu belirtmiştir. Danışana “Duygu Envanteri” verilerek buradan sınavda yaşadığı duyguları bulup işaretlemesi istenmiştir. C.M. bunun daha kolay olduğunu ifade etmiş ve işaretlemelere başlamıştır. C.M. korkmuş, endişeli, şaşkın, kafası karışık, çaresiz, cesareti kırılmış, korkak, zorluk içinde, umutsuz, güvensiz, yalnız, paniklemiş, gergin, kaygılı, tedirgin duygularını işaretlemiştir. C.M. bu uygulamanın duygularını tanımada daha başarılı olduğunu ifade etmiştir. Kendisini değerlendirmede ve sorgulamada daha başarılı olduğu ifade edilerek danışan motive edilmiştir. Danışanla daha sonra “Saklı Ben” adlı alıştırma yapılmıştır. Burada amacın danışanın duygusal tepkilerini anlamaya yardımcı olmak olduğu belirtilmiştir. Alıştırma danışman, danışanın yerine geçerek, olabildiğince danışan gibi davranmaya çalışacağı belirtilmiştir. C.M. ise danışmanın henüz tanımadığı, C.M.’nin içinde olan, danışanın benliğinin diğer yanı, başka benlik olması gerektiği belirtilmiştir. Bu ben kişinin güdülerinin, değer yargılarının ve gizli gündemlerinin farkındadır. Kişi ödevini yerine getirmediği zaman saklı beni onu uyarır. Yani saklı ben kişinin içindeki güdülerini bilir. Bunlar hakkından dürüsttür. Danışana anlaşılmayan bir noktanın olup olmadığı sorulmuş, danışan anladığını ifade etmiştir. “Saklı Ben” uygulaması aşağıdaki diyalogda olduğu gibi başlamıştır:

C.M. (Saklı Ben): Sen hep zaten sınavın kötü olacağını düşünüyorsun ve bu da seni geriyor ve heyecanlandırıyor.

Danışman (Danışan Olarak): Ama ne yapayım sonuçlar hep kötü

geliyor. Çalışıyorum da ama bir türlü istediğim noktaya gelemiyorum. Bunu gördükçe de yine aynı sonucu göreceğim diye endişeleniyorum.

C.M. (Saklı Ben): Sonuçlar hep kötü mü geldi? Hiç iyi bir sonucun yok mu? Ya da iyi net bıraktığın bir sınavın yok mu?

Danışman (Danışan Olarak): Geneli kötü diyebilirim iyi olanlar bir iki tane. Peki, iyi net bıraktığın dersleri düşünürsem aslında Türkçe netlerimin genel olarak iyi olduğunu söyleyebilirim ama diğer dersler eksik olunca iyi puan da oluşmuyor.

C.M. (Saklı Ben): Aslında kendine başarılı olduğun taraflardan baksan iyi sonuçlar aldığın denemeler, iyi net bıraktığın dersleri göreceksin. Başarılı yönlerin var ve sen bunu diğer alanlara da yayabilirsin. Yani Türkçe’de başarılı oluyorsan diğerlerinde de başarılı olabilirsin. Sende biraz özgüven eksikliği var biraz da kötümserdin hep kötü olacağı inancıyla sınava giriyorsun bu defa çok iyi yapacağım kendime güveniyorum desen belki bazı şeyler değişecek. Aksi takdirde hep korktuğun başına gelecek. Kendine gelsen iyi olur. Sınav sonuçları ile ilgili bu endişelerini ve korkularını sınav gelmeden atlatsan iyi olur. Aksi takdirde ne umarsan onu bulursun ya da “öğrenilmiş çaresizlik” içinde kalırsın.

Saklı ben alıştırmalarıyla danışana düşüncelerinin, duygularının ve sonuçlarının farkına varılmasının sağlandığı ifade edilmiştir. C.M. bu çalışmadan sonra görüşmeyi bitirmek ve dışarı çıkmak istediğini belirtmiştir. Bu çalışma üzerinde düşünmek, konuşulanları özellikle de “saklı ben” de konuştuklarını düşünmenin kendisine iyi geleceğini belirterek görüşmeden ayrılmıştır.

(viii)-*Sekizinci Oturum (40-45 dakika)*

Sekizinci görüşmede, C.M. “saklı ben” stratejisinin bazı duygu ve düşünceleriyle ilgili farkındalığını artırdığını ve kendisiyle yüzleştiğini belirtmiştir. Danışandaki değişim fark edilmeye başlanmıştır. Danışanla bu görüşmede bilişsel müdahalelerle ilgili paylaşımların olacağı ifade edilmiştir. Bu müdahalelerin yaygın şekilde kullanılan, günlük hayatta fikir ve düşüncelerimizin değişmesiyle bize kendini gösteren stratejiler olduğu ifade edilmiştir. Daha çok kaygının giderilmesi, stres yönetimi, alışkanlıklarımızın kontrolü gibi durumlarda kullanıldığı belirtilmiştir. Burada amacımızın düşünce, algı ve inançlardaki hataları düzelterek ya da değiştirerek bunlardan kaynaklı duygusal gerginliği ve buna eşlik eden katı davranış örüntülerini azaltmak olduğu belirtilmiştir. C.M. sınavla ilgili yanlış algılarını değiştirmeye hazır olduğunu ancak bu algıların davranışlarla ilişkisini pek kavrayamadığını belirtmiştir. Sınav algısının kaygı,

korku duygularını ve beraberindeki davranışları nasıl oluşturduğunu anlayamadığını ifade etmiştir.

Bu ilişkinin veya bu bağın açığa çıkması, bunlar arasındaki sebep-sonuç ilişkisinin anlaşılmasının aslında tam da istenen durum olduğu belirtilmiştir. İlk olarak danışanın sınavla ilgili tanımlamalarına ve algılamalarına bakılacağı ifade edilmiştir. Önceki görüşmelerde sınavı kazanmama durumunda hem kendisinin hem de ailesinin tembel, beceriksiz, akli kıt gibi değerlendirmeleriyle karşı karşıya kalacağı ifade edilmişti. C.M. bu değerlendirmelerin sınavı kazanmaması durumunda oluşacak değerlendirmeler olduğunu hatta kendisine yönelik ilk tepkisinin “aptal” olarak değerlendireceğini ifade etmiştir. Bu değerlendirme ve algılamaların yanlış bir tanımlama olacağı ifade edilmiştir. Dolayısıyla sınavla ilgili ve kendisiyle ilgili bu bilişsel durumun yeniden yapılandırılması gerektiği ifade edilmiştir. Çünkü bu sınavın öğrencinin akıl seviyesini ölçen bir sınav olmadığı, yani bu sınavın IQ testi olmadığı ifade edilmiştir. Yine bu sınavın kişiliği değerlendiren bir “kişilik envanteri” olmadığı belirtilmiştir. Sınavın sadece belirli konuların öğrenilmesini ve bunların belirli bir zaman dilimi içinde yorumlanmasını ve cevaplanmasını ölçen bir sınav olduğu ifade edilmiştir. Bu sınavda başarısız olmanın kişinin aklının kıt olduğunu ya da beceriksiz olduğunu göstermeyeceği ifade edilmiştir. Eğer böyle değerlendirilirse şu akıl yürütmeyi, bilişsel tartışmayı yapabileceğimiz ifade edilmiştir. Sınavda çok iyi puan alanlar “üstün zekâlı” ya da dâhidir. C.M. çok iyi puan alanların öyle olduğunu ifade ederek bu sonuçları alanların öyle değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Sınavlarda yüksek puan alan öğrencilerin normal zekâ seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerin başarılarının aslında çok zeki olmalarıyla ilgili olmadığı düzenli ve planlı ders çalışmalarıyla ilgili olduğu belirtilmiştir. Sınavı bir IQ testi ve kişilik envanteri olarak tanımlamayı, değerlendirmeyi bırakıp kötü sınav sonuçlarıyla karşılaştığımızda kendimize yönelik olumsuz algılar bizde oluştuğunda “düşünceyi durdurma” tekniğini kullanabileceğimiz ifade edilmiştir. Bu teknik aslında Peygamber efendimizin önerdiği bir tekniktir. Peygamber efendimizin Hz. Ayşe annemizle ilgili konuşmalarında Hz. Ayşe annemizin kendisiyle veya başkasıyla ilgili olumsuz bir yargısında Hz. Peygamber “şeytanın geldi” diyerek onun hemen o yorumlamayı yapmasını durdurduğu ifade edilmiştir. Bizim de kendimizle ilgili böyle yanlış algı oluştuğu zaman hemen şeytanımızın geldiğini hatırlayıp, şeytana geçit vermememiz gerektiği belirtilmiştir.

Düzeltememiz gereken ikinci bilişsel durumumuz da sonuçların hep kötü olacağına yönelik olan negatif ön koşul bilişlerimizdir. Yani sınava girmeden önce sınavın kötü olacağını düşünmemiz ve o şekilde

algılar geliştirmemizdir. Bu aslında negatif bakış açısına sahip olduğumuzu göstermektedir. C.M. bardağın boş tarafını hep gördüğünü ifade etmiştir. Neden bardağın dolu tarafını görmediğini sorgulaması gerektiği belirtilmiştir. C.M. bardağın boş tarafını görme durumunun annesinden kendisine miras kaldığını belirtmiştir. Bu bakış açısının düzeltilmesi gerektiği, hayata güzel bakanın güzel göreceği, güzel bakanın da hayatından lezzet alacağı ifade edilmiş ve Mevlana'nın konuyla ilgili şu dizileri okunmuştur.

Kardeşim sen düşünceden ibaretsin,
Geriye kalan et ve kemiksin,
Gül düşünür gülistan olursun,
Diken düşünür dikenlik olursun. (Mesnevi)

Kötü düşünceyi zehirli tırnak bil,
Bu tırnak, derinleştikçe can yüzünü tırmalar. (Mesnevi)

C.M. kendi bakış açısından hareketle kendisinin dikenlik düşüncesini belirtmiştir. Dikenlik düşünmemek gerektiği, şeytana geçit verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. C.M. bugün çok şey öğrendiğini, bu öğrendiklerini uygularsa kendisiyle ilgili olumlu algılar geliştireceğini ifade etmiştir. Bu değerlendirmelerinden dolayı danışan tebrik edilerek motive edilmiş ve bu günkü görüşmenin sonuna yaklaşıldığı belirtilmiştir. C.M. biraz daha devam etmek istediğini belirtmiş fakat görüşmenin sonuna gelindiği için görüşmenin bitirilmesi gerektiği ifade edilmiş ve son bir oturum yaparak da görüşme oturumlarının da sonlandırılacağı belirtilmiştir. Bundan sonraki süreçte görüşmelerden kazanılanlar ve amaçlar ile değişimin gerçekleşmesi gerektiği belirtilmiştir. C.M. değişimin başladığını belirterek görüşme bitirilmiştir.

(ix)-*Dokuzuncu Oturum (40-45 dakika)*

Son oturumda selamlaşma ve iyi dileklerin ardından görevlerin yapıp yapılmadığı sorulduktan sonra danışan görevlerini eksiksiz yaptığını belirtmiştir. Ayrıca belirlenen ödevleri de yaptığını hiçbirini ihmal etmediğini, belirlenen maddeleri tek tek uyguladığını ifade etmiştir. Danışana sınavlara girip girmediği ve kendine ait sınav yapıp yapmadığı sorulduğunda danışan sınavlar konusunda tüm ödevlerini yaptığını ifade etmiştir. Yine ilk zamanlardaki gibi sınav korkusunun olmadığını, korkusunun biraz daha azaldığını, sınavlardan sonra cevap formlarını teslim ettiğini belirtmiştir. Sınav heyecanı ve kaygı durumuyla ilgili görevlerini yerine getirdiğini belirtmiştir. Belirlenen ödevleri yerine getirince biraz daha iyi olduğunu ifade eden danışan sınavlarla ilgili olumlu değişimleri görmeye başladığını ifade etmiştir. Davranışlarında meydana gelen değişim ve

olumlu sonuçlardan dolayı yeni görevler belirlenmeyeceği ifade edilmiştir. Danışana sonuçların iyi olması ve ödevlerin düzenli olarak yapıldığı her hafta kendisini sevdiği bir etkinlik ya da başka bir şeyle ödüllendirmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun değişikliğinin pekişmesi ve kalıcılığın sağlanması için yapılması gerektiği ifade edilmiştir. C.M. ödül durumundan memnuniyetini ifade ederek her hafta sonu öğleden sonraları ödül olarak değişik etkinlikler yapabileceğini belirtmiştir. Bu görüşmenin son görüşme olduğu belirtildikten sonra değişimi izlemek için her ayın sonunda sınav tarihine kadar görüşmelere devam edileceği belirtilmiştir. Sınav kaygısındaki değişimin değerlendirilmesi amacıyla C.M.'ye SKE'yi tekrar doldurması gerektiği belirtilmiştir. Son test uygulaması kapsamında kaygı durumunda istenen oranda değişmelerin olduğu görülmüştür. C.M.'ye son olarak eklemek istediği veya sormak istediği bir şey olup olmadığı sorulmuştur. C.M. tüm yapılanlar için teşekkürlerini ifade ederek görüşme sonlandırılmıştır.

S o n u ç

Danışan C.M. ile yapılan manevi danışmanlık oturumları sonunda SKE tüm test ve alt testlerden elde edilen sonuç aşağıdaki tablodadır (bkz. Tablo-2).

Tablo-2:

Deneysel uygulama sonuçları

Test Boyutları	Ön-test	Ön-test $\bar{X}$	Son-test	Son-test $\bar{X}$
SKE-K (Kuruntu)	30	3,75	12	1,5
SKE-D (Duyuşsallık)	33	2,75	18	1,5
SKE-T (Tüm test)	63	3,15	30	1,5

Psikoloji ve din entegrasyonun bir sonucu olarak düşünülebilecek olan manevi danışmanlık, dinî irşad faaliyeti ya da tebliğ faaliyeti olmayıp tamamen danışana bağlı olarak danışanın sağaltılmasına, ondan hız alarak dinî ve manevi unsurların terapötik sürece dâhil edilmesi anlamına gelmektedir. Psikolojik danışma sürecinde bireyle samimi ilişki kurulmasında danışanın anlaşılması ve onunla empatik ilişkinin kurulabilmesi son derece önemlidir. Şüphesiz danışanın anlaşılmasında ve tanınmasında ise onun sosyal ve kültürel yapısının bilinmesi ve onun bu bağlamlarda değerlendirilmesiyle gerçekleşir. Psikolojik danışma kuram ve uygulamalarının, çoğunun batılı beyaz orta, erkek sınıf için geliştirilmiş olması farklı kültür ve inançtan bireylere uygulamalarda yetersizlikler oluşturabilmektedir. Bunun için danışma sürecine kültürel ve dinî nosyonların dâhil edilmesi danışmanlığın başarısını yükseltmektedir. Manevi danışmanlık, psikolojik danışmanlıktan teknik olarak çok ayrı düşünülmemektedir. Bu danışmanlık bir dindarlaştırma süreci ya da bir irşad, tebliğ,

faaliyeti olmadığı gibi bir vaaz ya da günah çıkarma, arınma faaliyeti de değildir. Bu danışmanlık, danışanın isteğine bağlı olarak danışanın inanç ve manevi duyarlılıklarının danışman süreciyle bütünleştirilmesidir.

Çalışmada *Bilişsel Davranışçı Terapi* tekniğine dinî ve manevi kaynaklar eklenmiştir. BDT'ye göre insanlar, kendileri ve çevreleri hakkında sahip oldukları yanlış inançları nedeniyle yaşadıkları olayları olumsuz olarak anlamlandırmaktadırlar. BDT ise terapi sürecinde bu olumsuz algılamaları değiştirmek için alternatif olumlu düşünceler kullanmaktadır. Dinî ve manevi kaynaklar ise işlevsiz, uyumsuz ve yanlış algıları değiştirmek için kullanılabilir pek çok kaynağa sahiptir. Sabretme, umutlu olma, hoşgörülü olma, özgüven sahibi olma, yaşananları hayra yorma, ahirette karşılığını alma, şükür içinde olma, tevekkül etme, memnuniyet duyma, incelik ve bilgelik gibi kaynaklar, bunların sadece bazılarıdır. Bu kaynaklar BDT'de işlevsel olmayan düşünce, inanç ve algıların yeniden yapılandırılması sürecinde kullanılabilir. Bu danışmanlık örneğinde danışanın sınav kaygısının kuruntu alt ölçeğiyle ilgili olarak danışanın kendisiyle ilgili negatif algıları, dinî ve manevi kaynakların yardımıyla olumlu algılar ve yeni tanımlamalarla değiştirilmiştir.

Yukarıda verilen tabloda SKE tüm test ve alt boyutları ile ilgili sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde danışana yönelik yapılan bilişsel, duygusal ve davranışsal müdahalelerin anlamlı derecede etkili olduğu sonucu çıkarılabilir. Özellikle danışanın sınav algısı ve sınavı kazanamama ve gelecekle ilgili kötümser düşünce içeriklerine müdahalede maneviyat temalı bilişsel değerlendirmelerin başarılı olduğu söylenebilir. Sınav kaygısı olan bireyler üzerinde yapılan araştırmalarda da benzer şekilde bilişsel yeniden yapılandırma müdahalelerinin kaygı düzeyinin azalmasında etkili olduğu tespit edilmiştir.

K a y n a k l a r

Addington, J. (2001). *%100 düşünce gücü* (çev. B. Çetinkaya). İstanbul: Akaşa Yayıncılık.

Alkayış, A. (2018). Psikolojik açıdan sınav kaygısı ve baş etme yolları. *Azerbeycan Mektebi Dergisi*, (2) 1, 89-106.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *Psikiyatride hastalıkların tanımlanması ve sınıflandırılması elkitabı DSM-V*. (çev. E. Köroğlu) Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Akın & Demirci & Arslan. (2012). Revize edilmiş sınav kaygısı ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 11 (21), 103-118.

Aslan, S. (2005). *Ergenlerde ana-baba tutumu, sınav kaygısı, ders çalışma becerilerinin lise giriş sınavını yordama düzeyleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Baltaş, A. (2002). *Öğrenmede ve sınavlarda üstün başarı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Baltaş, A. & Baltaş, Z. (2004). *Stres ve başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Baran, Z. (2004). *Başarıyı keşfedin*. İzmir: Bilgivizyon Yayınları.

Baştürk, R. (2007). Kamu personel seçme sınavına hazırlanan öğretmen adaylarının sınav kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 163-176.

Boyacıoğlu, N. & Küçük, L. (2011). Ergenlikte mantık dışı inançlar sınav kaygısını nasıl etkiliyor? *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2 (1), 40-45.

Ellis, A. & MacLaren, C. (1998). *Rational emotive behavior therapy*. California: Impact Publishers.

Erözkan, A. (2004). Üniversite öğrencilerinin sınav kaygısı ve başa çıkma davranışları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 13-38.

Hackney, H. & Cormier, S. (2008). *Psikolojik danışma ilk ve teknikleri: Psikolojik yardım süreci el kitabı*. (çev. T. Ergene & S. Aydemir). Ankara: Mentis Yayıncılık.

Kaya, M. (2015). *Ortaöğretime geçiş sistemi ortak sınavlarına girecek ortaokul 8. Sınıf öğrencilerinin bağlanma stilleri ile sınav kaygı düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karlı, N. (2019). Gençlerde sınav kaygısı, dindarlık ve dua ilişkisi. *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13), 190-219.

Kurt, İ. (2011). *Sınav kaygısını aşmanın yolları*. İstanbul: Bizim Kitaplar.

Myers, D. G. (2000). The funds, friends, and faith of happy people. *American Psychologist*, 55 (1), 56-67.

Öner, N. (1990). *Sınav kaygısı envanteri el kitabı*. İstanbul: Yüksek Öğretimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetistirme Vakfı Yayınları.

Rumi, M. (2004). *Mesnevi*. (çev. V. İzbudak). Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Schwarzer, R. (1988). Worry and emotionality as separate components in test anxiety. *International Review of Applied Psychology*, 33, 205-220.

Semerci, B. (2007). *Sınav stresi ve başa çıkma yolları*. İstanbul: Merkez Kitaplar Yayınevi.

Sommers-Flanagan, J. & Sommers-Flanagan, R. (2015). *Klinik görüşme: Psikolojik değerlendirme esasları*. (çev. G. Akbaş & L. Korkmaz). İstanbul: İthaki Yayınları.

Tarhan, N. (2002). *Stresi mutluluğa dönüştürmek*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Tuna, T. (2008). *Ölü köpeğin dişleri*. İstanbul: Şule Yayınları.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 3 • Haziran 2021 • 87-105
Issue: 3 • June 2021 • 87-105

Manevi Danışmanlığın Felsefi Temelleri Bağlamında Sokratik Doğurtma Yöntemi

Socratic Maieutic Method in the Context of
Philosophical Foundations of Spiritual Counseling

Emel Güvenç

Doktora Öğrencisi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: emelguvencsim@gmail.com
Orcid: 0000-0003-2885-7826
Bursa / Türkiye

PhD Student
Bursa Uludağ University
Institute of Social Sciences
E-mail: emelguvencsim@gmail.com
Orcid: 0000-0003-2885-7826
Bursa / Turkey

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type   Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received   02 Mart 2021 • 02 March 2021
Kabul Tarihi • Accepted   02 Mayıs 2021 • 02 May 2021

Ö z e t

Manevi danışmanlık ve rehberlik, seküler danışmanlıktan farklı olarak günümüz dünyasının insanına, manevi kaynaklardan beslenerek destek verme eğilimindedir. Ölüm, yalnızlık ve yabancılaşma gibi birçok varoluşsal durumla başa çıkmaya çalışan modern birey için alternatif bir danışmanlık türü olarak gündeme gelen manevi yönelimli danışmanlık, hayatın zorlu durumlarına karşı danışanlara yardımcı olmayı hedeflemektedir. Benzer şekilde pratik felsefe de insanın sağaltımı için çaba sarf eder. Onun gerçek mutluluğa ulaşma yolları üzerine düşünce üretir. Bu bağlamda sokratik felsefe, bedenden ziyade ruhu önemsemeyi, erdem eksenli yaşamayı ve doğurtma yöntemini kullanarak bireyde iç görü geliştirmeyi amaçlamasından dolayı manevi danışmanlığa katkı sağlayabilecek niteliktedir. Sokrates'in doğurtma yöntemini, manevi danışmanlığın yöntemleriyle ilişkilendirdiğimiz makalemizde temel amacımız manevi danışmanlık alanına felsefi düşün ekseninde bakabilmektir. Makale boyunca Sokrates'in söz konusu edilen 'doğurtma (maieutic) yöntemi' manevi danışmanlık ile ilişkilendirilerek işlenmeye çalışılacaktır. Nitekim manevi danışmanlık alanında da bireyin kendisiyle ve çevresiyle kurması beklenen nitelikli iletişimin önemi aşikârdır. İki aşamalı olan sokratik yöntem öncelikli olarak ironiyle başlar. Sokrates, hiçbir şey bilmediği iddiasıyla muhatabına sorular sorar ve ona aslında çok iyi bildiğini sandığı hususlarda yanılıyor olabileceğini hissettirir. Bir sonraki aşamadaysa Sokrates'in yaptığı düşünsel bir doğurtma olacaktır. Bu süreçte kendisini ebe olarak konuşandıran Sokrates, insanların ruhlarında zaten var olduğuna inandığı ahlaki doğruları ortaya çıkartmayı yani onları doğurtmayı hedefler. Bu doğurtma sürecinde normal bir ebenin doğurana verdiği desteği Sokrates de gebe ruhun gerçek bilgiye ulaşması uğruna verir. Bu, bir tür yoldaşlık, bir tür rehberlik ilişkisidir. İşte tam da bu noktada Sokrates ile manevi danışmanın yolları kesişir. Danışanla kurulan sokratik diyalog, içtenlikli bir ortamda onun kanaatlerinin sınanmasına olanak sağlar. Amaç, bir ebe olarak danışmanın, danışanın doğumuna yardımcı olmasıdır. Makale boyunca bireyin kişisel felsefi iç görüşünün geliştirilmesinin, kendilik bilincinin oluşturulmasının, varoluş üzerine anlam üretebilmesinin önemi üzerinde durularak manevi danışmanlığın da alanına giren bu hususlara felsefi perspektiften yaklaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca manevi danışmanda olması gereken yeterlilikler sokratik diyaloglarda aktive edilen iletişim yöntemleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılacaktır. Dolayısıyla makalenin amacı, sokratik doğurtma yöntemini manevi danışmanlık ve rehberliğin felsefi temelleri ekseninde ve modern manevi danışmanlık uygulamaları paralelinde incelemektir.

A n a h t a r   K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Felsefe • Sokratik diyalog
Sokratik doğurtma yöntemi • Kendilik bilinci

A b s t r a c t

Spiritual counseling and care tend to support the people of today's world by feeding on spiritual resources. Spiritually oriented counseling, which comes to the fore as an alternative type of counseling for the modern individual who struggles with many existential situations such as death, loneliness and alienation, aims to help counselee against difficult situations of life. Similarly, practical philosophy strives for human healing. He develops reflection on the ways for him to reach true happiness. In this context, Socratic philosophy can contribute to spiritual counseling because it aims to care for the soul rather than the body, to live with virtue and to develop insight in the individual by using the method of maieutic. Our main purpose in our article, which we associate Socrates' maieutic method with the methods of spiritual counseling, is to look at the field of spiritual counseling in the axis of philosophical thought. Through this method, he aimed to transform his dialogue with his interlocutor into a quality relational process. Throughout the article, Socrates' mentioned "maieutic method" will be examined in connection with spiritual counseling. As a matter of fact, the importance of qualified communication that the individual is expected to establish with himself, and his environment is obvious to the field of spiritual counseling. Socratic method with two stages, starts with irony. At the first stage, Socrates asks his interlocutor with the claim that he knows not anything and makes him feel that he may be wrong in what he thinks he knows very well. In the next stage, it will be an intellectual maieutic by Socrates. Socrates, who acts such as a midwife in this process, aims to reveal the moral truths believed to already exist in people's souls. In this birth process, Socrates supports the pregnant soul for the sake of reaching real knowledge. This is a kind of comradeship, a kind of guidance relationship. Socratic dialogue with the counselee enables his doxas to be tested in a sincere atmosphere. The aim is that the counselor, just like a midwife, helps the counselee to be born. Throughout the article, the importance of developing the individual's personal philosophical insight, creating self-consciousness, and making sense of existence will be emphasized, and these issues, which are also the field of spiritual counseling, will be approached from a philosophical perspective. Therefore, the aim of the article is to examine Socratic maieutic method in the axis of philosophical foundations of spiritual counseling and guidance and in parallel with modern spiritual counseling practices.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Philosophy • Socratic dialogue
Maieutic method • Self conscious

Giriş

Manevi danışmanlığın etkin olarak kullanılan metotlarından olan konuşma ve teselli metodu; danışmanın muhatabını etkin bir şekilde ilgiyle dinleyerek uygun sorularla onun kendini açmasını sağlayarak kendi problemini yine kendisine çözdürme yöntemidir. Bu açıdan bakıldığında manevi danışman bir problem çözücü ya da bir nasihat edici olarak görülmez. O, muhatabının alternatifler üretmesine, doğru seçimler yapmasına, kurduğu diyalog aracılığıyla muhatabının kendi kendisine yardım etmesine yani kendisini değiştirmesine, geliştirmesine yardımcı olur. Fakat tüm süreç boyunca unutulmaması gereken; danışmanın doğru sorular sorabilmeyi, sözlü-sözsüz başarılı iletişim kurabilmeyi, doğal ve içten olabilmeyi, muhatabını gerçekten anlamayı ve muhatabı tarafından gerçekten anlaşılmayı sağlamanın gerekliliğidir (Ağılkaya Şahin, 2016).

Danışmanlık ilişkisindeki diyalogsal süreçte amaç danışanı ikna etmek değil ona yardım etmektir. Diyalog, tartışma ve iknadan farklı bir süreçtir. Bu süreçte muhatap, nesneleştirilmeksizin, özgün varlığıyla merkezi konumda görülmelidir. Bugün manevi danışmanlık uygulamaları, insanın kendilik bilincini arttırıcı diyalog türünden yardımcı içerir. Bu açıdan yaklaşıldığında manevi danışmanlık, sıkıntı içerisindeki insanı iyileştirme amacına binaen onu kendisiyle barıştırmayı hedefler. Bir bakıma bu süreç insanın olgunlaşmasına imkân tanıyarak onun kişiliğini geliştirebilir. Bu süreçten geçen bir danışan için yeni yaşam alanlarının, yeni bir geleceğin ve sevinç yüklü bir yaşamın kapıları açılabilir (Ağılkaya Şahin, 2016).

M. Klessmann, Antik felsefeyle ilişkilendirerek danışmanlık başlığı altında değerlendirebileceğimiz 'bakım' (*sorge*) kavramını farklı açılardan ele alır. İlk olarak; muhatabına ilgi göstermek, onu etkin şekilde dinlemek, kişisel teolojik-etik duruşunu belli ederek ona katılmak, Tanrıyı yardıma çağırmak, bakım kavramının içeriğini oluşturur. Farklı bir açıdan yaklaşıldığındaysa bakım; insanın 'ben' olmanın imkânlarıyla tanışması için, ruhsal olgunluğa, erdemli bir varoluşa ulaşması için kendine yönelik bakımı olarak içeriklendirilebilir. Sokratik düşünümde bunun anlamı, insanın bedensel arzularından kurtulup gerçeklik, adalet, iyilik peşinde giderek aynı zamanda topluma da faydalı olma uğraşısıdır. Bu bağlamda kendine bakmanın ilk koşulu kendini bilme yolunda mesafe katmaktır. Ancak kendine dair farkındalığı yüksek olan insan kendini tedavi edebilir. Sokrates'teki bu kendilik bakımı, kadim bilgeliğin de telkin ettiği gibi insanın kendini bir bilme objesi edinmesine bağlıdır. Sokrates'de ifadesini bulan kendilik bakımı Tanrı tarafından da teşvik edilen bir ruh bakımıdır. O'na göre; ruhun kendisi için iyi olan, Aşkın Olan için

de iyi olanla örtüşür (M. Klesman'dan akt. Ağlıkaya Şahin, 2016).

Manevi danışmanlığın yakın amaçlarından olan danışanın kendi sorununu tanımlamasına katkıda bulunmak, danışanın kendisine ve probleminde dıştan bakabilmesini sağlayacak iç görüş geliştirilmesine yardımcı olmak (Koç, 2016: 68) umuduyla kadim filozof Sokrates'in örneğinden yararlanılabilir. Kendini bilme düsturu kapsamında değerlendirilebilecek iç görüş kazanımı; danışan üzerinde manevi danışmanlığa gereksinim hissettiren olumsuz durumların anlaşılmasında, onlarla baş edilebilmesinde ilksel hedeflerdendir. Bu süreçte danışmanın göreviyse, danışanda kendisine ve çevresine yabancılaşmaya neden olan koşullara dair farkındalık uyandırmak ve danışana manevi kaynaklardan güç alarak yardımda bulunabilmektir. Böylelikle danışan çevresiyle ilişkisini doğru değerlendirebilecek ve ayrıca kendisiyle arasındaki buzları eritebilecektir. Böylelikle danışanın sorunlarıyla yüzleşerek kendi gücünün farkına varması ve kendini dönüştürmesi, kendi olabilmesi sağlanabilecektir (Koç, 2016: 69-70). Manevi danışmanlığın amaçlarından olan kendiyle barışık birey olma yolunda mesafe kat edebilecektir.

Makale boyunca manevi danışmanda bulunması gereken eğitsel, kişisel, iletişimsel yeterlilikler Sokrates'e dolayısıyla Sokratik diyaloga atıfta bulunularak ele alınacaktır. Bu yeterliliklerden bir kısmı şunlardır: Güzel konuşma becerilerine sahip olma, açık, net ve anlaşılır bir dille konuşma, iyi bir dinleyici olma, kişiler arası ilişkilerde içten ve doğal olma, farklılıklara saygılı olma, görev yaptığı sosyo-kültürel ortamı bilme, insanları tavırlarıyla rahatlatılabilme, kendi kişisel sorunlarıyla başa çıkabilme, soru sorma becerisine sahip olma, empatik düşünebilme ve davranabilme, beden dilini etkin kullanabilme, insanlara herhangi bir baskı uygulamama, iyi gözlem yapabilme, gerektiğinde danışanı kime yönlendireceğini bilme, söz ve davranışlarında birbiriyle tutarlı olma, gerçekçi, mantıklı ve sabırlı olma vb. (Ayten ve ark., 2018: 248-249).

Manevi danışmanlık alanının felsefi temelleri üzerine Türkiye'de yok denilecek kadar az sayıda çalışma yapılmıştır. Oysaki manevi danışmanlık ve felsefe birbirinden çok fazla istifade edebilir alanlardır. Bu bağlamda manevi danışmanlık uzmanları kadim filozof Sokrates'in felsefesinden ve onun aktif olarak uyguladığı doğurtma yönteminden yararlanabilirler.

a. Sokratik Doğurtma Yöntemi

“Biri düşünceleri için ebe arar; diğeri de yardım edecek birini; işte böyle olur iyi söyleşi.” (Nietzsche, 2010: 89)

Somut ve pratik felsefeye geçişin öncülerinden olan Sokrates

(M.Ö. 469-369) tüm hayatı boyunca insanlara, bedenlerinden ziyade ruhlarına itina göstermeleri gerektiğini anlatmıştır. Uyuyanları uyandırmak, hayatın anlamını düşündürmek, gerçek iynin nelğini buldurmak için O, gelip geçici bedene ve maddi değerlere kıyasla kalıcı olana yani gerçek değerın kaynağı olan ruha yatırım yapılmasının önemini vurgulamıştır. Sokrates, ruhu akılla, insanın rasyonel yetileriyle özdeşleştirmiştir. Doğru yaşamanın önemini, doğru yaşamak içinse doğru düşünmenin zorunluluğunu göstermeye çalışmış ve insanlarda hakikat aşkı ve erdem sevgisi uyandırma savaşı vermiştir. Fakat Sokrates söz konusu olduğunda hep gündemde duran bir muğlaklıktan söz edilebilir. Ahmet Cevizci buna “Sokrates Problemi” der (Cevizci, 2016: 134-136). Bu problem; onun felsefi görüşleri üzerine başkaları tarafından söylenenler ve yazılanlar dışında kendi kaleminden gelen bir bilgiye sahip olunmamasından kaynaklanır. Çünkü bilindiğı üzere Sokrates, kendisinden geriye hiçbir yazılı eser bırakmamıştır. O’nun felsefesine ilişkin bilgiyi büyük oranda Platon’un diyaloglarından elde ederiz.

Manevi danışmanlık bağlamında ilham alabileceğimiz bir filozof olan Sokrates’in öğrencisi Platon ilk kez ‘ruh bakımı yapmak, ruha bakmak’ ifadelerini *Sokrates’in Savunması* (Eflatun, 1998) adlı eserinde kullanır. O’na göre ruh terbiye edilmeye ihtiyaç duyar. Platon’un *Lakbes* diyalogunda Sokrates; “Ruhun eğitiminde kim daha ustadır? Ruha kim iyi bakıp, onu gözetebilir?” (Platon, 2011b: 44) soruları üzerinden para, şan, şöret gibi geçici şeylerdense insanı, kalıcı olana, ruha yönelmeye teşvik eder. Bu haliyle Sokrates’e göre felsefe, manevi olanı ötelemeyen bir felsefe olarak anlaşılabilir.

Sokrates, insanlarla yüz yüze ilişkide bulunmaktan, onlarla konuşmaktan, tartışmaktan yani kanlı canlı felsefe yapmaktan yanadır. Bu nedenle sokakta, pazarda, idman yerlerinde her türden insanla, hayat, ölüm, mutluluk, erdem, dini olan gibi belli başlı meselelere dair bilinç uyandırmaya çalışır. Paradoksal bir şekilde hiçbir şey bilmediğini iddia eden Sokrates, insanlara temel prensipleri olan bir öğreti sunmaz; samimi ve doğal iletişim tercihiyle düşüncelerini yazıya dökmek yerine şifahî etkileşimle yetinir (Arslan, 2006: 91-92).

Sokrates’in ebelik yönteminin manevi danışmanlık ve rehberlikte uygulama alanı bulup bulmayacağını tartışmazdan önce metaforların doğası gereği eksik olduklarını, kesinlikten uzak ama düşündürücü olmaya yakın olduklarını hatırlamakta yarar vardır. Günümüz perspektifinden bakıldığında Sokrates’i bir manevi danışman gibi düşünmek O’na da manevi danışmanlara da haksızlık olur. Nitekim Carl Rogers’in etkili bir

danışmanlık için gerekli gördüğü, manevi danışmanlık hizmetinde de olması gereken gizlilik, empati ve koşulsuz saygı gibi değerleri O'nun diyaloglarında tam olarak örneklendiremeyiz (ayrıca günümüz danışanları da Sokrates'in muhataplarıyla aynı bağlamda değildirlir). Tim Lebon'a göre; Sokrates, muhataplarının bilgilendirilmiş rızasını da dikkate alıyor değildir. Oturum için hazırlık yapmaz ve gizlilikle ilgili herhangi bir kaygısı yoktur. Diyalog sürecinde muhatabından daha çok kendi konuşmayı yeğler. Bazen muhatabından öğrenecek çok şeyi olduğu hissini uandırma gayretiyle ironik olabilirken duygusal destek kaygısıyla kendisini onların yerine koyarak empatik davranma ihtiyacı duymaz. Her koşulda saygı, hususunda da Sokrates sınıfta kalır. Çünkü O'nun saygısı karşısındaki bilgeliğiyle doğru orantılıdır (Tim Lebon, t.y.). Sokrates'in kaygıları, cesaret, dindarlık, sevgi gibi etik kavramlar üzerinedir. Bu nedenle konusu oldukça dardır. Oysa modern danışmanlar daha spesifik sorunlarla uğraşırlar. Dolayısıyla modern manevi danışmanların bağlamıyla Sokrates'in faaliyet gösterdiği bağlam arasında elbette farklılıklar vardır. Manevi danışmanlık; bir veya daha fazla danışma oturumu için gelen istekli danışanlarla, alanda eğitim almış danışmanlar arasında gerçekleşir. Yüzyıllar öncesinin Atina'sına döndüğümüzde ise aktif olarak yurttaşlarıyla hiçbir ücret talep etmeden diyalog kuran bir Sokrates'le karşılaşırız. Ancak tüm bu farklılıklara rağmen manevi danışmanlık perspektifinden Sokrates'e baktığımızda bugünün danışmanlarıyla O'nun arasında yöntemsel ve amaçsal benzerlikler bulgulaşabiliriz. Öncelikle Sokrates, diyalog boyunca haklı olarak kendisini ebe statüsünde değerlendirerek muhataplarının kendi fikirlerini doğurmalarına aracı olduğunu söyler ve özerk çözümler arayışında onlara rehberlik eder. Hem danışman hem de Sokrates; insanın, incelenen bir yaşama, mutluluğa ulaşmasını hedeflerken bunu diyalog yöntemiyle yaparlar. Ne Sokrates ne de danışmanlar yanıtları kendilerinin bildiğini iddia etmezler ve diyalogdaki ortaklarının özerkliğine saygı duyarak ortaya çıkan görüşlerin Sokrates'in, danışmanların ya da diğerlerinin değil sadece danışanların ya da muhatapların bulguları olduğunu vurgularlar. Dolayısıyla her ikisi de diyalog yoluyla düşünmeyi kolaylaştırmayı, mutlu bir hayata ulaşma yolculuğunda bireye yardımcı olmayı ve onun ruhunu kurtarmayı amaçlarlar. Ayrıca insana ve onun dönüşebileceğine sonsuz bir güven beslerler. Diyalog süresince şimdi-burada olan, muhatabına odaklanan, oldukça doğal ve içten davranan, yapmacık tavırlardan özenle kaçınan ve karşısındaki zihinsel sağaltımını gerçekten dert edinen Sokrates, danışmanlık uygulamasında yer yer model alınabilecek tarihsel bir şahsiyet olarak karşımızda durur. Bu kısa ön bilgidен sonra felsefi ebeliğin işlevselliği konusuna biraz daha yakından bakabiliriz.

a.a. Sokratik Yöntemde Diyalojsal Süreç

Garamon Sokrates, diyalogları boyunca kendisini bir öğretici olarak takdim etmez, aksine O, kendisinin de bu süreçte etkileşim içinde olduğu insanlardan öğreneceği çok şeyi olan bir öğrenci gibidir. Dolayısıyla Sokrates'in yaptığı vaaz vermek değildir. Bu nedenle O'nun yöntemine en uygun olan süreç, birebir konuşmayla gerçekleştirilen diyalojsal süreçtir. Bu süreçte O, insanların ruhlarında zaten mevcut olan ahlaki doğruları ortaya çıkartmayı yani onları doğurtmayı hedefler. Sokrates'in bu doğurtma yönteminde hareket noktası tüm insanlarda potansiyel olarak gerçekliğin bilgisinin var olduğuna duyduğu inançtır. Tam da bu noktada Ahmet Arslan şu soruların yanıtını arar: "Eğer bütün insanlar ruhlarında ahlaki erdemlere sahiptirler neden erdemli davranmamaktadırlar?" Sokrates, onun felsefi düşüncelerinden çıkarabileceğimiz kadarıyla, böyle bir soruya yanıt niteliğinde; onların henüz tam ve bilinçli olarak bu erdemlerin farkında olmadıklarını söylerdi. Bu durumda Arslan için ikinci soru gündeme gelir: "İnsanlar neden dolayı bu erdemlerin farkında değillerdir?" Bu soruya yanıt niteliğindeyse Sokrates'in şöyle söylediği düşünülebilir: İnsan sadece ruhsal, akılsal bir varlık değildir, aynı zamanda bedensel ve duysal bir varlıktır. Bedenin kendisi ise duygulanımlarıyla, tutkularıyla çoğu zaman ruhun ve aklın gerçeklerini kapatmakta, yargılarını karartmakta ve bu gerçeklerin görülmesini engellemektedir (Arslan, 2006: 123).

Sokrates'in doğurtma yöntemi bir tür düşündürüp buldurtmadır. Sokrates bu yöntemle muhatabına sorular sorarak doğruyu buldurmaya çalışır. Böylelikle O, konuştuğu insanların tartışma sırasında gerçek bilgiye ulaşmalarını yani doğurmalarını sağlar. Bu bir bakıma insanın zihninde taşıdığı ama zihninde taşıdığından habersiz olduğu bilgiye ulaşma yöntemidir (Timuçin, 2004:164). Denilebilir ki: Sokrates'in bilgi kuramında sağlam bilgiye ulaşmanın en emin yolu disiplinli diyalog aracılığıyla entelektüel bir ebe gibi davranarak tanım doğurtmaktır. Sokratik yöntemle muhabata akıllıca sorular sorularak öncelikle muhababın kendisini açması sağlanır. Daha sonra bu açık edilen düşünceler bir nevi si-gaya çekilir ve diyalog ilerledikçe temellendirilmemiş inançlar elenir. Bu yöntemle hedeflenen gerçekçi bir uslamlama aracılığıyla muhababın özerk bilgiye ulaşması sağlanır. Bu bağlamda Sokratik doğurtma yöntemi; bireyin kendine has olanı ortaya çıkarmasında ve gerçek bir bilinçlilik haline ulaşmasında etkin bir metot olarak görünür (Yücesoy, 2006: 178).

a.b. Sokratik Yöntemin Aşamaları

Sokrates'in yöntemi iki aşamalıdır. Birinci aşama, alay (*eironeia*)

aşamasıdır. Bu evrede Sokrates, muhatabının zihnini yanlış bilgilerden arındırma çabasına girer. Kendi bilgisizliğinden yola çıkarak bir şeyler öğrenmek istercesine muhatabını sorgular ve ona aslında çok iyi bildiğini sandığı hususlarda yanılıyor olabileceğini hissettirir. Diyalogun başında muhatabının sanı (*doxa*) düzeyindeki kabullerini benimser görünerek onu sorularıyla diyalogun içine çeker. Bununla birlikte, başkalarının bu tür sanılarını ifade etmesini sağlamak için kendisini bilgisizlik içindeymiş gibi sunar. Bu haliyle O, yöntemsel bir ironiyle yol alır. Amacı, diyalog sürecinde muhatabı tarafından doğru bilinenlerin yine muhatabın kendisi tarafından sınanmasını sağlamaktır. Bu aşamada bildiğini savunan kişinin aslında hiçbir şey bilmediği kendisine gösterilir. Bundan sonraki aşama, doğurtma (*maientike*) aşamasıdır. Sokrates önceki evrede yanlış bilgilerden arınmasına önyak olduğu kişiyi bir sonraki evrede bilgilenmeye yöneltir. Onun yaptığı, her insanda olduğuna inandığı iyilik ve bilgi tohumunu yeşertmeye katkıda bulunmaktır (Timuçin, 2009: 212). Bir önceki aşamada insanın bilinci üzerinde bir tür mıntika temizliği yapan Sokrates bir sonraki aşamada, insanı, doğru eyleyebilmesi için ruhunda örtük olarak bulunan erdem bilgisine yani gerçek mutluluğa ulaştırmayı amaç edinir. Bu yanıyla Sokrates kendisini, ana rahminde var olanın gün ışığına çıkmasına aracılık eden ebeye benzetir. O da tıpkı bir ebe gibi doğurtur. Fakat bu doğurtma, insan ruhunda gizil olarak bulunanın açığa çıkarılmasını sağlar (Ağaoğulları, 2015: 82-83).

Tıpkı Sokrates'in yaptığı gibi manevi danışmanlık sürecinde de problemlili durumun tespitine yönelik, danışanın algıları, duyguları ve düşünceleri anlaşılmalı çalışılır. Bunu sağlamak için danışman sorularıyla muhatabını açmaya odaklanır. Sonrasında danışanın duyguları ve düşünceleri incitilmeden, onun duygu ve düşüncelerindeki tutarsızlıklarla, ilişkilerle yüzleşmesi sağlanır (Topuz, 2014: 5-12).

Sokrates'in temel prensibi, insanın hem kendi edimlerini belirleyen ereği hem de varoluşunun ereğini kendisinden hareketle bulması ve hakikate kendi başına ulaşması gerektiğidir. Bu bağlamda Hegel'e göre; Sokrates'in öğretisi aslında öznel ahlakıdır. Sokrates'ten önce Atinalılar öznel açıdan değil, nesnel açıdan ahlaklıydı, çünkü erdemli olup olmadıklarını bilmeksizin, erdemlilik üzerine eleştirel düşünmeksizin yaşıyorlardı. Bu nedenle Sokrates'in diyalogları kendi sosyal çevresinde bir tür bilinçlilik uyandırma çabasıydı. Fakat bunu yaparken kullandığı yöntem; nasihat etme, tembihleme veya bir öğretiyi benimsetme şeklinde değildi. O'nun diyalogu yavanlıktan kurtulmuştu, yapay, sıkıcı ve tekdüze değildi. Samimiydi ve O, içsel bir güdülenmeyle hareket ediyordu (Hegel, 2018: 348-358). Arslan'a göre; Sokrates'de örneğini gördüğümüz gibi,

diyalog esnasında dışarıdan empoze edilen bir öğreti yoksa muhataplardan sadece kendi kendileriyle konuşmaları, kendi ruhlarını açıp ona bakmaları, bizzat kendileriyle diyalog kurmaları isteniyorsa ve onların içine düşmüş oldukları tutarsızlıklara, çelişkilere işaret etme yönünde tamamen biçimsel bir müdahalede bulunmakla yetiniliyorsa ve sonuçta onların ruhsal bir doğum yapmalarına ön ayak olunuyorsa burada güvenilir bir yöntemin kullanıldığından söz edilebilir (Arslan, 2006: 120). Nitekim Sokrates'in diyaloglarıyla yapmak isteği tam da budur.

Sokrates'in, diyalog kurduğu kişilere, tabiri caizse balık vermeyi değil balık tutmayı öğretmeyi amaçladığı söylenebilir. Burada balık tutmayı öğretmek, yöntemsel olarak felsefi düşünmeyi teşvik etmeye eşdeğerdir. Bu yöntemle bireyin kendisiyle yüzleşmesi, tutarsızlıklarının farkına varması sağlanır. Bu yüzden O'nun diyalogları, başı sonu belli öğretiler silsilesi olarak görülmez ve teorik ya da dogmatik bir sunuma dönüşmez. O'nun diyaloglarının sonunda hissedilen askıda kalmışlık, tamamına erdirilmemişlik duygusunun sebebi tam da budur (Saygın, 2011: 35). *Elenchus* yani sokratik yöntem, muhatabının düşüncelerinin tutarlı olabilmesini ve ciddi bir sınamada ayakta durabilmesini sağlar. Danışman ve danışan hakikate ulaşma noktasında yöntemsel bir birliklilik sağlayabilirlerse arı duru bir düşünüşe sahip olabilirler. Danışman kendi görüşlerini benimsetmeye çalışmadan, danışanın kendi kabullerine eleştirel olarak bakabilmesine olanak sağlarsa Sokratik yöntem etkin şekilde kullanılabilir.

a.c. Sokratik Misyon

Bir ebe olarak Sokrates'in misyonu, muhatabının geleneksel kabullerden, ezbere bilgilerden kendisini yalıtarak gerçekte kim olduğuna ya da kim olmak istediğine ilişkin iç görü geliştirmesine vesile olmaktır. Bu tavrıyla Sokrates, insanları, kendi hayatlarını sorgulamaya çağırır. Böylelikle O, muhatabında, üzerine düşünülmemiş bir hayatın yaşanmaya değer olmadığına ilişkin bir farkındalık uyandırır. Bu farkındalıkla hareket eden birey kendisini dönüştürecek olan gücü yoldaş pozisyonundakilerin (Sokrates ya da bir danışman hatta Tanrı) desteğiyle de olsa yine kendisinde bulmak zorundadır. Kierkegaard'ın dediği gibi "... *Hakkikat yoksunluğunu ancak kendim keşfedebilirim, çünkü bütün dünya bilse dahi o ancak ben keşfedersem keşfedilmiş olur, daha önce değil.*" (Kierkegaard, 2005: 18). Bu sorgulamayla yüzleşenler; olup bitenler üzerine daha önce hiç düşünmediklerini fark ederek ortaya çıkan düşünsel boşlukla yüzleşmek zorunda kalırlar. Sonuçta ortaya çıkan kafa karışıklığı arzulan bir kafa karışıklığıdır. Muhatabın bilgisizliğini fark edip buna hayret etme boyutu ve bu bilgisizlik karşısında şaşırıp ne yapacağını bilememe hali yine

olumlanan bir haldir. Bu bağlamda Sokrates, bilgi ve sanı arasındaki ayrımı vurgular. Sanılar; üzerine eleştirel düşünme gerçekleştirilmeden kabul edilen, derinliğine değerlendirilmeden onaylanan ve dolayısıyla dışarıdan aktarılan inançlar, kanaatlerdir. Sofistlerde görüldüğü gibi eğer diyalogda tarafların birinde eğitimden çok ikna; tarafların diğerinde ise etkin düşünceden çok edilgin kabul varsa burada bilgiye dayalı olmayan dışsal bir yöntemden söz edilebilir. Sokrates'e göreyse; bilgi, sanının aksine, biteviye sorgulanan, derin tefekkür yoluyla irdelenen ve ancak bu yolla kişinin kendisine mal edilebilecek olandır. Bu bağlamda eğer, kişinin düşüncelerini kendi üzerine yönlendirmesi, kendini araştırma nesnesi edinmesi sağlanamıyorsa, danışman pozisyonundaki kişi ne kadar güzel ve etkili konuşursa konuşsun istenilen farkındalığı uyandırmayı ve kişinin kendisine ilişkin yeterlilik hissini doğurtmayı başaramayacaktır. Dolayısıyla, diyalog esnasında yapılan, gerçekleri serimleyici konuşmalar, öğütlerle harmanlanmış değerlendirmeler, problemler için sunulan hazır reçeteler kişiyi kendi üzerine iç görü geliştirme ve kendine malik olma boyutuna getiremeyecektir (Versenyi, 2010: 179-180).

Sokrates, bir tür sorgulama ve çürütme metodu olan diyalektik yöntemiyle, varoluşun anlamı, Tanrısal olanın neliği, iyinin mahiyeti, bir erek olarak mutluluğa götüren araçlar, bilgeliğin koşulları, erdemlerin gerekliliği gibi birçok hususta muhatabında bilinçlilik uyandırmayı amaçlar (Akdemir, 2016: 57). Hadot'a göre bir ebe olarak Sokrates, birini diğerinden ayırt etmeksizin tüm insanların iyiliği arzuladığına inanır. O'na göre erdem, bilmektir. İyiliği bilen iyilik yapar, iyiliğin bilgisine sahip olmayansa sırf bu yüzden kötü olur. Dolayısıyla filozofun görevi; muhatabına gerçek iyinin ve gerçek değer ne olduğunu buldurtmaktır. Sokrates bu yüzden sınanmış bilgiyi doğurtan bir ebedir (Hadot, 2017: 44).

Sokrates'e göre; muhatabı bilgiye ulaşmaya yönelik kendi araştırmasına başlatmanın yolu; ona sanılarla gelen güvenli bir duruş kazandırmak değil; onun aslen kendi bilgisizliğinin ayırdına varmasını sağlamaktır. Bu yolla kişi gerçek bilgiye ulaşmayı erekleyen bir araştırmaya girişebilecektir. Bu bağlamda ele alınabilecek olan doğurtma yöntemi, bilginin yoktan var edilemeyeceği kavrayışına dayanır. Diyalog sürecinde Sokrates, daha önce kısmen değinildiği üzere, muhatabında zaten var olanı gün ışığına çıkarabilmesine yardımcı olan rehber pozisyonunda konuşlanır. Bu yüzden Sokrates'le muhatap arasındaki ilişki; ebeyle doğum aşamasına gelmiş olan kadın arasındaki ilişkiyle paralellik gösterir. Ebenin ilaç takviyesiyle, sağaltıcı psikolojik destekle doğurana sağladığı desteği; Sokrates de gebe ruhun bilgiye duyduğu gereksinimin farkına varmasını sağlayan ustalıkla bir sorgulamayla yapar. Doğum sancıları başladığında

rehber olarak Sokrates, muhatabının kendi benine ilişkin bilgiye ulaşabilmesine yardımcı olur. Burada rehber, bilgiyi veren kimse değil bilginin doğumuna vesile olan bir aracı faktördür. O, muhatabının ulaştığı bilgiyi sınar. Bunu ciddi bir sorgulamayla, eleştirel düşünmeyle yapar. Rehber, ancak muhatap bildiğinin hesabını verdiğinde, ürettiğini uslamlama yoluyla savunabilir hale geldiğinde tatmin olur. Burada rehber pozisyonundaki Sokrates, ezbere kabullenilmiş sanıların sınanmadan kabullenildiği pozitif bir öğretilere karşın çürütme (*elenchus*) yöntemini aktive eder (Verseyi, 2010: 185-187).

b. Sokratik Bir Ebe Olarak Manevi Danışman

Manevi danışmanlık ve rehberlikte Sokrates'in ebe pozisyonu, çağdaş bireyin kendini anlama sürecinde danışmanın danışanına yardım eli uzatışı olarak yorumlanabilir. Danışanla kurulan Sokrates tarzı diyalog, içtenlikli bir ortamda onun sanılarının sınanmasına olanak sağlar. Burada danışmanla danışanın birbirleriyle üst-alt ilişkisi olmaksızın kurdukları bir iletişim söz konusudur. Danışanla kurulan bu ilişkiyel süreç danışman için de bir tür kendini dönüştürme imkânını içinde taşır. Bu süreçte danışman bir yandan danışanın dünyasına bakarken diğer yandan da kendi dünyasına bakarak yol almalıdır (Dirk & Faurie, 2011: 101-112). Diyalogsal süreçte danışanın kendisini anlama yolunda kat ettiği merhaleler boyunca danışmanın da kendisine yönelik farkındalığı gelişebilir.

Manevi danışmanlar, yeri geldikçe hiçbir şey bilmediğini yöntemsel olarak diyaloglarında işlevselleştiren Sokrates'e öykünebilirler. Dolayısıyla danışmanlar, danışanın, neyin iyi neyin kötü olduğu bilgisini edinmesinde yöntemsel olarak Sokratik davranabilirler. Amaç, bir ebe olarak danışmanın, danışanının doğumuna yardımcı olmasıdır. Bir danışman, danışan adına doğum yapamaz. Bunu ancak danışanın kendisi yapabilir. Açıklamak gerekirse; danışan kendi doğrularını, inançlarını, kabullerini yine kendisi belirlemelidir. Fakat bunların temellendirilmesi gerekir ve bu da ancak söz konusu düşüncelerin akla uygunluğuyla, tutarlılığıyla mümkün olur. Bunu başarmak içinse ebe yani danışman, bir rehber, bir yoldaş olarak bireyin düşünsel doğumunda ona eşlik eder.

Platon, *Euthyphron* adlı yapıtında Sokrates'in Euthyphron ile dine uygun olanın neliği üzerine girdiği diyalogu aktarır. Euthyphron, dini temellere dayanarak kendi öz babasını, işçilerinden birisinin ölümüne neden olmakla itham etmektedir. Sokrates ise bu vesileyle Euthyphron'a, dine uygun olan ve dine uygun olmayan üzerine temel inançlarını ve Tanrılara yüklediği anlamları tekrardan düşünmeye yönelten sorular sorarak ondaki gerçek bilgiyi doğurtmaya girişir. Sokrates'in buradaki asıl

amacı, Euthyphron'un dini olan üzerine mevcut sanılarını yerinden edip, bunların yerine O'nu dini olanın gerçek bilgisini ikame etmeye yönelmektir. Bu bağlamda Sokrates'in 'bilmediğini bilmek' düsturu atılması gereken ilk adım olarak kabul edilebilir (Platon, 2011a). Bilmediğini idrak eden birey için daha sonraki aşama doğuma doğru ilerleyen aşama olabilecektir.

Platon'un, *Theaitetos* adlı diyalogunda, Sokrates'in genç Theaitetos'u sürekli sorguladığını okuruz. Burada Sokrates, ebelik sanatını anlatır ve gerçek bilgi üzerine konuşur. O'na göre; ebelik sanatı, iyi insanları doğurtmak için, Tanrı'nın Sokrates'e hediyesidir (Platon, 1986: 179). Fakat bu doğurtma süreci, tıpkı bedensel doğumda tecrübe edildiği gibi sancılı bir süreç olacaktır. Theaitetos, Sokrates'in gündeme getirdiği problemleri, kendisinin de gerçekten hissederek bir çıkış yolu aradığını fakat bulamadığını ve başkalarının çözüm önerilerinden de etkilenmediğini ifade ettiğinde Sokrates, O'na şöyle yanıt verir: "Bu duyduğun acılar, benim aziz Theaitetosum, boşluğun değil, gebeliğin acılarıdır" (Platon, 1986: 189). O'na göre; zorlu geçen gebelik sürecinde ebenin desteği çok önemlidir. Sokrates'ten aldığımız ilhamla denilebilir ki; kendini aslında hiç de tanımadığını anlamış ve sonrasında kendine dair bir tür keşif sürecine girmiş birey için söz konusu süreç; engebeli yolları olan, sarp yokuşlu bir süreçtir. Fakat Sokrates'in kadim bilgeliğinin izinden gidilerek, O'nun doğurtma yöntemiyle, insanın kendisini yeniden doğurabileceği umut edilebilir. Bu aşamada danışmanın rehberliği tıpkı ebeninkinde olduğu gibi doğuma doğru yol alan danışan için oldukça gereklidir.

Sokrates'in soru sorma tekniğinde anlaşılır olma gayreti de dikkat çekicidir. O, defalarca sorduğu soruları açıklamalar ve anlaşılır kılmak için ifadelerini çeşitlendirir, örneklerini çoğaltır. Bu bağlamda danışmanın da, kadim bilgeliğin ayak izlerini takip ederek, danışanla girdiği iletişimde kendisini, anlaşılır kılmak ve karşısındakini gerçekten anlamakla ilgili yeterlilik göstermesi beklenir. Kullandığı sözlü ve sözsüz dil, ses tonu, konuşma tarzı vs. hep bu yeterliliğin kapsamı içinde yer alır.

Manevi danışmanların yeterlilikleri düşünüldüğünde bir danışmanın kim olduğunu, yaşamdan ne beklediğini, kendisi için önemli olanın ne olduğunu bilmesi gerekir. Dolayısıyla danışmanın kendilik bilinci gelişmiş olmalıdır. Çünkü danışanlar için danışmanın kişilik özellikleri oldukça etkilidir. Danışan için yer yer bir model olarak görülen danışmanın, kendi problemleriyle yüzleşen, olumlu bakış açısına sahip, gerçekçi düşünebilen, muhatabını sorunlarını çözme konusunda teşvik edebilen birisi olması önemlidir. Burada Sokrates'in ruhsal doğurtmayı yaptırın

ebe pozisyonu günümüzün çağdaş manevi danışmanlarıyla ilişkilendirilebilir görünür. Bu bağlamda Topuz'un da ifade ettiği gibi kendini tanıma çabası içine girerek kendi duygu ve düşüncelerinin farkına varan, güçlü ve zayıf yönlerini tanıyan, tutarlı bir değerler sistemine sahip olan, değişmeye, gelişmeye açık olan, nitelikli kişilerarası ilişkiler kurabilen bir danışman, danışan için iyileştirici olabilir (Topuz, 2014).

Sokrates'in ebelik sanatında ebe olan kişinin artık doğuramayacak aşamada olması gerektiği vurgulanır. Fakat söz konusu edilen ebeler, kısır kadınlar arasından da seçilemezler. Çünkü bu sanatı gerçekten icra edebilmeleri için onların tecrübi olarak doğumu bilmeleri gerekir. Gerçek ebelik üzerine Atina'daki bu geleneği Sokrates aynen kendi yöntemine uyarlar. O'na göre, felsefi eleştirel düşünme yoluyla sancılı bir bilme sürecinden geçmemiş olanlar düşünsel doğumda rehberlik edemezler. Bunun yanı sıra hala doğurganlığı sürenler de ebelik yapamazlar. Sokrates'in "*doğurtanlar doğuramazlar, doğurma sürecindekiler de doğurtamazlar*" düşüncesindeki temel vurgu; ebelerin tüm düşünsel süreçlerini tamamına ulaştırdıkları için artık yeni düşünsel keşifler yapamayacaklarına ilişkin değildir. Burada Sokrates tarafından asıl anlatılmak istenen, kendi üzerinde tecrübe edilmemiş bir sanatın başkalarına hakkıyla uygulanamayacağı hususudur. Sokrates'in diyalogları bu yüzden samimi ve gerçekçidir. Çünkü O, bu uğurda gerçekten sancı çekmiş, zorlu yollardan geçmiş kendisi de doğurmuş bu yüzden doğurtma statüsüne ulaşabilmiştir.

Sokratik ebelik yönteminin, danışanın kendisini anlama ve böylelikle kendisini yeniden şekillendirme, temellendirilmemiş kabullerini çürütme yolculuğunda ona rehberlik edecek olan danışmanın da daha öncesinde doğumu, doğuma götüren zorlu süreci tecrübe etmiş olmasının, danışanını gerçekten hissederek anlayabilmesinde yararlı olacağı düşünülebilir. Çünkü Sokrates'in dediği gibi "*görgü olmadan bir sanatı öğrenmek mümkün değildir*" (Platon, 1986: 190). Burada sorulması gereken soru şudur: "Danışanın içine düştüğü düşünsel çıkmazları yaşantılamamış, hiç ciddi bir desteğe ihtiyaç duymamış, muhtaçlık hissetmemiş bir kimse danışanını ne kadar anlayabilir, ona ne kadar yardımcı olabilir? Danışana ilişkin geliştirilmiş olan manevi danışmanlık ve rehberlik gibi bir uygulamayı nasıl hakkıyla gerçekleştirebilir?" Klessman, bu bağlamda Jung'dan ödünç alarak "yaralı şifacılar" metaforunu kullanır. O'na göre; şifa verici yetenekleri gelişmiş olanlar; her zaman güçlü ve neşeli olanlar zayıf ya da yardıma muhtaç olarak hayattan geçmemiş olanlar değil, tam tersine acı ve ıstırap çekenler, acizliği, güçsüzlüğü ve yardıma muhtaçlığı tatmış olanlardır. Nitekim kendi acısı insanı, muhatabının acısına karşı duyarlı

kılabilir. Kendi yardıma muhtaçlığını hatırlamak başkasının güçsüzlüklerine dair empati uyandırabilir (Klessman'dan akt: Ağlıkaya Şahin, 2017: 83). Kemal Sayar da bu hususta, asıl şifacı olan Tanrı'nın ışığıyla, bireyin ruhunda iyiliği aktive ederek kendi yaralarını iyileştirmesinin yolunun, başkalarına şifacı olmaktan geçtiğini vurgulayarak Klessman'la ortak paydada buluşur (Sayar, 2009: 29).

Ayrıca Sokrates'te kendisini ölüme mahkûm edenlere yönelik bile nefrete dönüşmeyen insan sevgisi danışman da aranan oldukça önemli bir özelliktir. Bir danışmanın insanları gerçekten sevmesi, onlara değer vermesi, yardım etmeye gönüllü olması danışmanlık sürecini olumlu etkileyen yeterliliklerdendir. Bunlara ek olarak danışanların dünyasını anlayabilmek, danışanların kendilerini geliştirmelerine, farkındalık düzeylerini arttırmalarına aktif bir şekilde katılmak ve onları oldukları gibi kabul etmek etkin bir danışmanda olması gerektiği düşünülen danışma becerilerindedir.

Sokrates, doğurtma yöntemini kullanırken, 'öngörülü olma'yı da ebede olması gereken özellikler arasında sayar. Öncelikle gebeliğin tespitinde ebenin öngörüsü oldukça değerlidir. Bir düşünsel sanat olarak ebelikte bu tespit; kendine ilişkin sorgulayıcı tavırla hareket eden, tutarlı, kendisiyle çelişmeyen ve rasyonel bir uslamlamayla hedefine ilerleyen kişinin yeterliliğine ilişkindir. Ebelerin bir diğer özelliği; onların, çocuğu doğurtmaya yetili oldukları gibi gerekli gördüklerinde onu düşürtme kararını da alabilecek oluşlarıdır. Yani bu bağlamda ruhun iyileştirilmesi, kişinin yeniden kendisini bulması için ebe olan kişi, yanlış olan yargıları, çelişkili kabulleri, temellendirilmemiş fikirleri düşürttürebilecektir. Ayrıca ebeler Sokrates'e göre; en iyi çocukları meydana getirmek için hangi kadının hangi erkekle birleşmesi gerektiğini de çok iyi bilirler. (Platon, 1986: 190) Sokrates kendi ebeliği üzerine, manevi danışmana yol gösterecek mahiyette, şöyle söyler: "...öyleleri de vardır ki gebe olmadıklarına karar veririm; düşünceme göre böylelerine hiç yararım dokunamaz; onlara bütün hayirseverliğimle aracılık ediyor ve kimlerin dostluğundan yararlanabileceklerini, Tanrı'ya şükür çok iyi kestirebiliyorum. Bunlardan birçoğunu Prodikos'a, birçoğunu da Tanrının lütfunu görmüş başka bilge adamlara gönderdim" (Platon, 1986: 192). Sokrates, alıntıladığımız ifadelerinden anlaşılacağı üzere, tüm insanlara hitap eden bir yöntemle diyalog kurduğu iddiasından oldukça uzaktır. Her insana uygun bir reçetesi olmadığına bilincindedir. Kimi zaman iletişim kurduğu insanlardan bir kısmının kendisinden ziyade başka bilgilerden fayda sağlayabileceğini öngörür ve bu öngörüyle onları başka kimselere kanalize eder. Bu bağlamda Sokrates'in manevi danışman için oldukça mühim bir örnekliğinden söz edilebilir. Nitekim danışman da kendini yetersiz bulduğu ya da daha farklı bir alanda hizmet

almasının daha uygun olduğuna kanaat getirdiği danışanlar için Sokrates tarzı bir yönlendirme girişiminde bulunabilir.

Sokrates'e göre; ruhsal ve bedensel ebelikler üzerine bir karşılaştırma yapılırsa ruhsal ebeliğin daha mühim olduğu anlaşılabilir. Çünkü bazen gerçek bir bebek dünyaya getiren bedensel ebeler bazen de ölü bebeklerin doğmasına ön ayak olurlar. Onların amacı ölü ya da diri fark etmeksizin bebeği doğurtmaktır. Hâlbuki ebe olarak bir filozofun görevi gerçek olanı gerçek olmayandan ayırt etmek ve sadece doğru ve iyi olanı doğurtmaktır. Sokrates kendi ebelik sanatına dair şöyle söyler:

“Sanatımın en özgün yanı delikanlının ruhunun ortaya koyduğu üriin boş ve aldatıcı bir şey midir yoksa katıksız ve gerçek bir şey midir, bunu kesin olarak araştırmak ve ortaya çıkarmak yetisidir. Öyle ya, ben şu noktada ebelere tümüyle benzerim: bilgelik konusunda ben de ebeler gibi kısrım, daima başkalarına soru sorduğum, kendim ise hiçbir konu hakkında hiçbir zaman kendi düşüncemi söylemediğim için —çünkü hiçbir bilgelik iddiasında değilim- birçokları beni kabahatli görürler ki bu tamamıyla doğrudur. Bunun nedeni şudur: Tanrı beni başkalarını doğurtmaya zorluyor, fakat doğurmayı benim elimden almıştır... Benimle temas edenler ilk önce hiçbir şey bilmiyor gibi görünürler. Oysa tümü, sobbetimizin devamı sırasında Tanrı'nın inayetiyle, kendileriyle başkalarının da tamık olduğu gibi, şaşırılacak ilerlemeler gösterirler. Bununla birlikte benden hiçbir şey öğrenmedikleri de açıktır. Bu güzel düşünceler hazinesini yalnızca kendi içlerinde bulur, onu meydana koyarlar” (Platon, 1986: 191-192).

Yukarıda alıntılanan düşüncelerinde Sokrates, yaptığı işte Tanrı'nın da rızası olduğunu imler. Tıpkı çoğu manevi danışman gibi O da Tanrıdan esin alır ve insanların ruhlarını iyileştirme çabasının Aşkın Olanın desteklediği bir çaba olduğunu düşünür.

Sokratik diyalog esnasında unutulmaması gereken bir diğer unsur da, danışmanın, danışan için en iyisinin ne olduğuna dair kesin bir bilgiye sahip olmadığı gerçeğidir. Söz konusu edilen ebelik pozisyonu, arzulanan değişimin danışan merkezli olduğu gerçeğini hatırlatır. Burada danışman değil danışan asıl benliğini doğuracak olan kişidir. Bu bağlamda eğer danışman, danışana dair her şeyin bilgisine sahip olduğunu düşünürse, danışanın yolunu tıkayabilir. Aslında gerçek bir Sokratik ebe olmak bilmemenin radikal bir kabulüyle mümkündür. Buna paralel olarak ebe ve gebe ilişkisi, karşılıklı iş birliğini ve güveni de sembolize eder. Bu sevgi, saygı, güven dolu birliktelik, kurulacak olan güçlü bir ilişkinin ilk işaretleridir. Sonuçta bu ilişki, danışmanın da kılavuzluğuyla, danışanın kendini bulabileceği ve dolayısıyla kendi için neyin iyi neyin kötü olduğunu tespit edebileceği bir birlikteliğe dönüşür. Bu süreçte, Sokrates daha çok bildiği için değil bilgisizliğine ilişkin farkındalık geliştirdiği için

önemli bir modeldir. Muhatabının bilmediğini bilmesini sağlayarak Sokrates, muhatabına bilmenin kapılarını açar. Bugün yapılan danışmanlıkta danışanın kendine, varoluşa dair bilişsel yanılgılarına dair farkındalık ürettirdiği ölçüde Sokratik yöntem dikkate alınmaya değerdir.

Sokrates'in, muhatabının sanıları üzerine eleştirel düşünmesini sağlamaksızın, ona kendi düşüncelerini empoze etme tehlikesinden itinayla kaçınması ve muhatabının gebeliğine içten bir inançla yaklaşarak onunla samimi bir diyaloga girmesi, gerek duyduğunda Tanrı'yı da işin içine katması, manevi danışman için bir model niteliğindedir. Manevi danışmanın, danışanın kendi değerlerini bulması, kendine ilişkin doğru tasavvurlar geliştirebilmesi için, danışmanın baskın bir şekilde kendine ilişkin olanı dile getirmemesi Sokrates tarzı bir tutumdur. Eğer danışanda Tanrı'ya dair bir meyil varsa danışmanın Tanrı'yı da diyaloga ortak etmesi danışmanlık sürecini olumlu etkileyebilecektir.

Sokrates'in doğurtma yönteminin kalkış noktası, çok fazla zihinsel yeterliliğe gereksinim duyulmaksızın samimi bir gönüllülükle felsefi doğruya ulaşılacağı ön bilgisinden güç alır. Ayrıca ulaşılmak istenilen bu felsefi doğruya insan, kendi kararlılığıyla iradesini yönlendirerek erişebilir. Ancak bu yolla insan, ön kabullerinden, sanılarından kurtularak özgürleşebilir. Burada insanın etkinleştirdiği felsefi kavrayış, Sokratik danışmanın rehberliğiyle ilerleyen kişinin kendi iradi gücüne ve istekliliğine odaklanır. Bu yolla insan daha doyurucu ve daha nitelikli bir yaşama merhaba diyebilir (Yücesoy, 2006: 244).

Kierkegaard da Sokrates'in bu yöntemini değerlendirirken insan için gerekli olan şeyin hammaddesinin yine insanın kendisinde bulunabileceğini söyler. Çünkü Sokratik düşüncenin temel prensibi; hakikatın bilgisinin, diyalog esnasında Sokrates'in sorularına muhatap olan kişinin kendisinde örtülü bir şekilde bulunduğu duyulan inançtır. Dolayısıyla, diyalog boyunca, soran ve sorulan arasında büyük bir farklılık olduğu düşünülmemelidir. Nitekim birinin hatırladığını öteki unutmuş olsa da onu yeniden hatırlama çabası içindedir. Bu durum soru sorulanın kendine duyduğu güveni artırıcı ve umut vericidir.

Kierkegaard'a göre; sonsuz mutluluğa, insan tarafından kendisinde var olan potansiyel gücün farkına varılması ve bu gücün harekete geçirilmesiyle ulaşılabilir. "*Arabacının atın yükünü çekemeyeceği, ancak ata kendi yükünü çekmesi için kamçısıyla yardım edebileceği gibi*" (Kierkegaard, 2005: 16) Sokrates, bu yüzden bir ebe olarak gündemdedir ve hep de gündemde kalacaktır.

Marinoff' da Sokrates'ten esinlenerek; birçok problemle cedellenen bireyin bu sıkıntılı durumu atlatabilmesi için, ihtiyaç duyulan ve zaten kendisinde potansiyel olarak bulunduğu inanan bilgeliği aktive edebilmesi için bir nevi felsefi ebeğe ihtiyaç duyulabileceğini belirtir (Lou Marinoff, 2015: 79). O'na göre bu ebe, gerçekten gebe olunan düşüncelerle, *pathologos* adı verilen yanlış inançları, temelsiz fikirleri birbirinden ayırt etmeye ön ayak olur (Lou Marinoff, 2015: 153). Çünkü kişinin gerçek iyiliğe ulaşabilmesi için yanlış ve zararlı inançlarını; doğru ve yararlı inançlarla değiştirmesi gerekir. Pathologosların keşfi kişinin ruhsal iyiliği için atılması gereken ilk adımlardan biridir. Öyleyse bir manevi danışmanın yeri geldikçe felsefi ebeklik yapmasının danışan için yararlılığının altının çizilmesi gerekir. Tim LeBon'a göre, "iyi bir danışmanlık, Sokratik titizliğin ve Rogerian insanlığın başarılı evliliği olarak görülebilir" (Tim Lebon, t.y.).

S o n u ç

Manevi danışmanlık ve rehberlikte bir ebeklik sanatı olarak felsefenin görevi, danışanı kısa yoldan yanıtlara götürmek yerine düşündürücü sorular yoluyla danışanın kendi yanıtlarını bulmasına aracılık etmektir. Bu bağlamda danışman, danışanın kişisel felsefi iç görüşünün gelişmesine destek vererek, onun kendilik bilincinin oluşmasına yardımcı olabilir. Dolayısıyla, Sokrates'in yaptığı, (bugün çağdaş danışmanların yaptığı gibi) bir tür yol arkadaşlığıdır. Bu yoldaşlıkta Sokrates'in insana dair beslediği yoğun sevgi, güven ve insanın doğasına ilişkin benimsediği pozitif yaklaşım, bugünün manevi danışmanlarına model olabilecek niteliktedir. Sokratik doğurtma yöntemi uyarınca; insanda aktive edilmeyi bekleyen; erdemli olanın, ahlaki olanın bilgisini ve dolayısıyla insanın manevi boyutunu güçlendirecek değerleri ortaya çıkarması sağlanarak insanın gerçek mutluluğa ulaşmasına aracılık edilebilir. Bu aracılık Tanrı tarafından da teşvik edilen bir ruh bakımı olarak manevi danışmanların temel motivasyon kaynağı olarak düşünülebilir.

K a y n a k l a r

Ağaoğulları, M. A. (ed.). (2015). *Sokrates'ten jakobenlere Batıda siyasal düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ağilkaya Şahin, Z. (2016). Hristiyan gelenekte manevi bakımın teorik temelleri. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1 (1), 43-74.

Ağilkaya Şahin, Z. (2017). *Manevi bakım ve danışmanlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.

Akdemir, M. (2016). *İnsan felsefesi*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Arslan, A. (2006). *İlkçağ felsefesi tarihi-2*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ayten, A. & Tınaz, N. & Koç, M. (ed.). (2018). *Manevi danışmanlık ve rehberlik-1*. İstanbul: Dem Yayınları.

Cevizci, A. (2016). *İlkeçâğ felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.

Dirk, J. L. & Faurie, D. P. (2011). Towards a definition of philosophical counselling in south African journal of psychology. *South African Journal of Psychology*, 41 (1), 1-47.

Eflatun. (1998). *Sokrates'in savunması*. (çev. N. Berkes). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Hadot, P. (2017). *İlkeçâğ felsefesi nedir?* (çev. M. Cedden). Ankara: Dost Kitabevi.

Hegel, G. W. F. (2018). *Felsefe tarihi-1*. (çev. D. Barış Kılınc). İstanbul: NotaBene Yayınları.

Kierkegaard, S. (2005). *Felsefe parçaları ya da bir parça felsefe*. (çev. D. Şahiner). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Koç, M. (2016). *Manevi-(psikolojik) danışmanlık: Müslüman-Türk diasporası örneği*. Bursa: Emin Yayınları.

Lebon, T. (t.y.). *Socrates philosophical counselling and thinking through dialogue*. (<http://www.timlebon.com>). Erişim Tarihi: 12. 07. 2020

Marinoff, L. (2015). *Prozac'ı bırak Platon'a bak*. (çev. E. Başer). İstanbul: Profil Yayınları.

Nietzsche, F. (2010). *İyinin ve kötünün ötesinde*. (çev. A. İnam). İstanbul: Say Yayınları.

Platon. (1986). *Diyaloglar-2*. (çev. T. Gökçöl). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Platon. (2011a). *Euthyphron*. (çev. F. Akderin). İstanbul: Say Yayınları.

Platon. (2011b). *Lakhes*. (çev. F. Akderin). İstanbul: Say Yayınları.

Sayar, K. (2009). *Her şeyin bir anlamı var*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Saygın, T. (2011). *Antik Yunan da felsefe ve çağımıza etkileri*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Timuçin, A. (2004). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.

Timuçin, A. (2009). *Düşünce tarihi-1*. İstanbul: Bulut Yayınları.

Topuz, İ. (2014). *Din görevlilerinin manevi danışmanlık yeterlilikleri*. Isparta: Manas Yayınları.

Versenyi, L. (2010). *Sokrates ve insan sevgisi*. (çev. A. Cevizci). İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Yücesoy, S. (2006). *Sokratik konuşma tarih-kuram-uygulama*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 3 • Haziran 2021 • 107-134
Issue: 3 • June 2021 • 107-134

Bağımlılıktan Bağlanmaya: Bağımlılığa Dini ve Manevi Yaklaşımlar

From Addiction to Attachment:
Religious and Spiritual Approaches to Addiction

İsa Ceylan

Dr.

TRT Genel Müdürlüğü
E-posta: ceylanisa@gmail.com
Orcid: 0000-0002-6163-5689
Ankara / Türkiye

Dr.

TRT General Directorate
E-mail: ceylanisa@gmail.com
Orcid: 0000-0002-6163-5689
Ankara / Turkey

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type   Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received   14 Nisan 2021 • 14 April 2021
Kabul Tarihi • Accepted   18 Haziran 2021 • 18 June 2021

* Bu makale, yazarın *Madde bağımlısı bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi (Amatem örneği)* (2019) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Ö z e t

Türkiye’de son dönemde alkol, uyuşturucu ve sigara gibi maddeye bağlı bağımlılıklar ile kumar, oyun, sosyal medya gibi gerçek veya sanal boyutlarıyla davranışsal bağımlılıklar etkisini giderek artırmaktadır. Söz konusu bağımlılık türleri ile din-maneviyat ilişkisinin ele alındığı bu çalışmada bağımlılığa fizyolojik, sosyal, psikolojik ve manevi yönleriyle bütüncül boyutta yaklaşılmıştır. Bu çalışma, literatür taramasına dayalı nitel bir araştırmadır. İlgili akademik yazında yer alan önleme, iyileşme ve temiz kalma boyutlarıyla bağımlılığın etiyojisini belirlemek ve müdahale yöntemleri sunmak üzere geliştirilen bağımlılık modellerinin teorik bir incelemesi amaçlanmıştır. Özellikle biyo-psiko-sosyal ve trans-teorik bağımlılık modelleri, saptama ve müdahale yaklaşımları boyutlarıyla birlikte din ve maneviyat çerçevesinde değerlendirilmiştir. Dindarlık ile maneviyatın örtüştüğü ve ayrıştığı durumlara değinilerek din ve maneviyatın kesiştiği ortak alan üzerinden incelemeler yapılmıştır. Bağımlılık sorununa ilişkin olarak değişimin sürdürülmesinde ve sonuç olarak bir dönüşüm sağlanmasında, önerilen modellerin beklentileri tam anlamıyla karşılayamadığı görülmüştür. Manevi ihtiyaçları merkeze alan anlama ve müdahale çalışmaları, rehabilitasyon süreçlerinin güçlü bir bileşeni olarak görünmektedir. Değişim ve şifalanma sürecini kuşatan dini/manevi boyut, hem sosyal çevrenin etkisine hem de vicdanın uyanmasına önem verir. Yani bireylerin dönüşümünde, hem içsel hem de dışsal faktörlerin oynadığı role vurgu yaparak biyo-psiko-sosyal modelleri destekler. Bu çerçevede, tövbe (dönüşüm) bakış açısı tüm bağımlılık modellerini tamamlayıcı bir konumdadır. Değişim için kazanılan birtakım farkındalıklara göre hazırlık yaptıktan sonra “eyleme geçme” ve “sürdürme”, takvanın iki boyutu olan (i) salih ameller (iyi/güzel işler) içerisinde hareket etmeyi ve olumsuz davranışlar karşısında (ii) öz-denetimi yansıtmaktadır. Bağımlı bireylerin tek başına kaldıklarında kendilerine ait iradeleriyle beraber yaratıcıya duydukları güvenin ve “O’nunla beraber güçlüyüm” algısının oluşması; maneviyatlarının güçlenmesi; arınma süreçlerine katkı sağlanması; temiz kalma süreçlerinin artması; hatta tamamen iyileşip şifa bulabilmesi açısından önemlidir. Sonuç olarak, din ve maneviyat hem bir ihtiyaçtır hem de müdahale programlarının/modellerinin tamamlayıcı unsurudur. Bağımlı bireylerin psiko-sosyal ihtiyaçları “bağlılık (seven yaratıcı algısı, aile birlikteliği, yakınlardan ilgi görme); bireysel çabayla beraber yaratıcıya dayanma (tevekkül); olumlu düşünme (şükür), huzuru hissetme (bütünlük duygusu, dini/manevi ritüeller); başarabileceğine inanma (umut)” gibi manevi ihtiyaçlarla beraber değerlendirildiğinde gerçekçi sonuçların alınacağı düşünülmektedir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Sosyal hizmet • Bağımlılık
Bağlanma • Din • Maneviyat

A b s t r a c t

In Turkey, substance-related addictions such as alcohol, drugs, cigarettes, and real or virtual behavioural addictions such as gambling, gaming and social media have been increasing their impact. In this study, in which the relationship between these addiction types and religion/spirituality was discussed, addiction has been approached in a holistic perspective with its physiological, social, psychological and spiritual aspects. This study is a qualitative research based on literature review. A theoretical review of addiction models developed in order to determine the etiology of addiction and provide intervention methods with the dimensions of "prevention, recovery and staying clean" in the relevant academic literature is aimed. Addiction especially in bio-psycho-social and trans-theoretical models - with their dimensions of detection and intervention - were evaluated within the framework of "religion and spirituality". The cases where religiosity and spirituality overlap and diverge were partially addressed, and studies were concentrated on the common area where religion and spirituality intersect. Regarding the addiction problem, it has been observed that the suggested models in maintaining the change and providing a transformation as a result could not fully meet the expectations. Understanding and intervention studies centred on spiritual needs seem to be a strong component of rehabilitation processes. The religious/spiritual dimension surrounding the change and healing process gives importance to both the influence of the social environment and the awakening of the conscience. In this framework, the perspective of repentance (transformation) is in a complementary position to all addiction models. After making preparation according to some awareness gained for change, "taking action" and "maintain" reflect acting within the good deeds, which are two dimensions of taqwa, and self-control in the face of negative behaviours. When addicted individuals are on their own, their trust in the creator and their perceptions of "I am strong with him" contributes to strengthening their spirituality, to purification processes, and increasing duration staying away from addiction. Consequently, religion and spirituality are both needs for addicted individuals; also complementary to intervention programs/models. Psychosocial needs of addicted individuals are "adherence (perception of the loving creator, family ties, attention from relatives); relying on the creator together with individual effort (tawakkul); positive thinking (thankfulness), feeling peace (sense of integrity, religious/spiritual rituals); It is thought that realistic results will be obtained when evaluated together with spiritual needs such as believing that one can succeed (hope).

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Social work • Addiction
Attachment • Religion • Spirituality

Giriş

Türkiye’de özellikle son 20 yılda büyüyen alkol, madde ve sigara kullanımıyla ilgili sorunlar çözüm yollarını ve araştırmalarını da beraberinde getirmiştir. Cumhurbaşkanlığı’nın *Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı* (2018-2023) çerçevesinde bağımlılık ile din-maneviyat ilişkisi ele alındığında bağımlılığa *fizyolojik, sosyal, psikolojik* ve *manevi* boyutta bütüncül bir yaklaşımla daha güçlü bir şekilde çözüm üretilmesi gerektiği görülmektedir. Özellikle bağımlılıkla mücadele ve iyileşme konusunda Türkiye’den oldukça tecrübeli konumda bulunan Birleşik Krallık gibi ülkelerde maneviyat içerikli geliştirilen AA (Alcoholics Anonymous) ve NA (Narcotics Anonymous) gibi 12 adım geleneğini temel alan modeller sıklıkla uygulanmaktadır ve hizmet alıcılar tarafından dinin/maneviyatın pozitif etkisi güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır.

Manevi inançlar ve uygulamalar, hastalık ve diğer stresli yaşam değişiklikleriyle başa çıkmak için hem fizyolojik açıdan hem de psikiyatri bilimi açısından yaygın olarak kullanılmaktadır. Çok sayıda araştırma, daha fazla dindar/maneviyatlı olan kişilerin daha iyi zihinsel sağlığa sahip olduklarını ve daha az dindar/maneviyatlı olanlara kıyasla sağlık sorunlarına daha hızlı adapte olduklarını göstermektedir. Psikolojik sağlık ve iyilik halinin sağladığı bu olası faydalar; fiziksel sağlığı, hastalık riskini ve tedaviye yanıtı etkileyen fizyolojik sonuçlara sahiptir (Koenig, 2012: 15).

Manevi aktiviteler, dua, inanç gibi manevi meseleler tarih boyunca en az sağlık veya psikolojik müdahaleler kadar problemlili veya hastalıklı durumdan iyileşme/kurtulmak için etkili bir yöntem olarak kullanılmıştır. Birçok insan hastalandığında veya bağımlı olduğunda temiz ve sağlıklı yaşamına tekrardan kavuşmak için psikolojik ve tıbbi desteğin yanında manevi ihtiyaçlarını da hatırlamakta ve manevi açıdan bakım ihtiyacını güçlü bir şekilde hissetmektedir (Straub, 2011: 181). İnançlar sadece bireylerin, kendileri ve dünya hakkında bilgilenmeleri için değil; varoluşlarının arkasında çok itici bir güç haline gelebilirler. Böylece sayısız insana amaç, anlam, değer ve kişilik kazandırabilir (Mathews, 2017: 23).

Genel olarak hastaların akıl sağlığı için din ve maneviyat odaklı uygulamaların yararlı olduğu ve daha fazla iyi oluş, daha yüksek yaşam kalitesi ve daha düşük depresyon, kaygı ve intihar oranları ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Weber & Pargament, 2014: 359). Literatürde dini/manevi ihtiyaçların giderilmesinin, sağlık sonuçlarını ve hastane finansal giderlerini etkilediğine dair güçlü kanıtlar bulunmuştur. Clark, Drain ve Malone'nin (2003) araştırması, personelin dini/manevi ihtiyaç-

ları ile genel hasta memnuniyeti arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu nedenle, hastaların dini/manevi ihtiyaçları için yapılan manevi bakım çalışmaları, genel sağlık bakım kalitesinin bir bileşeni olarak düşünülebilir.

Bağımlılık literatüründe özellikle transteorik modelin vurguladığı değişim üzerine oldukça fazla çalışma bulunmaktadır (DiClemente, 2018; Roman vd., 2007; Williamson & Hood, 2013). Ayrıca, bağımlılık ve değişimde dinin/maneviyatın rolü üzerine birtakım çalışmalara da rastlanmaktadır (Al-Anon, 2015; Kelly ve ark., 2011; Tonigan, Rynes & McCrady, 2013). Bununla birlikte Türkiye’de, değişimin niyeti ve aktif bağımlılığı olan bireylerde değişimin sürdürülmesi konusunda maneviyatın rolü ve maneviyat algıları üzerine doğrudan bir çalışma bulunamamıştır. Bu gözlemler ve literatür eksikliği bizi bu çalışmayı yürütmeye teşvik etmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü’nün 2004 raporunda belirtildiği gibi, birincil ve önleyici müdahaleler % 40-50 başarı oranına ulaşmaktadır (WHO, 2012). Öte yandan, alkol ve uyuşturucu sorunlarındaki manevi inanç ve uygulamaların, bu bozuklukların gelişiminde, önlenmesinde ve tedavisinde hayati bir rolü vardır (Koenig & Koenig & King & Carson, 2012).

Bu çalışma literatür taramasına dayalı nitel bir araştırmadır. İlgili akademik yazında yer alan, “önleme, iyileşme ve temiz kalma” boyutlarıyla bağımlılığın etiyojisini *belirlemek* ve *müdahale yöntemleri* sunmak üzere geliştirilen bağımlılık modellerinin teorik bir incelemesi amaçlanmıştır. İncelenen bağımlılık modellerinin avantajlı ve dezavantajlı taraflarının yanında bağımlılığın ontolojisinde yer alan bütüncül yapıya yer vermek amacıyla özellikle biyo-psiko-sosyal ve transteorik bağımlılık modelleri çerçevesinde *saptama ve müdahale yaklaşımları* dini/manevi açıdan değerlendirilmiştir. Bütün değerlendirmelerden sonra söz konusu modellerde pek yer verilmeyen dini/manevi boyutun özellikle önleme ve girişimlerde bulunma bakımından etkisi ön plana çıkarılarak akademik çalışmalara ve profesyonellere katkı sağlaması amaçlanmıştır. Böylece literatürdeki bir eksikliğin giderileceği söylenebilir. Ayrıca, bağımlılık deneyimlerinden sonra, değişmeyi amaçlayan bireylere yönelik uygulanan din/maneviyat odaklı projelere ve gönüllülük çalışmalarına katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

a. Bağımlılık

Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO, 2018) ICD (Uluslararası Hastalık Sınıflandırma Kitapçığı) 11. Revizyonunda bağımlılık hakkında;

“madde kullanımı ve bağımlılık yapıcı davranışlardan kaynaklanan bozukluklar, ilaçlar da dâhil olmak üzere, ağırlıklı olarak psikoaktif maddelerin kullanımı ya da belirli tekrarlayıcı ödüllendirme ve pekiştirme davranışlarının bir sonucu olarak gelişen zihinsel ve davranışsal bozukluklardır” şeklinde tanımlamalar yer almaktadır.

DSM-V’te maddeyle ilişkili bozukluklar, bireylerde meydana getirdiği bilişsel ve davranışlar etkiler açısından 10 madde kümesini kapsar. Bunlar sırasıyla: “Alkol, kafein, kenevir (kannabis); varsandıranlar (halusinojenler) (fensiklidin [ya da benzer etkili arilsikloheksilaminler] ve diğer varsandıranlar için ayrı kategoriler); uçucular (inhalanlar); opiyatlar; dinginleştirici, uyutucu ve kaygı gidericiler (sedatif, hipnotik ve anksiyolitikler); uyarıcılar (amfetamin türü maddeler, kokain ve diğer uyarıcılar); tütün ve diğer (ya da bilinmeyen) maddeler” şeklinde sıralanmıştır (American Psychiatric Association / APA, 2013).

Bağımlılık denilince akla ilk olarak her ne kadar alkol ve madde bağımlılığı gelse de egzersiz, cinsel tatmine ilişkin davranışlar, kumar oynama, video oyunları, alışveriş, obezite ve internet kullanımı gibi pek çok davranış bağımlılık kapsamında ele alınmaktadır. İlgili yazında “sahte iyi oluş hali” olarak da adlandırılabilen “madde kullanımı” ve “madde bağımlılığı” bireysel ve toplumsal düzlemde pek çok soruna neden olan biyo-psiko-sosyo-kültürel ve çevresel risk faktörlerinin bir veya birkaçının etkileşime girmesi neticesinde meydana gelen çok boyutlu bir yapı arz etmektedir (Yoldaş & Demircioğlu, 2020).

Son yıllarda bağımlılık tanımının kapsamı haz verici, kompulsif ve tekrarlayıcı nitelikte kişiye zarar veren ve değiştirilmesi ya da durdurulması zor her türlü madde kullanımı ve pekiştirici davranışı kapsayacak şekilde genişlemiştir (Orford, 2001). Bağımlılık terimi genişleyen kapsamıyla problemlili ilişkileri, aşırı çalışma davranışlarını ve hatta bazılarının olumlu bağımlılık diye nitelendirdiği davranışları (örneğin; egzersiz, meditasyon) kapsamaktadır.

Alan uzmanlarının, bağımlıların ve toplumun, değişen bu anlam genişlemesi sebebiyle kafaları karışmaya başlamakta ve bu alandaki bilim adamları ve uygulayıcılar arasında, kavramın kapsamının genişlemesiyle ilgili ciddi bir endişeye neden olmaktadır. “Bağımlılık” olarak adlandırılan kavramın kapsamı çok genişletilirse kelime anlamsız hale gelme riski taşıyabilir. Bağımlılık kavramının anlamı geniş gibi görünse de her insanı kuşatarak anlamsız olacak kadar geniş değildir. Daha geniş bir yelpazedeki davranışları bağımlılık olarak etiketlemek; bağımlılık sorunlarını anlama yeteneğini arttıracak ve toplumun müdahalesini genişletecek benzer birtakım ortak özelliklerin varlığına işaret ediyor ise bağımlılık diye

tabir edilen davranışların alanının genişlemesi gerekçelendirilebilir (DiClemente, 2018: 4).

Hatta bağımlılık çerçevesinde ele alınabilecek “bağlılık” terimi de bağımlılık davranışına veya etkilerine güven duyulmasına, davranış biçiminin zayıf bir öz düzenlemeyi içermesine ve olumsuz geri bildirimle rağmen tutkuyla devam edilmesine, çoğu zaman kontrolden çıkmasına rağmen bağımlılık yapıcı maddelerin bireyin yaşam tarzında ve başa çıkma biçiminin ayrılmaz ve ılımlı bir parçası olmasına sebep oluyor ise bağımlılık kapsamında değerlendirilmesi gerekebilir (DiClemente, 2018: 4).

Bağımlılık, diğer yandan ödül yetmezliği sendromu olarak tanımlanmaktadır. Beynin ödül ihtiyacı, davranışları etkilerken, beklentilerin ve davranışların da beynin ödül ihtiyacı üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Tarhan, 2014: 20-21). Beyindeki ödül-ceza mekanizması bozulmakta ve ödül olmadan yaşayamaz hale gelmektedir. Bu aşamada iradeye güvenmek doğru bir yaklaşım olarak görülmemektedir; çünkü zihinsel körlük olarak ifade edilen durum gerçekleşmektedir.

Bağımlılık yapıcı maddeyi almak için çok güçlü istek veya zorlantı hissi, madde alma davranışını denetlemede güçlük (başlangıç, bırakma ve kullanım dozu bakımlarından), maddeyi elde etmek, kullanmak ve etkilerinden kurtulmak için harcanan zamanın diğer ilgi ve uğraşlara yer bırakmayacak şekilde giderek artması şeklinde kendini gösterir (WHO, 2018). Kullanıcı bir kereden fazla kullanmış ise ve kullandığı maddeyi bırakmak istemesine rağmen başarısızlık yaşıyor ise bağımlılık gelişiyor demektir. Kişi bağımlılık yapan alkol veya maddeyi bulamadığı ya da bırakmak niyetiyle kullanmadığı anlarda yoksunluk nedeniyle sıkıntılar veya ağrılar yaşıyor ise, süreçte gördüğü tüm zarar ve sorunlara karşın arayış içerisinde ise ve hayatını kullandığı maddeye göre planlıyor ise bu kişi artık bağımlı olmuştur. Başlangıçta haz veren alkol veya madde, bağımlı olduğu için sonradan genellikle haz amacıyla değil gündelik hayatı sürdürürebilmek için kullanılmaya devam edilir (Ercan, 2013; Ercan, 2011).

Bağımlılığın sebebini sadece bir unsura bağlamak zor görünmektedir (Ögel, 2010: 3). Bağımlılık, toplumda genellikle bir irade problemi olarak görülmesiyle beraber bilimsel çalışmalar bırakma sebeplerinin, kişilerin sadece iyi veya kötü olmalarıyla ilgili olmadığını göstermiştir. Ayrıca güçlü veya zayıf irade sahibi olmaları ve yeterli gayreti gösterip göstermemeleri ile ilgili olmadığı, beynin işleyişinde de anormallik olduğu anlaşılmıştır.

Son 10 yılda adından sıkça bahsettiren davranışsal bağımlılıklar ise “daha çok bir maddeye bağımlı olunmamasına rağmen arayışı içeren davranışların patolojik kullanım özelliklerinde görülen bulgularla ilişkili bağımlılık” şeklinde tanımlanmaktadır (Ercan, 2013; Sevindik, 2011: 10). Davranışsal bağımlılık psikolojik açıdan; bireylerin, kendilerinin psikolojik ve bedensel sağlığına veya sosyal yaşamına zarar vermesine rağmen belirli bir eylemi tekrarlamaya yönelik önüne geçilmez bir isteklilik duyulması halidir (Yıldız, 2016).

Bununla beraber davranışsal bağımlılıkların tam anlamıyla bağımlılık olup olmadığını belirlemek amacıyla maddeye dayalı olmayan akıllı cihazların ve dijital ortamların tüketiminin; madde bağımlılığı ölçütleriyle değerlendirilip klinik olarak tanımlanması gerekmektedir (Işık, 2007: 44). Davranışsal bağımlılıklar genellikle; duygu-durum değişikliği, dikkat çekme, yoksunluk belirtisi, tolerans, nüksetme ve çatışma şeklinde altı basamakta ele alınmaktadır. Dikkat çekme basamağında, bireyin duygularında, düşünce ve davranışlarında yaşamındaki en önemli olay gerçekleşmeye başlar. Duygu-durum değişikliğindeyse belli bir uğraşla meşgul olmak ve bununla baş edebilmek söz konusu iken; tolerans aşamasında bu uğraşının ilk zamanlarda verdiği hazzı sürdürmek için uğraşının sıklığını arttırmak söz konusudur.

Yaşanılan haz duygularına eşlik eden güzel anıların kaydedildiği beyindeki limbik sistemde bu duygunun tekrarlanmasına dönük bir eğilim oluşur. Uyarıcı ve uyuşturucu maddeler bu sebeplerden ötürü davranışın tekrarlanmasına yönelik isteklilik oluşturur (Ercan, 2013). Uyuşturucu kavramı, sadece uyuşturma özelliğine sahip maddeleri ifade eder gibi görülse de özünde keyif verici, kışkırtıcı, yatıştırıcı, hayal gördüren ve uyarıcı maddeler için de kullanılan; anlamı, toplumun büyük bir bölümünün de anladığı şekilde, geniş perspektifte düşünülmesi gereken bir kavramdır. Uyuşturucu kelimesi ile anlatılmak istenen, merkezi sinir sistemi üzerindeki etkisi değil, bu etkilerden bağımsız olarak belirli birtakım özellikleri taşıyan madde türlerinin tamamıdır (T.C. Başbakanlık, 2013).

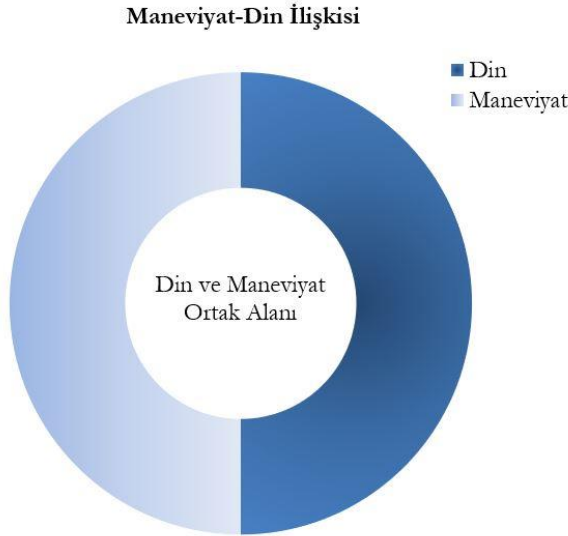
b. Din ve Maneviyat

Bu çalışmada bireylerin önem atfettikleri deneyimler, hayatlarını değerli kılan beceriler, hayata anlam ve amaç katan unsurlar, “din ve maneviyat” çerçevesinde değerlendirilmiştir. Din; hümanizm, değerler, ahlak ve zihinsel sağlık gibi diğer tüm şeylerden kutsal ve aşkın olana bağlantısıyla ayırt edilmektedir (Koenig, 2012: 3). İslam inancına göre din, “akıl sahiplerini kendi iradeleriyle şimdiki halde (dünyada) salâha (iyiliğe), gelecekte (âhirette) felâha (huzura) sevk eden, Allah tarafından konulmuş bir kanundur” (Tümer, 1994). Maneviyat kelimesi ise anlam veya

mana kelimesinden türediği (Düzgüner, 2013; Şensoy, 2003) dile getirilmektedir. Özdoğan'a (2019) göre din, maneviyattan ayrı tutulmaz. Din, maneviyatın içinde ele alınır. Dinin psikolojik sağlık açısından en önemli katkısı, ortaya koyduğu değerler ve dünya hayatına ilişkin getirdiği açıklamalar aracılığıyla insan yaşamına kazandırdığı anlamdır. Bu çerçevede bağımlı bireylerin dönüşüm sürecine katkı sunan her türlü unsurun anlamlı veya manevi olduğu söylenebilir.

Dindarlık, belli bir dinî gelenek içerisindeki bireyin gözlenen davranışlarıyla ilişkili iken; manevi yaşam gözlem dışında kalan yaşantıları ifade etmektedir. Bununla birlikte din ve psikolojik sağlık ile ilgili araştırmalarda her iki kavramın muhtevasının ve sınırlarının tespitinde henüz net bir uzlaşımın olmadığı söylenebilir (Yapıcı, 2013: 22). Maneviyat duruma göre hem kurumsal dine bağlı olarak hem de herhangi bir dine mensup olmadan, aidiyetsiz inanma şeklinde de yaşanabilmektedir. Buna göre dindarlıkla maneviyatın örtüştüğü durumlar olduğu gibi, birbirlerinden ayrıştığı yerler de bulunmaktadır (Yapıcı, 2013: 23). Din-maneviyat ilişkisinde örtüşen ve ayrışan alanlar aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Şekil-1:
Din-maneviyat ilişkisi

Özellikle maneviyat kavramına ilişkin tanımlamalar din tanımlamalarına nispeten kısmen karmaşık gibi gözükmektedir (Ross, 1995: 458). Maneviyat kavramının tanımlanmasının zor olarak görülmesi

(Cook, 2004: 546) ve bazen maneviyatın tartışmaya konu olabilen niteliği yakın bir zamana kadar onun akademik alandan uzak tutulmasına sebep olmuştur. Fakat özellikle birçok açıdan dezavantajlı pozisyonda bulunan bireyler tarafından maneviyatın çok önemli bir alan olduğunun belirtilmesi önemli bir fenomenolojik değer taşımaktadır. Literatüre bakıldığında akademik çevrelerce maneviyata ilişkin ortak kesin bir tanımlamanın yapılmamasının sebebi olarak; maneviyatın kendi ontolojik yapısının yanında kişilerin maneviyat algılarının biricik olması (René ve ark., 2007: 483) gösterilebilir.

Bireyin maneviyatı, organize bir din ya da mezhep tarafından belirlenen çatı içinde ifade edilebilir; ancak yine de yaşam deneyimi, kültür ve başka kişisel faktörler tarafından şekillendiğinden ve etkilendiğinden her bir birey için kendine özgü olacaktır (Catane ve ark., 2006: 253; Torrell & Royal, 2003: 1). Her ne kadar insanların öznel maneviyat algıları biricik olsa da bu biricik algıların ortak noktalarına ulaşılabilen ve bu ortak noktalar üzerinden birtakım genellemelere varılabilmektedir. Bu bakış açısını destekler mahiyette Dollard (1983: 7), insanların hayatlarını iyileştirmek üzere maneviyatı pozitif bir temele koymak için gereken dört temel hareketin varlığından bahseder. Bunlardan ilki korkudan güvene; ikincisi kendine acıtmaktan şükür duygusuna; üçüncüsü öfkeden kabullenmeye ve dördüncüsü sahtelikten dürüstlüğe doğru bir hareketir.

Din ve maneviyat tanımlarına genel olarak bakıldığında insanın kendisini, diğer bireylerle olan ilişki biçimini, yaşamın anlam ve amacına ilişkin sorgulamalarını ve ben-ötesi boyutunu içine alan geniş bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Din ve maneviyat, daha üst bir güce veya varlığa bağlanma hissini besleyen ve herhangi bir problemle karşılaşan bireyin manevi teselli ve rahatlama bulmasını sağlayan bir alandır. Bireyin kendi gücünü aşan olaylarla karşılaşarak kontrol duygusunu kaybettiğinde, olayların daha üst bir varlık tarafından kontrol ediliyor olması düşüncesi, bireye psikolojik bir kontrol hissi sunar (Ayten, 2012: 49). Din ve maneviyat tanımları genellikle maddi olmayandan kutsal olana kadar uzanmakta ve genellikle bir tanrı ile ilişki bağlamında ele alınmaktadır (Hanna, 1992: 169).

Dini/manevi boyutun en güçlü yönü, en yüksek varoluşsal vurgulara sahip olmasıdır. Din ve maneviyat hayatın içerisinde anlamı ve amacı yeniden kurgulamak için çok önemli bir enerjidir. Bu da doğal olarak bağımlılıktan kurtulmada çok önemli bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Dini/manevi yaklaşıma göre, insana güç ve umut veren

ideallerle, değerlerle, topluluklarla, Tanrıyla veya aşkın varlıkla bağı kesmenin bağımlılığa yol açan bir etken olduğu görülmektedir. Evrensel gerçeklik olan bu bağıllık duygusu çeşitli inanç, din ve dünya görüşlerinde farklılaşabilmektedir.

Dini/manevi değerler ve maneviyat, insanın ben-ötesi (transpersonal) ve ruhsal yönünü besleyen bir özelliğe sahiptir. Tanrı algısı, varoluş, anlam arayışı, özveri, güven, tövbe, sorumluluk, sabır, kabullenme, huzur, denge, şükür, sonsuzluk inancı, niyet, affetmek, öze dönüş, arınma, dua, manevi gelişim gibi din ve maneviyat çerçevesinde değerlendirilebilecek temalar önleyici ve koruyucu yaşam becerileri kazanılması ve özellikle günümüzde bağımlılık türleri açısından dezavantajlı durumda bulunan gençlerin ve bireylerin psikolojik iyi olma durumuna ve psikolojik dayanıklılığına yönelik katkıda bulunması açısından önem arz etmektedir.

Maneviyatı anlamak için insanı bir bütün olarak anlamak gerekmektedir. Temel olarak beden, zihin ve aşkın bir boyuttan oluşan insanı parçalarına ayırmak mümkün değildir. Ancak bir yönüne odaklanmak karmaşık gibi görünen maneviyatı anlaşılmasını kolaylaştırabilir (Wiklund, 2008). İnsanın maddi yönünü ifade eden beden ve fizyolojisi ile manevi yönünü temsil eden ruh, nefis ve psikolojisi bütüncül yaklaşımın unsurlarıdır. Genellikle tıp doktorları bireylerin bedenleriyle, psikologlar zihinleriyle, manevi bakım çalışanları ise ruhsal alanları ile ilgilenirler. Yapılan araştırmalarda bu üç alandan herhangi birine yapılan müdahale, bütüncül (holistik) yaklaşımda bir diğer alana da dolaylı yoldan etki ettiği görülmektedir. Dolayısıyla dini/manevi odaklı müdahaleler bireylerin bedensel ve zihinsel sağlıklarına da olumlu katkılar sağlayabilmekte; bağımlılığın tanı ve tedavisinde eksik kalan bir alanı doldurmaktadır.

c. Bağımlılık Modellerine Dini/Manevi Yaklaşım

Bağımlılığın etiyojisini belirlemede ve müdahale programları geliştirmede sadece bağımlılığa odaklanmak, istenilen sonucu elde etmede yetersiz olmaktadır. Bağımlılığın etiyojisini saptama veya müdahale yaklaşımları geliştirme üzerine çok çeşitli teori veya modeller hazırlanmıştır. Ana yaklaşımlar şu şekildedir: “*Sosyal/Çevre Modelleri, Genetik/Fizyolojik Modeller, Kişisel/Psikolojik Modeller, Baş etme/Sosyal Öğrenme Modelleri, Koşullanma/Pekiştirme Davranışsal Modelleri, Kompulsif/Aşırı Davranış Modelleri, Tümleşik Biyo-psiko-sosyal Modeller, Transteorik Model*”. Her model, bağımlılığın nasıl geliştiğini anlamaya odaklanan özel bir önerme sunmaktadır. Sonrasında bu etiyojiye (nedenbilim) bağlı olarak müda-

hale ve tedavinin yanı sıra önleme ve durdurma önerileri de getirmektedir (DiClemente, 2016). Nedenini bulma ve öneriler getirmede risk faktörlerinin de incelenmesi önemli bir hususu oluşturmaktadır. Bağımlılık, psikolojik, fizyolojik/nöro-biyolojik ve sosyal faktörlerin karşılıklı ve karmaşık etkileşiminin sonucu olarak görülmektedir. Bunların her biri, bütünlüğün bir yönüne odaklanmaktadır ve her birinin bağımlılığın karmaşık doğasıyla başa çıkamayacak kadar sınırlı olduğu açıktır.

Bağımlılık modellerinden tümeleşik modeller ile transteorik modelin, bağımlı bireylerin değişim sürecindeki ihtiyaçları anlama konusunda ön plana çıktığı söylenebilir. Özellikle transteorik modelde bireyin içsel motivasyonuna dayalı davranış değişim sürecini bütünleştirici bir yapı olarak kullanmanın birçok avantajı bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi davranışlarındaki değişimde örtülü olan gelişimsel perspektiftir. İnsanlardaki değişim zaman içinde hayatın farklı noktalarında olur ve genellikle birbirini takip eden olayları içerir. Bağımlılık ve iyileşme, insanın gelişim süreci içinde biyolojik ve psikolojik eylemleri ve geçişleri kapsayan bireysel yaşam alanında gerçekleşir (DiClemente, 2016: 19-20).

Bağımlılık yaşantısı aktif olarak devam eden bireylerin psikolojik açıdan iyi oluş düzeyleri ve başa çıkma tarzları, bağımlılıktan arınmada oldukça önemli hususlardır. Günümüzde din veya maneviyatla bütünleşik çalışmalar özellikle bağımlılık tedavisinde önemli bir konu haline gelmiştir (Cook, 2004; Galanter ve ark., 2007; Kelly ve ark., 2011). Dinden/maneviyattan destek almak, iyileşme sürecinin niteliğinin artırılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir. Zira maneviyatın psikolojik iyi oluş ve başa çıkma stilleri ile pozitif anlamda ilişkili olduğuna dair çok sayıda akademik çalışma bulunmaktadır.

Manevi inançlar ve uygulamalar, hem tıbbi hem de psikiyatri hastaları tarafından hastalık ve diğer stresli yaşam değişiklikleriyle başa çıkma için yaygın olarak kullanılmaktadır. Çok sayıda araştırma, daha fazla dindar/maneviyatlı olan kişilerin daha iyi zihinsel sağlığa sahip olduklarını ve daha az dindar/maneviyatlı olanlara kıyasla sağlık sorunlarına daha hızlı adapte olduklarını göstermektedir. Akıl sağlığı ve iyilik halinin sağladığı bu olası faydalar; fiziksel sağlığı, hastalık riskini ve tedaviye yanıtı etkileyen fizyolojik sonuçlara sahiptir (Koenig, 2012: 15).

Ayrıca din/maneviyat odaklı yaklaşımların, seküler programlara katılım istekliliğini pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Seküler veya dini bir yaklaşımla verilen “etkinliğin, bakımın, danışmanlığın” vb. manevi olup olmadığı, kişinin programı kendisine ait hissetmesi, güven duygusunu ve bağlılık duygusunu beslemesi gibi süreçlerle doğrudan ilişkilidir (Dosssett, 2013). Birey söz gelimi, seküler bir yaklaşımla verilen bir

model ile manevi anlamda bir ilişki biçimi üretebilir. Bu kişinin manevi deneyimlerinin biricikliği ile doğrudan ilişkilidir.

İlgili literatür incelendiğinde din/maneviyat içerikli uygulanan bakım modelleri ve programlarının, nükslerin gerçekleşme sıklığını azalttığı görülmektedir. Maneviyat alkol ve madde kullanımını ve nükslerin yaşanma sıklığını azaltırken; pozitif kişilik özelliklerinin gelişmesinde ve hayat tarzındaki değişimde artış sağlamaktadır. Bağımlılığa yönelik görüşme tekniği kullanılan nitel çalışmalarda, iyileşme sürecindeki bağımlı bireyler maneviyat odaklı grupların güçlü bir destek etkisinin olduğunu söylemektedirler. Çünkü grubun bir maneviyatı vardır ve maneviyat güç, umut ve mutluluk sağlamaktadır. Bağımlı bireylerin madde veya alkol kullanırken bir araya geldikleri ve “ortam” dedikleri çevre *yerini*, maneviyatın ve değerlerin yaşandığı, kişiyi güçlü, umutlu ve mutlu hissettiren *paylaşım gruplarına* veya *karşılıklı yardım gruplarına* bırakmaktadır.

Batı ülkelerinde bağımlılık problemleriyle daha erken dönemlerde yüzleşildiği, bağımlılık tedavisinde dinin/maneviyatın yer alıp almama sorunsalının çoktan aşıldığı ve artık uygulama alanlarına geçildiği görülmektedir. Din/maneviyat diğer tedavi ve rehabilitasyon modellerine entegre edilerek biyo-psiko-sosyo-spiritüel modeller (Leukefeld & Leukefeld, 1999; Marks, 2005; Salem & Ali, 2008) geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Bağımlılıklarına ilişkin farkındalık ve iç görü sahibi bireylerin tedavisi daha olumlu cevap verdikleri tespit edilmiştir.

Bağımlılıklardan arınmada psiko-dinamik bir perspektiften uygulayan birçok model; iç görü odaklı, somut veya eylemsel müdahalelerle birleştirme eğilimindedir (Barry, 1999: 131). Söz konusu durumlar için edinilmesi gereken cesaret ve becerilerin uygun sosyal aktivitelerle desteklenmesi gerekmektedir. Değişim için özellikle “sosyal gruplarda bulunma, kültür sanat ve spor faaliyetleri içerisinde yer alma, topluma hizmet çalışmaları, yaşam becerileri geliştirme” gibi uygulamaları kısa vadeli planlar çerçevesinde eyleme koymak gerekir. Bu uygulamalar bağımlı bireylerin alkol veya madde kullanmak ve bunlarla ilgili sohbetleri yapmak için toplandıkları ve sıklıkla “ortam” diye isimlendirdikleri yerlerde aradıkları yaşam amacı, değerler alanı ve dini/manevi unsurlara ilişkin alışkanlıklarına yönelik olabilir.

Genel olarak bakıldığında bağımlılık, bağımlılıktan fazlasıdır. Bağımlı bireyler sıklıkla, yaşamlarındaki onlarca sorunla baş etmesi gerektiğini iletmektedirler. Klasik koşullanma ve sosyal çevre/baş etme modelleri çerçevesinde bağımlılığın etiyolojisini belirlemek için alkol veya madde kullanımı bir eylem sistemi olarak düşünüldüğünde, bağımlı bireyin yaşam rutinine değişimi merkeze alan bir yeni bir aksiyon sistemi

koymak gerekmektedir. Bu çerçevede örneğin bağımlı birey 15-20 dakika sakin ve sessizce oturarak kısa vadede neler yapabileceğine ilişkin kararlılığa odaklanabilir. Sonrasında iyi insan olarak gördüğü kişilerle bir araya gelerek kısa vadede uygulamaya koymayı planladığı etkinlikleri kendileriyle paylaşabilir. Telefon ile birilerini arayarak da zaman planlaması konusunda yardım istenebilir. Veyahut zamanı planlamada yardım istemek adına 5-10 dakika sakinleştirici dualar edilebilir. Duanın terapi etkisine sıklıkla vurgu yapılarak sanki bir psikologla veya danışmanla konuşmuş gibi iç huzura kavuşulabileceği ve varoluşsal anlamda umudun canlandırılabilmesi ifade edilebilir.

d. Bağımlılık ve Dini/Manevi İhtiyaçlar

Karşılanmamış ihtiyaçlar bireyde boşluk hissi oluşturabilir. Boş kalan birey varoluşsal açıdan kendisini meşgul veya mutlu edecek doğal yolların arayışına girebilir. Boşluk hissine cevap olabilecek doğal yollar bulunamaz ise bu yolları doğal olmayan kısa yollarla yani alkol veya madde kullanımı ile doldurma çabası içerisine girebilir. Benzer biçimde insan, manevi ihtiyaçları karşılanmadığında tavırları, davranışları, psikolojik sağlığı da problemlili olabilmektedir. Bu açıdan aktif olarak deneyimlenen yaşamda manevi ihtiyaçların giderilmemesi ile boşluk/anlamsızlık duygusu arasında ilişki olduğu söylenebilir. Özellikle hastalık dönemlerinde bireylerin sadece bedensel ve psikolojik ihtiyaçları artmaz; manevi ihtiyaçları da artar (Poll & Smith, 2003) ve buna yönelik profesyonel öneriler getirilmesi gerekir.

Manevi ihtiyaçları merkeze alan anlama ve müdahale çalışmaları, rehabilitasyon süreçlerinin güçlü bir bileşeni olarak görünmektedir. Değişim ve şifalanma sürecini kuşatan *dini/manevi boyut*, hem sosyal çevrenin etkisine hem de vicdanın uyanmasına önem verir. Yani bireylerin dönüşümünde, hem içsel hem de dışsal faktörlerin oynadığı role vurgu yaparak biyo-psiko-sosyal modelleri destekler.

Bağımlılıklara ilişkin destek sağlayıcı tedaviler ile dini/manevi düzenlemeler arasındaki ilişki üzerine yapılan değerlendirmeler, her bireyin kendisini kişisel ihtiyaçlar ve değer açısından nasıl gördüğünü kavramasını sağlar (Breslin, Reed & Malone, 2003). Dinde de yerini bulan manevi gereksinimler ise; “manevi yoksunluğu azaltacak veya bireyin manevi gücünü destekleyecek gereksinimler” (Ergül & Bayık, 2004: 38) olarak görülmüştür. Maneviyat, insanın algılarını değiştirmek ve sorumluluk almasını sağlamak için güçlü bir yorum bulmayı destekler.

Din ve maneviyatın genel olarak hastaların akıl sağlığı için yararlı olduğu ve daha fazla iyi oluş, daha yüksek yaşam kalitesi ve daha düşük

depresyon, kaygı ve intihar oranları ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Weber & Pargament, 2014: 359). Literatürde duygusal ve manevi ihtiyaçların giderilmesinin, sağlık sonuçlarını ve hastane finansal giderlerini etkilediğine dair güçlü kanıtlar bulunmuştur. Clark, Drain ve Malone'nin (2003) araştırması, personelin duygusal ve manevi ihtiyaçları ile genel hasta memnuniyeti arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu nedenle, hastaların duygusal ve manevi ihtiyaçları için yapılan bakım, genel sağlık bakım kalitesinin bir bileşeni olarak düşünülebilir.

Bağımlılık konusunda vurgulanması gereken en önemli noktalardan biri bağımlılık davranışının bir neden değil sonuç olduğudur. Örneğin, bireyin vücut sıcaklığının yükselmesi birtakım hastalıkların habercisidir. Bağımlılık da bireyin bireysel, manevî, ailevî ve sosyal hayatındaki birtakım problemlerden mesajlar taşır. Maneviyat burada hem karşılanmamış birtakım ihtiyaçlar olarak kendini göstermektedir; hem de bütüncül yaklaşımda tıbbî, psikolojik ve sosyal müdahalelerin yanında tamamlayıcı (Mytko & Knight, 1999) bir unsur olarak ihtiyacı hissettirmektedir.

Alkol veya maddeyi bırakıp tekrar başlamak kişide özsaygı kaybına neden olmaktadır. Kendine olan inançta düşüşe sebep olabilmektedir. Bu çerçevede tövbe kavramının önemli bir ihtiyaç olarak kendini gösterdiği düşünülmektedir. İslam düşünce sisteminde de bağımlılık yapan eylem ve davranışlar belli bir süreçte gerçekleşir. Aynı şekilde bu bağımlılıklardan kurtulmak da basamaklı bir yapı arz eder. Dolayısıyla İslam'da önce iman, tek bir Yaratana güvenip bağlanma, onun emir ve nehiyelerine uygun hareket etmek; sonrasında ise ahlakın güzelliklerini özümseyip uygulamak hedeflenmiştir. Hz. Ayşe'nin değerlendirmesine göre alkollü içkilerin yasaklanmasının birden değil de kolaydan zora tedrici (sürece dayalı) olarak hükme bağlanmış olması, kökleşmiş bir alışkanlığın (bağımlılığın) herhangi bir direnç, gönülsüzlük ve itiraz görmeden kabullenilmesini sağlamıştır (Menekşe, 2008: 28).

Bu bağlamda, Özdoğan'ın (2019) tövbe (dönüşüm) süreci yaklaşımı; insandaki bilinç seviyelerine göre korku ve ümit hisleri arasında gidip gelen bağımlı bireylerin çeşitli derecelerdeki hata ve kusurları bırakarak daha iyiye ve güzele, ideal olana yönelme, eksikliğini görüp kendini bütünleme, böylelikle kişiliğini olgunlaştırma yolunda bir sistem ve bir araç olma özelliği taşımaktadır. Her bir seviyedeki bireyi, bulunduğu düzeyden bir üst seviyeye çıkarmayı, değişim sürecinde ilerleme sağlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Tövbe sürecinde bireyin inandığı değerlerle ve maneviyatıyla kendisi arasına herhangi bir insanın girmesi söz konusu

değildir. Tövbe (dönüşüm), manevi açıdan devam ettiği halde, bu sürecin kalitesini ve devamlılığını bireyin eylemleri belirler (Yapıcı, 1997: 108). Değişim için farkındalık edinip buna göre planlar yaptıktan sonra “eyleme geçme” ve “sürdürme”, *takvanın iki boyutu* olan *sâlih ameller* içerisinde hareket etmeyi ve uygun olmayan davranışlar karşısındaki *özdenetimi* büyük ölçüde yansıtmaktadır. Zira takva, edilgen bir duruş değildir; bilakis etkin bir süreçtir. Özdenetimle beraber eyleme geçmeyi böylelikle pozitif öz disiplini savunur.

Yaşamın yeniden normale dönmesi, başarılı bir “eski” olabilme, kişinin kendisi ile ilgili algısının değişimiyle ilgilidir (DiClemente, 2016, 192). Yeni normale alışmak için özgüveni güçlü, duygusal dengenin farkında birey haline gelmek gerekmektedir. Bu çerçevede zararlı alışkanlıklardan ve hatırlatıcılardan uzak kalmanın yanında aşırılıklardan uzak kalmak *takva* açısından dini/manevi birer ihtiyaç olarak görülmektedir. Değişimin değerine ilişkin farkındalıklardan yoksun olunan bir dönemde bağımlılığın kontrol edilebileceğine ilişkin direnç mekanizmasına “özdenetim ve duygusal dengeyi koruma” gibi manevi ihtiyaçlarla çözüm bulunabilir.

Nitekim Ramazan ayında alkol satışlarında ve madde kullanımının yol açtığı suç davranışlarında gözle görülür bir azalma olduğu bilinen bir gerçektir. Tövbe diye ifade edilen “dönüşüm”ü sağlayan bireyler bağımlılık öncesi eski normal hayatlarına dönmüşler; hatta yaşadıkları olumsuz durumlardan elde ettikleri öğrenmeler, manevi kazançlar ve geleceğe yönelik planlamalar ile eskisinden daha iyi bir şekilde hayatına yön vermeyi başarabilmişlerdir.

Kur’an-ı Kerim (2005) Maide Suresi 90. ayetindeki “ictinab (uzak durun)” ifadesi, bireye bilinçli bir yaşam tarzı sunmaktadır. Yaradan söz konusu ayette alkol veya bağımlılık yapıcı diğer maddelerden ve bunları çağrıştıran tüm unsurlardan insanların uzak durmasını istemektedir. Özellikle duygularını yoğun bir şekilde yaşayan ve yönetmekte zorlanan bağımlıların, bahsi geçen ayetin gereği olan uzak durma prensibini yaşamlarında etkin bir şekilde uygulamaları, hem bağımlılık yapıcı maddelerle tanışmada hem de (bağımlılık deneyimi varsa) alkol veya madde kullanmayı çağrıştıran hatırlatıcılardan uzak kalarak temiz kalmanın sürdürülmesinde koruyucu etken olacaktır.

Araştırmalarda, cezalandırılmanın bağımlılıkla ilgili davranışları yok etmediği; sadece bastırıldığı bulgulanmıştır (Craighead, Craighead & Ilardi, 1995). Cezalandırılmanın, bireyin kendisiyle objektif bir biçimde ilişki kurmasının ve iç muhasebesinin önünde bir engel işlevi gördüğü

sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan bağımlılık yapıcı maddeleri kullanmanın “haram” olduğuna inanan bağımlı bireylere haram kelimesinin “hürmet” ile aynı kökten geldiğinin hatırlatılması gerekir. Bedene, varlığa, çevreye hürmet edip saygı duyulduğu için bağımlılık yapıcı maddelerin alınmamasının (Özdoğan, 2018) bireyi motive edici ve daha kaliteli bir *sürdürme* deneyimi yaşamasını sağlayıcı olduğu söylenebilir. Ayrıca bedene saygı ve sevgi göstermenin; yani öz-şefkatin de hürmet bağlamında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

e. Bağımlılık ve Bağlanma

e.a. Aile Bağları

Aile, genetik veya psikolojik bağlarıyla tarihsel, duygusal ve ekonomik bir beraberliği olan; kendilerini aynı evin üyeleri olarak hisseden bireylerin oluşturduğu birlikteliktir (Gövebakan & Duyan, 2015). Aile içi iletişim problemleri, sevgi eksikliği, ölüm, boşanma, baskılı ve otoriter bir eğitim anlayışı, birbirinden kopuk yaşayan aile bireyleri çocukları ailelerinden uzaklaştıran, alkol veya madde kullanmaya sevk edebilen sebepler arasında sayılabilir. Anne ve babanın boşanması, ayrı yaşaması gibi aile bütünlüğünü bozan etkenler de söz konusu kullanımlar için önemli risk etkenleri arasında yer almaktadır (Tamar & Ögel, 1998).

Aile birlikteliği, aile ortamı ve yakın akrabalarla ilişkilerdeki bağlılık unsurlarının hem bağımlılıktan korunmadaki önemi; hem de bağımlılığı kontrol etmedeki rolü bilinmektedir (Taylan, 2018). Maneviyat, diğer insanlara tepki verme tarzında, ilişki ve akrabalıkları geliştirme biçiminde, sorumluluk duygusunu diğer insanlara ve topluluklara ifade etme şeklinde kendini gösterir. Maneviyat, sadece bireysel birtakım süreçlere değil; dışa dönük bir boyuta da sahiptir (Mathews, 2017: 28). Aile birlikteliği bağımlılık konusunda çift yönlü bir etkiye sahiptir. Bazen herhangi bir aile ferдинin bizzat kendisi, alkol veya madde kullanımına gerekçe olarak gösterilirken; bazen de bağımlılıktan korunmada veya bağımlılığı önlemede olumlu etkiye sahiptir. Bağımlılıktan kurtulmada tek başına hareket etmenin doğru sonuç vermeyeceğini ve bağımlılığı kontrol altına almada güçsüz kalılabileceğini; bağlılık temasının etkisini kabullenmenin bireye özgüven katarak güçlendireceğini görmek değişim sürecini tamamlamak için kritik bir aşamadır (Wilson, 1998: 109). Maneviyat, bağımlı hale gelmiş bireyin bağımlılığını kontrol altına almada da destekleyici bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

Bazı sorunlu ailelerde anneler baskın, egemen veya aşırı ilgili, çocuklarını kendilerine kul-köle edercesine bağımlılığı tetikleyen tutum ve

davranışlar içerisinde. Babalar ise kimileri soğuk, katı, ilgisiz, sorumsuz tavırlarının yanında öfkeli, saldırgan ve korkutucudur. Kimileri de varlığıyla yokluğu belli olmayan, silik, edilgen, yetersiz özellikler gösterir (Ünal, 1991). Bağımlı bireyler yakınlarının ilgisizliği ve sevgisizliğinin mutsuzluğa yol açtığını, nihayetinde de mutluluğu maddede aradıklarını belirtmektedirler. Bağımlı olunan dönemde ise ilgi ve sevginin kendilerini değerli hissetmelerini sağladığını vurgulayarak kendilerinin temiz kalma sürelerine katkıda bulunduğunu söylemektedirler. Diğer taraftan ilgi ve sevgiden yoksunlukla beraber bazen de kendilerinin ötekileştirilerek “maddeci” şeklinde damgalandığını belirtmektedirler. Bu tutumun ise kendilerini değersiz hissetmelerine, ümit duygularını zedelediğine vurgu yapmaktadırlar (Ceylan, 2021).

Dezavantajlı durumda bulunan bağımlı bireylerin kişiler arası ve aile içi iletişim manevi bir boyut arz etmektedir. Zira bağımlı bireylerin, manevi değerini oldukça yüksek gördükleri ve önemine ilişkin sıklıkla anlam yükledikleri “aile” kurumundaki kişilerin ve yakın çevrenin de; gelişim ve değişim düzeylerinin bağımlı bireyle aşağı yukarı bir yakınlık bulunmasında yarar vardır. Ailedeki bazı bireyler varoluş düzeylerini, iletişim becerilerini alabildiğine geliştirirken diğerlerinin aynı hızda gelişim göstermemeleri bahsi geçen sıkıntılara neden olabilir.

e.b. Yaratıcıya Bağlanma

Varoluşçu yaklaşıma göre hayatta birçok zaman boşluk duyguları, insanın bütün varlığını kaplar. Hayatın anlamını kaybettiği şeklinde düşünceler içerisindeyken ne olduğunu anlar gibi tarif etmeye ve bir şeyleri fark etmeye başlar. Fakat bu algı ve tasavvurlar o kadar kaygandır ki neresinden tutup yakalanacağı tam olarak kestirilemez. Anlam arayışı olarak adlandırılabilir bu arayış durumu, diğer taraftan manevi özlem olarak da yorumlanabilir. Bazen yaşamdan soyutlanma yönelimi; bazen de yaratıcıyla bağ kurma isteği kendini gösterir. Tam bu noktada aranan maneviyat görünüşü bireyin amaçlarına uyacak şekilde sorgulanmakta, din ile beraber yaşamı kuşatmaktadır (Baggini & Macaro, 2014: 169).

İnsanın varoluşunda tanrısal bir yön olan ve insanlara büyük bir emanet olarak verilen “benlik” duygusunun farkındalığı, kişinin içindeki potansiyeli ve gücü hatırlaması ve ortaya çıkarması için motivasyonel bir etki meydana getirmektedir. Böylelikle hayatta her türlü olayı kontrol edebilme güçlerinin olmadığını fark edip bazı gerçekleri değiştirme konusunda daha kabullenici bir yaklaşım sergilenmektedir.

Yaratıcıya güven ilişkisine dayalı, sıcak, tutkulu, dinamik bir bağlı-

lığı ifade eden iman; insanın öz varlığıyla, potansiyelleriyle, akli ve iradesiyle özgürleşmesinin en büyük kaynağıdır (Özdoğan, 2010: 52). Bir iman hareketi olarak sonuçlanan yaratıcıya bağlanma sözleşmesi bir bağımlılık değildir. Çünkü bağımlılık “ben”in özgürlüğünü ortadan kaldırır. Oysa özgürlük; “bağlanma” demektir. Ya da “bağlanma” hürriyetinin ta kendisidir. İnsan bağlanarak var olur ve varoluşunu gerçekleştirebilir (Bayraktar, 2008: 143). Yaradan, insandan kendisine bağlanarak özgürleşmesini, iradesini kullanma sorumluluğu almasını ve özünü gerçekleştirmesini istemektedir.

Özgürlük adına benliğin her türlü isteğinin gerçekleştirilmesine yönelik tutumun, git gide ilkel benliğin her türlü isteğinin esiri olmaya yol açtığı gözlemlenmiştir. Benliğin daha çok maddi şeylere yönelmesi ve maddî alandaki tatminsizlik duygusu doğal yollardan mutlu olmayı başaramayan bağımlı bireyler için doğal olmayan yollarla (uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanarak âni dopamin salınımıyla) mutluluğu aramasına sebep olmaktadır. Bu açıdan gerçek özgürlük, insan potansiyelindeki sabır, cesaret ve hikmet gibi değerleri yaşamakla; ruhun ve kalbin ihtiyaçlarına göre hareket ederek maneviyatı hissetmekle sağlanabilir.

Zihnin, kendi enerjisini kaybetmeme, her şeyi kontrol etme çabası ve endişesi kişiyi bazen mutsuz yapabilmektedir. Kişiler bazen mutsuz hissettiren duygularının bilincinde olabileceğini ifade ederler; fakat mutsuzluklarına engel olamazlar ve çare bulamazlar (Tolle, 2012: 222).

Bireyin, gücü dâhilindekileri yerine getirip yaratıcının görev, sorumluluk ve güç alanındakileri yönetme, değiştirme ve onlara müdahale etme çabası bireyin enerjisini tüketmekte ve psikolojik dayanıklılığına olumsuz etki etmektedir. Değiştirebilecek bir şey varsa o da kişinin kendisidir. Kişi kendisini değiştirir ise görülecektir ki çevre ve dünya da değişmeye başlayacaktır. Artık bireyin gerçekliği, var olan sorunlar değil de varlığını devam ettiren güzellikler olacaktır. Geçmişte bırakılan acılar manevi gelişimin kaynağıdır (Wilson, 1998). Hayatta yaşananlar ve karşılaşılan birtakım olaylar, yaratıcının insana öğretmek istediği derslerden başkası değildir esasında. Bu şekilde bir bakış açısı hayattaki her şeyin bir manevi boyutunun olduğunu gösterir.

İnsana ait gücün aslında sonsuz olmadığı, gücün belirli bir sınırının olduğu konusunda bağımlılara yönelik farkındalık çalışmaları yapmak; alkol veya madde kullanılan bir çevrede kullanılmamaya yönelik direnç ve irade test etmenin ne kadar zararlı, zor ve gereksiz bir durum olduğu düşüncesine kuvvet vermektedir. Bağımlı bireylerin genel olarak ifade ettikleri “sıfırı bulma” veya “dibi bulma” durumlarında bile yüce bir yaratıcının varlığına olan inancın ne kadar değerli ve zaruri olduğu

görülmektedir. Bu gibi durumlarda yaratıcıya olan inanç, ona olan güven duygusu ve sonsuz bir güce dayanma ve bağlanma ihtiyacı güçlü bir şekilde kendini göstermektedir. Birey kendi iradesini, yaratıcının iradesiyle bütünleştirdiğinde bağımlılığı kafasında bitirebilir. Diğer taraftan bireyin iradesi, sorunları yok etmek için tek başına hareket eder ve yaratıcının iradesinden bağımsız olarak başarıya odaklanırsa zorlukların üstesinden gelmede yalnız kalabilir (Wilson, 1998: 42-53).

Din ve maneviyat, insanın algılarını değiştirmek ve sorumluluk alınması sağlamak için güçlü bir yorum bulmayı destekler. Koşulların kurbanı olduğunu düşünen insan daima acı çekmeye uygundur. Ama her şeyin, bir nedenden ötürü gerçekleştiğini, tüm olaylarda bir nimet, bir hayır bulmak şükran duygusunu arttırmaktadır (Debbie, 2011: 150). Her türlü sıkıntısına rağmen halâ hayatındaki güzellikleri ve olumlu şeyleri görebiliyorsa, geçmişte çektiği sıkıntıların bugün için kendisine ders niteliğinde kazanımlar olarak geri döndüğünü görebiliyorsa, kendisinin yepyeni özgürlüklere açılmasında vesile olduğu inancına sahipse ve bunun için şükredebiliyorsa değişim süreci kendisi için manevi açıdan olgunlaşmaya başlamıştır. Manevi yolculukta yaşamdaki olayları Yaradan tarafından gönderilen mesajlar olarak okurken başkalarının yorum ve yaklaşımlarının kusurlu olabileceğini bilmekle beraber her türlü manevi mesajı anlamlandırmada “iyi insanlardan yardım alma tevazusu”nu göstermek değişim sürecini güçlendiren bir husustur.

Bağımlı bireyler dine ve maneviyata yöneldiklerinde, yaşamdaki en küçük olayları dahi anlamlandırma eğiliminde oldukları görülmüştür. Onlara göre kanaatkârlık, az ile yetinme, kabullenme temiz kalmaya katkı sağlamaktadır. Hayata daha olumlu bakarak öfke, stres, mutsuzluk duygularını azaltmaktadır. Nankörlük, şımarıklık, sitem, isyan ise alkol veya madde kullanım isteğini tetiklemekte veya iradenin gücünü azaltmaktadır. Hayata olumlu bakmak; şükür dolu, sorumluluk almaya yatkın, vicdanı uyanmaya başlayan, içsel motivasyonu artan bireyler haline gelmeyi destekler. Bağımlılığı kontrol etmede başa çıkma gücünü artırır.

Bağımlı bireylerin tek başına kaldıklarında hissettikleri birtakım rahatsız edici duygular, kendilerine ait iradeleri ile beraber yaratıcıya duydukları güvenin ve “O’nunla beraber güçlüyüm” algısının oluşması; maneviyatlarının güçlenmesi; arınma süreçlerine katkı sağlanması; temiz kalma sürelerinin artması; hatta tamamen iyileşip şifa bulabilmesi açısından çok önemlidir. Birey kendini tek başına hissedebilir; fakat her şeyi gören, bilen ve işiten yaratıcıyla kurulan güvene dayalı ilişkiden dolayı yalnız değildir. Bu açıdan duanın Yaratanla ne kadar etkili bir iletişim

kurma aracı olduğu bağımlı bireyler tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Yüce bir yaratıcıya dua etmek vasıtasıyla birey etrafında kendisine destek olacak kimseyi bulamadığı durumlarda içindeki boşluk ve yalnızlık duygusuyla başa çıkma gücü bulabilir. Bu tür durumlarda önceleri alkol veya madde sığınılacak bir liman olarak görülürken; yaratıcıyla kurulan güven ilişkisinden sonra her an ve her yerde olan bir güç, kendisine yardım ederek duygularının muhatabı olacaktır. Bu açıdan ruhun açılığının maddi unsurlarla değil; manevi gıdalarla giderilebileceğine vurgu yapılması huzurun elde edilmesi açısından önemli bir adımdır.

Seven Yaradan algısı, koşulsuz kabul edilme ve affedilme hislerinin yanında geleceğe yönelik ümit duygularını da beslediğini söylenebilir. Anne-çocuk ilişkisindeki “sevgi ve şefkat görme” gibi, “kapsanma, korunma ve sığınma” ihtiyaçları yaratıcıya gönülden bağlanılarak büyük ölçüde giderilebilir. Böylelikle suçluluk duygusu bir dereceye kadar azaltılabilir, O’na bağlanmanın gerçek bir zenginlik olduğu dile getirilebilir. Tek Yaradan inancı üzerine kurulu bir maneviyat algısı vicdanın uyardığı, otonominin sağlandığı güçlü bir kendilik algısı sağlayabilir. Yeni ilişkiler, yeni bir yaşam ve yeniden kazanılmış bir bütünlük duygusu kazanmanın yolunu açabilir (DiClemente, 2018: 243).

İnançlar ve duygular, maneviyatın yaygın olarak kabul edilen özellikleridir; ancak maneviyat aynı zamanda “disiplinleri” ve “uygulamaları” da içerir (Dosssett, 2017). Dini/manevi aktiviteler ise öz aşkınlıkla, anlamın ve varoluşun nihai sorgulamalarıyla ilişkili olan hedefleriyle ilgilidir. Bu tür ritüeller kişinin Yaradan hakkındaki bilgisinin/tecrübesinin arttığı veya onunla sürekli bağlantıya meyilli olmasıyla ilgili olduğunun bir göstergesidir. Aynı zamanda açık bir şekilde yaratıcıyı hatırd tutma eylemi olan dini/manevi aktiviteler veya ritüeller, benimsenmiş değerler gibi yaşamın anlamıyla ilişkili olarak deneyimlenirler (Park, 2013).

Dini/manevi bakış açısı ve ritüeller ile hayatına anlam katan birey yaşama umudunu canlı tutar. Umut bireyi harekete geçiren ayakta tutan güçtür. Motivasyonun en önemli şartlarında birisi de beklenti duymaktır. İnsanlar kendi içinde doğuştan var edilen enerjiyi hep olumsuz senaryolara ayırarak kötümser bir psikolojik yapıyla hareket ederse, değişim sürecini sürdürmede zorluk yaşayabilir. Gelecek ile ilgili olumlu bakış açısına sahip olmak ümit ve kabullenme değerleriyle beraber şükür duyma hissini besler. Şükür duygusu ise zamanla yaşamdan zevk alma becerisi haline gelecektir.

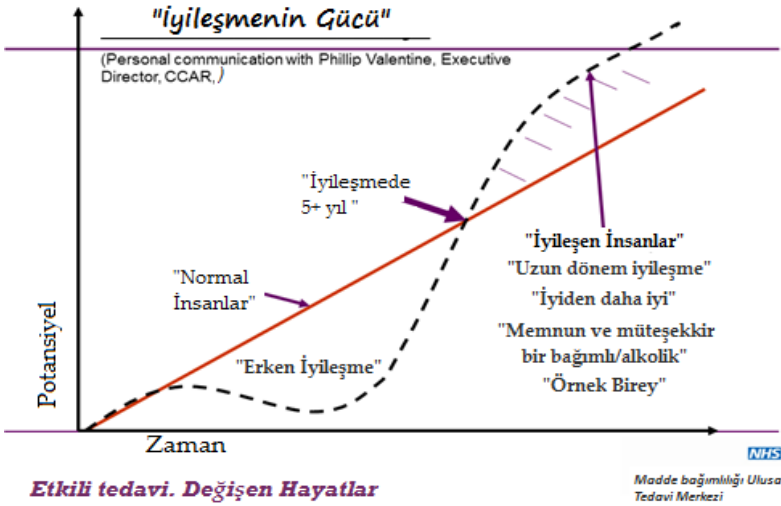
Yaratıcıya duyulan sevgi ve güven duygusu; her hastalığın bir tedavisinin olduğuna yönelik inancı besleyen bir yaklaşımdır. Maneviyat dayanıklılığı, kabullenmeyi, kendi kendini motive etmeyi ve hepsinden

önemlisi kendinden daha yüksek bir güçten aldığı enerjiyle temiz kalmayı başarabileceğine yönelik inancı güçlendirmektedir.

Birleşik Krallık genelinde gözetilen yaygın anlayış; “değişimden önce temiz kalma ve bunu sürdürme” vurgusudur. Bağımlılıkta önce, ilk adım bir müddet değişimi sürdürerek temiz kalmaya çalışmaktır. İkinci adım olan şifalanma ise sonra gelmektedir. Bu çerçevede David Best’in “Better than well (iyiden daha iyi)” yaklaşımı da oldukça ilgi çekicidir. Aşağıdaki Şekil 2’de (Scottish Recovery Consortium, 2019) verilen istatistikî verilere göre 5 sene temiz kalmak için çaba gösteren bireyler, bu 5 sene zarfında normal insanlara göre iyi oluş düzeyleri düşük olsa da 5 seneden sonra hiç bağımlı olmayan insanların ortalama iyi oluş düzeylerinin üstüne çıkmaktadır. Bu istatistikî veriler, umut aşılavıcı ve başarabileceğine inandırma açısından bireyi motive edicidir. Ayrıca dini/manevi yaklaşımdaki *tövbe* ve *takva* anlayışlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Zira *tövbe* “uzun süreli temiz kalmayı”; *takva* ise “zararlı davranışlardan/aşırı duygulardan uzak kalmayı ve olumlu eylemler peşinde olmayı” teşvik eder.

Şekil 2:

Bağımlı bireylerin zamana göre potansiyellerindeki değişim

S o n u ç

Maneviyat, alkol ve madde bağımlılığı ile davranışsal bağımlılıklardan uzak kalma, rehabilite olma ve nüks yaşamının önlenmesi boyutlarında önemli işlevleri olan bir alandır. Söz konusu önleme, müdahale ve koruma boyutlarında manevi çalışmaların etkisi uygulamalı akademik

araştırmalarda ve gerçekleştirilen projelerde görülmüştür. Araştırmalarda dini inancın ve maneviyatın bağımlı bireylerin zarar verici alışkanlıklardan uzak kalmasında; bir şekilde bağımlı olmuş bireylerin rehabilitasyonu ve sonrasındaki temiz kalma sürecinin uzamasında oldukça güçlü bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Din ve maneviyat, bu çerçevede hem bir ihtiyaçtır hem de müdahale programlarının/modellerinin tamamlayıcı unsuru olduğu söylenebilir.

Bağımlı bireylerin hayatında etkin “din” ve “maneviyat” fenomenleri kapsamında hangi öğelerin ön plana çıktığını ele almadan önce “dindarlıktan ve manevi hayattan” ne anlaşıldığı daha önemli konular gibi görünmektedir. Zira bağımlı bireylerce “din ve maneviyat” kavramları anlatılan, konuşulan bir alan değil; tanımı ve tarifi kişiye özgü olan, biricik olarak deneyimlenen görüngülerdir. Bağımlı bir birey tıbbi, sosyal veya psikolojik süreçlerin hepsinde kendisine ait manevi unsurlar bulabilir. Bu süreçlerin bir kısmını manevi olarak adlandırabilir. Hatta sayılan bu süreçlerin tamamını maneviyatın bir parçası değil; maneviyatın tam da kendisi olarak değerlendirebilir. Dolayısıyla bu anlamlandırma ve maneviyatla ilişkilendirme sürecinde bireylerin yaşantılarına eşlik etmeyi, duygularını paylaşmayı, yanında olmayı içeren manevi yaklaşımlar değerlendirilmeli ve holistik tedavi yaklaşımlarında mutlaka yer almalıdır.

Bağımlılığı önleme ve bağımlılığa müdahale açısından önerilen modeller değişimin ilerlemesinde ve sonuç olarak bir dönüşüm sağlanmasında yetersiz kaldığında manevi ihtiyaçların gerekliliği gün yüzüne çıkmaktadır. Bu çerçevede bağımlı bireylerin ihtiyaçları “*bağlılık (seven yaradan algısı, aile birlikteliği, yakınlardan ilgi görme); bireysel çaba ile beraber yaradana dayanma (tevekkül); olumlu düşünme (şükür), huzuru hissetme (bütünlük duygusu, dini/manevi ritüeller); başarabileceğine inanma (umut)*” gibi manevi ihtiyaçlar ile beraber değerlendirildiğinde gerçekçi sonuçların alınacağı düşünülmektedir.

Bu değerlendirmeden hareketle eşlerin veya ebeveynlerle çocuklarının aile eğitimlerine, iletişimle ilgili psiko-egitimlere birlikte katılım sağlamaları önerilir. Bu konuda bireylerin birbirlerini teşvik etmeleri gerekir. Birlikte değişim sürecine dâhil olan aile bireylerinin varoluş düzeylerinin de birbirlerine benzemeleri kaçınılmaz olacaktır. Aynı anlamları, amaçları ve değerleri paylaşan aile bireyleri aile birlikteliğini ve devamında bağlılıklarını güçlendireceklerdir (Dökmen, 2005: 339). Bağlılık ayrıca seven Yaradan algısıyla beraber kaliteli yaşam tarzı sunmaktadır. Ortak bir Yaradan düşüncesiyle aile beraberliği ve yakın çevrenin ilgisi, bağımlı bireylerin sıklıkla bahsettikleri “ortam”ın yerini alacaktır.

“Kendime ‘değeri’ bile maddeyle veriyordum” bakış açısına sahip

olabilen bağımlı bireyler için değer algıları ve yargılarının manevi boyutta incelenmesi ve uygun model ve programlarda yer alması gerektiği düşünülmektedir. Özellikle “haram/hürmet”, “tövbe/dönüşüm” ve “takva (öz-denetim ve sâlih amel)” kavramlarını temel alan bir yaklaşımla dini/manevi model veya modeller üretilebilir. Nitekim bu kavramlar içerdikleri anlamlar açısından birbirini teyit edici bir çerçeveye sahiptir. Bu bağlamda haram kelimesinden türeyen “yasaklama” ve “hürmet etme” anlamları, takvanın “öz-denetim” ve “sâlih amel” boyutlarıyla örtüşmektedir. Tövbe kavramı ise hem haram/hürmet; hem de takva anlayışlarını içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda özellikle Ramazan ayı dönüşüm için fırsat olarak değerlendirilebilir. Ramazandaki oruç bireyin her türlü bağımlılığının farkına varmasını sağlayıp daha iradeli bir yaşam sürmesine ve özgürleşmesine imkân sağlayabilir.

Mevcut çalışmada söz edilen manevi ihtiyaçları ve bağımlılık unsurlarına göre hazırlanan bir program, hastanelerde alkol veya madde bağımlılığına yönelik uygulanan rehabilitasyon programlarında yer alabilir. Ayrıca AMATEM’lerde (Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezi) uygulanan SAMBA (Sigara Alkol ve Madde Bağımlılığı Psiko eğitim Programı) gibi bazı program ve müdahaleleri bütüncül boyutta tamamlayarak onların etkililiğinin artırılmasına yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra akademik çevrelerin ve politika yapıcılarının, bağımlılık sorununun çözümüne yönelik planlama ve uygulama çalışmalarına ciddi katkıları olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Al-Anon. (2015). *Courage to change*. Virginia: Al-Anon Family Groups.
- APA American Psychiatric Association (2013). *DSM-V: Tam ölçütleri başvuru elkitabı*. (çev. E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya sığınmak: Dinî başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Baggini, J. & Tamar D. & Ögel, K. (1997). *Uyuşturucu madde kullanımının aile üstüne etkisi*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Macaro, A. (2014). *Psikolog ve filozof*. İstanbul Pegasus Yayınları.
- Barry, K. L. (1999). *TIP 34: Brief interventions and brief therapies for substance abuse: Treatment improvement protocol (TIP) Series 34*. Rockville, MD: Center for Substance Abuse Treatment.
- Bayraktar, F. (2008). *Bağlanma hüriyeti: Bir gabriel marcel okuması*. İstanbul: Aktif Düşünce Yayıncılık.
- Breslin, K. T. & Reed, M. R. & Malone, S. B. (2003). An holistic approach to substance abuse treatment. *Journal of Psychoactive Drugs*, 35 (2), 247-251.

Catane, R. & Cherny, N. I. & Kloke, M. & Tanneberger, S. & Schrijvers, D. (2006). *Handbook of advanced cancer care*. Florida: CRC Press.

Ceylan, İ. (2021). *Bağımlılık, değişim ve maneviyat*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Clark, P. A. & Drain, M. & Malone, M. P. (2003). Addressing patients' emotional and spiritual needs. *The Joint Commission Journal on Quality and Safety*, 29 (12), 659-670.

Cook, C. (2004). Spirituality and addiction. *Addiction*, 99 (5), 539-551.

Craighead, W. E. & Craighead, L. W. & Ilardi, S. S. (1995). Behavior therapies in historical perspective. [içinde] *Comprehensive textbook of psychotherapy: Theory and practice* (ss. 64–83). ed. B. M. Bongar & L. E. Beutler. Oxford: Oxford University Press

Debbie, F. (2011). *İşğl arayanların karanlık yanı*. İstanbul: Akaşa Yayınları.

DiClemente, C. C. (2016). *Bağımlılık ve değişim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

DiClemente, C. C. (2018). *Addiction and change*. New York: The Guilford Press.

Dollard, J. (1983). *Toward spirituality: The inner journey*. New York: Hazelden Publishing.

Dossett, W. (2013). Addiction, spirituality and 12-step programmes. *International Social Work*, 56 (3), 369-383.

Dossett, W. (2017). A daily reprieve contingent on the maintenance of our spiritual condition. *Addiction*, 112, 442-443.

Dökmen, Ü. (2005). *Varolmak gelişmek uzlaşmak*. İstanbul: Remzi Kıtapevi.

Düzgüner, S. (2013). *Maneviyat algısı ve diğerkâmlıkla ilişkisi: Kan bağızı örneğinde Türkiye ve Amerika karşılaştırmalı nitel bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ercan, H. Y. (2013). *Bağımlılık tedavisinde egzersiz terapisi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Ercan, Z. (2011). *Uyuşturucunun barman yeri*. İstanbul: Nemesis.

Ergül, Ş. & Bayık, A. (2004). Hemşirelik ve manevi bakım. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 8 (1), 37-45.

Galanter, M. & Dermatis, H. & Bunt, G. & Williams, C. & Trujillo, M. & Steinke, P. (2007). Assessment of spirituality and its relevance to addiction treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 33 (3), 257-264.

Gövebakan, R. & Duyan, V. (2015). *Madde bağımlılığı ve aile*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Tamar D. & Ögel, K. (1997). *Uyuşturucu madde kullanımının aile üsüne etkisi*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Hanna, F. J. (1992). Reframing spirituality: AA, the 12 steps, and the mental health counselor. *Journal of Mental Health Counseling*, 14, 166-179.

İşık, U. (2007). *Medya bağımlılığı teorisi doğrultusunda internet kullanımının etkileri ve internet bağımlılığı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kelly, J. F. & Stout, R. L. & Magill, M. & Tonigan, J. S. & Pagano, M. E. (2011). Spirituality in recovery: A lagged mediational analysis of alcoholics anonymous principal theoretical mechanism of behavior change. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 35 (3), 454-463.

Koenig, H. G. (2012). Religion, spirituality, and health: The research and clinical implications. *ISRN Psychiatry*, 1-33.

Koenig, H. & Koenig, H. G. & King, D. & Carson, V. B. (2012). *Handbook of religion and health*. Oxford: Oxford University Press.

Kur'an-ı Kerim. (2005). *Meâl*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Leukefeld, C. G. & Leukefeld, S. (1999). Primary Socialization theory and a bio-psycho-social-spiritual practice model for substance Use. *Substance Use & Misuse*, 34 (7), 983-991.

Marks, L. (2005). Religion and bio-psycho-social health: A review and conceptual model. *Journal of Religion and Health*, 44 (2), 173-186.

Mathews, I. (2017). *Sosyal hizmet ve maneviyat*. İstanbul: Bilge Kültür ve Sanat Yayıncılık.

Menekşe, Ö. (2008). *Madde bağımlılığı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Mytko, J. J. & Knight, S. J. (1999). Body, mind and spirit: Towards the integration of religiosity and spirituality in cancer quality of life research. *Psycho-Oncology: Journal of the Psychological, Social and Behavioral Dimensions of Cancer*, 8 (5), 439-450.

Orford, J. (2001). Addiction as excessive appetite. *Addiction*, 96 (1), 15-31.

Ögel, K. (2010). *Sigara, alkol ve madde kullanım bozuklukları: Tanı, tedavi ve önleme*. İzmir: Yeniden Yayınları.

Özdoğan, Ö. (2010). *Aşkın yanı sıra maneviyat*. İstanbul: Özdenöze Yayınları.

Özdoğan, Ö. (2018). *En hürmet edilen meşic; Meşic-i Haram*. Gazete Vatan. www.gazetevatan.com.

Özdoğan, Ö. (2019). *İsimsiz hayatlar*. Ankara: Lotus Yayınevi.

Park, C. L. (2013). Din ve anlam. [çinde] *Din ve maneviyat psikolojisi: Yeni yaklaşımlar ve uygulama alanları* (ss. 29-66).

Poll, J. B. & Smith, T. B. (2003). The spiritual self: Toward a conceptualization of spiritual identity development. *Journal of Psychology and Theology*, 31 (2), 129-142.

René, V. L. & Lucas J, T. & Henk, J. & Doeke, P. (2007). Aspects of spirituality concerning illness. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 21 (4), 482-489.

Roman, C. G. & Wolff, A. & Correa, V. & Buck, J. (2007). Assessing intermediate outcomes of a faith-based residential prisoner reentry program. *Research on Social Work Practice*, 17 (2), 199-215.

Ross, L. (1995). The spiritual dimension: Its importance to patients' health, well-being and quality of life and its implications for nursing practice. *International Journal of Nursing Studies*, 32 (5), 457-468.

Salem, M. O. & Ali, M. M. (2008). Psycho-spiritual strategies in treating addiction patients: Experience at Al-Amal Hospital-Saudi Arabia. *Journal of the Islamic Medical Association of North America*, 40 (4), 161-165.

Scottish Recovery Consortium. (2019). *Better than well*. <https://scotishrecoveryconsortium.org>.

Sevindik, F. (2011). *Fırat üniversitesi öğrencilerinde problemlili internet kullanımını ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının belirlenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Straub, R. O. (2011). *Health psychology*. Basingstoke: Macmillan.

Şensoy, S. (2003). Mâna. [çinde] *Diyanet İslam Ansiklopedisi-2*. (ss. 555-557). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

T. C. Başbakanlık. (2013). *Ulusal uyuşturucu politika ve strateji belgesi 2013-2018*.

Tarhan, N. & Nurmedov, S. (2014). *Bağımlılık*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Taylan, H. H. (2018). Madde bağımlılığı sürecinde ailenin rolü. [çinde] *Madde Bağımlılığı ve Aile*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Tolle, E. (2012). *Şimdi'nin gücü*. İstanbul: Akaşa Yayınları.

Tonigan, J. S. & Rynes, K. N. & McCrady, B. S. (2013). Spirituality as a change mechanism in 12-step programs: A replication, extension, and refinement. *Substance Use & Misuse*, 48 (12), 1161-1173.

Torrell, J. P. & Royal, R. (2003). Theology and spirituality. [çinde] *The Cambridge Companion to Karl Rahner* (ss. 1-21). Washindton: Catholic University of America Press.

Tümer, G. (1994). Genel olarak din. [çinde] *TDV İslam Ansiklopedisi-1-9*. (ss. 312-320). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023. (2018). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.

Ünal, M. (1991). Madde bağımlılığı ve alkolizmde aile. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1 (2), 80-85.

Weber, S. R., & Pargament, K. I. (2014). The role of religion and spirituality in mental health. *Current Opinion in Psychiatry*, 27 (5), 358-363.

WHO. (2018). *ICD-Version 11: International statistical classification of diseases and related health problems*. <https://icd.who.int>.

Wiklund, L. (2008). Existential aspects of living with addiction—Part I: Meeting challenges. *Journal of Clinical Nursing*, 17 (18), 2426-2434.

Williamson, W. P. & Hood, R. W. (2013). Spiritual transformation: A phenomenological study among recovering substance abusers. *Pastoral Psychology*, 62 (6), 889-906.

Wilson, B. (1998). *Bill'in gözüyle (AA Yaşam Tarzı)*. New York: Alcoholics Anonymous World Services.

WHO. (2012). *Prevention of mental disorders: Effective interventions and policy options*. World Health Organization.

Yapıcı, A. (1997). *İslamda tövbe ve dini yaşayıştaki rolü*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Yapıcı, A. (2013). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları.

Yıldız, E. (2016). *Bağımlılık terimleri sözlüğü*. İstanbul: Truva Yayınları.

Yoldaş, C. & Demircioğlu, H. (2020). Madde kullanımı ve bağımlılığını önlemeye yönelik psiko eğitim programlarının incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi / Journal of Dependence*, 21 (1), 71-91.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 3 • Haziran 2021 • 135-201
Issue: 3 • June 2021 • 135-201

**Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve
Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve
Rehberlik Hizmetleri (2013-2021):
Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi**

Spiritual Counseling and Care Services of
Presidency of Religious Affairs in Student Dormitories and
Youth Centers in Turkey (2013-2021):
Limitations and a Proposal for a Training Program

Mustafa Koç

Prof. Dr.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı
E-posta: mustafa.koc@ogu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-1299-7963
Eskişehir / Türkiye

Professor

Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology
Department of Psychology of Religion
E-mail: mustafa.koc@ogu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-1299-7963
Eskişehir / Turkey

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type   Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received   16 Mayıs 2021 • 16 May 2021
Kabul Tarihi • Accepted   21 Haziran 2021 • 21 June 2021

Ö z e t

Gerek kurumsal uygulamalar gerekse akademik araştırmalar bağlamında Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine gösterilen pozitif ilgi her geçen gün artmaktadır. Sekülerizm etkisine bağlı olarak dinsel destek mekanizmalarının giderek form değiştirdiği Türkiye'de, adı geçen alandaki kurumsal hizmetlerde ön plana çıkan kamu kurumu ise din alanında kamusal bir otorite olan Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Gençlik ve Spor Bakanlığı ile yapılan hizmet işbirliği protokolü kapsamında, Başkanlık tarafından üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin verilmeye başlanmasıyla birlikte manevi danışmanın eğitimi konusu da gündeme gelmiştir. Makalede öncelikle Başkanlığın üniversite öğrenci yurtlarında ve gençlik merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tarihçesine yer verilmiştir. Daha sonra ise kurumsal sınırlılıklar bağlamında söz konusu hizmetlerin güçlü ve zayıf yönlerinin belirtildiği makalede, Türkiye'deki yükseköğretim düzeyinde eğitim alan gençler üzerine yapılan gençlik çalışmalarında kullanılabilecek manevi danışmanlık ve rehberlik sertifika programı önerilmiştir. Bu geliştirilen sertifika programı, gençlik çalışmalarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerindeki manevi danışmanların temel ve özel alan yeterliliklerinin artırılmasına yönelik din psikolojisi ve gelişim psikolojisi ile klinik psikoloji perspektifinden hareketle modüler sisteme dayanmaktadır. Gençlik çalışmalarında manevi danışmanlık ve rehberlik sertifika programının modülleri geliştirilirken her modüldeki eğitsel işlemler; birbiriyle ilişkili, ardışık ve birbirinin ön koşulu olacak ve her bir modülün sonunda yeterlilik kazandıracak şekilde gruplandırılarak düzenlenmiştir. Türkiye'deki üniversite gençliği çalışmalarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri için tasarlanan bu sertifika programına göre '1. Modül: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-[Başlangıç Düzeyi]-Temel Alan Yeterliliği; 2. Modül: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-[Orta Düzey]-Temel Alan Yeterliliği; 3. Modül: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-[İleri Düzey]-Özel Alan Yeterliliği' şeklinde üç farklı modüle sahiptir. Ayrıca önerilen bu sertifika programı, katılımcıların öncelikle 'manevi danışmanlık ve rehberlik' temel alan yeterliliklerini ve daha sonra da 'gençlik çalışmalarında manevi danışmanlık ve rehberlik' özel alan yeterlilik düzeylerini yükseltmeyi amaçlamaktadır. Alan uzmanlığı temel alınarak modern eğitim paradigmasına uygun biçimde geliştirilen bu eğitim programı, aynı zamanda katılımcıların manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki özel alan yeterlilik düzeylerine de vurgu yapmaktadır.

A n a h t a r   K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Diyanet İşleri Başkanlığı
Eğitim programı • Modüler sistem

A b s t r a c t

In the context of both institutional practices and academic research, the positive interest shown in the services for spiritual counseling and care in Turkey is increasing day by day. In Turkey, where religious support mechanisms are gradually changing form due to the influence of secularism, the public institution that comes to the fore in institutional services in the mentioned field is the Presidency of Religious Affairs, which is a public authority in the field of religion. Within the scope of the service cooperation protocol with the Ministry of Youth and Sports, the issue of training the spiritual counselor has come to the fore, with the Presidency starting to provide spiritual counseling and care services in dormitories and youth centers. The history of the spiritual counseling and care services of the Presidency in the university student dormitories and youth centers is initially given in the article. Afterwards, in the article, in which the strengths and weaknesses of the mentioned services are stated in the context of institutional limitations, a spiritual counseling and care certificate program that can be used in youth studies on young people in Turkey is proposed. This certificate program is based on a modular system from the perspective of psychology of religion and developmental psychology as well as clinical psychology for increasing the basic and special field competencies in spiritual counseling and care services in youth studies. While developing the modules of the spiritual counseling and care certificate program in youth studies, the educational procedures in each module; they are grouped together in a way that they are interrelated, consecutive and prerequisite of each other and will provide qualification at the end of each module. According to this certificate program designed for spiritual counseling and care services in university youth studies in Turkey has three different modules: 'Module 1: Spiritual Counseling and Care-[Beginner Level]-Basic Field Competence; Module 2: Spiritual Counseling and Care-[Intermediate Level]-Basic Field Competence; Module 3: Spiritual Counseling and Care-[Advanced Level]-Special Field Competence'. In addition, this proposed certificate program firstly aims to increase the core competencies of the participant's 'spiritual counseling and care' and then the special field competence levels of 'spiritual counseling and care in youth studies. This training program also emphasizes the special field proficiency levels of the participants in the field of spiritual counseling and care.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Presidency of Religious Affairs
Training program • Modular system

Giriş

Kutsaldan uzaklaşarak modern yaşamı biçimleyen sekülerizmin de etkisiyle giderek hızını arttıran anomik sosyal değişim örüntüsü, ergenlikten yeni çıkan gençlik dönemindeki genç bireylerin duygu ve düşünce içeriklerini dönüştürebilir. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal yaşamdaki din anlayışı ve dinsel yaşam formları da sözü edilen bu dönüşümden etkilenebilir (bkz. Paker & Akçalı, 2012: 1440-1459). Din sosyologlarına göre modernleşmenin beraberinde getirdiği bireyselleşme ve sekülerleşme süreçleriyle birlikte dinsel yaşantı konusundaki tartışmalar, son zamanlarda giderek belirginleşmiştir. Bu tartışmaların merkezini ise dinsel kurumlardan uzaklaşan öznel bir dindarlık anlayışının yaygınlaşması oluşturur. Toplumsal değişimin en hızlı ve açık yaşandığı sosyal grupların başında ise genç popülasyon ve özellikle de üniversite gençliği gelir. Sekülerleşmenin de etkisiyle farklılaşan psiko-sosyal şartlar, üniversite gençliğinin dindarlık formlarını da etkilediği için dindarlıkla ilgili yeni biçimler ortaya çıkarmıştır (Schmalzbauer, 2013: 115-131; Arthur, 2008: 197-202'dan akt. Meydan & Aydın, 2020: 302-303).

Türkiye'de, modernleşme ve sekülerleşme sürecinde üniversite gençliğinin maneviyat örüntülerine bakıldığında, sanılanın aksine maneviyatın eğitim kurumlarında psiko-sosyal uyum amaçlı kullanılması, ben merkezci bir bakış açısı olmayıp aksine topluma yarar sağlayan evrensel bir bakış açısı sunabilir. Özellikle son yıllarda önemle üzerinde durulan karakter eğitimi ve değer oluşturma konusunda, gençlerin dinsel ve manevi yanlarının değerlendirilmesi önemlidir. Bu bağlamda Bergin & Richards'a (2005) göre dua etme, kutsal kitapları okuma ve meditasyon yapma gibi dinsel başa çıkma mekanizmalarını kullanan genç bireyler, bu yöntemlere başvurmayanlara oranla stresli yaşam olaylarını daha iyi yönetir ve kendine daha fazla şefkat geliştirebilir. Konuya ilişkin yapılan araştırmaların fiziksel ve psikolojik iyi oluş ile din ve maneviyat arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ortaya koyması, eğitim kurumlarında sunulan manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının etkili olabileceğini düşündürmüştür (örnek çalışmalar için bkz. Sink, 2004; Sink & Richmond, 2004). Ingersoll & Bauer'e (2004) göre maneviyat, gençlerin potansiyellerinin bütüncül bir biçimde geliştirilmesi ve tam fonksiyon göstermesi açısından okulların doğal bir parçası olmalıdır (Ingersoll & Bauer, 2004: 301-308'den akt. Ekşi & Çelebi & Yaman, 2020: 267).

Kendine özgü olan karakteristik özellikleriyle diğer gelişim dönemlerinden farklılaşan gençlik dönemi, ergenlik ile yetişkinlik arasında

betimleyen biyo-psiko-sosyal açıdan gelişme ve olgunlaşma, yoğun arayışlar ve yeni deneyimlerin kazanıldığı bir dönemdir. Aynı zamanda dinsel uyanış ve bilinçlenme, geleneksel değerlere karşı eleştiri, tepkisellik, şüphe ve güvensizlik duygusu, yeni arayış ve tercihlere yönelme biçiminde dinsel ilgisizliğin görülebileceği gençlik dönemi, tam karşıt olarak dinsel grup veya cemaat içerisinde kolektif dinsel kimlik oluşumu gibi dinsel grup aidiyetini öne çıkaran eğilimlerin gözlenebildiği bir gelişimsel süreçtir (krş. Odabaşı, 2020: 183-216; Malkoç, 2019: 252-268). Gençlik dönemi içerisinde bireyin olgunlaştığı dönem olarak üniversite yılları, içinde bulunduğu sosyal ve entelektüel ortamlardan etkilenerek bilişsel sorgulamalara dayalı dinsel anlayışın ardından dinsel kimliğin büyük oranda durağanlaşmaya başladığı bir kuluçka dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde kazanılan dinsel bilgi, ahlak ve deneyim, yaşamın sonraki gelişimsel dönemleri için de belirleyicidir (Meydan & Aydın, 2020: 303; bkz. Barlak, 2016: 870-879).

Öte yandan maneviyat, genç bireyin zorlu yaşam olaylarındaki problemleriyle başa çıkma araçlarından biri olarak kullanılabilir (bkz. Kızılgöç, 2020: 261-279). Yükseköğretim kurumlarında ortaya çıkan yaşamsal problemlerde de maneviyatla ilgili konular gündeme gelebilir. Bir üniversite öğrencisi bir kriz durumu ya da doğal afetle karşılaştığında kayıp, umut, sabır ve başa çıkma konularında maneviyata başvurabilir. Örneğin; bir okul arkadaşının vefat ettiğini öğrenen bir öğrenci Tanrı'ya "Neden?" diye sorabilir. Bununla birlikte cinsellik, üreme, kürtaj, boşanma ya da benzer konularda maneviyat üzerine kafa yorabilir. Dobmeier'e (2011) göre gençlerde maneviyat (i) aile, akran grupları, öğretmenler ve Tanrı'yla bağlantıda olma; (ii) ritüeller, arkadaşlıklar ve dua üzerinden bir bağ kurma; (iii) bütünlük, şefkat ve affedicilik gelişimini kolaylaştıran ahlaki öğretilere sahip olma; (iv) daha fazla benlik farkındalığı ve benlik bilinci ile travmayı yeniden canlandırma kapasitesine katkıda bulunan kişisel gelişim' gibi konularda gençlere psikolojik dayanıklılık sağlayabilir (Sink & Richmond, 2004: 291-292; Dobmeier, 2011: 317-327; Ekşi & Çelebi & Yaman, 2020: 267).

Modern dünyadaki sekülerleşmeye bağlı olarak dinsel çözümden kaçınılmaz biçimde etkilenen Türkiye'de de, manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının giderek hız kazandığı görülmektedir. Clebsch & Jaekle (1967) tarafından yapılan değerlendirmeye göre, manevi danışmanlık, manevi danışmanlar aracılığıyla danışanları yönlendirerek ve destekleyerek zorlu yaşam olaylarındaki problemlerine çözüm üretmeye ilişkin manevi başa çıkma süreçlerindeki çalışmaları kapsar (Clebsch &

Jaekle, 1967). Bu bağlamda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin Avrupa ve Amerika'da oldukça eski, Türkiye'de ise kurumsal olarak yeni verilen hizmet birimlerinden biri de gençlik çalışmaları kapsamındaki üniversiteler, gençlik merkezleri ve öğrenci yurtlarıdır.

Amerikan Psikolojik Danışmanlar Derneği tarafından 2014 yılında yayınlanan mesleki etik standartlarda, din ve maneviyat kaynaklarına nasıl yer verildiğine bakıldığında, psikolojik danışmanların, danışanların din ve maneviyat gibi yönlerini onların güçlü yanları olarak görmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda psikolojik danışmanların dinsel ve manevi yönelimleri ne olursa olsun, danışanları arasında herhangi bir ayırım yapmamaları istenmiştir. 2016 yılında yeniden gözden geçirilerek yayınlanan etik standartlarda ise dinsel inanç ve maneviyatın okul danışmanlığındaki önemi şu şekilde betimlenmiştir: "Saygı görme, onurlu davranılma ve etnik kimlik, uyruk, yaş, sosyal sınıf, ekonomik durum, yetenek/engel, dil, göçmenlik durumu, cinsel kimlik, aile tipi, dini/manevi kimlik ayrımı yapılmaksızın terk edilmiş küçük çocuklar, evsizler ve suça yönelmiş olanları da kapsayacak biçimde çeşitli popülasyonlardan gelen tüm öğrencilerin, kapsamlı bir okul danışma programına erişme hakları vardır." (American Counseling Association, 2021). Dolayısıyla yukarıdaki meslek etiğine yönelik yapılan açıklamalardan danışma ortamına getirilen problem ele alınırken öğrencinin dinsel/manevi yönünün dikkate alınması, fakat danışman tarafından bizzat bir yönlendirme yapılmaması gerektiği anlaşılmaktadır (Ekşi & Çelebi & Yaman, 2020: 267).

a. Problem ve Amaç

Birey yaşamında psiko-sosyal açıdan en dinamik gelişmenin ve değişimin yaşandığı süreç olan gençlik dönemi, psiko-sosyo-fiziksel gelişimde ve kişiliğin olgunlaşmasında kritik evredir. Üniversite eğitimi ise gençlik dönemine özgü gerilimlere ve sorunlara daha fazlasının eklenmesine sebep olabilen bir süreçtir. Bu dönemde öğrenciler, kendi kimliklerini bulma, toplum değerlerine uyum sağlama, daha geniş toplumsal ve evrensel değerleri benimseme ve sosyal olgunluğa erişme sorumluluğu altındadır (krş. Kartopu & Hacikeleşoğlu, 2016: 91-121). Üniversite öğrencileri, ergenlikten çıkıp yetişkinliğe geçiş döneminin getirdiği bazı sorunlarının yanı sıra başka faktörlerle de yüz yüze kalabilirler. Üniversite öğrencilerinin birçoğu, ilk kez ailesinden ayrılarak kendi başına kaldıkları için yaşadıkları çevreden, ev ve aileden ayrılma, onların psiko-sosyal uyum sorunlarına sebep olabilir. Zaman ve parasını ayarlayabilme,

doğru arkadaş seçebilme, sosyal ilişkileri yürütebilme, geleceğe ilişkin kararlar verebilme, değişen çevreyle birlikte değişen değer yargılarına uyum sağlayabilme, karşı cinsle ilişkiler kurabilme, bağımsızlığını kanıtlayabilme, kişisel değerler arayabilme, kendini tanıyabilme, akademik başarı sağlayabilme gibi durumlar, üniversite öğrencilerini zorlayan ve psikolojik sorunlara neden olan döneme özgü yaşamsal faktörler olarak sıralanabilir (Maçın & Çevik & Akay, 2020: 39; Bayhan, 1997).

Batı'da oldukça eski bir tarihsel geçmişe sahip olan manevi danışmanlık ve rehberlik/mdir, Türkiye'de oldukça yeni bir araştırma ve uygulama alanıdır. Her geçen gün tanınırlığı artan manevi danışmanlık ve rehberlik, Diyanet-din hizmetlerinde de ayrı bir profesyonel hizmet alanı olarak yeni bir uygulama sahasıdır. Bu bağlamda, Başkanlığın kurumsal manevi danışmanlık ve rehberlik hizmet birimlerinden biri de yükseköğretim düzeyindeki eğitim kurumları olan üniversiteler ve/veya bu üniversitelerde okuyan öğrencilerin kaldıkları yurtlar ve gençlik merkezleridir. Dolayısıyla teorik ve ampirik olarak giderek varlığı kabul edilen bu alana Türkiye'de, sekülerizmin de etkisiyle kurum merkezli danışmanlık ve rehberlik hizmetleri bağlamında üniversiteler ve öğrenci yurtları ile gençlik merkezlerinde var olan psiko-pedago-sosyo-antropo-teolojik ihtiyaçlar her geçen gün daha da hissedilir biçimde artmaktadır. Fakat ihtiyacı karşılayacak saha etkinliklerinin tam olarak profesyonel alan uzmanlığı perspektifinden hareketle yapıldığı henüz söylenemez (Ekşi & Çelebi & Yaman, 2020: 266-272).

Diyanet-gençlik çalışmaları bağlamında bu makalede, öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 'cami-dışı din hizmetleri' kavramı içinde tanımlanmış psiko-sosyal içerikli yeni bir din hizmeti birimi olarak üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tarihçesine (2013-2021) yer verilmiştir. Daha sonra kurumsal düzeyde verilmeye başlanan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin güçlü ve zayıf yönlerine değinilerek "(i)-Diyanet İşleri Başkanlığı, bu alanda üreteceği hizmetlerde şu anda hangi noktada bulunmaktadır ve nereye gidebilir? (ii)-Üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde vereceği bu hizmetin kalitesini artırabilmesi için nasıl bir akademik ve kurumsal yol haritasına ihtiyacı vardır? (iii)-Genişletilerek devam eden uygulamanın yapıldığı öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde çalışacak Diyanet personelinin alan uzmanlığı eğitim süreci nasıl yapılandırılmalı ve yönetilmelidir?" gibi sorular çerçevesinde, çalışmanın problematik yönü ele alınmıştır.

Öte yandan bu çalışmanın amacı, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın

üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde izlemesi gereken kurumsal yol haritasında, (i) kurumsal sınırlılıkları tespit edip söz konusu sınırlılıkların aşılabilmesi için çözüm önerileri sunmak; (ii) Başkanlığın alanda görevlendireceği personelin alan uzmanlığı için bir eğitim programı önererek kuruma ve ilgili literatüre akademik bir katkı sağlamaktır. Dolayısıyla bu makalede, kurumsal sınırlılıkların aşılabilmesi için bazı önerilerin ortaya konulmasının yanı sıra alanda çalışacak olan kurum personeline modüler sisteme dayalı bir sertifika eğitim programı önerisi sunulması amaçlanmıştır.

b. Önem ve Sınırlılıklar

Üniversite eğitim dönemindeki gençler, kendi yaşamlarını devam ettirmek zorunda oldukları için yaşamsal sorunlarla başa çıkmaları zorlaşabilir. Tüm bu durumlar, üniversite gençliğinde güven bunalımı, stres ve kaygı düzeyinin artması, kendini yetersiz hissetme, yalnızlık ve iletişim kopukluğu gibi psiko-sosyal sorunların yaşanmasına neden olabilir. Sorunlarla yüzleşmek ve bunlarla başa çıkmak için desteğe ihtiyaç duyulması, gençlik döneminde de ortaya çıkan yaşamsal bir olgudur (krş. Kara, 2008: 222-230). Ancak sorunlardaki çeşitlilik ve artışa karşın yakın ilişkilerin giderek azaldığı modern toplumlardaki genç bireyler, destek mekanizmalarından da yoksun olabilir. Dolayısıyla ortaya çıkan birçok kurum ve meslek, yabancılaşan ve yalnızlaşan gencin karşılaştığı sorunlara çözüm bulmak üzere profesyonel hizmet sunmaktadır. Bugün psikiyatri, psikoloji, psikolojik danışmanlık ve sosyal hizmet gibi alanlarda çalışan ruh sağlığı profesyonelleri, bu sorunlara çözüm bulma iddiasındadırlar (bkz. Kılınçer, 2017: 19-60). Bunun yanı sıra tarih boyunca birey ve toplum yaşamında sağlık ve refah açısından önemli yeri olan din ve maneviyat yönelimli yaklaşımlar da olmuştur. Bu çerçevede hizmet üreten manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları, modern genç için önemini giderek artırmakta ve bu hizmet gelişmiş ülkelerde devlet politikası olarak uygulanmaktadır (Maçın & Çevik & Akay, 2020: 39-40).

Batılı ülkelerde, 20. yüzyılın başından bugüne eğitim kurumlarındaki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, özellikle gençlere (a) manevi değerlerin kazandırılması, (b) kişilerarası ilişkilerinin güçlendirilmesi, (c) kendilik farkındalığının yükseltilmesi, (d) adalet ve değer sisteminin oluşturulması, (e) geleceğe yönelik olumlu bakış açısının geliştirilmesi, (f) gelecek hedeflerinin belirlenmesi ve umut kazandırılması, (g) zorlu yaşam olaylarına karşı psikolojik dayanıklılık düzeylerinin artırılması, (h) stresle başa çıkma mekanizmalarının ve iyi olma durumunun güçlendirilmesi, (i) iyi vatandaşlar geliştirilmesi, (j) kültürel çeşitlilik ve

başkalarına değer verme kavramlarının kazandırılması, (k) yardıma ihtiyacı olanlara hizmet etme ve toplum bilincinin öğretilmesi, (l) sorumluluk ve birlik inancının aşılması, (m) dürüstlük ve güven gibi değerlerin sunulması amacıyla verilerek sürdürülen bir saha uygulamasıdır. Bu ülkelerde öğrencilere manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sunulması konusu, eğitim kurumlarının temel görevleri arasında sayılmakta ve öğrenci hakları kapsamında değerlendirilmektedir (Ekşi & Çelebi & Yaman, 2020: 266-267).

Türkiye'deki yükseköğretim perspektifinden eğitim hizmeti üreten üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin yaşadıkları resmi veya özel üniversite öğrenci yurtları, öğrencilerin barınmak ve yemek-içmek gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra sosyalleşme ve kimlik geliştirme ortamlarının olduğu hizmet kurumlarıdır. Türkiye'deki yükseköğretim öğrencilerinin büyük bir bölümü, sosyo-ekonomik sebeplerle özel ev kiralama sistemi yerine devlet veya özel nitelikli öğrenci yurtlarında kalmayı tercih etmektedir. Üniversitedeki lisans eğitimi boyunca öğrencilerin gerek kurumlarına gerekse yaşamlarına ilişkin ortaya çıkan psiko-sosyal uyum sorunları ile dinsel kimliklerini oluşturma süreçlerindeki psiko-teolojik içerikli inanç krizleri ise onların hayatlarında geçici veya kalıcı bazı olumsuz psikolojik etkiler bırakabilir. Bu nedenle üniversite gençlerinin dinsel kimlik oluşum süreçlerini güçlendirmek ve psiko-sosyal içerikli rehabilitasyon sağlamak amacıyla İslam dininin teolojik doktrinlerini doğru bir biçimde aktaracak, onlara ihtiyaç duymaları durumunda düzenli bilgi ve motivasyon desteği sağlayacak bir din hizmetine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu olgusal arka plana bakıldığında, gerek Türkiye'deki konaklama hizmeti veren öğrenci yurtlarında gerekse gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin üniversite öğrencisi için ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

Öte yandan sahadaki çalışmalarda önemli olan bir diğer nokta ise alan uzmanının yeterliliği konusudur. Zira diyanet-din hizmetleri bağlamında 2013 yılından bugüne kurumsal olarak verilen diyanet-gençlik hizmetleri kapsamındaki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine yapılan eleştirilere bakıldığında, alan uzmanının mesleki yeterlilik konusunun tartışıldığı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2013 yılında başlatılan bu uygulamanın aldığı eleştiriler şu şekilde özetlenebilir: (i)-Öğrencilerin dinsel konulardaki soru ve sorunlarının çözümüne yönelik hizmet vermek üzere görevlendirilen Diyanet personelinin aynı zamanda manevi danışmanlık da sayılan bu görevi yerine getirebilecek özel alan formasyonunun olup olmadığı sorgulanmıştır; (ii)-Öğrenci yurtlarında ve gençlik merkezlerinde yürütülecek

manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, klasik din hizmeti tanımı içinde değerlendirilerek daha çok klasik usul bir vaaz ve irşad hizmeti olarak düşünüldüğü için hizmetlerin psikolojik danışmanlık ve rehberlik yönü 2018 yılındaki kurum için çalışma yönergesine kadar yeterince dikkate alınmamıştır; (iii)-Mevcut öğrenci yurtları ve gençlik merkezleri çalışma sistemi içerisinde bu hizmetin nasıl şekillendirileceği ve adapte edileceği konusunda paydaşlar arasında tam bir kurumsal eşgüdümlülük sağlanamamıştır; (iv)-Öğrenci yurtlarında ve gençlik merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti verecek Diyanet personelinin niteliği ve görev içeriği net bir şekilde belirlenmeyip gerekli olan yasal düzenlemeler yapılamamıştır. Bu değerlendirmelerden de anlaşılıyor ki, üniversite öğrenci yurtlarında ve gençlik merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti verecek Diyanet personelinin uzmanlık alan formasyonu bağlamında temel ve özel alan yeterliliğinin kazandırılması son derece önemlidir.

Bu çalışmanın sınırlılıkları ise üç temel olgu üzerinden şekillenmektedir. Bunlardan birincisi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin kronolojik olarak tarihsel gelişiminin sınırlandırılmasıdır. Dolayısıyla çalışmadaki adı geçen hizmetler, kronolojik olarak 2013-2021 yılları arasını kapsayan 8 yıllık bir süreçle sınırlandırılmıştır. Araştırmanın ikinci sınırlılığı ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın cami dışı din hizmetleri kapsamında verdiği manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin alan sınırlılığıyla ilgilidir. Dolayısıyla bu çalışma, Başkanlığın özel ve devlet öğrenci yurtları ile Diyanet gençlik çalışmaları merkezleri ve gençlik merkezlerinde verdiği manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleriyle sınırlandırılmıştır. Bu durumda Diyanet-gençlik çalışmaları kapsamındaki öğrenci yurtları ve gençlik merkezleri dışındaki hastaneler, cezaevleri, yetiştirme yurtları vb. gibi diğer saha hizmetleri çalışmanın sınırlılıkları dışında tutulmuştur. Üçüncü sınırlılık ise özelde öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde verilen bu hizmetin içeriğiyle ilgilidir. Bu bağlamda çalışma, öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti veren Diyanet personelinin uzmanlık alan eğitimi konusuyla sınırlandırılmıştır.

c. Yükseköğretim Kurumlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Yükseköğretim kurumları kapsamındaki üniversitelerde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin Batı'daki başlama ve uygulama tarihi, diğer alanlardaki hizmet tarihçesi gibi Türkiye'den çok daha eski

ve sistematiktir (örnek için bkz. The University of Edinburgh, Chaplaincy, 2021). Dolayısıyla Amerika ve Avrupa'daki yükseköğretim kurumlarında eğitim gören gençlerin manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri üzerine yapılan ciddi bir bilimsel literatür söz konusudur (bkz. Parks, 1993: 388-405; Genia, 1990: 279-280; Henriksen ve ark., 2015: 59-69; Rockenbach & Walker & Luzader, 2012: 55-75; Weinstein & Parker & Archer, 2002: 164-174; Bryant & Astin, 2008: 1-27; Khoja-Moolji, 2011; Kassam-Remtulla, 2013). Ayrıca spesifik popülasyon olarak üniversite öğrenci yurtlarında da konuya ilişkin çalışmalar yapıldığı görülmektedir (örnek olarak bkz. Tunstall, 1972; Mirarab Razi & Talebi & Badele, 2020: 73-96).

Eğitim kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin yurt dışındaki tarihçesi incelendiğinde ilk olarak eğitim kurumlarındaki manevi danışmanlık uygulamalarıyla karşılaşılmaktadır. 1976 yılında Birleşik Krallık'ta kurulan Okul Manevi Danışmanları Derneği, okullardaki manevi danışmanların desteklenmesi ve iş birliği sisteminin oluşturulmasını amaçlamıştır. Avustralya'da okul papazlarının 1890'lı yıllardan başlayarak görev yaptığı, 1943-1945 yılları arasında ise bu yapılanmanın Okullarda Hristiyanlık Eğitimi Kurulu adıyla hizmet vermeye devam ettiği görülmektedir (Venning, 2005'den akt. Ekşi & Çelebi & Yaman, 2020: 268).

Eğitim kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının kapsamı, yöntemi ve karşılaşılan sorunlar bağlamında öğrencilerin; manevi, moral, kültürel, mental ve fiziksel gelişiminin bütüncüllüğüne önem veren ve İngiltere'deki okullara eğitim standartları sunan Eğitim Standartları Ofisi; değerler, ilkeler, özsaygı, başkalarına gösterilen saygı, kendisinin ve diğerlerinin inançlarını fark etme, empati, şefkat, ilgi, cesaretlendirme, değer ve inançları savunma ile sevgi, güzellik, gerçek ve iyilik gibi soyut kavramları tanımlama, yaratıcılık ile duygu ve duyguları fark etme gibi alanlarda öğrencilerin manevi dünyasına ilişkin ipuçlarının yakalanabileceğini belirtmektedir.

Dinsel öğretilerin gerçekleştirildiği okullarda, doğal olarak öğrencilerin daha fazla manevi gelişim olanağı bulunur. Öğrencilerin karakter ve sosyal gelişimleri için onlara dinsel hikâyeler okunarak doğru ve yanlışla ulaşmaları amaçlanmaktadır. Bu okullarda manevi danışmanlar aracılığıyla manevî gelişime destek sunulmaktadır. Eğitim Standartları Ofisi (2004), okul çalışanlarının öğrencilerin değerlerini ve inançlarını keşfetmelerine fırsat sunarak manevî gelişimlerine katkı sunulmasını önermektedir. Okul çalışanlarının aynı zamanda öğrencilerin kendilerini nelerin

güdülediğini fark etmeleri için de gerekli çalışmaları yapması beklenmektedir. Eğitim Standartları Ofisi, manevi gelişim için okul atmosferinin yargılamaktan uzak, açık ve duygularla çeşitliliğin ortaya konmasını cesaretlendiren bir yapıda olması gerektiğini belirtmektedir. Bu atmosferin oluşturulmasında temel danışmanlık becerilerinin kullanılması önemli bulunmaktadır. Bu tekniklerin hepsi bireyle danışma, grupla danışma ve sınıf rehberlik uygulamalarının içine yerleştirilebilmektedir. Okullarda manevî gelişim için dramanın, edebiyatın, günlük kayıtlarının ve vaka çalışmalarının kullanılabilmesi de vurgulanmaktadır. Ayrıca seçim, gerçeklik ve birey merkezli kuramlar da, maneviyatı kullanarak öğrencinin sevilme, ait olma ve değerlilik gibi ihtiyaçlarının giderilmesine katkı sunmaktadır.

Eğitim kurumlarındaki manevî danışmanlık uygulamalarında, danışan öğrencilere soru sormak da önemli bulunmaktadır. Dolayısıyla manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarında, öğrencinin kendisini tanımaya yardımcı olacak "yaşamında gerçekleştirmek istediğin değişimlerden seni engelleyen nedir?", "manevi dünyanın yaşamını nasıl etkiledi?", "manevî dünyanın yaşamda yapmak istediğin değişimi nasıl etkiledi?", "manevi dünyanın zor zamanlarında sana nasıl bir kaynak sundu?", "daha önce inancının sana konfor sunduğunu söylemiştin ama şimdi Tanrı'nın seni unuttuğunu söylüyorsun. Bu iki farklı düşüncenin nasıl bir arada olduğunu anlamama yardımcı olur musun?" gibi sorularla manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları sürdürülebilir (krş. Kaplan, 2019: 386-398).

Öğrencilere kutsal metinler okuma ve kendi manevi hikâyelerini yeniden yazdırma da okullardaki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarında kullanılan yöntemler arasındadır. Manevi dünya gazetesi oluşturma yöntemi ile öğrencilerin manevi dünyalarına ilişkin deneyimleri, duyguları ve düşüncelerini ortaya koymalarına katkı sunulabilir. Danışmanı merkeze almaya yönlendiren ve öğrenci merkezli danışmanlık anlayışında tercih edilmeyen bir manevî danışmanlık ve rehberlik yöntemi de öğrenciye dua etme ve kutsal metinler okumadır. Öğrenci istediğinde sunulabilen bu yöntemle öğrenciye manevi yardım sunmaktan çok manevi danışmanı merkeze alan bir alan oluşmaktadır.

Uluslararası alanda eğitim kurumlarındaki manevî danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına bakıldığında, bu gençlik çalışmalarının genellikle dinsel misyon taşıyan eğitim kurumlarında gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Bu kurumlarda dinsel metinler dikkate alınarak danışmanlık oturumlarında öğrencilerin kendilerini ve manevi yanlarını tanımaları

için açık uçlu sorular sorulmaktadır. Manevi danışmanlık uygulamalarından biri de, manevi gelişim ölçeklerinin kullanılması ve öğrencinin güçlü yanlarının kendisine bildirilmesi yoluyla kendini tanımaya fırsat sunmak şeklinde gerçekleşmektedir. Bu kurumlardaki psikolojik danışmanlar, öğrencilerin öğretmenleri ve aileleriyle de iş birliği yapabilmektedirler. Bazı danışmanlık ve rehberlik oturumlarına uzman din görevlileri konuşmacı olarak davet edilebilmektedir (Sink, 1997: 59-67; Sink, 2004: 309-317; Sink & Cleveland & Stern, 2007: 35-63'den akt. Ekşi & Çelebi & Yaman, 2020: 269-270).

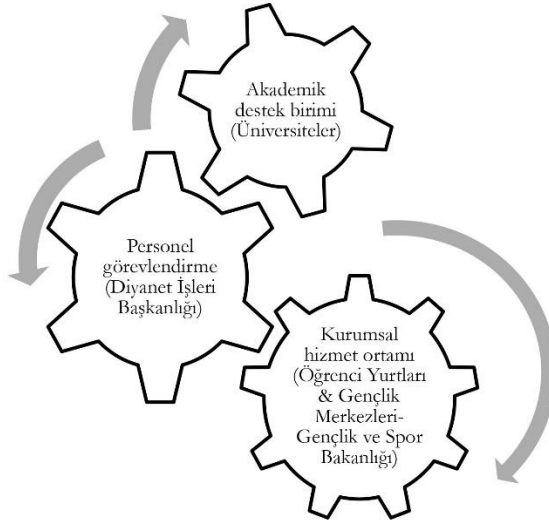
Öte yandan üniversite manevi danışmanlığı kapsamında Almanya uygulamasına bakıldığında, Osnabrück Üniversitesi örneğinde Protestan ve Katolik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin verildiği görülmektedir. Protestan ve Katolik manevi danışmanlar, kampüs içinde broşürler dağıtarak hizmetlerini tanıtırlar. Öğrencilerin bu hizmetlerden yararlanmalarına ya da bir problem anında başvurmalarına çalışırlar. Özellikle yurt dışından gelen öğrencilere yönelik yapılan bu tanıtımlarda, onların birincil problemi, maddi sorunlar olduğu için her iki tarafın vurgusu maddi konularda yardım bulma olanakları olur. İkinci sırada ise şehre yeni gelen öğrenciler için boş zaman değerlendirmeleri ve eğlence imkânları bulunur. Kampüs içinde veya dışında hizmet bina veya ofislerde bulunan manevi danışmanlık çalışmaları ise düzenli buluşmalar, ayınlar ve seminerler ile yemekler, geziler ve yoga gibi sosyal etkinliklerin yanı sıra yardım etkinlikleri ve finans, aile ve ev konularında yapılan danışmanlıklar şeklindedir (Şahin-Ağilkaya, 2017: 418-419).

Türkiye'deki üniversitelerde kurumsal olarak manevi danışmanlık ve rehberlik merkezleri olmadığı için uygulamalı çalışmaların henüz yaygınlaşmadığı görülmektedir. Ancak, mdr alanında Türkiye'deki devlet ve özel üniversitelerde halen ilk ve tek araştırma merkezi olan Balıkesir Üniversitesi Manevi-Psikolojik Danışmanlık Uygulama ve Araştırma Merkezi / BAÜN-MADMER, 14 Temmuz 2014 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan yönetmeliğiyle Balıkesir Üniversitesi'ne bağlı bir araştırma merkezi olarak kurulmuştur (bkz. Resmi Gazete, 2014a). Din psikoloğu Mustafa Koç'un 2014 ile 2021 yılları arasında müdürlüğünü yaptığı merkez ile koordineli çalışan ayrıca Balıkesir Üniversitesi Manevi-Psikolojik Danışma Topluluğu / BAÜN-MAPDAT isimli bir öğrenci topluluğu da kurulmuştur. Yine din psikoloğu Mustafa Koç'un 2015-2021 yılları arasında akademik danışmanlığını yaptığı bu öğrenci topluluğu ile adı geçen araştırma merkezinin ortaklaşa yaptıkları alan uzmanlığına dayalı bilimsel aktiviteler, Türkiye'deki üniversitelerde 'araş-

tırma merkezi' konseptinde manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının başlangıç tarihini oluşturması açısından önemlidir.

Konuya yine Türkiye pratiği özelinde bakıldığında ise öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki bu hizmetin kaliteli biçimde devamını sağlayabilmek için kurumsal bir perspektiften verilmeye başlanan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin üretim ve uygulama evrelerinde profesyonel bir iş bölümü yaklaşımı gerekir. Buradan hareketle kurumsal yardımlaşma mekanizmasının işlerlik kazanması oldukça önem arz etmektedir. Zira Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasındaki işbirliği protokolü bağlamında hizmet kalitesinin artırılmasına dönük olarak bakılacak olursa, hizmeti veren ana aktör kurumun Diyanet İşleri Başkanlığı olduğu görülmektedir. Bu protokole göre hizmete kurumsal mekân/ortam olanağı sağlayan kamu kurumunun ise Gençlik ve Spor Bakanlığı olduğu bilinmektedir (bkz. Ek-4). Söz konusu bu kurumsal hizmet iletişim ağı kapsamında, alanda üretilen hizmet kalitesini arttırmaya dönük kurumsal bilgi üretimini sağlayacak ve bu bilgiyi güncelleyerek hizmeti pratiğe aktaracak olan kurumlara akademik destek verecek olan kurum da üniversitelerdir (bkz. Şekil-1).

Şekil-1:
Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin aktörleri
(Öğrenci Yurtları & Gençlik Merkezleri)

Türkiye'de üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, üniversite gençliğinin dinsel ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak, onlara moral ve motivasyon desteği

vermek, yaşam felsefesi oluşturmalarına yardımcı olmak, üniversite ekosistemine yönelik psiko-sosyal uyumlarını kolaylaştırmak, dinsel inanç krizleriyle ilişkili kimlik problemlerinin çözümüne yardımcı olmak amacıyla sürdürülecek bir saha uygulamasıdır. Çeşitli Avrupa ülkelerinde ve Amerika'daki üniversite öğrencilerine kurumsal olarak çok-inançlı manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sunulması, üniversitelerin hizmet birimleri kapsamında değerlendirilmektedir (bkz. Stee & Cadge & Barton, 2021: 134-155; Batorowicz, 2007: 285-291; Brown, 2010: 27-33).

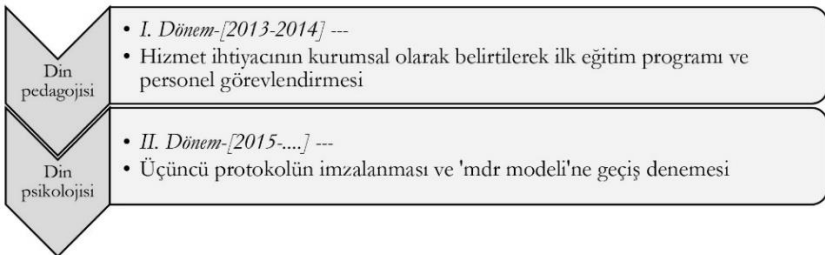
d. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Tarihçesi

Üniversite gençliğinin benlik, kişilik ve kimlik oluşum süreçlerinin yanı sıra yaşama ilişkin anlam arayışlarına eşlik etmek amacıyla manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmeti sunmak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önemli bir cami dışı din hizmeti alanlarından biridir. Bu bağlamda, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanlığı koordinesinde yürütülen Diyanet-Gençlik çalışmalarındaki amaç ise gençlerin bilgi, ahlak, erdem, estetik, adalet ve merhamet değerlerini güçlendirerek daha dinsel ve manevi değer eksenli bir yaşam tasarımı geliştirmelerine katkı sağlamaktır.

Diyanet-Gençlik çalışmaları, Başkanlığın cami dışı yeni bir din hizmeti modeli olarak manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri kapsamında yürüttüğü uygulamalı projelerinden biridir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın üniversite gençliği üzerine manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tarihçesi, 'din pedagojisi' yaklaşımını önceleyerek 2013-2014 yılları arasında kapsayan "I. Dönem-[2013-2014]" ve 2015 yılından itibaren başlayan "II. Dönem-[2015-...]" olarak incelenebilir (ayrıca dönemlerin kronolojik sıralaması için bkz. Şekil-2; dönemler arasındaki paradigma değişiminin şematik gösterimi için bkz. Şekil-3).

Şekil-2:

Kurumsal gelişim sürecinin kronolojik gösterimi

[a]-I. *Dönem Çalışmaları*-[2013-2014]: Diyanet-gençlik çalışmaları, kurumlar arası işbirliğiyle hiçbir genci dışarıda bırakmadan; sürekli, kurumsallaşmış, belirli bir standardı yakalamış ve yeniliklere açık bir hizmet perspektifiyle yapılmaktadır. Bu perspektif doğrultusunda Gençlik ve Spor Bakanlığı ile imzalanan protokoller, Başkanlık gençlik çalışmalarını hızlandırmış ve karşılıklı olarak kurumlar arası işbirliğinin en güzel örnekleri sergilenmiştir. Sahadan alınan başarılı sonuçlar, Bakanlık ve Başkanlık işbirliğinin artırılmasını ve güçlendirilmesini gerekli kılmıştır.

Bu dönemde, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlı üniversite öğrenci yurtlarında bulunan üniversite öğrencilerine yönelik ilk adımlar atılarak 'din pedagojisi' yaklaşımını temel alan eğitim programları hazırlanmaya başlanmıştır. Bu süreç, KYK ile DİB arasındaki işbirliğinin başlangıcı da sayılabilir. Bu kapsamda ilk olarak 18.06.2013 ve 28.11.2013 tarihlerinde imzalanan iki ayrı iş birliği protokolüyle Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlı yurtlarda, Başkanlık personelinin Kur'an-ı Kerim eğitim ve öğretimine yönelik çalışmaları başlamıştır.

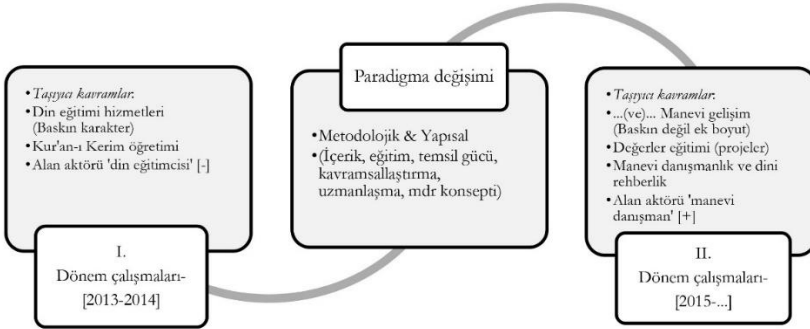
[b]-II. *Dönem Çalışmaları*-[2015-...]: Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 26.02.2015 tarihindeki üçüncü protokolle gençlere yönelik Kur'an eğitimi ile din ve değerler eğitiminin yanı sıra manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri de hayata geçirilmiştir. Söz konusu protokol gereğince Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından açılan bütün yaz kamplarında ve Kredi ve Yurtlar Kurumu öğrenci yurtlarında personel görevlendirilmiştir. Yine bu dönemde yukarıda adı geçen protokole dayalı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı Gençlik Çalışmaları isimli yönerge ise 24.01.2018 tarihli ve 65752239-010.04-E.10079 sayılı Başkanlık onayıyla yürürlüğe girmiştir. Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemine geçilmesi nedeniyle bazı hukuksal değişikliklerle yeni bir protokolün imza altına alınması zorunluluğunun ortaya çıkması sebebiyle 09.12.2019 tarihinde Başkanlık ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında dördüncü protokol imzalanmıştır (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 163; bkz. Ek-4).

Bu dönemdeki Diyanet-gençlik çalışmalarında, mdr modelini öngören ideal düzeyde yapısal bir yaklaşım olmasa da, özellikle 2018 yılında yürürlüğe giren yönerge ve 2019 yılında imzalanan son protokol ile üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde yürütülen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tanımlaması, amaçları ve gerekliliği üzerinde bir mdr konsepti girişi yapılmıştır. Daha sonra 07 Mayıs 2020 tarihli ve 340105 sayılı Başkanlık onayıyla yürürlüğe giren yönergenin 3

üncü maddesiyle bu fıkrada yer alan “manevi rehberlik ve din hizmeti” ifadesi “manevi danışmanlık ve dini rehberlik” şeklinde değiştirilmiştir. Dolayısıyla 2015 protokolüyle baskın değil fakat ek karakter olarak “manevi gelişim” kavramı kullanılırken; 2018 yılındaki Başkanlık onayıyla yürürlüğe giren yönergeyle de ‘manevi danışman, manevi danışmanlık ve dini rehberlik’ kavramları kuramsal düzeyde vurgulanmıştır. 2018 yılındaki kurum içi çıkarılan yönergeyle KYK kurumlarında manevi danışman olarak görev yapan DİB personelinin görev tanımlaması ve çalışma şartları gibi konularda güncel beklenti ve ihtiyaçları karşılamaya yönelik oldukça önemli gelişmeler sağlanmıştır. Kısacası, Türkiye’deki üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde ‘din psikolojisi’ yaklaşımını temel alan manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının temelini bu dönemde atıldığı söylenebilir (bkz. Şekil-3).

Şekil-3:
Kurumsal gelişim sürecinde paradigma değişimi

Yukarıda sözü edilen bu ikinci dönemdeki Diyanet-Gençlik çalışmaları kapsamında manevi danışmanlık ve rehberlik içerikli hizmetler ise aşağıdaki gibi betimlenebilir:

(a)-*Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezleri*: Bu dönemde Başkanlığın gençlik çalışmalarının programlı bir şekilde yürütülmesine katkı sağlamak amacıyla il ve ilçelerde Diyanet gençlik çalışmaları merkezleri açılmıştır. Yerel olanaklar kapsamında görüşme odası, eğitim salonu, çok amaçlı spor salonu, kütüphane, mescit ve mutfak gibi birimlerin bulunduğu gençler için ilgi çekici bir duruma getirilmiş bu merkezlerdeki hizmetlerin yürütülebilmesi için yeterince personel görevlendirilmiştir.

Ayrıca camilerin, toplumun her kesimine yönelik hizmet üreten işlevini tekrar kazanabilmesi amacıyla, cami çevresinde özellikle gençlerin rahatlıkla ulaşabildikleri ve etkin zaman harcayabileceği sosyal, kül-

türel ve sportif ortamların artırılmasının yanında cami çevresinde bulunan Diyanet gençlik merkezi ve okuma salonlarının sayısının çoğaltılması da, bu hizmetle kapsamında hedeflenmiştir. Bu bağlamda, 2019 yılı kurumsal hizmet istatistiklerine göre Başkanlık, 39'u Diyanet gençlik çalışmaları merkezi, 211'i Diyanet okuma salonu olmak üzere Türkiye genelinde toplam 250 merkezde, gençliğe yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları yapılmıştır.

Bu kapsamda, Başkanlığın Ankara merkez kampüsündeki Ahmet Hamdi Akseki Camii çevresinde bulunan Ahmet Hamdi Akseki Camii Gençlik Çalışmaları Merkezi'nde, her hafta alanında uzman eğitimciler tarafından 26 farklı branşta gerçekleştirilen etkinliklerle 1500 üniversite öğrencisine hizmet verilmiştir. Bu merkez, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'nin kampüs alanlarına oldukça yakın olması sebebiyle merkeze devam eden üniversite öğrencilerine, günün her saati ders çalışma ve kütüphane olanakları sunulmuştur.

(b)-*Üniversite Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezleri*: Toplumun bütün kesimlerine din hizmeti sunan Başkanlık, toplumsal yapının önemli bir dinamik kesimini oluşturan gençlerin milli ve manevi değerler ekseninde yetişmelerine katkı sağlamak amacıyla dini, sosyal, kültürel, eğitim vb. alanlarda sistematik ve kalıcı çalışmalar yürütmektedir. Diyanet-Gençlik çalışmaları kapsamında özellikle üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde yürütülen bu çalışmalar, genç kuşağın psiko-sosyal gelişimi için önem taşımaktadır.

Gençlik ve Spor Bakanlığı ile imzalanan kurumsal işbirliği protokolü çerçevesinde, 2015 yılından başlayarak Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü yurtlarında kalan öğrencilere manevi danışmanlık ve rehberlik sunmak üzere Başkanlık tarafından manevi danışman görevlendirmesi yapılmıştır. Söz konusu bu hizmet, ihtiyaç ve istekler dikkate alınarak 2018 yılında Türkiye Diyanet Vakfı'na bağlı özel üniversite öğrenci yurtlarını, 2019 yılında ise kısmen Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezlerini kapsayacak şekilde genişletilmiş ve gençlik koordinatörlüğü sistemiyle uyumlanmıştır.

Öte yandan 2019 yılında 711'i KYK öğrenci yurdu, 19'u TDV öğrenci yurdu ve 12'si Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezi'nde, 488'i erkek, 254'ü kadın olmak üzere toplam 742 personel, gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunmak üzere görevlendirilmiştir (bkz. Tablo-1). Diyanet-Gençlik çalışmalarında görev alan manevi danışmanların 22'si vaiz/uzman vaiz, 208'i din hizmetleri uzmanı, 290'ı din

görevlisi, 221'i Kur'an kursu öğreticisi ve 1'i de öğretmendir (bkz. Tablo-2).

Tablo-1:
Gençlere yönelik kurumsal mdr hizmetleri
(2019)

Kurumsal MDR Hizmet Birimi	n
KYK öğrenci yurdu – (Devlet)	711
TDV öğrenci yurdu – (Vakıf)	19
Diyanet gençlik çalışmaları merkezi	12
T o p l a m	742

Tablo-2:
Unvanlara göre çalışan manevi danışmanlar
(2019)

Unvan	n
Vaiz	22
Din hizmetleri uzmanı	208
Din görevlisi	290
Kur'an kursu öğreticisi	221
Öğretmen	1
T o p l a m	742

(c)-*Gençlik Kampları*: Bu dönemde Başkanlık, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yürütülen üniversite gençliği yaz kamplarında hizmet vermek üzere manevi danışman görevlendirmiştir. 2019 yılında, her kamp döneminde 20 manevi danışman (n=200) görevlendirmesi gerçekleştirilmiştir. Başkanlık, kamplarda görevlendirdiği manevi danışmanlar aracılığıyla yaklaşık 20.000 üniversite gencine manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti vermiştir.

(d)-*Gençlik Koordinatörlüğü Sistemi*: Başkanlığın gençlere yönelik hizmetlerini koordinasyon ve eşgüdüm içerisinde planlamak, yürütmek, takip etmek ve sonuçlandırmak üzere il ve ilçe müftülüklerine bağlı olarak, gençlik koordinatörlükleri oluşturulmuştur. Ülke genelinde, 161' i il, 1635'i ilçe gençlik koordinatörü olmak üzere 898'i erkek 898'i kadın görevli olmak üzere toplam 1.796 personel, gençlik koordinatörü olarak hizmet vermiştir.

Gençlik koordinatörleri, kendilerine yardımcı olan personel ve Diyanet genç gönüllüleriyle birlikte gençlere yönelik dini, milli, sosyal ve kültürel çalışmaları yürütmüştür. Dini, tarihi, kültürel geziler, piknik, yarışma, aylık sabah namazı buluşmaları vb. etkinlikler düzenlemiştir. Adı

geçen hizmet kapsamında gerçekleştirilen bu etkinlikler, din hizmeti yönetim sistemine de kaydedilmiştir (bkz. Tablo-3).

Tablo-3:
Gençlik koordinatörleri tarafından düzenlenen etkinlikler
(2019)

Etkinlikler (Çalışmalar)	Etkinlik (n)	Hedef kitle (n)
Cami-gençlik buluşması	464	20.948
Cami-Kur'an kursu gençlik halkası	289	5.113
Diyanet gençlik sohbeti	818	23.551
Gençlik gezisi	77	2.938
İl-ilçe gençlik buluşması	96	4.245
Sportif aktiviteler	85	1.663
Kantin buluşması	29	471
Manevi danışmanlık görüşmesi	135	3.021
Okul ziyareti	339	23.673
Okuma grubu	128	2.156
Öğrenci evi ziyareti	44	722
Öğrenci yurdu ziyareti	151	5.424
Sosyo-kültürel aktiviteler	281	15.280
Veli ziyareti	54	54
T o p l a m	2.990	109.259

(e)-*Yükseköğretim ve Ortaöğretimdeki Gençlik Çalışmaları*: Gençlik koordinatörlükleri ve Diyanet genç gönüllüleri aracılığıyla müftülükler, ortaöğretim dönemindeki gençlere yönelik çeşitli etkinlikler gerçekleştirmiştir. Diyanet-gençlik çalışmalarının hedef kitleye daha hızlı ulaşmasını temin edebilmek amacıyla, Diyanet genç gönüllüleri arasından üniversite, fakülte, okul ve sınıf temsilcileri belirlenmiştir. Belirlenen bu temsilciler ile gençlik koordinatörleri periyodik iletişim ve değerlendirme toplantıları gerçekleştirmiştir. Gençlik çalışmalarının yaygın ve etkin olabilmesi amacıyla okullara göre planlamalar yapılmıştır. Bu kapsamdaki yapılan çalışmalar okul idarecileri, öğretmenler ve velilerle etkin bir iletişim ve işbirliği içerisinde gerçekleştirilmiştir. Okullar, periyodik aralıklarla ziyaret edilerek düzenli ve sistematik programlar aracılığıyla gençlerle iletişime geçebilmenin imkânları oluşturulmuştur. Bu çerçevede, ‘Çevreme Duyarlıyım, Değerlerime Sahip Çıkıyorum; Gençliğe Değer; Yazımda Kardeşlik Var; Mevlid-i Nebi Gençlik Bilgi Yarışması; ‘Çanak-kale Şehitlerine’ İsimli Şiiri Ezbere Okuma Yarışması; Ortaokullar Arası Resim ve Kompozisyon Yarışması’ gibi gençlik projeleri gerçekleştirilmiştir.

(f)-*Manevi danışmanların çalışma programları*: Özellikle üniversite öğrenci yurtlarında yürütülen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri çalışma programı kapsamında, Başkanlık tarafından KYK ve TDV öğrenci yurtlarında yürütülen manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmetlerinde verimi artırmak ve verilen hizmeti daha sistematik hale getirmek amacıyla aylık çalışma programları yapılmıştır. 2019 yılının Aralık ayından başlayarak planlanan bu aylık çalışma programları, manevi danışmanlar tarafından uygulanmak üzere müftülüklere gönderilmiştir.

(g)-*DİB ile TDV işbirliği*: Diyanet-gençlik çalışmaları, TDV işbirliğiyle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, 2019–2020 eğitim öğretim döneminde, Türkiye Diyanet Vakfı Şube Öğrenci Barınma Destek Programı çerçevesinde açılan 482 adet öğrenci evinde, toplam 3191 üniversite öğrencisine manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmeti verilmiştir. Aynı şekilde Türkiye Diyanet Vakfı Yurtlar ve Sosyal Tesisler İktisadi İşletmesi tarafından yürütülen 65 yükseköğretim ve 1 ortaöğretim yurdunda kalan 10.000 öğrenciye manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmeti verilmiştir.

(h)-*Personel eğitimi çalışmaları*: Bu dönemde Başkanlık tarafından Diyanet-gençlik çalışmalarında görevlendirilen personele yönelik çok boyutlu bir eğitim çalışması planlandığı görülmektedir. Konuya ilişkin aşağıdaki hizmet içi eğitim çalışmaları yapılmıştır:

(i)-TDV yurt müdürleri ve manevi danışmanların eğitimi için 09-12 Ocak 2019 tarihleri arasında, Ankara Rıfat Börekçi Eğitim Merkezi'nde düzenlenen 4 günlük eğitim seminerine, TDV öğrenci yurtlarında görev yapan manevi danışmanlar ve yurt müdürleri katılmıştır. Sözü edilen bu eğitim semineri, TDV yurtlarında yeni bir uygulama olarak başlayan manevi danışmanlık hizmetlerinin amaç ve kapsamının net olarak ortaya konulmasını sağlayan bir iletişim toplantısı olarak önem kazanmıştır. Ayrıca kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonu güçlendirerek TDV yurtlarında gerçekleştirilen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde verimliliğin artmasına katkı sağlamıştır.

(ii)-İl gençlik koordinatörlerinin eğitimi için Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından ortaklaşa 11-15 Şubat 2019 tarihlerinde Antalya'da bir başka eğitim semineri gerçekleştirilmiştir. 162 il ve 88 ilçe gençlik koordinatörü olmak üzere toplam 250 gençlik koordinatörünün katılımıyla gerçekleşen seminerde ise dört gün boyunca Başkanlığın gençlik çalışmaları hedefleri, alanda karşılaşılan problemler ve çözüm yolları ele alınmıştır. Sözü edilen bu seminerde de liderlik ve takım çalışması, sosyal medya ve gençlik çalışmaları,

bireysel ve grup görüşmelerinde yöntem ve teknikler, ergenlik ve gençlik psikolojisi, gençlik dönemi dini krizler ve dini başa çıkma yöntemleri, gençler tarafından sıkça sorulan sorular ve cevaplama yöntemi, gençlerle iletişim ve gençlere ulaşma stratejileri gibi konular işlenmiştir.

(iii)-KYK öğrenci yurtlarında görev yapan manevi danışmanlara yönelik de Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü ile işbirliği içerisinde 28-31 Ekim 2019 tarihleri arasında Ankara/Kızılcahamam'da öğrenci yurtlarında görevli 380 manevi danışmana yönelik 4 günlük bir eğitim semineri gerçekleştirilmiştir. Göreve yeni başlamış ve daha önce eğitim seminerine alınmamış personele yönelik olan bu hizmet için eğitim seminerinde, hizmetin güncel durumu değerlendirilmiş ve geleceğe yönelik planlamalar yapılmıştır.

Yukarıda verilen eğitim içeriklerinin dışında da, Diyanet-Gençlik çalışmaları kapsamında proje bazlı çeşitli tematik eğitimlerin yapıldığı görülmüştür (ayrıntılı bilgi için bkz. Din Hizmetleri Raporu, 2019: 150-179; bkz. Soykök, 2019: 543-561).

Özetle, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gençlik çalışmaları kapsamındaki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine bakıldığında, ilk kez 2013 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı'yla iki kez imzalanan Kur'an-ı eğitimi ve öğretimi kursu açma işbirliği protokolünün din pedagojisi eksenli olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra 2015 yılında imzalanan işbirliği protokolündeki kurumsal görev ve sorumluluklar, mdr modeli için -henüz istenilen düzeye ulaşmasa da- önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde (2018) çıkarılan kurum içi hizmet yönergesi ve son protokolle (2019) mdr konsepti genişletilmiş ve sistemleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 2019 yılındaki son protokol dikkatle incelendiğinde, Başkanlık, üniversite öğrencilerinin özelliklerini de dikkate alarak manevi danışmanlık hizmeti için gerekli personeli sağlamak, din hizmetleri, değerler eğitimi, manevi gelişim ve rehberlik çalışmalarını yönetmeyi üstlendiği gözlenmiştir. Dolayısıyla Diyanet-Gençlik çalışmalarındaki geline son aşamada, 2018 yılında çıkarılan çalışma yönergesinin ve bu yönergeyi esas alan 2019 yılındaki güncellenen işbirliği protokol metnindeki mdr konsepti, birinci dönemdeki 2013 yılında imzalanan iki protokol ile ikinci dönemdeki 2015 yılındaki üçüncü protokolünden daha güçlü görünmektedir (bkz. Ek-4).

e. Kurumsal Sınırlılıklar Bağlamında Hizmetlerin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Makalenin bu bölümünde ise mdr hizmeti veren kamu kurumu

olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Diyanet-gençlik çalışmaları kapsamındaki üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin kurumsal sınırlılıklarına değinilmiştir. Bu bağlamda güçlü yönleri belirtildikten sonra zayıf yönleri, sınırlılık temelli değerlendirip güçlendirmeye dönük bazı öneriler sunulmuştur.

(a)-*Güçlü yönler*: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerindeki güçlü yönleri 3 (üç) ayrı alt başlıkta analiz edilebilir:

(i)-*Kurumun din alanında kamu otoritesi olması*: Anayasal bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, din alanında Türkiye'ye uzmanlık temeline dayalı olarak profesyonel çok-boyutlu din hizmeti üreten bir kamu otoritesidir. Kurumun bu gücü, süreç içinde ortaya çıkabilecek yol kazalarını ve/veya tıkanma ve kırılmaları orta ve uzun vadede çözme yeteneğini ve dinamizmini doğal olarak kendi içinde saklı tutmaktadır.

(ii)-*Hizmet üretiminde ev sahibi olması*: Şu anki uygulamaya göre Başkanlık, üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti verecek personelin görevlendirilmesinde ev sahibi pozisyonundadır. Yani Başkanlık personeli, 2013 protokolüyle başlayan süreçte özellikle 2018 yılındaki kurum için çalışma yönergesinde 'manevi danışman' olarak yer alan alan aktörünün yeniden yapılandırılması kapsamında yeni mdr hizmet modelini dikkate alarak hizmetin bazı yapısal ve içeriğine yönelik kurumsal çalışmalarını büyük bir kararlılıkla yapmaya başlamıştır. Söz konusu bu kurumsal pozisyon da Başkanlığın, yine bir süreç olan mdr konsepti içinde hizmet kalitesini arttırmaya dönük personel rejimi standartlarını belirlemede ve uygulamada kurumsal bir serbestlik sağlamaktadır.

(iii)-*Kamuoyunun mdr modeline psikolojik hazır oluş durumu*: Son 20 yıldan bu yana bir taraftan sekülerleşmenin etkisiyle dinsel hizmet konseptinin terapötik yönelimine duyulan zorunlu ihtiyaç, diğer taraftan Türkiye'de oluşan sosyo-politik ortamın da etkisiyle hizmet alan hedef kitle olarak Türk kamuoyunun bu alandaki aldığı hizmete yönelik pozitif bakışı, Başkanlık tarafından Diyanet-gençlik çalışmaları kapsamında verilecek olan bu hizmete olumlu anlamda ivme kazandırması bakımından önemlidir.

(b)-*Zayıf yönler*: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Diyanet-gençlik çalışmaları kapsamındaki üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerindeki zayıf yönleri de 'sınırlılıklar' bağlamında 8 (sekiz) ayrı alt başlıkta ele alınabilir:

+*Sınırlılık-[i]*: *Teşkilat şemasına ve kurumlar arası işbirliği protokoliine bağlı kurumsal alt yapı yetersizliği*: Üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki vereceği manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine yönelik Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez teşkilatındaki Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı ilgili daire başkanlıkları, isimlendirme ve görev tanımları açısından sınırlı ve sorunludur. 01.07.2010 tarihinde TBMM'de kabul edilen 6002 sayılı yasayla Türk toplumu açısından din alanında son derece önemli görevleri yerine getiren Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teşkilat yapısının çağın gerekleri doğrultusunda yeniden güncellenmesi önemli ölçüde sağlanmıştır (bkz. Ek-1). Ancak 2010 yılındaki teşkilat yasasına bağlı olarak güncellenen bu kurumsal düzenlemeye rağmen aradan geçen 11 yıl içerisinde üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin çağın gereklerine uygun biçimde mdr modeline uyarlanarak sunulmadığı görülmüştür. Bu durum, kurumun yeni gündemine giren Diyanet-Gençlik çalışmalarının yeni bir hizmet alanı olması sebebiyle yukarıda adı geçen genel müdürlük içinde açık biçimde konumlandırılmamıştır.

Öneri-[i]: Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan daire başkanlıkları, dönemin yeni din hizmeti beklentilerine cevap verecek biçimde teşkilat şeması konseptinde vakit kaybetmeden yeniden yapılandırılmalıdır. Üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerine verilen hizmetlerin de bağlı bulunduğu 'Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanlığı' teşkilat şemasından kaldırılmalıdır (güncel şema için bkz. Ek-2). Şayet mdr modelinde verilecek olan din hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ulusal hizmet politikasında kalıcı olarak yer alacaksa bunların yerine çağın gereklerine göre adı geçen daire başkanlıklarının hizmetlerini de kapsayıcı biçimde yeni bir paradigmayla ve daha üst bir birleşmeye dayalı olarak 'Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Genel Müdürlüğü' kurulmalıdır. Adı geçen bu genel müdürlük altında "(i)-Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Daire Başkanlığı; (ii)-Adalet Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Daire Başkanlığı; (iii)-Sosyal Hizmetlerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Daire Başkanlığı; (iv)-Gençlik Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Daire Başkanlığı; (v)-Aile Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Daire Başkanlığı; (vi)-Dezavantajlı Grup Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Daire Başkanlığı" isimli hizmet çeşitlerine göre yeni daire başkanlıkları kurulmalıdır (söz konusu yeni yapılanmaya ilişkin din psikoloğu Koç (2021) tarafından önerilen genel müdürlük ve daire başkanlıklarının teşkilat şeması önerisi için bkz. Ek-3).

+*Sınırlılık*-[ii]: *İşbirliği protokollerindeki meslek ve görev tanımının belirgin olmaması*: Bilindiği gibi Diyanet İşleri Başkanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki din hizmetlerine ilişkin ilk ikisi 2013 yılında, daha sonrakiler ise 2015 ve 2019 yıllarında iki kez işbirliği protokolü imzalanmıştır (bkz. Ek-4). Söz konusu işbirliği protokollerinin içerik analizlerine bakıldığında, her iki protokolün yazım dilinde, taraflardan hizmet veren aktör kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ilgilendiren bölümlerin yazımında alanın daraltıcılığına ve sınırlayıcılığına vurgu yapan alan uzmanlığı olarak teknik eksikliklerin ve yanlış kullanımların olduğu görülmektedir. Örneğin; 2015 yılında imzalanan protokolün (B) bendindeki 'Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yükümlülükleri' başlığı altında yer alan "Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu yurtlarında, gençlik merkezlerinde, gençlik kamplarında ve spor tesislerinde yürütülen eğitim faaliyetlerinden "Kur'an eğitimi kursları, din ve değerler eğitimi kursları, Arapça, Osmanlıca vb. dil kursları" ile benzeri faaliyetlere katkı sağlayacak müftülük personelini ilgili kurum ve tesislerde görevlendirmek" cümlesinde mdr hizmet modelinin alan içeriği olarak 'din eğitimi' öne çıkarken; 2019 yılında imzalanan ikinci protokolün aynı (B) bendindeki 'Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yükümlülükleri' başlığı altında yer alan "...ihtiyaç duyulan manevi danışmanlık hizmetini..." cümlesindeki mdr hizmet modelinin alan içeriği doğru tanımlanmış olmasına rağmen 'manevi danışman' olarak alan aktörünün metin içinde yer almadığı görülmüştür (bkz. Ek-4).

Öneri-[ii]: Mesleki Yeterlilik Kurumu ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasındaki ortaklaşa yapılan 'manevi danışman' meslek tanımı çalışmaları sonucunda, 25 Ekim 2019 tarih ve 30929 Mükerrer sayılı resmi gazetede yayımlanan ulusal meslek standartlarına ilişkin tebliğde, ulusal meslek standardında 'manevi danışman' Seviye 6 düzeyinde bir meslek olarak kabul edilmiştir (bkz. Resmi Gazete, 2019). Bu sebeple 2015 ve 2019 yıllarında imzalanan Diyanet-Gençlik çalışmalarına ilişkin işbirliği protokol metinleri hem içerik, hem de dil ve anlatım bakımından yeniden yazılmalıdır. Özellikle hem protokol metnindeki birliği sağlamak, hem de sonraki kurumlar arası yazışmalardaki karmaşıklık önlemek adına her iki protokol metnindeki 'eğitim faaliyetleri' (2015) ile 'manevi danışmanlık' (2019) ifadeleri yeniden düzenlenerek bunların yerine (a) mdr hizmetleri konseptinde çalışacak alan aktörü için "manevi danışman"; (b) din kültürü ve ahlak bilgisi derslerini vermek için din eğitimi hizmetleri konseptinde çalışacak olan alan aktörü için "din pedagoğu" ifadeleri konulmalıdır. Şayet 'din pedagojisi' ve 'din psikolojisi' yaklaşımlarının her ikisi

de bir alan aktöründe birleştirilecekse bu da yine ‘manevi danışman’ olmalıdır. Buna gerekçe olarak da psikoloji formasyonu olmadan danışmanlık hizmetinin verilemeyeceği gerçeği gösterilebilir. Dolayısıyla üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerine verilecek olan din hizmetlerinin içeriklerine bağlı olarak alan aktörü isimlendirmesi ve meslek isimleri da güncellenmelidir ve/veya birleştirilmelidir.

+*Sınırlılık*-[iii]: *Kurum içi ve kurumlar arası hukuksal altyapı yetersizliği*: 17 Haziran 2014 tarih ve 29033 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği’nin Birinci Bölümü’ndeki ‘Tanımlar’ı içeren 3. Maddenin 1. Fıkrasının (f) bendindeki tanımlamaya göre “Din görevlileri: Baş vaiz, uzman vaiz, vaiz, murakıp, Kur’an kursu baş öğreticisi, Kur’an kursu uzman öğreticisi, Kur’an kursu öğreticisi ve cami görevlilerini, ifade eder” yazmaktadır (bkz. Resmi Gazete, 2014b). Bu örnekte de görüldüğü gibi üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerine verilen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini yürüten personelin ‘manevi danışman’ ismiyle alan aktörü olarak Başkanlık mevzuatında yasal bir kadrosu görünmemektedir.

Öneri-[iii]: Türkiye’deki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin anayasal açıdan hukuki dayanakları (bkz. Orallı, 2006; T.C. 1982 Anayasası; madde: 5, 17) olsa da, yeni gelişmekte olan bu mdr hizmet modelinin gençlik hizmetlerinde uygulanmasına dönük hizmetin bağlı olduğu kamu kurumları mevzuatında hukuksal açıdan daha açık bir personel tanımı ve özlük haklarına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla hukuksal açıdan herhangi bir engel olmamasına rağmen uygulamaya dönük olarak bu hakların hayata geçirilmesine yönelik mevzuatta çalışma usul ve esasları belirleme noktasında ciddi bir hukuksal alt yapının olmadığı görülmektedir. Şu anda Türkiye’de mdr hizmetleri modelindeki ilk pilot uygulamalar, 26 Şubat 2015 tarihinde iki kurum arasında imzalanan işbirliği protokolü kapsamında Gençlik ve Spor Bakanlığı’na bağlı üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde başlatılmıştır. Ancak içerik, etkinlik ve sistemli uygulamaya dönük olarak halen birçok hukuksal alt yapı eksiklikleri bu alanda da söz konusudur. Bu hukuki düzenlemeler bağlamında, öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı’ndaki bu alanda görev yapan personelin Başkanlık mevzuatında kadro, statü, unvan vb. gibi özlük haklarına dönük konular ivedilikle açığa çıkarılmalıdır. Dolayısıyla ‘manevi danışman’ meslek tanımı çalışmalarına ilişkin mesleki yeterlilik kriterlerinin ivedilikle belirlenip Başkanlık mevzuatındaki yerini almalıdır. Zira konunun önemi ve hassasiyeti gereği söz konusu bu hizmet türü, belirsiz biçimde uzun süreli yönetsel seçime bağlı olarak yapılacak bir hizmet türü değildir.

+*Sınırlılık*-[iv]: *Model ve paradigma değişimindeki yavaşlık*: Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde din hizmeti veren bir kamu kurumu olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, sahadaki kurumsal hizmetlerinde 1950'den 2010 yılına kadar daha çok klasik yöntem vaaz ve irşad hizmetine dayanan daha çok 'din pedagojisi' merkezli yaygın din eğitimi hizmetleriyle sınırlı kalmıştır.

Öneri-[iv]: Yeni bir hizmet modeli olarak değişen yaşam koşullarına ve ihtiyaçlarına bağlı biçimde Türkiye'de giderek varlığını hissettirmeye başlayan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın cami-dışı din hizmeti bağlamında yeni nesil bir kamu hizmet çeşididir. Bu bağlamda Başkanlık, üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde verdiği din hizmetlerinin formatında da zaman kaybetmeden kurumsal kalıcılığı ön planda tutarak model ve paradigma değişikliğini 'manevi danışman' kadrosuyla kalıcı duruma getirmelidir. Adı geçen bu kadroyla da 'din psikolojisi' tabanlı manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarıyla gençlerin psiko-spiritüel içerikli rehabilitasyonuna yardımcı olacak din hizmeti verilebilir (yapısal model değişimi için bkz. Şekil-4).

Şekil-4:
Din hizmeti türünde model değişimi

+*Sınırlılık*-[v]: *Personelin alan uzmanlığı eğitimi ve destekleyici eğitim materyali eksikliği*: Türkiye’de alana özgü profesyonel bir perspektiften alan uzmanlığı yaklaşımıyla üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde ‘din pedagojisi’ formatından mdr tasarımına geçişi vurgulayan böyle bir proje gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu sebeple her ne kadar lisansüstü program sayıları giderek artsa da, ‘manevi danışman’ alan uzmanlığı eğitiminin süresi, içeriği ve niteliği konusundaki belirsizlikler halen devam etmektedir. Yine alana ilişkin hizmet içi eğitim programları kapsamında sahada çalışacak personelin kullanımına sunulacak sertifika programıyla alanı tanıtan rehber kitaplar ve kaynak eksikliği de tam olarak giderilmemiştir. Bu çerçevede, sınırlı sayıda da olsa bu alanda yazılan kurumsal hizmetleri tanıtıcı küçük el kitaplarının yayımlanması oldukça önemlidir (bkz. Düzgüner & Soykök, 2020).

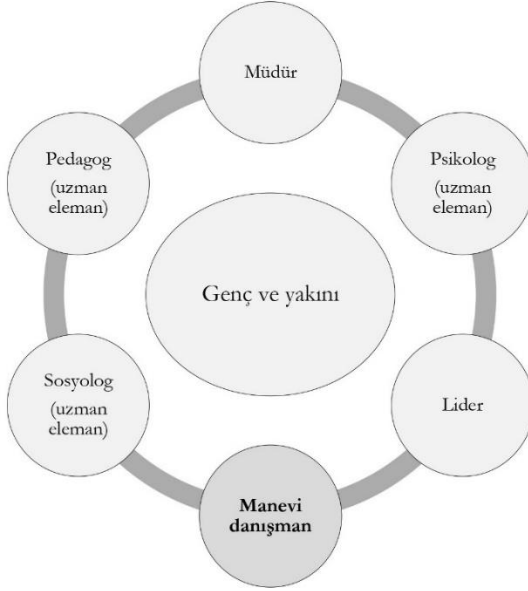
Öneri-[v]: Üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerini de kapsayan daha genel perspektiften hareketle yükseköğretim kurumlarını da içine alan gençlik hizmetlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik eğitim programı, eğitim içerikleri açısından alana ilişkin tezli veya tezsiz yüksek lisans programlarına uyumlu olabilecek ya da entegre edilebilecek sertifika programları şeklinde düzenlenmelidir. Geliştirilecek eğitim programlarındaki ders yükleri ve kredi saatleri, -teknik açıdan- gençlik hizmetlerinde geçerli bir sertifikasyona uygun düşecek şekilde ayarlanmalıdır. Örneğin; ulusal sertifika standartlarına uygun biçimde en az 450 saat olmalıdır. Gereken kredi saatleri, örgün ve/veya uzaktan eğitim programının dışında araştırma-inceleme aktiviteleriyle de zenginleştirilebilir. Gençlik hizmetlerinde manevi danışman eğitimlerinde süpervizyon uygulamalarına mutlaka yer verilmelidir. Ayrıca alanda çalışacak personel için çeşitli düzeylerde basılacak el kitaplarının yanı sıra manevi danışmanlık ve rehberlik sözlüğü de hazırlanmalıdır.

+*Sınırlılık*-[vi]: *Kurumsal hizmet ekibinin içinde ‘manevi danışman’ unvanıyla alan uzmanının bulunmaması*: Gençlik ve Spor Bakanlığı’na bağlı üniversite öğrenci yurtları (2021) ile gençlik merkezleri yönetmeliği (2003) kapsamında şu anda psiko-sosyal hizmet veren alan aktörlerine bakıldığında, psiko-sosyal yardım servisinde ‘manevi danışman’ın bu hizmet zincirinde kadrolu olarak yer almadığı görülmektedir (Resmi Gazete, 2003; Resmi Gazete, 2021).

+*Öneri*-[vi]: Mesleki Yeterlilik Kurumu ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasındaki işbirliği kapsamında ‘manevi danışman’ meslek tanımı çalışmalarının ardından konuyla ilgili yapılacak olan kurumlar arası resmi yazışmalar kapsamında yukarıda yer verilen üniversite öğrenci yurtları ile

gençlik merkezlerindeki psiko-sosyal servis ekibine, söz konusu gençlik hizmetlerinin uluslararası standartlara ulaştırılabilmesi için gençlere mdr hizmetlerini verecek olan ‘manevi danışman’ meslek uzmanı da eklenmelidir (şematik gösterim için ayrıca bkz. Şekil-5).

Şekil-5:
Gençlik hizmetlerindeki psiko-sosyal hizmet ekibi
-(önerilen)-

+ *Sınırlılık*-[vii]: *Manevi danışmanlık ve rehberlik alan uzmanı personeli olarak ‘manevi danışman’ın kendi psikolojik rehabilitasyonu konusundaki eksiklikler.* Üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezleri ortamında çalışan manevi danışmanın, mdr hizmeti üreten bir aktör olarak ‘bireysel iyi olma, yaşam memnuniyeti, motivasyon düzeyi’ gibi bileşenlerden oluşan toplam ruh sağlığı kalitesinin kontrol altında tutulması ve belirli periyotlarda psikolojik sağaltımın yapılmasının gerekliliği literatürde bilinen bir durumdur. Dolayısıyla zaman içerisinde ‘mesleki tükenmişlik/occupational burnout’ olgusuyla (Kim & Lambie, 2018: 277-294) karşı karşıya gelebilecek olan bu personel için konuyu çözecek kurumsal bir yol haritası henüz yoktur.

Öneri-[vii]: Başkanlık, üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde çalışacak manevi danışmanlar için belirli periyotlarla ‘umre ve hac’ ziyaretleri gibi kurum içi ek görevlendirmeyi önceleyen rehabilitasyon amaçlı pozitif ayrımcılığı temel alan kutsal toprak deneyimi sağla-

malıdır. Ayrıca alan uzmanlığı eğitiminin bir parçası olarak manevi danışmanın kendi kendine psikolojik rahatlama sağlayabilme yeterliliği kazandırılmasına dönük –mesleki yeterlilikten ayrı olarak- kişisel gelişim eğitimleri verilmelidir (bu konuda DİB personeline yönelik geliştirilen uygulamalı bir model örneği için bkz. Koç, 2013: 149-183).

+*Sınırlılık*-[viii]: *Manevi danışmanlık ve rehberlik dilinin terapötik yetersizliği*. Diyanet-din hizmetlerinin kurumsal tarihine bakıldığında dinsel anlatı ve aktarım için kullanılan ana-akım din dilinin ‘klasik vaaz ve irşat’ yönteminde kullanılan dil olduğu görülmektedir. Bu olgusal durum da, kurumsal mdr hizmet dilinin terapötik yetersizliğini ortaya çıkarmaktadır. Yaklaşık olarak 2010 yılından başlayarak kurum hizmet envanterine giren mdr konseptindeki hizmetlerde kullanılan din dili ise verilen hizmetin içeriği gereği yukarıda sözü edilen klasik yöntemden çok farklıdır. Dolayısıyla özellikle hizmet kitlesi gençler olan Diyanet-gençlik çalışmalarında, kullanılacak ana-akım terapötik içerikli mdr dilinin önemi daha da artmaktadır.

Öneri-[viii]: Genelde Türkiye’deki, özelde ise Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı üretilecek manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerindeki din dilinde, zaman kaybetmeden iki önemli paradigma kullanılmalıdır. Bunlardan birincisi kullanılan din dili ‘pedagojik’ değil, ‘psikolojik’ yaklaşımı temel almalıdır. Yani alana ilişkin üretilecek hizmetlerde salt ‘öğretici-aktarıcı’ değil, ‘terapötik-iyileştirici’ bir din dili kullanılmalıdır. İkincisi ise mdr hizmetlerinde kullanılacak olan bu din dili, ‘sufi öğretilere’ dayalı ‘tasavvuf-terapi/sufi-therapy’ merkezli ve manevi değerleri gündelik yaşamda pratize etme yeteneği güçlü olan ‘anadolu-irfanı/Anatolian folk-lore’ katkılı bir içerikte olmalıdır. Böylesi bir kapsamda yapılacak Diyanet-gençlik çalışmaları, hem sürdürülebilirlik hem de sonuca ulaşma açısından oldukça önemlidir.

f. ‘Yüksek Öğretim Kurumları, Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik’ Üzerine Bir Eğitim Programı Önerisi: “Koç – Gençlik Çalışmalarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sertifika Programı - [KOG-MDR]”

Makalenin bu bölümünde ise Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yükseköğretim kurumları kapsamındaki üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerini de içeren Diyanet-gençlik çalışmalarındaki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde çalışacak personelin eğitimi için bir sertifika programı önerilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada, alana duyulan hizmet ihtiyacına göre yapılacak yeni hukuksal ve kurumsal düzenlemelerle ortaya çıkacak istihdam koşullarına ve alanlarına bağlı olarak ilahiyat

fakültesi mezunlarının üniversitelere bağlı araştırma ve uygulama merkezlerinden alabilecekleri sertifikalı eğitimlerde kullanılması amacıyla paket bir eğitim programı önerilmektedir. 2013-2020 yılları arasında toplamda 7 (yedi) yıllık sistematik bir çalışmanın ürünü olarak gençlik çalışmalarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri özelinde din psikoloğu Koç (2021) tarafından geliştirilen bu uygulamalı sertifika programının, alan dışı ve içinde üretilecek ve geliştirilecek diğer program ve yaklaşımlardan ayırt edilebilmesi için araştırmacının kendi soyadıyla nitelendirilerek aynı zamanda literatüre sokulması da hedeflenmiştir.

f.a. Metodolojik ve Psiko-Pedagojik Temelli Teorik Arka Planı

Din psikoloğu Koç (2021) tarafından geliştirilen “Gençlik Çalışmalarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sertifika Programı-[KOG-MDR]” isimli bu eğitim programı önerisi, aşağıdaki metodolojik ve teorik aşamalardan geçerek hazırlanmıştır:

I. Aşama: *Literatür taraması*: Programın oluşturulmasında metodolojik olarak ilk aşamada ‘literatür taraması’ yapılmıştır. Konuyla ilgili ulaşılabilirdiği kadarıyla yerli ve yabancı literatür taranarak, özellikle Batı’daki ilgili web sitelerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik eğitimi veren kuruluşların eğitim programları ve arka planı analiz edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla eğitim programının oluşturulmasında, metodolojik olarak uzun yıllardan bu yana bu alanda sertifika eğitimi veren Birleşik Krallık’taki St Mary’s University’nin “School Chaplaincy & Youth Ministry Postgraduate Theology” programı ile Avusturalya’daki The National School Chaplaincy Association-[NSCA] kuruluşlarının yaklaşımlarından da yararlanılarak ana taslak ortaya konulmuştur (<https://www.stmarys.ac.uk>, 2021; <https://schoolchaplaincy.org.au>, 2021; ayrıca bkz. <https://www.cdn.ac.uk>, 2021).

II. Aşama: *Felsefi arka plan*: Psiko-pedagojik olarak temelde bir davranış kazandırma mühendisliği olan eğitim; ekonomik, politik, toplumsal sistemlerin bir alt sistemi konumundadır. Bu alt sistemin görevini etkinlikle yapabilmesi, bağlı olduğu üst sistemlerin felsefelerini dikkate almasına bağlıdır. Eğitim programlarının amaçlarını belirlerken dikkate alınan birey, toplum ve konu alanı varsayımları daha çok felsefi niteliktedir. Bunun nedeni toplumun yetiştirmek istediği bireyde bulunması gereken özellikleri kazandırmak için eğitimi merkeze almasıdır. Bu bağlamda da bazı eğitim felsefesi akımlarından yararlanarak programların tasarlanması, geliştirilmesi ve uygulamaya konulması gerekmektedir. Dolayısıyla modüler öğretim, bir program geliştirme yaklaşımı olarak ele

alındığında, diğer eğitim paradigmaları gibi bazı felsefe akımlarına dayanması kaçınılmazdır. Özellikle öğrenci merkezli öğrenmeye ağırlık veren pragmatist felsefenin eğitime yansımaları olan ilerlemecilik akımının ilkelerinin, modern bir eğitim konsepti olarak modüler öğretimde dikkate alındığını söylemek yanlış olmaz (Özkan, 2005: 117).

Modüler eğitim, katılımcıyı merkeze alarak onun ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda öğretimi yönlendirmeye çalışır. Eğitimiye rehberlik ve davranış mühendisliği rollerini yükleyerek, demokratik bir öğrenme ortamının oluşmasına yardım eder. Böyle bir öğrenme ortamında katılımcı kendi öğrenme hızına göre ilerleyerek tam ya da etkili olarak öğrenebilmektedir. Katılımcı eğitim süreci boyunca değerlendirilmekte, değerlendirme sürekli ve gerçek ortamından seçilmiş olgular ya da problemlerin çözümüyle yapılmaktadır (Özkan, 2005: 118). Burada verilen bu psiko-pedagojik temelli teorik arka plan, önerilen bu programın felsefi temellerinin oluşturulmasında aktif biçimde kullanılmıştır.

III. Aşama: *Modüler sisteme göre basamaklandırma çalışması*: Modern eğitim sistemlerinde giderek popüler bir konuma yükselen modüler sistem, katılımcı/öğrenci merkezli olup esnek ve bireyselleştirilmiş bir öğrenme ve öğretme yaklaşımıdır. Belirli içerikteki modüllerden oluşan eğitim programlarında modüllerin bölümleri, ihtiyaca göre birbirine eklenenebilir belirli bir sıra takip eder. Programın kendi iç bütünlüğü kapsamında her modül, özel veya temel alan yeterliliğine yönelik bilgi ve beceriler kazandırmayı amaçlar. Öte yandan bu türden bir eklemesal tasarım, meslek değiştirmek ya da düzey yükseltmek isteyenler ile ilgi ve isteğine göre beceri kazanmak isteyen katılımcılara önemli fırsatlar sunar.

Ayrıca modüler sistemde; (a) eğitim ortamında bulunan bilgi kaynaklarıyla sınırlı kalınmaz ve gerçek yaşama ilişkin güncel ve yoğun bilgi akışı sağlanır; (b) bireysel öğretime olanak sağlar; (c) katılımcının öğrenme ortamı dışında konuyla ilgili bireysel olarak sahip olduğu deneyim ve bilgileri eğitim ortamına da taşıyabilmesini kolaylaştırır; (d) katılımcılar, eğitim programına farklı zamanlarda eklenenebilir ve/veya çıkabilir; (e) farklı programlar arasında geçiş yapma olanağı vardır; (f) bir mesleğin bir bölümünü oluşturan bilgi, beceri, tutum ve davranışlar bütünü olarak fonksiyonelleşebilir.

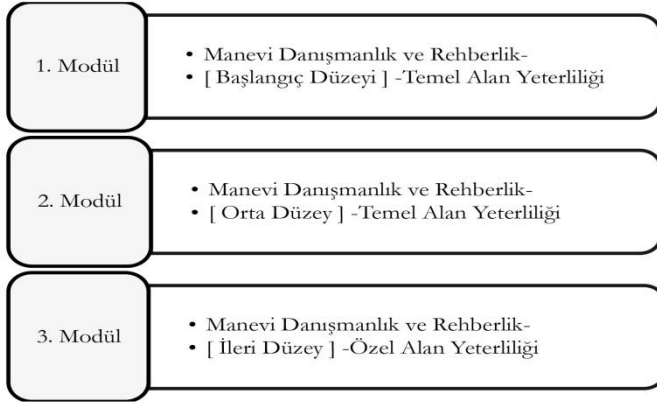
Din psikoloğu Koç (2021) tarafından gençlik çalışmalarında manevi danışmanlık ve rehberlik sertifika programının modülleri geliştirilirken her modüldeki eğitsel işlem ve basamaklar; birbiriyle ilişkili, birbirini takip eden ve birbirinin ön koşulu olacak ve her bir modülün sonunda yeterlilik kazandıracak şekilde gruplandırılarak düzenlenmiştir.

Gençlik çalışmalarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri için 3 (üç) modülü içeren sertifikalı bir eğitim programı tasarlanmıştır. Bu yaklaşıma göre ‘1. Modül: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-[Başlangıç Düzeyi]- Temel Alan Yeterliliği; 2. Modül: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-[Orta Düzey]- Temel Alan Yeterliliği; 3. Modül: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-[İleri Düzey]- Özel Alan Yeterliliği’ şeklinde üç farklı düzeyde üç temel modüle sahip olan bu program, katılımcıların öncelikle ‘manevi danışmanlık ve rehberlik’ temel alan yeterliliklerini ve daha sonra da son aşama olarak ‘gençlik çalışmalarında manevi danışmanlık ve rehberlik’ ile ilgili özel alan yeterlilik düzeylerini yükseltmeyi amaçlamaktadır. Modüler sisteme dayalı olarak geliştirilen toplam 450 saatlik bu eğitim programı, aynı zamanda katılımcıların aşamalı manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki yeterlilik düzeylerine de vurgu yapmaktadır (şematik gösterim için ayrıca bkz. Şekil-6).

Şekil-6:

Gençlik çalışmalarında MDR için sertifika programı aşamaları

IV. Aşama: *Amaç ve hedef belirleme*: Sertifika ve diploma programlarını genelde farklı bir alanda yeteneklerini geliştirmek veya yeni bir alanda kariyer yapmak isteyenler tercih etmektedir. Dolayısıyla küresel yaşam pratikleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak geliştirilen bu sertifika programı, kendi meslekleriyle ilgili ek eğitim isteyen profesyonellerden yeni mezun üniversite öğrencilerine kadar geniş bir yelpazedeki katılımcı için ideal bir modern eğitim tasarımına sahiptir. İçerik olarak teorik kazanımın yanı sıra pratiğe ve uygulamaya yönelik olarak düzenlenen bu sertifika programı, katılımcıyı iş hayatında kullanabileceği teorik-pratik çatışmasını minimize ederek güncel ve değerli bilgilerle donatmayı amaçlamaktadır.

Öte yandan bu alanda uygulanmak üzere geliştirilen bu sertifika

programı, modüler eğitim sistemine göre düzenlenmiştir. Çünkü modüler programlama kendi içinde bir bütün olan parçaların birleşmesiyle daha büyük bir bütünü meydana geldiği holistik bir yaklaşımı temel almaktadır. Buna göre bu sertifika programının psiko-pedagojik özellikleri şu şekilde sıralanabilir: (a) Katılımcının ulaşacağı öğrenme hedeflerini davranışsal olarak gösterir; (b) hedeflere ulaşabilmek amacıyla gerekli ana ve ara etkinlikler içerir; (c) ölçme-değerlendirme mekanizmasıyla hedeflere ne derece ulaşıldığını kontrol etme olanağı verir; (d) kendi içinde bütünlüğü olan bir eğitim programıdır (ayrıca krş. Alkan, 1989: 15–16; Özkan, 2005: 119).

f.b. Kronolojik Gelişimsel Arka Planı

I. Aşama: 2015 yılının ilk çeyreğinde birinci taslak çalışması yapılırken, bu eğitim programının öncelikle manevi danışmanlık ve rehberlik alanına ilişkin genel bir formasyon kazandırması amaçlanmıştır. Daha sonra 2019 yılında, sözü edilen bu çalışmaya temel alan yeterliliğinin yanında kurumsal yaklaşımı esas alan gençlik çalışmaları temasını da içeren özel alan yeterliliği de eklenmiştir.

II. Aşama: 2017 yılının ortalarından itibaren söz konusu eğitim programı önerisi üzerinde teorik ve literal çalışmalar derinleştirilmiştir. Bu bağlamda, ilk aşamadaki sözü edilen bu yaklaşım detaylandırılarak bu aşamada, aynı zamanda temel ve özel alan gelişimsel düzeylerini de temel alan 3 modüllü bir sertifikasyon düzeyine yükseltilmiştir. İsimlendirme çalışmalarının da yapıldığı bu aşamada, “Gençlik Çalışmalarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sertifika Programı-[KOG-MDR]” ismiyle ve kısaltmasıyla yeniden tema ve konu içerikleri de düzenlenerek uygulamalı bir eğitim programı formatına sokulmuştur.

III. Aşama: 2021 yılından sonra kuramsal olarak Türk bilim literatüründe, uygulamalı olarak ise Diyanet-din hizmetlerinde yerini alması beklenen bu eğitim programına ilişkin yapılacak olan bilimsel eleştiriler ile Diyanet İşleri Başkanlığı veya üniversitelere bağlı araştırma merkezleri tarafından uygulamaya konulması durumunda ortaya çıkabilecek teorik ve pratik değerlendirmeler çerçevesinde ileri tarihlerde üzerinde – gerekli görülmesi durumunda- bazı düzenlemeler yapılması öngörülmektedir.

f.c. Eğitsel Konuların Modül Tabanlı Tema Analizleri

Modüler programlama sistemlerinde alan yeterliliğine uygun öğretim materyallerinin geliştirilmesi son derece önemlidir. Genelde bireysel öğrenmeye yönelik olan öğrenme modüllerinin her biri belirli beceri

ve/veya bilgiyi kapsar ve '(i) giriş, (ii) davranışsal amaçlar, (iii) gerekli-araç-gereç, donanım, (iv) açıklamalar, şekiller, öğrenim etkinlikleri, (v) amaçların gerçekleştirilme düzeyini ölçmeye yardım edecek ölçme araçları ve (vi) değerlendirme' gibi bölümlerden oluşur.

Bir modülde hedeflenen sonuçlara ulaşabilmek için bu adı geçen bölümlerde eksiklik olursa ortaya konulan materyalin modüler eğitimin özelliklerine göre hazırlanmış olduğunu söylemek zordur. Dolayısıyla modüler eğitimin nitelikleri şu şekilde özetlenebilir: (a) bireyin ilgi, istek ve yeteneklerini dikkate alır; (b) eğitim uygulamalarına farklı bir anlayış kazandırır; (c) hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarında uygulanabilir; (d) farklı zaman ve değişik durumlarda yapılan öğrenimi bir derece ya da diplomayla değerlendirmede etkin bir şekilde kullanılabilir. Ayrıca modüler sistemler, profesyonel iş yaşamındaki özellikle meslek uzmanlaşması süreçlerinde 'iş gücü eğitimini hızlandırma, iş başında eğitim ve kendi kendine eğitim imkânı verme, sistemi yaygınlaştırma, iş-istihdam arası ilişkileri güçlendirme, kalite ve standart yükseltme gibi' etkin bir işleve de sahiptirler (Alkan, 1989: 16-17; Alkan & Teker, 1992: 49; Özkan, 2005: 120-121).

Profesyonel çalışma hayatında ortaya çıkan alan yeterliliği sorununun aşılmasının en kolay ve pratik yollarından biri de, -yukarıda vurgulandığı gibi- temel alan ve/veya özel alan yeterliliğine ilişkin sertifika programı eğitimleri vermektir. İşte böyle bir ihtiyacı karşılamayı amaçlayan 'Koç-Gençlik Çalışmalarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sertifika Programı-[KOG-MDR]' kapsamındaki eğitim modüllerini içeren 'hedef/amaç' merkezli eğitsel konuların modül tabanlı tema analiz içerikleri şöyledir:

Tema: a - [1. Modül] Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-
[Başlangıç Düzeyi]- Temel Alan Yeterliliği = 25 Konu

Hedefler:

(a) Katılımcılara, manevi danışmanlık ve rehberlik alanının teknik terimlerini açıklayabilecek yeterliliği kazandırmak.

(b) Katılımcılara, alandaki temel yaklaşımları ve teorileri kavrayabilecek yeterliliği kazandırmak.

(c) Katılımcılara, alanın diğer yakın alanlarla karşılıklı ilişkilerini ve sınırlarını belirleyebilecek yeterliliği kazandırmak.

Tema: b - [2. Modül] Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-
[Orta Düzey]- Temel Alan Yeterliliği= 25 Konu

Hedefler:

(a) Katılımcılara, manevi danışmanlık ve rehberlik alanının teolojik ve psikolojik alt yapısını anlayabilecek yeterliliği kazandırmak.

(b) Katılımcılara, alanın ilişkili olduğu terapötik yaklaşımları kavrayabilecek yeterliliği kazandırmak.

(c) Katılımcılara, alanın alt uygulama alanlarının yatay ve dikey biçimde içerik ve sınırlarını belirleyebilecek yeterliliği kazandırmak.

Tema: c - [3. Modül] Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-
[İleri Düzey] -Özel Alan Yeterliliği= 25 Konu

Hedefler:

(a) Katılımcılara, gençlik çalışmalarında yürütülen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin teorik alt yapısını açıklayabilecek yeterliliği kazandırmak.

(b) Katılımcılara, gençlik çalışmalarının kurumsal hizmet anlayışını kavrayabilecek yeterliliği kazandırmak.

(c) Katılımcılara, gençlerin manevi anlamda daha etkili düşünme, davranma ve hissetmeyi öğrenmelerine yardımcı olma ve üniversite, yurt ve gençlik merkezi ortamlarında ortaya çıkan durumsal baskılara karşı gençlere manevi destek verebilecek yeterliliği kazandırmak.

(d) Katılımcılara, gençlik çalışmalarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri hakkında teorik bilgi ediniminin yanı sıra pratik becerileri elde edecek yeterliliği kazandırmak.

Genel amaç: Bu sertifika programıyla gençlik çalışmalarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin teorik ve uygulamalı biçimde modüler sisteme dayalı olarak katılımcılara aktarılması ve söz konusu hizmet alanında çalışacak nitelikli ve donanımlı manevi danışmanların yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu sertifika programını alacak katılımcıların temel ve özel alan yeterliliği kazanımları bağlamındaki ‘hedefler’ doğrultusunda eğitsel konuların modül tabanlı tema içeriklerinin oluşturulmasında, bir sertifika eğitim modeli olarak literatürde yer alan “modüler sistem” yaklaşımlarından yararlanılmıştır (bkz. Yutsyavichene, 1989; De Bruijn, 1995: 83-100).

S o n u ç

Gençlik dönemi, birey yaşamında hayatı sorgulamanın ve bireylerin kendilerine özgü bir dünya görüşü oluşturma çabalarının önemli olduğu dönemlerden biridir (Yüksel, 2020: 378). Modernleşme-sekülerleşme sürecinde, Türk gençliğinin anlam dünyasında dinin yeri üzerine

din psikoloğu Yapıcı (2009) tarafından yapılan ampirik bir çalışma sonucunda, üniversite gençlerinin anlam dünyasında dinin psiko-sosyal fonksiyonlarının ön plana çıktığı görülmüştür. Özellikle din kavramının ruhsal huzur ve manevi mutluluğu çağrıştırması, modern dünyanın bunalmalarıyla başa çıkabilmek için dinin çok önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır (krş. Taş, 2019: 429-442). Çünkü din, hem emniyet ve güvenlik duygusu kazandırmasıyla hem de yaşamın anlamı ve amacını öğreten yapısıyla, genç bireyi boşluk ve yalnızlık duygusundan kurtarıcı bir işlev üstlenebilir. Bu durum, dinin inançlı genç bireye hem manevi doyum hem de destek ve sığınak olmasıyla da yakından ilişkilidir. Gençler için din, modern dünyanın beraberinde getirdiği anlam kaybı, mutsuzluk, tatminsizlik, sahipsizlik ve çaresizlik duygularına karşı bir savunma ve koruma görevi üstlenebilir. Dolayısıyla dinselikteki artış, yeniden dine dönüş, din değiştirme ve yeni dinsel hareketlerin ortaya çıkması ve bunlara katılımın, gençlerin anlam arayış süreçleriyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir (ayrıca bkz. Kırış & Dilek, 2019: 497-519).

Gençlik çalışmaları üzerine yapılan araştırmalardan elde edilen veriler, üniversiteli gençler için din ve maneviyatın bir sığınma ve teselli alanı olduğunu göstermiştir. Ancak gençler, dinin bu tür olumlu işlevlerinin Tanrı'ya inanç ve teslimiyetle gerçekleşeceğini de vurgulamışlardır. İslam kavramının gençlerin zihninde yaptığı çağrışımlar arasında dinin bireysel ve sosyal işlevlerini ön plana çıkaran açıklamaların ise dikkat çekici düzeyde olduğu saptanmıştır. Hatta 'İslam' kelimesinin gençlere ilk planda huzur ve mutluluk yolunu hatırlatması önemli bir nitel veridir. Elde edilen bu veri ise teknolojik ilerlemelerle bireysel ve sosyal hayatı kolaylaştıran modern dünyanın genç bireyleri yalnızlaştırdığı, onları doyum-suzluk ve mutsuzlukla karşı karşıya bıraktığı, buna karşın dinin onlara anlam ve huzur sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Buradan hareketle üniversiteli Türk gençliği açısından dinin taşıdığı terapötik anlam ve değer artarak devam ettiği söylenebilir (Yapıcı, 2009: 28-32; krş. Yapıcı, 2007).

Üniversitelerdeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri bağlamında, Türk üniversitelerindeki öğrencilerin manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine olan ihtiyaçları üzerine Maçın & Çevik & Akay (2020) tarafından ampirik bir çalışma yapılmıştır. Bu saha çalışmasında, Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin manevi danışmanlık ve rehberlik ihtiyaçlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Örneklemini Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin (n=360) oluşturduğu bu alan çalışmasında, öğrencilerin % 53.1'inin kız ve % 46.9'unun ise erkek olduğu bulgulanmıştır. Öğrencilerin büyük kısmının öğrenci yurtlarında ve ailesinin yanında

kaldığı görülen bu çalışmada sonuç olarak; (i) örneklemin yarısından fazlasının hayatlarının herhangi bir döneminde anlam ve amaç kaybı yaşadığını ve bu dönemlerde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti alımı ihtiyacının arttığı; (ii)-en fazla anlam ve amaç kaybının bir yakını kaybetme durumunda ortaya çıktığı; (iii)-dinsel bilgi kaynağı olarak ise aile ve okul çevresinin daha çok etkili olduğu; (iv)-üniversite öğrencilerinin genel olarak dinsel bilgi ve destek ihtiyacının olduğu; (v)-bu ihtiyaçların karşılanmasında, üniversite merkez kampüste kolay ulaşılabilen ve sabit bir ‘manevi danışmanlık ve rehberlik bürosu’nun olmasının en çok tercih edilen seçenek olduğu saptanmıştır (Maçın & Çevik & Akay, 2020: 38-54).

Alan uzmanlığının derinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gerek akademi başlıklı özel eğitim kurumlarında gerekse üniversitelere bağlı araştırma ve uygulama merkezlerinde sertifika programlarının giderek yaygınlaştırıldığı görülmektedir. Şu anki var olan eğitim paradigmasına göre belli bir alanda sertifika almak, o alanda bilgi sahibi olunduğunu gösteren nesnel pedago-psikometrik parametrelerden biridir. Bu türden modüler sisteme dayalı eğitim programları, belli bir konuda uzmanlaşmayı sağlayan, iş hayatı açısından -eğitim alınacak alanın özelliğine göre- yüksek lisans programlarına alternatif olarak değerlendirilmesi gereken ve/veya üniversite eğitiminden sonra alınacak programlardır. Akademik kariyer hedefi dışında daha çok ilgili alandaki pratik meslek yeterliliğini sağlamayı amaçlayan bireylerin katılabileceği bu sertifika programları, saha uygulamalarına dönük pratik değer taşıması sebebiyle oldukça önemlidir.

Türkiye’de 2013 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasındaki işbirliği protokolüyle başlayan süreçten bu güne, ‘din psikolojisi’ yaklaşımı temel alınarak öğrenci yurtlarında ve gençlik merkezlerinde çalışacak manevi danışmanların mdr alan uzmanlığı kapsamında temel ve özel alan eğitimleri yapısal bir sorun olarak ortadadır. Dolayısıyla manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarındaki bilimsel yetkinlik bağlamında “reel öncelikler” yaklaşımına uygun düşecek biçimde alanda çalışacak profesyonellerin uzmanlık eğitimi, modüler sisteme bağlı sertifikasyona dayalı olarak zaman kaybetmeden başlatılmalıdır. Bu olgusal gerçeklikten hareketle belki daha sonraki süreçte “ideal düzeye” ulaşabilmek için kurumsal bir yetiştirme programı/politikası geliştirilebilir. Dolayısıyla Türkiye’de üniversite gençliği üzerine çalışacak manevi danışmanlar, ilk aşamada sertifikalandırılmalıdır. Orta ve uzun vadede ise ideal düzeye yükselmek için bu türden sertifika programları-

nın yanı sıra alanda istihdam edilecek personelin din psikolojisi veya manevi danışmanlık tezli/tezsiz lisansüstü programlarından birini bitirmesi sağlanabilir. Bu türden bir metodolojik yolun izlenmesi, gençlik çalışmalarındaki olası mobbing pratiklerini minimize etmesi bakımından da pratik bir değere sahiptir.

Bu makalede, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Diyanet-Gençlik çalışmaları kapsamındaki üniversite öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tarihsel gelişimi verilerek kurumda bu alandaki danışmanlık hizmetlerinin sınırlılıkları üzerinde durulmuştur. Daha sonra sözü edilen bu hizmetlerin kalitesini arttırabilmek amacıyla alanda çalışacak manevi danışmanların temel alan ve özel alan yeterliliklerini arttırmaya dönük bir sertifika programı önerilmiştir. Sözü edilen bu program, Türkiye'de gençlik çalışmalarında uygulanacak olan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini verecek olan manevi danışmanların yeterlilik düzeylerinin sağlanmasında ortak bir çerçeve kullanılması yönüyle de önem taşımaktadır.

Bir sertifika programı olarak manevi danışmanların temel ve özel alan yeterliliklerini kazandırmayı amaçlayan "Koç-Gençlik Çalışmalarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sertifika Programı-[KOG-MDR]"nın güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin şunlar söylenebilir:

+ Güçlü yönleri:

(a) Bu eğitim programı önerisinde İslam teolojisi, din psikolojisi, klinik psikoloji ve gelişim psikolojisi literatüründeki teorik bilgiler ile gençlik çalışmaları ortamındaki var olan deneyime dayalı kurumsal pratikler bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Gençlik ve Spor Bakanlığı ile sonuncusunu 2019 yılında yapmış olduğu işbirliği protokolü kapsamında ortaya konulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini verecek olan manevi danışmanların asgari yeterliliklerini güçlendirecek bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir.

(b) Modüler sisteme dayalı olarak geliştirilen bu eğitim programındaki 1. ve 2. modüller, temel alan yeterliliğini kazandırmayı amaçladığı için hastane ve huzurevi gibi diğer kurumlarda hizmet verecek manevi danışmanların temel alan yeterliliklerinin kazandırılmasında da kullanılabilir bir modüler tabanlı eklemisel özelliğe sahiptir.

+ Zayıf yönleri:

(a) Bu eğitim programı önerisinin daha önceden kurumsal düzeyde uygulanamamış olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

(b) Katılımcı geri bildirimlerinin alınıp söz konusu bu eğitim programının –pratik uygulamadan kaynaklanan aksamaların- revize edilememiş olması da bir diğer eksiklik olarak yorumlanabilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerek akademik gerekse hizmet birimi olarak iç ve dış paydaşlarla birlikte alana ilişkin sürdürülebilir bir kurumsal gelişimin sağlanabilmesi için bazı teorik ve pratik gereklilikler söz konusudur. Üniversite gençliği hedef kitlesini temel alarak öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerindeki kurumsal sınırlılıklar bağlamında sahadaki hizmet kalitesini arttırabilmek amacıyla şu önerilerde bulunulabilir:

- Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik eğitimi tarihinin henüz çok yeni olduğu bu süreçte (2021), Diyanet-Gençlik çalışmaları kapsamında görev yapacak olan manevi danışmanlar, önerilen bu sertifika programını veya ulusal standartlara uygun geliştirilecek benzer sertifika programlarını (minimum 450 saatlik) bitirerek mutlaka temel ve özel alan yeterliliklerini sağlamalıdır. Bu sertifika eğitimi, üniversitelere bağlı alana özgü kurulan araştırma merkezlerinde (örneğin; 2021 yılında kurulması planlanan Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yunus Emre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Araştırma ve Uygulama Merkezi / Yunus Emre Spiritual Counseling and Care Research and Application Center) açılacak sertifika programlarından alınabilir. Dolayısıyla ulusal standartları karşılamaması sebebiyle 450 saatin altındaki sertifika programlarına ilgi gösterilmemelidir.

- Alandaki çalışmalarda ideal düzeye erişebilmek için zamana ihtiyaç olduğu açıktır. Dolayısıyla ideal düzeydeki temel ve özel alan yeterliliğini sağlayabilmek amacıyla orta ve uzun vadede üniversitelerde ‘Manevi Danışmanlık ve Rehberlik’ alanında tezli ve/veya tezsiz yüksek lisans ve doktora programlarının sayıları zaman kaybetmeden çoğaltılmalıdır.

- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde verdiği din hizmetleri, din pedagojisini temel alan yaygın din eğitim formatından din psikolojisini temel alan manevi danışmanlık ve rehberlik modeline tam olarak geçmelidir. Söz konusu bu model değişimini izlemek ve planlamak için alan uzmanlarından oluşan akademik/bilimsel bir uzman komisyonu kurulmalıdır. Bu komisyon, söz konusu kurumlardaki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerindeki uygulamanın kurumsallaşmasından sonraki dönemde yılda 1 kez toplanıp, manevi danışmanlardan gelen geri bildirimleri değerlendirerek raporlaştırmalıdır. Söz konusu bu raporlar, hem kurumsal hafıza hem de sonraki çalışmalar için oluşturulacak yol haritasının biçimlenmesinde kullanılmalıdır.

• DİB-Merkez teşkilatında, Diyanet-gençlik çalışmalarındaki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin haftalık veri akışının olduğu bir veri-bankası kurulmalıdır. Oluşacak bu veri bankası, Gençlik ve Spor Bakanlığı'yla senkronize bir bilgi paylaşımını ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Söz konusu bu türden bir uygulama, hem süreci kısaltacaktır, hem de süreçteki hizmete ilişkin hata payını düşüreceklerdir.

• Diyanet İşleri Başkanlığı, üniversite öğrencilerine yönelik öğrenci yurtlarında ve gençlik merkezlerinde Diyanet-gençlik çalışmaları kapsamında başlattığı manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının etki alanını artırabilmek amacıyla Yükseköğretim Kurulu / YÖK ile yeni bir işbirliği protokolü imzalayarak –Batı’da kurumsal örnekleri bulunan– tüm devlet ve özel üniversitelerin merkez kampüslerinde erişilebilir bir “manevi danışmanlık ve rehberlik ofisi” açarak, sözü edilen bu ofislere de manevi danışman görevlendirmelidir (ihtiyaç analizi için bkz. Maçın & Çevik & Akay, 2020: 38-54).

• Türkiye’deki yüksek din eğitiminde lisans düzeyinde yeni bir paradigma olarak mutlaka bölümleşme esasına dayalı bir lisans eğitime ve dolayısıyla diploma sistemine geçilmelidir. Buna göre “(a)-*Din Hizmetleri Bölümü*—[DİB’e personel yetiştirme amaçlı], {şu anki aktif olarak yürürlükteki İlahiyat lisans programı güncellenerek uygulanabilir}; (b)-*Din Eğitimi ve Öğretimi Bölümü*—[MEB’e öğretmen yetiştirme amaçlı], {şu anda yürürlükten kaldırılan DİKAB bölümü güncellenerek uygulanabilir}; (c)-*Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü*—[DİB, MEB, GSB, ASPB, AB, MSB gibi bakanlıklara bağlı olarak manevi sosyal hizmet konseptinde yürütülen aile ve dini rehberlik büroları, yetiştirme yurtları, hastaneler, cezaevleri, huzurevleri, üniversiteler ve ordu gibi hizmet birimlerinde çalışacak manevi danışman yetiştirmek amaçlı] olmak üzere üç bölüme ayrılabilir. Böyle uzmanlık temeline dayalı bir branşlaşmayla lisans düzeyinde verilen teoloji eğitiminin ön-lisans programı kapsamında 1. ve 2. sınıfı ortak derslerden, 3. ve 4. sınıfı ise bölüm temeline dayalı derslerden oluşturulabilir (Sözü edilen bölümleşme önerisi hakkında ayrıntılı bilgi ve model önerisi için bkz. Koç, 2019: 59-112).

Kaynaklar

Alkan, C. & Teker, N. (1992). *Programlı öğretim: Değişik teknolojiler ve Türkiye’deki uygulama*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Alkan, C. (1989). Modüler programlama ve Türkiye’de uygulaması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 13-22.

American Counseling Association. (2021). *Ethical & Professional standards*. <https://www.counseling.org>, (Erişim, Mart, 2021).

Arthur, J. (2008). Faith and secularisation in religious colleges and universities. *Journal of Beliefs & Values*, 29 (2), 197-202.

Barlak, M. (2016). Ahlakın kaynağı problemi ve gençliğin ahlak algısının oluşumunda dinin konumu. [içinde] *Uluslararası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu: Bildiriler-2*. (ss. 870-879). ed. H. Barlak ve ark. Sinop: İkizler Matbaası.

Batorowicz, K. (2007). Dealing with religious diversity within universities. *International Journal of Diversity in Organisations, Communities & Nations*, 7 (5), 285-291.

Bayhan, V. (1997). *Üniversite gençliğinde anomi ve yabancılaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bergin, A. E. & Richards, P. S. (2005). *A spiritual strategy for counseling and psychotherapy*. Washington DC: American Psychological Association.

Brown, S. (2010). University chaplaincy as wisdom in this place. *Epworth Review*, 27-33.

Bryant, A. N. & Astin, H. S. (2008). The correlates of spiritual struggle during the college years. *The Journal of Higher Education*, 79 (1), 1-27.

Clebsch, W. & Jaekle, C. (1967). *Pastoral care in historical perspective*. New York: Harper and Row, Harper Torchbooks.

College Development Network. (2021). <https://www.cdn.ac.uk/>, (Erişim: Mart 2021).

De Bruijn, E. (1995). Modular vocational education and training in Scotland and the Netherlands: Between specificity and coherence. *Comparative Education*, 31 (1), 83-100.

Din Hizmetleri Raporu. (2019). *Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. (246 s.).

Dobmeier, R. A. (2011). School counselors support student spirituality through developmental assets, character education, and ASCA competency indicators. *Professional School Counseling*, 14 (5), 317-327.

Düzgüner, S. & Soykök, M. (2020). *Gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ekşi, H. & Çelebi, Ç. D. & Yaman, N. (2020). Kurumlarda manevi danışma ve rehberlik. [içinde] *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. ed. H. Ekşi. (ss. 266-298). Ankara: Nobel Yayınları.

Genia, V. (1990). Psychospiritual group counseling for college students. *Journal of College Student Development*, 31 (3), 279-280.

Henriksen, Jr, R. C. ve ark. (2015). Counseling students' perceptions of religious/spiritual counseling training: A qualitative study. *Journal of Counseling & Development*, 93 (1), 59-69.

Ingersoll, R. E. & Bauer, A. L. (2004). An integral approach to spiritual wellness in school counseling settings. *Professional School Counseling*, 301-308.

Kaplan, H. (2019). Günümüz gençliğinin anlam arayışını haniflik kavramı üzerinden okumak. [içinde] *Peygamberimiz ve Gençlik* (ss. 386-398). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Kara, S. (2008). Modern din hizmetlerinde ihmal edilmemesi gereken kitle: Gençlik. [içinde] *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*. (ss. 222-230). ed. M. Bulut. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kartopu, S. & Hacıkeleşoğlu, H. (2016). Gençliğin kimlik inşasında dinî değerlerin rolü: Gümüşhane Üniversitesi örneği. [içinde] *Gençliğin Gelişimi ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri: 7. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Bildirileri*. (ss. 91-121). ed. A. İnce & K. Cevherli. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Kassam-Remtulla, A. (2013). *Muslim chaplaincy on campus: Case studies of two American universities*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Oxford: University of Oxford.

Khoja-Moolji, S. S. (2011). *An emerging model of Muslim leadership: Chaplaincy on university campuses*. The Pluralism Project. Harvard University.

Kılınçer, H. (2017). Manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR) üzerine: Psikoloji, ilahiyat ve tıp alanlarında maneviyat ve MDR algısı. [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Teori ve Uygulama Alanları*. (ss. 19-60). ed. A. Ayten. İstanbul: Değerler Eğitimi Yayınları.

Kırış, Ş. & Dilek, S. (2019). Dindarlık tipolojileri bağlamında üniversite gençliğinin dindarlık algıları. *Turkish Studies*, 14 (3), 497-519.

Kızılgeçit, M. (2020). Manevi danışmanlık ve rehberlikte temel nitelikler, ilkeler ve yöntemler. [içinde] *Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik*. (ss. 261-279). ed. E. Şimşek & M. Köylü. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Kim, N. & Lambie, G. W. (2018). Burnout and implications for professional school counselors. *Professional Counselor*, 8 (3), 277-294.

Koç, M. (2013). Modern bir imkân olarak 'Din Hizmetlerinde Kişisel Gelişim' yaklaşımı: Diyanet İşleri Başkanlığı personeli üzerine uygulamalı bir model önerisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11 (26), 149-183.

Koç, M. (2019). Yüksek din öğretiminde yeni bir paradigma olarak bölünme: 'Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü' önerisi. *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 59-112.

Maçın, H. & Çevik, M. & Akay, A. (2020). Üniversite öğrencilerinin manevi danışmanlık ve dinî destek ihtiyacı: Adıyaman Üniversitesi örneği. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 38-54.

Malkoç, M. (2019). Gençliği dini değerlerden uzaklaştıran sebepler. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (16), 252-268.

Meydan, H. & Aydın, S. (2020). Üniversite gençliğinin kurumsal ve öznel dindarlığa bakışı ve etkileyen faktörler üzerine nitel bir araştırma. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 299-323.

Mirarab Razi, R. & Talebi, M. & Badele, A. (2020). Quran music: Effective strategy in reducing depressive symptoms and increasing academic self-efficacy of dormitory students. *Counseling Culture and Psychotherapy*, 11 (42), 73-96.

Odabaşı, F. (2020). Üniversite gençliğinin otorite algısı ve din. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 12, 183-216.

Orallı, L. E. (2006). *T.C. 1982 Anayasası*. İstanbul: Platin Yayınları.

Özkan, H. H. (2005). Öğrenme öğretme modelleri açısından modüler öğretim. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 117-128.

Paker, K. O. & Akçalı, S. İ. (2012). Dinin bireyselleşmesi: Üniversite gençliği ile bir ölçek çalışması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 11 (4), 1440-1459.

Parks, S. (1993). Pastoral counseling and the university. [çinde] *Clinical handbook of pastoral counseling-1*. (ss. 388-405). ed. R. J. Wicks & R. D. Parsons & D. Capps. New York: Paulist Press.

Resmi Gazete. (2003). *Gençlik Merkezleri Yönetmeliği*. 13 Temmuz 2003. Sayı: 25167.

Resmi Gazete. (2014a). *Balıkesir Üniversitesi Manevi-Psikolojik Danışmanlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği*. 14 Temmuz 2014 Pazartesi. Sayı: 29060.

Resmi Gazete. (2014b). *Başbakanlık (Diyanet İşleri Başkanlığı)-Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği*. 17 Haziran 2014 Salı. Sayı: 29033.

Resmi Gazete. (2019). *Ulusal Meslek Standartlarına Dair Tebliğ*. 25 Ekim 2019 Cuma. Sayı: 30929 (Mükerrer).

Resmi Gazete. (2021). *Gençlik ve Spor Bakanlığı Yurt Hizmetleri Yönetmeliği*. 09 Nisan 2021. Sayı: 31449.

Rockenbach, A. B. & Walker, C. R. & Luzader, J. (2012). A phenomenological analysis of college students' spiritual struggles. *Journal of College Student Development*, 53 (1), 55-75.

Schmalzbauer, J. (2013). Campus religious life in America: Revitalization and renewal. *Society*, 50 (2), 115-131.

School Chaplaincy & Youth Ministry Postgraduate Theology. (2021). <https://www.stmarys.ac.uk>, (Erişim: Şubat 2021).

Sink, C. A. & Cleveland, R. & Stern, J. (2007). Spiritual formation in Christian school counseling programs. *Journal of Research on Christian Education*, 16 (1), 35-63.

Sink, C. A. & Richmond, L. J. (2004). Introducing spirituality to professional school counseling. *Professional School Counseling*, 7 (5), 291-292.

Sink, C. A. (1997). Spirituality and faith development of schoolchildren: Implications for school counseling. *Religion & Education*, 24 (2), 59-67.

Sink, C. A. (2004). Spirituality and comprehensive school counseling programs. *Professional School Counseling*, 7 (5), 309-317.

Soykök, M. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı gençlik çalışmaları: Mevcut durum, beklentiler, imkânlar, riskler ve zorluklar. [içinde] *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Peygamberimiz ve Gençlik* (ss. 543-561). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Şahin-Ağilkaya, Z. (2017). *Manevi bakım ve danışmanlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.

Taş, K. (2019). Gençlik dindarlığı: Gençliğin din anlayışındaki farklılaşmaların sosyolojik temelleri. [içinde] *Peygamberimiz ve Gençlik* (ss. 429-442). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

The National School Chaplaincy Association/NSCA. (2021). <https://schoolchaplaincy.org.au>, (Erişim: Mart 2021).

The University of Edinburgh - Chaplaincy. (2021). <https://www.ed.ac.uk/chaplaincy>, (Erişim: Mart, 2021).

Tunstall, F. G. (1972). *Service training in pastoral care in the dormitories of Southwestern College: An exploratory pilot project*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Phillips University.

Van Stee, E. G. & Cadge, W. & Barton, R. (2021). How do colleges and universities support multifaith chaplaincy? The causes and effects of different institutional approaches. *Journal of College and Character*, 22 (2), 134-155.

Venning, C. (2005). Chaplaincy in the state schools of Victoria. *Journal of Christian Education*, 48 (1), 9-17.

Weinstein, C. M. & Parker, J. & Archer Jr, J. (2002). College counselor attitudes toward spiritual and religious issues and practices in counseling. *Journal of College Counseling*, 5 (2), 164-174.

Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.

Yapıcı, A. (2009). Modernleşme-sekülerleşme sürecinde Türk gençliğinin anlam dünyasında dinin yeri: Çukurova Üniversitesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 1-37.

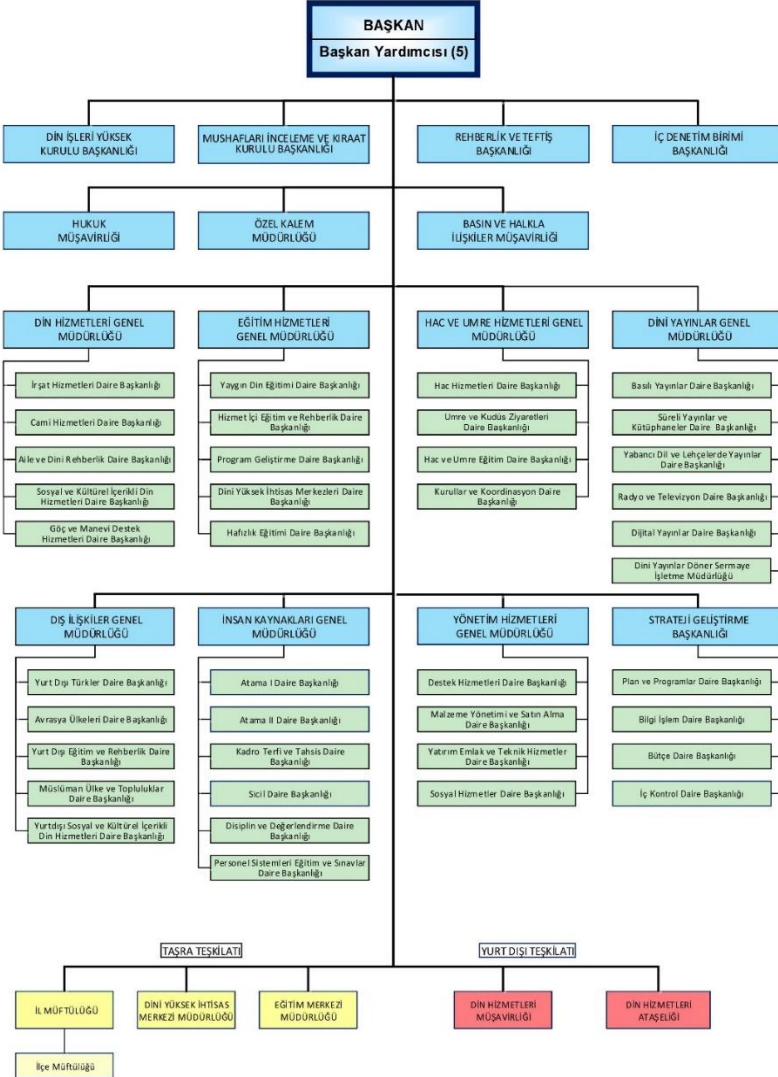
Yutsvichene, P. A. (1989). *Theory and practice of modular training*. Kaunas: Shviesa Press.

Yüksel, Z. (2020). Gençliğin anlam arayışında din eğitiminin katkısının incelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 376-395.

Ekl er

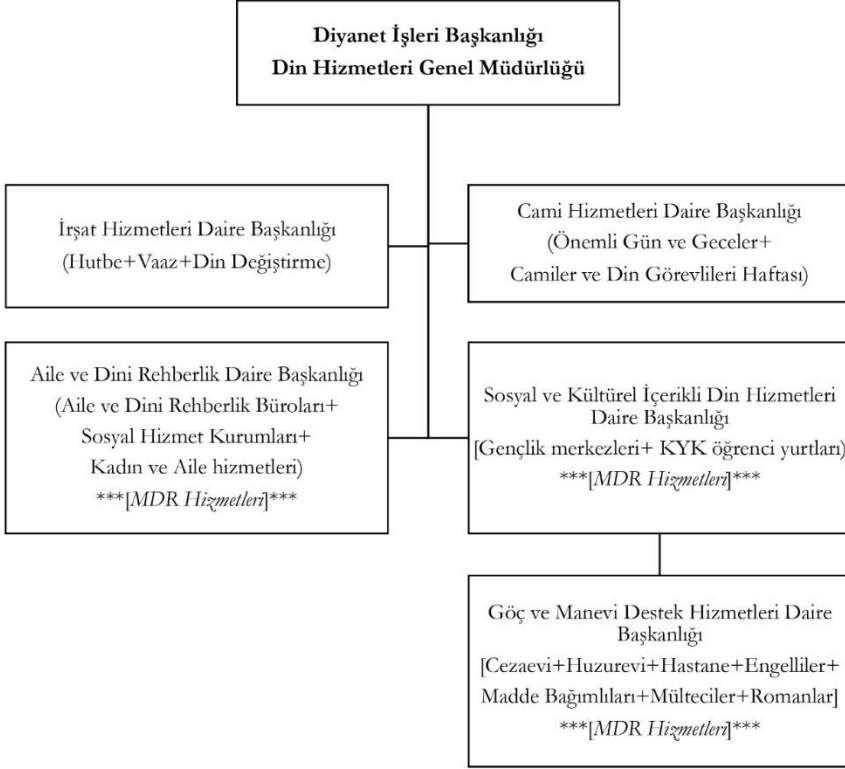
Ek-1:

Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilat şeması (2021)

Ek-2:

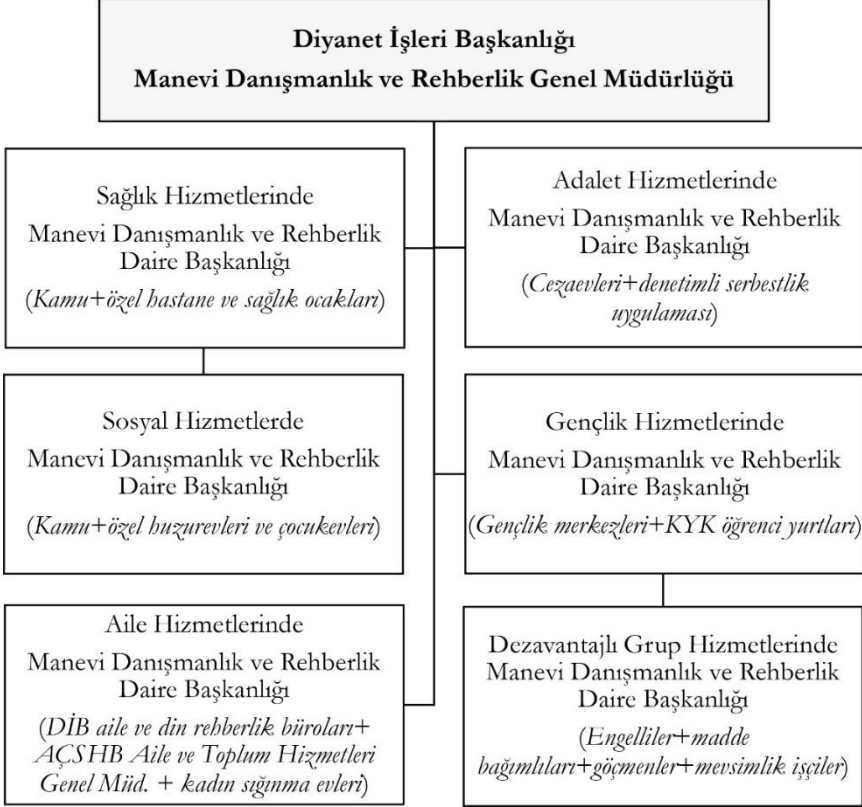
**Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü hizmet birimleri
(MDR hizmetlerinin yürütüldüğü müdürlük)
-Güncel kurumsal yapılanma-
(2021)**

Ek-3:

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Genel Müdürlüğü
(Koç tarafından önerilen kurumsal yapılanma ve hizmet birimleri)
(2021)

Ek-4:

Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında yapılan
işbirliği protokolleri

Protokol Metni-I (2015)

**T.C. BAŞBAKANLIK DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI İLE T.C. GENÇLİK VE SPOR
BAKANLIĞI ARASINDA İŞBİRLİĞİ PROTOKOLÜ**

AMAÇ

Madde 1- Bu Protokolün amacı; sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerle, gençlerin beden ve ruh sağlıklarına, manevi gelişimlerine katkıda bulunmak, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı kurumlarda, yurtlarda, spor tesislerinde, kamplarda ve gençlik merkezlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı merkez ve taşra teşkilatında görevli olan personelin, moral, motivasyon ve manevi rehberlik sağlaması, din ve değerler eğitimi vermesi, din hizmeti sunmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

KAPSAM

Madde 2- Bu Protokol, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurtlar, spor tesisleri, kamplar ve gençlik merkezlerinden faydalanan gençlerin Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı müftülüklerden kendilerine yönelik sunulacak olan hizmetler ile Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an kursları, Yaz Kur'an kursları ve Müftülük hizmetlerinden istifade eden gençlere sporu sevdirmek, serbest vakitlerini spor yaparak geçirmelerine, onların fiziksel ve sosyal aktivitelere katılmalarına yönelik hizmetleri kapsamaktadır.

DAYANAK

Madde 3- Bu protokol, 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği ile 638 sayılı Gençlik ve Spor Bakanlığının Teşkilat Görevleri Hakkında Kanun hükmünde Kararname ile 3289 sayılı Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Gençlik Merkezleri Yönetmeliği, 351 sayılı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Kuruluş Kanunu, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Sosyal, Kültürel ve Sportif Faaliyetler Statüsünün ilgili maddelerine dayanılarak hazırlanmıştır.

TARAFLAR VE YETKİLİ BİRİMLER

Madde 4- Bu protokolün tarafları Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Protokol kapsamındaki iş ve işlemlerin yürütülmesinde merkezde Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı, taşradaki işlemlerin yürütülmesinde ise Gençlik Hizmetleri ve Spor İl ve İlçe Müdürlükleri, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumuna bağlı Bölge ve Yurt Müdürlükleri ile İl ve İlçe Müftülükleri yetkili ve sorumludur.

TANIMLAR

Madde 5- Bu Protokolde adı geçen;

Bakanlık	: Gençlik ve Spor Bakanlığını,
Başkanlık	: Diyanet İşleri Başkanlığını,
Taşra Teşkilatı	: Gençlik Hizmetleri ve Spor İl ve İlçe Müdürlüklerini, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Bölge ve Yurt Müdürlüklerini,
Müftülük	: Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı İl ve İlçe Müftülüklerini,
Müftülük Personeli	: Müftü, müftü yardımcısı, şube müdürü, vaiz, uzman ve dini yüksek öğrenim görmüş diğer personeli ifade etmektedir.

YÜKÜMLÜLÜKLER

Madde 6- Bu protokol hükümlerinin yürütülmesinde tarafların yükümlülükleri şunlardır:

A- T.C. GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI YÜKÜMLÜLÜKLERİ:

- 1- Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Yurtlarında, Gençlik Merkezlerinde, Gençlik Kamplarında ve Spor Tesislerinde yürütülen eğitim faaliyetlerinden “Kur’an Eğitimi Kursları, Din ve Değerler Eğitimi Kursları, Arapça, Osmanlıca vb. dil kursları” ile benzeri faaliyetlere katkı sağlayacak müftülük personelini talep etmek,
- 2- Başkanlıkça düzenlenen Kutlu Doğum Haftası, Camiler Haftası, milli/dinî gün ve geceler gibi zaman dilimlerindeki etkinliklerin Bakanlığa bağlı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu yurtlarında, Gençlik Merkezlerinde, Gençlik Kamplarında ve Spor Tesislerinde müftülüklerle işbirliği içerisinde yapılmasını sağlamak,
- 3- Tarihi camilere, kültürel ve dinî mekânlara gezi düzenlenmesi konusunda müftülüklerle işbirliği yapmak,
- 4- Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur’an Kursları, Yaz Kur’an Kursları ve Müftülük hizmetlerinden istifade eden çocuk ve gençlere, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı kurumlarda, spor tesislerinde ve gençlik merkezlerinde spor eğitimi vermek, bedensel ve ruhsal gelişimlerine katkıda bulunmak,
- 5- Gençlik ve Spor Bakanlığınca yürütülen her türlü spor ve gençlik faaliyetlerine katılanların manevi gelişimine destek sağlamak için müftülüklerle ortaklaşa programlar düzenlemek,
- 6- Gençlerimizin kendine güvenen bireyler olmalarını sağlamak, atacakları adımlarda onlara yol göstermek ve onları yeni ufuklara taşımak amacıyla gerçekleştirilen Gençlik Kampları Lider Eğitimlerine, spor branşları antrenörlük ve hakemlik kurslarına Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin şartları tutan kişilerin katılımını sağlamak ve başarılı olanlara liderlik sertifikası, antrenörlük ve hakemlik belgesi vermek,
- 7- Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından düzenlenen ulusal ve uluslararası faaliyetlere katkı sağlayabilecek olan müftülük personelini ihtiyaç halinde talep etmek.

7

AK

2

B- T.C. BAŞBAKANLIK DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YÜKÜMLÜLÜKLERİ:

- 1- Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu yurtlarında, Gençlik Merkezlerinde, Gençlik Kamplarında ve Spor Tesislerinde yürütülen eğitim faaliyetlerinden “Kur’an Eğitimi Kursları, Din ve Değerler Eğitimi Kursları, Arapça, Osmanlıca vb. dil kursları” ile benzeri faaliyetlere katkı sağlayacak müftülük personelini ilgili kurum ve tesislerde görevlendirmek,
- 2- Önemli gün ve haftalarda, Bakanlığa bağlı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu yurtlarında, Gençlik Merkezlerinde, Gençlik Kamplarında ve Spor Tesislerinde düzenlenecek olan ve Başkanlığın görev alanlarına giren Kutlu Doğum Haftası, Camiler Haftası, milli/dini gün ve geceler gibi zaman dilimlerinde talep edilmesi halinde müftülük personelini görevlendirmek,
- 3- Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı kurumlarda yer alan ve milli kültürün en önemli kaynaklarını teşkil eden kütüphaneler ile ortaklaşa düzenlenecek faaliyetlere katılan gençlere Başkanlık yayınlarından uygun olanları ücretsiz olarak vermek,
- 4- Gençlik Kampları Lider Eğitimlerine, spor branşlarına, antrenörlük ve hakemlik eğitim kurslarına Diyanet İşleri Başkanlığı personelinden şartları tutan kişilerin katılımını teşvik etmek,
- 5- Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından düzenlenen ulusal ve uluslararası faaliyetlere katkı sağlayabilecek olan müftülük personelini talep edilmesi halinde görevlendirmek.

C- ORTAK YÜKÜMLÜLÜKLER:

- 1- Ülkemiz gençliğinin serbest zamanlarını sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerle değerlendirmek ve onların manevi gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla, Bakanlık ve Başkanlıkça düzenlenecek faaliyetlerde işbirliği yapmak,
- 2- Protokole konu iş ve işlemlerle ilgili planlama, uygulama, izleme, raporlama ve koordinasyonu sağlamak amacıyla, yönetici seviyesinde görevlendirilecek sorumlu kişilerin iletişim bilgilerini ve düzenlenecek programları merkez ve taşrada ilgili kurumun yetkililerine bildirmek,
- 3- Gençlerin manevi gelişimine katkı sağlamak amacıyla eşgüdüm içerisinde gençlere yönelik umre programları düzenlemek,
- 4- İki kurum arasında ortak düzenlenecek proje ve etkinliklerde her iki kurumun imkanlarından yararlanmak,
- 5- Kurumların ihtiyacı ve talebi doğrultusunda karşılıklı olarak görevlendirilen personelin görevli ve/veya izinli sayılmasını sağlamak,
- 6- İki kurumu ilgilendiren ortak konularda proje ve faaliyetlerin daha etkili olabilmesi için gerekirse ortak bir komisyon oluşturmak,
- 7- Gençlik ve Spor kulüplerinin kurulmasını teşvik etmek ve desteklemek.

3

Bah

3

YÜRÜTME

Madde 7- Bu Protokol hükümleri Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülür.

DEĞİŞİKLİK HÜKÜMLERİ

Madde 8- Bu Protokol belli bir süre ile sınırlanmamıştır. Taraflar karşılıklı mutabakat sağlayarak protokolde değişiklik ve ilave yapabilir, gerektiğinde bu protokolü yürürlükten kaldırabilirler.

DiĞER HÜKÜMLER

Madde 9- İşbu protokol, Bakanlığa bağlı kurum ve kuruluşlar ile Başkanlık birimleri arasında imzalanan protokolleri kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.

Madde 10- Bu protokol 4 (dört) sayfa ve 10 (on) madde halinde düzenlenmiş olup taraflarca imzalandığı tarihte yürürlüğe girer.

İşbu Protokol 26 Şubat 2015 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ
Diyanet İşleri Başkanı

Akif Çağatay KILIÇ
Gençlik ve Spor Bakanı

Protokol Metni-II (2019)

GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI İLE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI ARASINDA İŞBİRLİĞİ PROTOKOLÜ

AMAÇ VE KAPSAM

Madde 1- Bu protokolün amacı; sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerle, gençlerin beden ve ruh sağlıklarına, manevi gelişimlerine katkıda bulunmak üzere Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı kurumlarda, yurtlarda, spor tesislerinde, kamplarda ve gençlik merkezlerinde, çocuk ve gençler ile çalışanlara, Diyanet İşleri Başkanlığı personeli tarafından manevi danışmanlık ve din hizmeti sunulması, Kur'an-ı Kerim, din ve değerler eğitimi vb. verilmesi ile Diyanet İşleri Başkanlığının gençlik çalışmalarına katılan gençler ile Kur'an kurslarına kayıtlı çocuk ve gençlere sporu sevdirmek, serbest zamanlarını spor yaparak geçirmelerini sağlamak ve onların fiziksel ve sosyal aktivitelere katılmalarını sağlayarak gelişimlerine katkıda bulunmaya ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

DAYANAK

Madde 2- Bu protokol, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 3289 sayılı Gençlik ve Spor Hizmetleri Kanunu, 351 sayılı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurt Hizmetleri Kanunu ve 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Karamamesininin 184 üncü maddesi ile Gençlik Merkezleri Yönetmeliği ve Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliğine dayanılarak hazırlanmıştır.

TANIMLAR

Madde 3- Bu Protokolde geçen:

Bakanlık : Gençlik ve Spor Bakanlığını,

Başkanlık : Diyanet İşleri Başkanlığını,

Başkanlık Personeli : Diyanet İşleri Başkanlığı merkez ve taşra birimlerinde çalışan dini yükseköğrenim görmüş personeli,

Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezi : Başkanlıkça gençlik hizmetlerini yürütmek amacıyla kurulan özel nitelikli mekânları,

Gençlik Koordinatörü : İl ve ilçelerde Başkanlığın gençlere yönelik hizmetlerinin planlama ve koordinesinden sorumlu Başkanlık personelinin,

Kur'an kursu : Başkanlıkça Kur'an eğitim ve öğretimi ile din eğitimine dair açılan kursları,

Müftülük : Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı il ve ilçe Müftülüklerini,

Taşra Teşkilatı : Gençlik ve Spor İl ve İlçe Müdürlüklerini,

Yurt : Bakanlığa bağlı yükseköğrenim yurtlarını,
ifade eder.

TARAFILAR VE YETKİLİ BİRİMLER

Madde 4- Bu protokolün tarafları, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığıdır.

Bakanlık, protokol kapsamındaki iş ve işlemleri, merkez ve taşra teşkilatındaki ilgili birimler ile gerektiğinde spor federasyonları aracılığıyla yerine getirebilir.

YÜKÜMLÜLÜKLER

Madde 5- Bu protokol hükümlerinin yürütülmesinde tarafların yükümlülükleri şunlardır:

A- GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞININ YÜKÜMLÜLÜKLERİ

1- Bakanlığa bağlı yurtlarda, gençlik merkezlerinde, kamplarda ve spor tesislerinde ihtiyaç duyulan manevi danışmanlık hizmetini ve eğitim faaliyetlerinden Kur'an-ı Kerim, Din ve Değerler Eğitimi, Arapça, Osmanlıca vb. kurs, aktivite ve atölye çalışmalarını gerçekleştirmek üzere Başkanlıktan personel talep etmek, söz konusu faaliyetleri planlamak, duyurmak, talepleri almak, uygulanmasını sağlamak ve takibini yapmak,

2- Bu protokol kapsamında Bakanlığa bağlı kamplarda görevlendirilen personelin kanuni giderlerinin karşılanmasını sağlamak,

3- Başkanlığın gençlere yönelik etkinlikleri ile Mevlid-i Nebi Haftası, milli/dini gün ve geceler gibi zaman dilimlerindeki etkinliklerin Bakanlığa bağlı yurtlarda, gençlik merkezlerinde, kamplarda ve spor tesislerinde tanıtımını yapmak ve gerektiğinde işbirliği içerisinde hareket edilmesini temin etmek,

4- Tarihi camilere, kültürel ve dini mekânlara geziler düzenlenmesi konusunda Başkanlık cami rehberlerinden ve diğer Başkanlık personelinden istifade etmek, gerektiğinde ortak programlar düzenlemek,

5- Başkanlık hizmetlerinden istifade eden çocuk ve gençlerin bedensel ve ruhsal gelişimine, Bakanlığa bağlı kurum, kuruluş ve spor tesisleri ile gençlik merkezlerinde sportif, kültürel, sanatsal etkinliklerle katkıda bulunmak,

6- Bakanlıkça yürütülen her türlü spor ve gençlik faaliyetlerine katılanların manevi gelişimlerine destek sağlamak için Başkanlıkla ortak programlar düzenlemek,

7- Gençlik kampları lider eğitimlerine, spor branşları antrenörlük ve hakemlik kurslarına Başkanlık personelinden şartları tutan kişilerin katılımını desteklemek ve başarılı olanlara liderlik sertifikası, antrenörlük ve hakemlik belgesi vermek,

8- Bakanlık tarafından düzenlenen ulusal ve uluslararası faaliyetlere katkı sağlayabilecek olan Başkanlık personelini ihtiyaç halinde talep etmek,

9- Talep edilmesi halinde Başkanlıkça açılacak olan Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezlerine, okuma salonlarına, camilerin ve Kur'an kurslarının spor alanı olarak tahsis edilmiş bölümlerine imkanlar ölçüsünde malzeme desteği sağlamak, söz konusu spor alanlarının bakım ve onarımını yapmak, antrenör, gençlik lideri vb. personel görevlendirmek,

10- Bakanlığa bağlı kamplarda manevi danışmanlık hizmeti vermek için görevlendirilen Başkanlık personelinin etkin bir şekilde hizmet vermesini temin etmek, ibadet mekânları ile kütüphanelerin düzenlenmesinde Başkanlık ile işbirliği içerisinde hareket etmek,

11- Bu protokol kapsamında görevlendirilen personele periyodik olarak hizmet içi eğitimler düzenlemek,

12- Cami, Kur'an kursu, Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezi tip projelerinin spor alanları bakımından geliştirilmesi konusunda teknik destek sağlamak,

B- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ YÜKÜMLÜLÜKLERİ

1- Bakanlığa bağlı yurtlarda, gençlik merkezlerinde, kamplarda ve spor tesislerinde ihtiyaç duyulan manevi danışmanlık hizmetini ve eğitim faaliyetlerinden Kur'an-ı Kerim, Din ve Değerler Eğitimi, Arapça, Osmanlıca vb. kurs, aktivite ve atölye çalışmalarını gerçekleştirmek üzere personel görevlendirmek,

2- Talep edilmesi halinde Bakanlığa bağlı yurtlarda, gençlik merkezlerinde, kamplarda ve spor tesislerinde Mevlid-i Nebi Haftası, milli/dini gün ve geceler gibi zaman dilimlerindeki etkinliklere yeterli sayıda personel görevlendirmek, gerektiğinde Müftülükler ile işbirliği içerisinde hareket edilmesini temin etmek,

3- Bakanlığa bağlı kurumlarda yer alan kütüphanelere ve ortaklaşa düzenlenecek faaliyetlere katılan gençlere Başkanlık yayınlarından uygun olanları imkânlar dâhilinde ücretsiz olarak vermek,

4- Gençlik kampları lider eğitimlerine, spor branşlarına, antrenörlük ve hakemlik eğitim kurslarına Başkanlık personelinin gerekli şartları haiz olanların katılımını teşvik etmek, gerektiğinde buralara eğitimci desteği sağlamak,

5- Bakanlık tarafından düzenlenen ulusal ve uluslararası faaliyetlere katkı sağlayabilecek Başkanlık personelinin talep edilmesi halinde görevlendirmek,

6- Başkanlık gençlik çalışmaları kapsamında spor faaliyetlerine uygun cami müstemilatı, Kur'an kursu, Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezi vb. belirlemek ve spora uygun mekânların oluşturulmasını sağlamak,

7- İl ve ilçe gençlik koordinatörlerinin Gençlik ve Spor İl Müdürlüklerinin ilgili birimleri ile işbirliği içerisinde hareket etmelerini, gerektiğinde ortak projeler yürütmelerini temin etmek,

8- Toplum ve din görevlilerini sağlıklı yaşama ve spora teşvik etmek,

9- Başkanlık aracılığı ile gençlik ve spor faaliyetlerinden yararlanacak 18 yaşından küçük çocuk ve gençlerden gerekli belgelerin (sağlık raporu, veli izin belgesi vb.) teminini sağlamak,

10- Talep edilmesi halinde Bakanlığa bağlı kurumlarda, yurtlarda, spor tesislerinde, kamplarda ve gençlik merkezlerinde Kur'an kursları açmak ve öğretici görevlendirmek.

C- ORTAK HÜKÜMLER

1- Ülkemiz gençliğinin serbest zamanlarını sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerle değerlendirmek ve onların manevi gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla, Bakanlık ve Başkanlıkça düzenlenecek faaliyetlerde işbirliği yapmak,

2- Protokole konu iş ve işlemlerle ilgili planlama, uygulama, izleme, raporlama ve koordinasyonu sağlamak amacıyla, görevlendirilecek sorumlu kişilerin iletişim bilgilerini ve düzenlenecek programları merkez ve taşrada ilgili kurumun yetkililerine bildirmek,

3- Gençlerin manevi ve kültürel gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla eşgüdüm içerisinde spor müsabakası, turnuva, gezi, ziyaret vb. etkinlikler düzenlemek,

4- İki kurum arasında ortak düzenlenecek proje ve etkinliklerde her iki kurumun imkânlarından yararlanmak,

5- Bu protokol çerçevesinde yürütülen çalışmalarda kurumların ihtiyacı ve talepleri doğrultusunda karşılıklı olarak görevlendirilen personelin görevli / izinli sayılmasını sağlamak,

6- İki kurumu ilgilendiren ortak konularda proje ve faaliyetlerin daha etkili olabilmesi için gerekirse ortak bir komisyon kurmak,

7- Bu protokol kapsamında gerçekleştirilecek olan faaliyetlere katkı sağlamak amacıyla gerekirse sponsorluk anlaşması yapmak,

8- Gençlik ve spor kulüplerinin kurulmasını teşvik etmek ve desteklemek.

İş bu protokol kapsamında yapılacak faaliyetler tarafların imkânları ve mali kaynakları ölçüsünde yerine getirilir.

DEĞİŞİKLİK HÜKÜMLERİ

Madde 6- Bu Protokol belli bir süre ile sınırlanmamıştır. Taraflar karşılıklı mutabakat sağlayarak protokolda değişiklik ve ilave yapabilir, gerektiğinde bu protokolü yürürlükten kaldırabilirler.

KALDIRILAN PROTOKOLLER

Madde 7- İş bu protokol ile;

(1) 18.06.2013 Tarihli Diyanet İşleri Başkanlığı ile Spor Genel Müdürlüğü Arasında Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslara Katılanlara İlişkin İş Birliği Protokolü,

(2) 28.11.2013 Tarihli T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğüne Bağlı Yurtlarda Kur'an Eğitim ve Öğretimi Kursu Açma İş Birliği Protokolü,

(3) 26.02.2015 Tarihli T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı ile T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Arasında İş Birliği Protokolü, yürürlükten kaldırılmıştır.

YÜRÜRLÜK VE YÜRÜTME

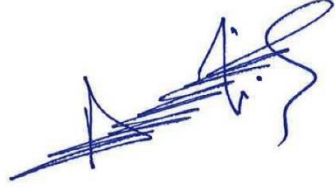
Madde 8- Bu protokol 4 (Dört) sayfa ve 8 (Sekiz) madde halinde düzenlenmiş olup taraflarca imzalandığı tarihte yürürlüğe girer.

Bu Protokol hükümleri Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülür.

09/12/ 2019

Dr. Mehmet Muharrem KASAPOĞLU
Gençlik ve Spor Bakanı

Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyanet İşleri Başkanı

Ek-5:

Diyanet İşleri Başkanlığı Gençlik Çalışmaları Yönergesi Yönerge Metni (2018)

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI **GENÇLİK ÇALIŞMALARİ YÖNERGESİ ***

Amaç

MADDE 1- (1) Bu Yönergenin amacı Diyanet İşleri Başkanlığınca gençlik çalışmaları kapsamında toplumun bütün kesimlerine sunulacak hizmetlere ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

Kapsam

MADDE 2- (1) Bu Yönerge, toplumun bütün genç kesimlerine sunulacak Başkanlık hizmetlerini kapsar.

Dayanak

MADDE 3- (1) Bu Yönerge, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun 1 inci ve 7 nci maddesine ve 26/02/2015 tarihli Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında imzalanan işbirliği protokolüne dayanır.

Tanımlar

MADDE 4- (1) (*Değişik:07/05/2020-E.340105/2 md.*) Bu Yönergede geçen;

a) Akademi Programı: Ortaokul, lise, lisans ve lisansüstü öğrencilerinin sosyo-kültürel yaşamlarına ve akademik başarılarına katkı sağlamak amacıyla yürütülen ve her türlü manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmetini içerisine alan, Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanacak özel nitelikli programları,

b) Başkanlık: Diyanet İşleri Başkanlığını,

c) Başkanlık personeli: Başkanlık taşra teşkilatında görevli kadrolu, sözleşmeli, vekil ve ek ders ücreti karşılığı çalışan personeli,

ç) Cami/Kur'an kursu gençlik halkaları: Her bir din görevlisinin gençlere ulaşarak, manevi danışmanlık ve dini rehberlik sunması amacıyla oluşturulmuş faaliyet gruplarını,

d) DHYS: Din Hizmetleri Yönetim Sistemini,

e) Diyanet Genç Gönüllü Formu: Başkanlığın gençlere yönelik hizmetlerinden faydalanmak ve gerektiğinde gönüllülük esasına dayalı olarak bu hizmetlerde fiilen görev almak üzere talepte bulunan gençler için hazırlanmış bu Yönergeye ekli bilgi formunu,

f) Diyanet Gençlik Merkezi: 633 sayılı Kanun çerçevesinde Başkanlığın gençlik çalışmalarının programlı bir şekilde yürütülmesine katkı sağlamak amacıyla nitelikleri bu Yönergede belirlenen il ve ilçelerde açılan Diyanet gençlik çalışmalarının yürütüldüğü merkezi,

g) Diyanet okuma salonu: Belirli bir çalışma planı çerçevesinde ortaokul, lise, lisans ve lisansüstü öğrencilerine yönelik faaliyette bulunmak üzere cami müstemilatı içerisinde oluşturulan ve Diyanet Gençlik Merkezinde bulunması gereken niteliklere sahip olmayan mekânları,

ğ) Ev öğrenci temsilcisi: Diyanet gençlik çalışmalarına katılan genç gönüllüler arasından, Türkiye Diyanet Vakfı öğrenci evinde kalarak Diyanet gençlik çalışmalarının yürütülmesine yardımcı olan öğrenciyi,

h) Ev sorumlusu ve yardımcıları: Türkiye Diyanet Vakfı öğrenci evlerinde barınan öğrencilere yönelik Başkanlıkça yürütülecek manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmetlerinin koordine ve icrasını gerçekleştirmek üzere görevlendirilen Başkanlık personelini,

* 24.01.2018 tarihli ve 65752239-010.04-E.10079 sayılı Başkanlık Onayı ile yürürlüğe girmiştir.

i) Gençlik kampları: Gençlerin serbest zamanlarını çeşitli sosyal, kültürel, manevi ve sportif faaliyetlerle değerlendirmelerini sağlamak amacıyla özel mekânlarda Başkanlık, Gençlik ve Spor Bakanlığı, belediyeler, Sivil Toplum Kuruluşları vb. kurum ve kuruluşlarca ortaklaşa yürütülen programları,

ii) Gençlik koordinatörlüğü: Başkanlığın gençlik çalışmalarını Müftülük bünyesinde koordinasyon ve esgüdüm içerisinde planlamak, yürütmek, takip etmek ve sonuçlandırmak amacıyla koordinatör, koordinatör yardımcısı ve Başkanlık gençlik çalışmalarına katılan diğer personelden oluşan çalışma grubunu,

j) Gençlik koordinatörü: İl ve ilçelerde gençlik çalışmalarını koordine etmek üzere görevlendirilen Başkanlık personelini,

k) Gençlik merkezleri: Gençlik ve Spor Bakanlığına ve belediyelere bağlı olarak il ve ilçelerde gençlere yönelik faaliyet yürüten merkezleri,

l) Genç ofis: Gençlere yönelik manevi danışmanlık ve dini rehberlik faaliyetlerinde kullanılmak amacıyla kampüs alanı, öğrenci yurdu, otopark, AVM, şehir merkezi vb. yerlerde oluşturulan ve Diyanet Gençlik Merkezinde bulunması gereken niteliklere sahip olmayan mekânları,

m) Genel Müdürlük: Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünü,

n) Gönüllü: Diyanet gençlik çalışmalarına isteyerek katılan kişiyi,

o) İl Gençlik Buluşmaları: Aynı il içerisinde Türkiye Diyanet Vakfından barınma ve burs desteği alan bütün öğrenciler, gençlik çalışmalarına katılan Diyanet genç gönüllüleri ve gençlik hizmetlerinde görev alan personel arasında tanışma ve kaynaşmayı temin etmek, belirli bir gündem üzerinden manevi danışmanlık ve dini rehberlik süreçlerine katkıda bulunmak ve gençlik çalışmalarında bir bütünlük oluşturmak üzere düzenlenen toplantıları,

ö) KYK: Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumunu,

p) Mahalle/köy gençlik sorumlusu: Müftülük tarafından görevlendirildiği bölgede Başkanlığın gençlik çalışmalarının planlama ve koordinasyonundan sorumlu Başkanlık personelini,

r) Manevi Danışman: Öğrenci yurtlarında, Diyanet Gençlik Merkezlerinde, genç ofislerde, Diyanet okuma salonlarında ve gençlik merkezlerinde manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmeti sunmak üzere görevlendirilen personeli,

s) Müftülük: İl ve ilçe müftülüklerini,

ş) Okul temsilcisi: Diyanet gençlik çalışmalarına katılan genç gönüllüler arasında; üniversite, lise ve ortaokul seviyesinde öğrenim görmekte olup bulunduğu yerde Diyanet gençlik çalışmalarının yürütülmesine yardımcı olan kişiyi,

t) Okuma grupları: Gençlere okuma ve okuduğunu anlayıp yorumlama alışkanlığı kazandırmak amacıyla Başkanlık gençlik çalışmaları kapsamında yürütülen, çeşitli sosyal ve kültürel etkinliklerle zenginleştirilmiş faaliyet gruplarını,

u) Öğrenci yurtları: KYK'ya ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren öğrenci yurtları ile Türkiye Diyanet Vakfı öğrenci yurtlarını,

ü) TDV: Türkiye Diyanet Vakfını,

v) TDV öğrenci evleri: TDV şube barınma destek programı kapsamında barınma, burs ve eğitim desteği almak üzere talepte bulunan öğrencilerin konakladıkları evleri, ifade eder.

Temel yaklaşımlar ve metodoloji

MADDE 5- (1) (Değişik: 07/05/2020-E.340105/3 md.) Gençlerin; bilgi, ahlak, erdem, estetik, ruh güzelliği, adalet ve merhamet duygusuyla yetişmelerine, milletimizi bir araya getiren değerlerin, insani haslet ve faziletlerin nesilden nesile aktarılacak şekilde üretilmesine katkı sağlayacak; toplumun geleceğe umutla bakabilmesi için insani erdemlerle donatılmış, her yönden iyi yetişmiş, ruhen ve bedenen dinamik bir gençliğe sahip olmasını temin edecek bir yaklaşım benimsenir.

(2) Başkanlık personeli tarafından bu Yönerge kapsamında yürütülecek her türlü manevi danışmanlık ve dini rehberlik, talep doğrultusunda ve tamamen gönüllülük esasına göre sunulurken aşağıdaki esaslar uygulanır.¹

a) Gençlerin sorumluluk sahibi olması, yeteneklerini geliştirmeleri, bilgiye, sanata ve güzel olan her şeye ilgilerinin canlı tutulması ve gönüllerinin sevgi, şefkat ve merhamet hisleri ile yoğrulması için inanç ve ibadetin onların ruh sağlığında oluşturacağı olumlu etkiler göz önünde bulundurulur.

b) Çalışma Programlarında eğitsel bir süreç takip edilir. Gençlere rol-model olma ve rehberlik yapma esas alınır.

c) Sosyo-kültürel etkinliklerde ve gençler için oluşturulmuş ortamlarda onlarla nitelikli zaman geçirmek hedeflenir.

ç) Alana yönelik etkili ve verimli çalışma yapabilmek için gençlerin ailesi ve okul idarecileri ile irtibat halinde olunur, ilgili süreçlere onların da dâhil olması sağlanır.

d) Yapılacak çalışma programlarında gerekli gruplandırmalar ve tasnif yapıılır.

Genel esaslar

MADDE 6- (1) Diyanet gençlik çalışmaları aşağıda belirlenen ilkeler çerçevesinde yürütülür.

a) Kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon ile hiçbir genci dışarıda bırakmadan toplumun bütün kesimlerine hizmet götürülmesi amaçlanır.

b) Başkanlığın gençlere yönelik bütün çalışmalarında gençler açısından gönüllülük esas alınır.

c) Gençlik hizmetlerinde görev alan personel Başkanlık ve müftülüklerce periyodik olarak eğitim programlarına tabi tutulur.

ç) Gerek Başkanlık gerekse diğer kurum personeli ile ilişkiler her aşamada karşılıklı saygı ve güven esasına dayalı olarak yürütülür.

d) Genç kitleler ile iletişimi sağlayacak sistematik ve dinamik bir teşkilat yapısının oluşturulması hedeflenir.

e) Genç kitlelerle iletişimi sağlamak için sosyal medya vb. alanlardan faydalanılır, ortak bir iletişim ağı oluşturulur.

f) Gençlerin vatan, millet, ezan, bayrak gibi milli ve manevi değerler doğrultusunda; sosyal ve akademik gelişimlerine katkı sağlamak üzere eğitsel materyaller geliştirilir.

Müftülüğün görevleri

MADDE 7- (1) (*Değişik: 07/05/2020-E.340105/4 md.*) Diyanet gençlik çalışmaları ile ilgili iş ve işlemler, müftülük tarafından yürütülür. Bu çerçevede Müftülük;

a) Gençliğe yönelik hizmetlerin sistematik bir şekilde gerçekleştirilmesi için bu çalışmaları gençlik koordinatörlüğü aracılığı ile yürütür; manevi danışmanlık ve dini rehberlik çalışmalarının başarılı bir şekilde icra edilmesi için ihtiyaç nispetinde nitelikli personel görevlendirilmesini temin eder.

b) Gençlik çalışmalarında aktif olarak görev alma hususunda her aşamada, personeli teşvik eder.

c) Gençlik hizmetleri ile ilgili yapılacak çalışma, toplantı, ziyaret vb. durumlarda personel için gerekli kolaylığı sağlar, imkân ve alan oluşturur.

ç) Diyanet Gençlik Merkezlerinin, genç ofislerin ve Diyanet okuma salonlarının Başkanlıkça belirlenen kriterlere uygun olarak açılmasını ve gençler için işlevsel hale getirilmesini temin eder.

d) Gençlik çalışmalarında ilgili kurum, kuruluş ve sivil toplum kuruluşları ile iletişim ve işbirliğini sağlar.

e) Gençlik çalışmalarının etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilebilmesi için rehberlik yapar ve yapılan hizmetleri denetler.

f) Cami/Kur'an kursu gençlik halkaları oluşturulması ve bu halkalar yoluyla her bir din görevlisinin gençlere ulaşmasını temin edecek tedbirler alır.

¹ 07/05/2020 tarihli ve 340105 sayılı Başkanlık Onayı ile yürürlüğe giren Yönergenin 3 üncü maddesiyle bu fıkrada yer alan "manevi rehberlik ve din hizmeti" ibaresi "manevi danışmanlık ve dini rehberlik" şeklinde değiştirilmiştir.

g) TDV öğrenci evleri ve yurtlarında gerçekleştirilecek manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmetlerinin diğer Diyanet gençlik çalışmaları ile uyum içerisinde, il/ilçe gençlik koordinatörünün koordinasyon ve gözetiminde gerçekleştirilmesini sağlar.

ğ) Özellikle üniversite kayıt dönemlerinde her türlü iletişim araçlarını kullanarak Başkanlık hizmetlerine dair gerekli ilan ve duyuruların yapılmasını temin eder.

h) Bu Yönergenin 16 ncı maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen Kurulu oluşturur.

ı) Nitelikli personel arasından her bir TDV öğrenci evi için ev sorumlusu ve yardımcılarını görevlendirir, bunların öğrencilere yönelik hizmetlerini denetler.

i) Öğrencilerin Diyanet Gençlik Merkezlerinden, genç ofislerden ve Diyanet okuma salonlarından istifade edebilmesi için gerekli planlamaları yapar, söz konusu mekânlarda ya da TDV öğrenci evlerinde gençlik sohbetleri düzenlenmesini temin eder.

j) Manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmeti taleplerinin karşılanmasında şehit ve gazi yakınları, engelliler, yetimler gibi gruplar ile Başkanlık personelinin çocuklarına özel imkânlar oluşturulmasına gayret eder.

(2) (Ek: 07/05/2020-E.340105/4 md.) Birinci fıkrada sayılanlara ek olarak İl Müftülüğü;

a) Fakülte, meslek yüksekokulu vb. yükseköğrenim kurumu bulunmayan ilçe müftülüklerinin, diğer müftülüklerin manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmetlerine katkı sağlamaları için planlamalar yapar.

b) İl müftüsü, müftü yardımcıları, ilçe müftüleri, eğitim merkezi müdürleri ve öğretmenleri ile şube müdürü, vaiz, murakıp, din hizmetleri uzmanı başta olmak üzere hizmetine ihtiyaç duyulan personelin düzenli aralıklarla TDV öğrenci evlerini ziyaret etmelerine yönelik planlamalar yapar.

c) İl gençlik buluşmalarının başarılı bir şekilde icra edilmesi için gerekli tedbirleri alır.

Çalışma programı

MADDE 8- (1) Başkanlık tarafından alana özgü, müfredatlı çalışma programları hazırlanır. Müftülükler tarafından yerel şartlar göz önünde bulundurularak hazırlanacak çalışma programlarında, Başkanlığın genel çalışma programları esas alınır.

(2) Çalışma programları kapsamında yapılan çalışmalar aylık ve yıllık olarak rapor haline getirilir.

Gençlik koordinatörü, yardımcıları ve görevleri

MADDE 9- (Değişik: 07/05/2020-E.340105/5 md.)

(1) İl ve ilçelerde görev yapacak gençlik koordinatörleri ve gençlik koordinatör yardımcıları, Başkanlığın uygun görüşü üzerine ilgili Müftülüğün teklifi ve mülki idare amirinin onayı ile görevlendirilir.

(2) Görevlendirilecek personelin öncelikle gençlik çalışmalarına yatkın, gençlerle iletişimde başarılı, yetenekli; bilgi ve donanım açısından gençlerle uyumlu olması gözetilir.

(3) İlde görevlendirilen koordinatör ve koordinatör yardımcıları, il müftüsü veya il müftüsünün uygun göreceği müftü yardımcısına; ilçede görevlendirilenler ise ilçe müftüsüne bağlı olarak çalışırlar ve bunların iş bölümü Müftülükçe yapılır.

(4) Gençlik koordinatörünün görevleri şunlardır:

a) Başkanlığın gençlere yönelik hizmetlerini, bağlı bulunduğu müftülüğün bilgisi ve rehberliğinde, ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyon halinde planlamak, yürütmek, takip etmek ve neticelendirmek.

b) Gençlere yönelik çalışmaların gerekliliği ile ilgili, toplumu bilinçlendirici ve farkındalık oluşturuvcu çalışmalar yürütmek.

c) Gençlik çalışmaları kapsamında il ve ilçelerde eğitim, seminer, konferans, çalıştay, panel, kamp, toplantı vb. programları koordine etmek.

ç) Belirli gün ve haftalar ile hutbe, vaaz, toplantı, konferans, sohbet vb. faaliyetlerde gençliğe odaklanan konulara yer verilmesine yönelik çalışmalar yapmak.

d) Müftülükçe uygun görülmesi halinde personelin aylık toplantılarında ve hizmet içi eğitim seminerlerinde gençlik hizmetleri ile ilgili sunum yapmak.

e) Cami, Kur'an kursları, gençlik merkezleri, yurtlar veya müftülüklerin uygun göreceği mekânlarda eğitici programlar düzenlemek.

f) Bu Yönerge kapsamında ilgili kurum, kuruluş ve sivil toplum kuruluşları ile gerçekleştirilecek ortak çalışmaların koordinesini yürütmek.

g) Öğrenci yurtları, gençlik merkezleri ve gençlik kamplarında Başkanlıkça manevi danışman olarak görevlendirilen personel ve ilgili kurumlar ile uyum içinde çalışmak.

ğ) İl ve ilçelerde kredi yurtlar kurumu il müdürlükleri, gençlik hizmetleri ve spor il/ilçe müdürlükleri ve milli eğitim müdürlükleri ile yapılacak ortak çalışmaları yürütmek.

h) Bağımlılıktan kurtulmak isteyen gençlere yönelik hizmetlerde, Başkanlık bağımlılıkla mücadele hizmetleri kapsamında görevlendirilen Bağımlılıkla Mücadele koordinatörleri ile işbirliği içerisinde çalışmak.

ı) Diyanet Gençlik Merkezleri, Diyanet okuma salonları, TDV öğrenci evleri ve yurtları, gençlik merkezleri veya müftülükçe uygun görülecek diğer mekânlarda, Diyanet gençlik sohbetleri, okuma programları, ahlak ve değerler eğitimi, genç girişimcilik ve sosyal sorumluluk faaliyetleri düzenlemek.

i) Gençlik çalışmaları kapsamında çevre faaliyetleri, umre programları, ziyaretler, geziler, sosyo-kültürel etkinlikler vb. aktiviteler organize etmek.

j) Diyanet Gençlik Merkezleri ve Diyanet okuma salonlarında öğrencilere yönelik yürütülen eğitim faaliyetleri ile akademi programlarının işleyişini takip etmek.

k) Öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde manevi danışmanlar aracılığı ile yürütülen hizmetleri koordine etmek.

l) Gençlik koordinatör yardımcıları ile mahalle/köy gençlik sorumlularının çalışmalarını koordine etmek.

m) Çalışan gençlere yönelik programlar düzenlenmesini sağlamak.

n) Yetenekli gençleri ulusal ve uluslararası müsabakalara teşvik etmek, katılmaları yönünde gerekli desteği sağlamak.

o) Gençlere okuma alışkanlığı kazandırmak amacıyla okuma grupları oluşturulmasını sağlamak ve gençlerin kitap okuma ve analiz yeteneklerini geliştirmek.

ö) Kur'an kursu öğrencilerinin sosyal ve sportif aktivitelere katılımını teşvik edecek çalışmalar yürütmek.

p) Gençlerin çevre ve sosyal sorumluluk bilinçlerinin geliştirilmesi amacıyla fidan dikme, su kaynaklarının korunması, atık maddelerin ayrıştırılması ve geri dönüşümü, temizlik, israfı önleme, hayvanlara merhamet ve doğal dokuya saygı gibi konularda kampanyalar düzenlemek.

r) Gençleri sportif etkinliklere, sosyal ve kültürel aktivitelere teşvik etmek, lisanslı faaliyetleri desteklemek.

s) Diyanet Genç Gönüllü Formunu doldurarak Başkanlık gençlik çalışmalarıyla tanışan genç gönüllü sayısını artırma hususunda belirlenen hedefleri gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar yapmak.

ş) Gençlik çalışmaları ile ilgilenen diğer Başkanlık ve TDV personeliyle koordinasyon halinde çalışmak.

t) Başkanlığın gençlere yönelik yazılı, görsel, internet, sosyal medya, kısa film vb. yayımlarının hedef kitleye ulaşımını kolaylaştıracak çalışmalar yapmak.

u) TDV öğrenci evleri ve yurtlarında barınma, burs ve eğitim desteği alan öğrencilere yönelik düzenlenecek eğitici, sosyo-kültürel etkinlikleri koordine etmek, öğrencilerin manevi gelişimlerini desteklemek.

ü) Diyanet genç gönüllüleri arasından üniversite, fakülte ve okullarda, okul temsilcisi belirlemek, belirlenen temsilciler aracılığı ile yürütülecek çalışmaları koordine etmek.

v) Ev sorumluları ve yardımcıları ile işbirliği içerisinde ev öğrenci temsilcilerini tespit etmek, düzenli aralıklarla toplantılar yapmak.

y) İl gençlik buluşmaları organize etmek.

z) Üniversite kayıt tarihlerinde şehre yeni gelen öğrencilere danışmanlık ve rehberlik etmek, gerektiğinde kayıt sürecinde gençlik koordinatörlüğü olarak stant çalışması yapmak.

aa) Gençlere yönelik yürütülen faaliyetler ile TDV öğrenci evleri ve yurtlarında yürütülen çalışmaların her ayın ikinci haftasının son gününe kadar DHYS' ye veri olarak

girilmesini sağlamak, bir önceki yıla ait raporlar ile yeni yıla ait çalışma planlarını ise her yıl Ocak ayı sonuna kadar Müftülüğe sunmak.

(5) Gençlik koordinatör yardımcıları, görev alanları dâhilinde gençlik koordinatörüne destek olurlar.

Manevi danışman ve görevleri

MADDE 10- (Değişik: 07/05/2020-E.340105/6 md.)

(1) Bu Yönerge kapsamında manevi danışman olarak görevlendirilecek personelde aşağıdaki yeterlikler aranır.

a) Dini yükseköğrenim mezunu olmak veya diğer alanlarda dört yıllık lisans diplomasına sahip olmak.

b) Başkanlık taşra teşkilatında vaiz, din hizmetleri uzmanı, eğitim uzmanı, öğretmen, Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip veya müezzin kayıym unvanlarında kadrolu olarak çalışıyor olup adaylığı kaldırılmış olmak.

(2) Manevi danışmanlık ve dini rehberlik alanıyla ilgili bir sertifika programı bitirmiş olmak ile manevi danışmanlık alanında lisansüstü bir programdan mezun ya da halen bu programda öğrenciliği devam ediyor olmak tercih sebebidir.

(3) Manevi danışmanlık görevlendirmeleri başvuru yapan personel arasından, Başkanlığın uygun görüşü üzerine ilgili Müftülüğün teklifi, mülki idare amirinin onayı ile en fazla altı (6) aylık süre ile gerçekleştirilir. Görevlendirilen personel, görevlendirme süresinin bitiminde görevden ayrılma talebinde bulunabilir.

(4) Görevlendirmelerin yenilenmesi halinde yapılacak değerlendirmelerde, görevlendirme yapılan kurum yetkililerinin ve Başkanlığın ilgili personelin verimliliğine dair kanaatleri göz önünde bulundurulur.

(5) Manevi danışmanın çalışma esasları şunlardır:

a) Cuma günleri Müftülüğün uygun göreceği yerlerde, diğer günlerde ise görevlendirildiği öğrenci yurtları/gençlik merkezlerinde çalışmaları esastır.

b) Öğrenci yurtlarında görevlendirilenlerin buradaki çalışma saatleri, öğrencilerin yurttaki bulunuş saati ile yerel şartlar dikkate alınarak, ilgili müftülüğün teklifi ve Valinin onayıyla belirlenir.

c) TDV öğrenci yurtlarında görevlendirilenlerin buradaki hizmet süreleri, diğer günlerde gençlik çalışmalarına fiilen katılmaları koşuluyla 2 günden az olmamak kaydı ile Müftülüklerce düzenlenebilir.

ç) Bu Yönergede belirtilen yerlerde yürütülen manevi danışmanlık hizmetine dair gerekli denetim ve rehberlik, Müftülüklerce ve gerektiğinde Başkanlıkça gerçekleştirilir.

(6) Manevi danışmanın görevleri şunlardır:

a) İlgili kurum yönetimi ve görevlileriyle işbirliği ve eşgüdüm içerisinde çalışır.

b) Diyanet Gençlik Merkezleri, genç ofisler, Diyanet okuma salonları, gençlik merkezleri ve öğrenci yurtlarında görev yapanlar; bireysel danışmanlık görüşmeleri, dini rehberlik ve okuma grubu çalışmaları, Diyanet gençlik sohbetleri planlaması vb. faaliyetlerde bulunur, Müftülükçe gerçekleştirilecek diğer gençlik çalışmalarına katkı sağlar.

c) Öğrenci yurtlarında görev yapanlar, izinli olduğu günlerde görev yaptığı yurt müdürlüğünü bilgilendirir.

ç) Öğrenci yurtlarında yürütülen manevi danışmanlık hizmeti Başkanlık gençlik çalışmalarının bir parçası olarak değerlendirilir.

d) KYK/TDV tarafından gerçekleştirilen atölye çalışmalarında görev alır.

e) (6) aylık görevlendirme süresi içerisinde manevi danışmanlık alanı ile ilgili hazırlayacağı ilmi/akademik bir çalışmayı, kitap özeti, makale, proje vb. materyali Genel Müdürlüğe ulaştırır.

f) Yapılan çalışmalara dair raporu gençlik koordinatörü aracılığıyla aylık olarak ilgili İl Müftülüğüne ve DHYS sistemi aracılığıyla Başkanlığa sunar. KYK yurtlarında görev alan personel, ayrıca talep edilen aralıklarla ilgili KYK Genel Müdürlüğüne rapor sunar.

Okullarda yürütülecek gençlik hizmetleri

MADDE 11- (1) Üniversite, lise ve ortaokul düzeyinde gerçekleştirilecek gençlik çalışmaları aşağıdaki ilkeler çerçevesinde yürütülür.

a) Çalışmalar, okul idarecileri ve öğretmenler ile etkin bir işbirliği halinde gerçekleştirilir.

b) Gençlik çalışmalarının yaygınlaştırılabilmesi ve daha etkin hale getirilmesi amacıyla okullara göre planlamalar yapılır.

c) Okulların yoğun olduğu mahallerde gençlik çalışmalarının yürütülebileceği, gençler için cazibe merkezi olacak Diyanet Gençlik Merkezi ve Diyanet okuma salonları açılmasına veya gençlik merkezi vb. mekânların kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılır.¹

ç) Okullar periyodik aralıklarla ziyaret edilir. Okul ziyaretlerinde sadece konferans tarzı etkinliklerle yetinilmez. Düzenli ve sistematik programlar aracılığıyla gençlerle iletişime geçebilmenin imkânı oluşturulur.

d) Okullarda Diyanet çalışmalarını koordine etmek amacıyla genç gönüllüler arasından temsilciler belirlenir.

e) Okul temsilcileri ve sınıf temsilcileri ile periyodik değerlendirme toplantıları gerçekleştirilir.

f) (Ek: 07/05/2020-E.340105/7 md.) İmkânlar nispetinde öğrencilere yönelik etkinlikler gerçekleştirilir ve ikramlar sunulur.

Gençlik sohbetleri

MADDE 12- (1) Gençlerle birebir iletişimin hedeflendiği gençlik sohbetlerinde aşağıdaki hususlara riayet edilir.

a) Sohbetler gençlerin durumuna; ihtiyaç ve beklentilerine göre planlanır, uzun tutulmamasına özen gösterilir.

b) Sohbetlerin duygusal zekâsını aktif kullanabilen, gençlerle iletişimi güçlü, alanında yetkin kişilerce verilmesine gayret gösterilir.

c) (Değişik: 07/05/2020-E.340105/8 md.) Sohbetlerde ağırlıklı olarak takrir metodu kullanılmaktan kaçınılır. Dinleme, anlama ve anlamlandırma metodlarına ağırlık verilir. Katılımcıların aktif olmasına, konuşulanları yorumlayıp tahlil edebilmesine ve sorgulamasına imkân verilir. Kolaylaştırıcı, cesaret ve güven verici bir dil kullanılır.

ç) Sorulara verilecek cevaplarda kullanılacak ifadelerin doyurucu olmasına dikkat edilir, gereğinden fazla konuşulmaz.

d) Muhatabın durumu dikkate alınarak kişinin ihtiyacı ve beklentisi doğrultusunda, sonuca birlikte ulaşılmaya çalışılır.

e) Kesin ifadelerden ve muhatabı incitebilecek tutum ve davranışlardan uzak durulur. Samimi, açık ve anlaşılır bir dil kullanılır. Mümkün oldukça tek kelimelik cevaplar vermekten kaçınılır.

Mahalle ve köylerde yürütülecek gençlik çalışmaları

MADDE 13- (1) Şehirde yaşadığı halde okul süreçlerinin dışında kalmış gençlik ile kırsal alanda ikamet eden gençlik kitlesine yönelik çalışmalar, mahallelerde veya köyde görev yapan diğer personelin katılımı ile mahalle/köy gençlik sorumluları tarafından aşağıdaki esaslar dikkate alınarak yürütülür.

a) (Değişik: 07/05/2020-E.340105/9 md.) Mahallelerde ve köyde yürütülecek gençlik çalışmaları, Diyanet Gençlik Merkezi, Diyanet okuma salonu, TDV öğrenci evi veya yurdu ya da cami merkezli olarak ele alınır.

b) Camilerin uygun bölümleri gençlerin namaz vakitleri dışında da bir araya gelebilecek ve gençlik çalışması yürütülebilecek şekilde düzenlenir.

c) Mahallelerde ve köylerdeki gençlik çalışmaları, gençlik koordinatörünün koordinesinde yürütülür.

ç) (Değişik: 07/05/2020-E.340105/9 md.) Söz konusu çalışmalar yürütülürken imkânlar dâhilinde müftülük, belediye, köy okulu, köy odası ile kurum ve kuruluşların uygun mekânları kullanılabilir.

(2) Mahalle/köy gençlik sorumluları müftülükçe belirlenir.

¹ 07/05/2020 tarihli ve 340105 sayılı Başkanlık Onayı ile yürürlüğe giren Yönergenin 1 inci maddesiyle bu benitle yer alan "Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezi" ibaresi "Diyanet Gençlik Merkezi" şeklinde; "okuma salonları" ibaresi "Diyanet okuma salonları" şeklinde değiştirilmiştir.

Diyanet Gençlik Merkezlerinde, genç ofislerde ve Diyanet okuma salonlarında yürütülecek gençlik hizmetleri

MADDE 14- (Değişik: 07/05/2020-E.340105/10 md.)

(1) Diyanet Gençlik Merkezlerinde, genç ofislerde ve Diyanet okuma salonlarında gerçekleştirilecek çalışmalar aşağıdaki ilkeler doğrultusunda yürütülür:

a) Diyanet Gençlik Merkezleri, genç ofisler ve Diyanet okuma salonları, Başkanlığın uygun görüşü üzerine ilgili Müftülüğün teklifi, mülki idare amirinin onayı ile açılır.

b) Diyanet Gençlik Merkezlerinde görüşme odası, eğitim salonu, çok amaçlı spor salonu, kütüphane, mescit, mutfak ve ıslak zemin bulunması gözetilir. Bu şartları taşımayan mekânlar Diyanet okuma salonu veya genç ofis olarak açılır ve hizmet verir.

c) Yerleşim merkezleri ve okul çevresine yakın mekânlar tercih edilir. Uygun olması halinde cami müştemilatları, Diyanet Gençlik Merkezi ve Diyanet okuma salonu olarak düzenlenebilir.

ç) Açılan mekânlar mümkün olduğunca gençler için ilgi çekici ve huzurlu bir ortama dönüştürülerek çok yönlü ve işlevsel hale getirilir.

d) Genel gençlik çalışmalarının yanında özellikle imam-hatip öğrencilerine yönelik Başkanlıkça hazırlanacak akademi programları, Diyanet okuma salonlarında icra edilir. Bu kategoride yürütülen çalışmalara katılan öğrencilerin TDV ve şubelerinin burs ve eğitim yardımları imkânlarından faydalanması sağlanır.

e) Diyanet Gençlik Merkezlerinin gençlerin ders ve sohbet saatleri dışında da uğrayabilecekleri mekânlar olmaları, yerel şartlar dikkate alınarak her gün açık tutulmaları sağlanır.

f) Diyanet Gençlik Merkezlerinde, genç ofislerde ve Diyanet okuma salonlarında ihtiyaç nispetinde personel görevlendirilmesi ve istihdamı ilgili Müftülüğün teklifi, mülki idare amirinin onayı ile gerçekleştirilir.

Öğrenci yurtlarında, gençlik merkezlerinde ve gençlik kamplarında yürütülecek gençlik hizmetleri

MADDE 15- (Değişik: 07/05/2020-E.340105/11 md.)

(1) Öğrenci yurtlarında barınan öğrenciler, gençlik merkezlerinden hizmet alan öğrenciler ve gençlik kamplarına katılan öğrencilere manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmeti sunmak üzere nitelikli personel görevlendirilir. Görevlendirilen personel belirli aralıklarla eğitime tabi tutulur.

(2) Gençlik kamplarında görevlendirilen personelin görevlendirme usulleri ve çalışma şartları ile Başkanlıkça düzenlenecek kamplara gençlerin katılım şartları, başvuru koşulları, kamp temaları ve kamplarda düzenlenecek etkinlikler, ilgili mevzuat hükümlerine uygun olmak kaydıyla bu Yönergede yer alan hükümler ve diğer Başkanlık talimatları ile belirlenir.

TDV öğrenci evlerinde yürütülecek gençlik hizmetleri

MADDE 16- (Değişik: 07/05/2020-E.340105/12 md.)

(1) TDV öğrenci evlerinde barınan öğrencilere yönelik olarak gerçekleştirilecek çalışmalar aşağıdaki ilkeler doğrultusunda yürütülür:

a) TDV öğrenci evlerinde barınan öğrencilere yönelik manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmeti sunmak üzere nitelikli personel görevlendirilir.

b) Öğrenciler, manevi danışman, gençlik koordinatörü ve ev sorumlularının planlamaları çerçevesinde manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmeti kapsamında Müftülüklerce gerçekleştirilecek etkinliklere teşvik edilir.

c) Ev sorumlularının, gençlik koordinatörü ve manevi danışman ile işbirliği ve koordinasyon içerisinde hareket etmesi sağlanır.

(2) TDV öğrenci evlerinde Başkanlıkça yürütülecek manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmetlerinin, öğrenci evi bazında takibini yapmak üzere erkek öğrenciler için erkek, kız öğrenciler için kadın ev sorumlusu ve ihtiyaç olması halinde ev sorumlusu yardımcısı Müftülükçe görevlendirilir. Ev sorumlularının görevleri şunlardır:

a) TDV öğrenci evlerinin idamesi için gerekli iş ve işlemlerin öğrenciler tarafından düzenli olarak takip edilmesine rehberlik etmek,

- b) Öğrencileri imkânlar ölçüsünde Diyanet gençlik çalışmalarına katılmaya teşvik etmek.
- c) Gençlik sohbetleri ile diğer etkinliklerin başarılı bir şekilde icrasına yardımcı olmak.
- ç) Öğrencilerle haftada en az iki defa görüşme gerçekleştirmek.
- d) Hastalık, kaza vb. olağanüstü durumlarda öğrencilere refakat etmek.
- e) Aylık olarak hazırlayacağı raporu il/ilçe gençlik koordinatörüne ibraz etmek ve yürütülen faaliyetlerin DHYS' ye işlenmesini takip etmek.
- f) Ev sorumlusu yardımcısı görevlendirilmesi halinde iş bölümü yapmak.
- (3) Bu madde kapsamında yürütülecek faaliyetlerin takibi için ilgili Müftülük tarafından bir Kurul oluşturulur. Bu kurul; İl/ilçe Müftüsünün başkanlığında, şube müdürü, vaiz, murakıp, Kur'an kursu öğreticisi vb. unvanlarda çalışan Başkanlık personeli ile TDV'nin ilgili şubesinin yönetim kurulu üyelerinden olmak üzere en az beş kişiden meydana gelir. İl/ilçe gençlik koordinatörleri kurulun doğal üyesidir.

Yürürlük

MADDE 17- (1) Bu Yönerge, onaylandığı tarihte yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 18- (1) Bu Yönerge hükümlerini Diyanet İşleri Başkanı yürütür.

Ek: *Diyanet Genç Gönüllü Formu*

DİYANET GENÇ GÖNÜLLÜ FORMU

EK*

Kayıt İli:

Kayıt No:

Kimlik Bilgileri

Adı Soyadı	
Doğum Yılı	
Öğrenim Gördüğü Okul/Üniversite/Fakülte/Bölüm	
Adres ve İletişim Bilgileri	
Veli Adı, Soyadı, İletişim Bilgileri	

İlgi Alanları ve Yetenekleri

--

Beyan

Diyaret İşleri Başkanlığı'nın gençlere yönelik her türlü çalışmalarından sms, e-posta vb. iletişim yolları ile haberdar olmak ve bu çalışmalarda gönüllülük esasına dayalı olarak görev almak istiyorum.

İl/İlçe Müftülüğü adına
Formu Teslim Alan

(İmza)

Formu Dolduran

(İmza)

(* 07/05/2020 tarihli ve 340105 sayılı Başkanlık Onayı ile yürürlüğe giren Yönergenin 13 üncü maddesiyle değiştirilmiştir.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 3 • Haziran 2021 • 203-212
Issue: 3 • June 2021 • 203-212

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu

Ayten, A. & Düzgüner, S. (2020). *Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu*. Ankara: DİB Yayınları. (91 s.)
ISBN: 978-625-7137-11-9

Ayten, A. & Düzgüner, S. (2020). *Spiritual counseling and care services basic information guide*. Ankara: DİB Publishing. (91 p.)
ISBN: 978-625-7137-11-9

Hatice Güven

Yüksek Lisans Öğrencisi
Atatürk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: haticeguven1453@gmail.com
Orcid: 0000-0001-7126-1089
Erzurum / Türkiye

MA Student
Atatürk University
Institute of Social Sciences
E-mail: haticeguven1453@gmail.com
Orcid: 0000-0001-7126-1089
Erzurum / Turkey

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type   Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received   31 Ocak 2021 • 31 January 2021
Kabul Tarihi • Accepted   14 Mayıs 2021 • 14 May 2021

Ö z e t

Farklı bilim dalları insanın çeşitli boyutlarını ele alır, insanı anlamaya çalışır ve bunu yaparken de onun faydasını amaç edinir. Bu noktada son çeyrek yüzyılda, dünyada ve ülkemizde insanın bilimsel çerçevede unutulmuş yönü olan din ve maneviyat tekrar gündeme gelmiştir. İnceleme yazımıza konu olan “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgi Kılavuzu” isimli eser, manevi danışmanlara yönelik kılavuz kitaplar şeklinde hazırlanmış setin ilk kitabıdır.

A n a h t a r   K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Dini Danışmanlık
Manevi bakım • Maneviyat • Teoloji

A b s t r a c t

Different branches of science deal with various aspects of human being, try to understand it and aim to benefit from it while doing this. At this point, religion, and spirituality, which have been forgotten in the scientific framework of human beings in the world and in our country in the last quarter century, have come to the fore again. The work named "Spiritual Counseling and Guidance Services Basic Information Guide", which is the subject of our review, is the first book of the set prepared as guidebooks for spiritual counselors.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Religious counseling
Spiritual care • Spirituality • Teology

Manevi danışmanlık, iyileşme ve gelişmeyi gerçekleştirmek amacıyla manevi kaynakları ve psikolojik anlamayı kullanan bir danışma faaliyetidir (Kızılgeçit, 2020). Başka bir ifadeyle manevi danışmanlık; insanların acılı, sıkıntılı, üzüntülü, korkulu, yalnızlık ve ümitsizlik hallerinde; ani değişimlerle gelen kriz durumlarında, onların yanında olup; din ve inanç açısından onlara destek olarak anlam arayışlarına eşlik etme sürecidir (Karagül, 2012).

Batı'da nispeten belirli bir yapı kazanmış olan manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları ülkemizde henüz net bir zemine oturtulmuş değildir. Ülkemizde manevi danışmanlığı kurumsallaştırma çabaları sancılı bir süreci de beraberinde getirmiştir. MDR uygulamalarına karşı çıkanlar; onun dindarlaştırma ve dine yönlendirme amacı taşıdığını, manevi danışmanların yetkisi olmadığı halde terapi yaptığını söyleyerek itirazlarını dile getirmiştir. Destekleyenler ise MDR'nin görev ve yetki tanımı, kaynak ve yöntemleri, kavramsal çerçevede isimlendirme gibi konularda fikir birliğine varamamışlardır (Kılınçer, 2017). Gerek halk arasında gerekse akademik camiada oluşan bu belirsizlik, manevi danışmanlığın neyi ifade ettiğini, neden gerekli olduğunu, birçok ruh bilimi (psikiyatri, psikoterapi, danışma ve klinik psikoloji gibi psikolojinin bazı uygulama dalları) (Söylev, 2015) varken manevi danışmanların onlardan farklı hangi görevi yerine getirdiğini, irşat ve tebliğden farkını, belki de misyonundan bile daha önemlisi, onu anlaşılır kılmak adına, hangi görevleri yerine getirmediğini ortaya koymayı mecburi hale getirmiştir.

Ülkemizde 633 sayılı kanunla MDR hizmetlerini yürütme görevi verilen Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile editörler tarafından, yerli ve yabancı beş yüzden fazla kaynak taranarak, alanında görev yapan manevi danışmanlara yönelik biri temel bilgileri içeren, dokuzu MDR'nin farklı çalışma alanlarına yönelik kılavuz şeklinde on kitaplık bir seri hazırlanmıştır (2/7/2018-KHK/703/141 md.) (s. 15-16). Serinin ilk kitabı olan "*Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Temel Bilgiler Kılavuzu*" yukarıda değinilen tüm soruların cevaplarını, ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak iki kapak arasında toplamış bir eserdir.

Kitap, Ali Ayten ve Sevde Düzgüner tarafından kaleme alınmıştır. Ayten ve Düzgüner, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı'nda öğretim elemanı olarak görevlerine devam etmektedirler. Yazarların manevi danışmanlık ve rehberlik konusu üzerine çeşitli makaleleri ve kitapları bulunmaktadır (Ayten, 2017; Koç & Ayten & Tınaz, 2018; Ayten, 2019; Düzgüner, 2019).

Eser, manevi danışmanlık kavramını çeşitli başlıklar altında ele alan on iki bölüm ve “manevi danışman ulusal meslek standardı belgesi” ek başlığından oluşmaktadır.

Eserde ilk olarak din ve maneviyat gibi kavramlar tanımlanmış, ülkemiz ve Batı için ifade ettiği farklı anlamlar, yapılan akademik çalışmalardan örnek ve alıntılarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Maneviyat kavramı net ve herkes tarafından kabul edilen standart bir tanıma sahip değildir. Onun tanımlamasındaki bu belirsizlik Batı’da da, ülkemizde de henüz aşılabilmiş değildir. Çok boyutlu yapısı nedeniyle tek bir tanımın yapılamaması, yapılan tanımların sınırlayıcı olması, çeşitli disiplinler tarafından farklı yönleri ön plana çıkarılarak tanımlanması gibi nedenlerle maneviyat kavramı üzerinde tam anlamıyla bir fikir birliği sağlanamamıştır (Kılınçer, 2017). Bu nedenle, incelediğimiz eserin ilk bölümünde maneviyat kavramı, içinde bulunduğu Batı ve İslam kültüründen hareketle tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu farklı tanımlar doğal olarak manevi danışmanlık ve rehberliğin tanımına da yansımaktadır. Eserde de değinildiği gibi; Batı ve Türkiye’deki maneviyat algısının benzeşen ve farklılaşan yönleri, bugünkü manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının nasıl olması gerektiğine dair ipuçları vermektedir (s. 21).

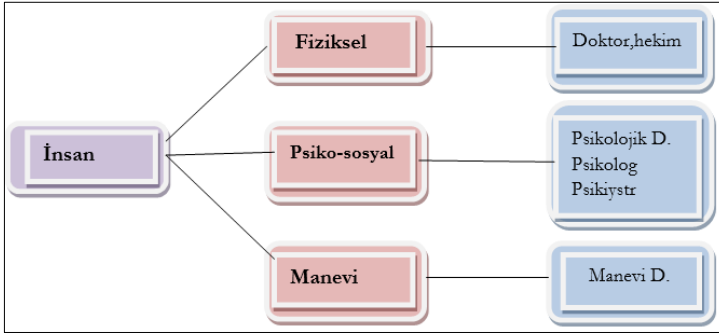
Eserin ikinci bölümünde manevi danışmanlık ve rehberliğin dinî, üçüncü bölümünde ise bilimsel arka planına yer verilmiştir. MDR’nin dinî arka planı, Kur’an ayetleri ve Hz. Muhammed’in alemlere örnek hayatı öncülüğünde açıklanmış, manevi danışmanlığın farklı kollarıyla alakalı delil teşkil edebilecek hadis ve ayetlere zaman zaman yer verilmiştir. Bir sonraki başlıkta ise manevi danışmanlığın bilimsel arka planı, insanın bireysel ve toplumsal boyutları, hukuksal bildiriler ve sağlık alanında ortaya çıkan yeni yaklaşımlar bazında tartışılmıştır.

Ulaşılan sonuçlar ise şöyledir; insanın boyutları fiziksel, psiko-sosyal ve manevi olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. Şu halde insan yaşamak için, boyutların her birindeki ihtiyaçlarını gidermek durumundadır. Yine bu boyutlarda ortaya çıkan problemleri aşmak için desteğe ihtiyaç duymaktadır. Fiziksel boyutu yani bedendeki problemleri çözmek için hekimler kişiye hizmet sunarken psiko-sosyal boyutta yaşanan güçlükleri aşmada psikolojik danışman, psikolog ve psikiyatrlar hizmet vermektedir. İnsanın manevi boyutundaki yani önem, anlam ve inanç dünyasında yaşadığı zorlukların üstesinden gelmesine yardımcı olmak için de manevi danışmanlar görevlendirilmiştir (s. 35; ayrıca şematik gösterim için bkz. Şekil-1).

Şekil-1:

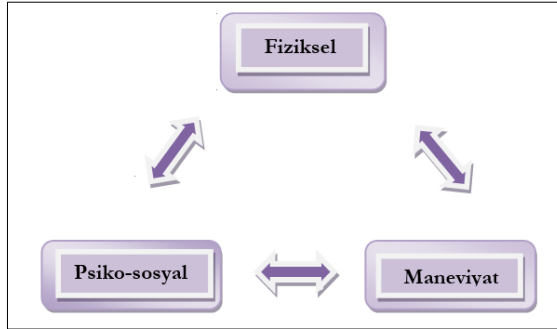

Gelişim boyutlarına göre hizmet aktörleri

Eserin dördüncü bölümünde; insanın manevi boyutunun unsurları olan, “ilgi ve önem”, “anlam ve amaç” ve “değer ve inanç”tan ayrı ayrı başlıklar halinde bahsedilmiştir. Bir önceki bölümde açıklanan insanın fiziksel, psiko-sosyal ve manevi boyutlarına bu bölümde tekrar değinilmiştir. Fiziksel, psiko-sosyal ve manevi boyutlar arasında var olan ilişki örnekler üzerinden açıklanarak tablolarla desteklenmiştir (s. 40; ayrıca bkz. Şekil-2).

Şekil-2:
Gelişim boyutları arasındaki etkileşim

İncelemiş olduğumuz eserin beşinci bölümü manevi danışmanlık ve rehberliğin hangi görevleri yerine getirdiğini ele almaktadır. Manevi açıdan problem yaşayan insanlar için olumsuz dinî başa çıkmanın ortaya çıkaracağı tabloya değinilerek olumlu dinî başa çıkma sürecinin önemine vurgu yapılmıştır. Öte yandan manevi danışmanlığın bir diğer görevi olan, manevi açıdan iyilik halini destekleme başlığına yer verilmiş ve MDR'nin hareket noktası olan öncüllere de değinilmiştir. Eserin altıncı bölümünde manevi danışmanlık ve rehberliğin niçin gerekli olduğu, modernleşmenin handikapları ve sosyal değişim sonucu belirgin hale gelen maneviyat ihtiyacının bilimsel olarak da desteklenmesiyle açıklanmıştır.

Yedinci bölümde, manevi danışmanın kim olduğu, manevi danışmanlık hizmetleri ve manevi rehberlik hizmetlerine ayrı ayrı başlıklarda yer verilerek açıklanmıştır. Görev kapsamını daha belirgin hale getirebilmek amacıyla sekizinci bölümde “*manevi danışmanın kim olmadığına*”, dokuzuncu bölümde “*MDR’nin psikolojik danışmanlık ve rehberlikle ilişkisine*”, onuncu bölümde ise “*MDR’nin dinî vaaız ve irşat faaliyetleriyle olan ilişkisine*” yer verilmiş; ortak ve farklı yönleri tek tek ele alınmıştır. Eserin on birinci bölümü manevi danışmanlık ve rehberliğin ilkeleri üzerinedir. Bu kapsamda “*insana saygı*”, “*danışan merkezli yaklaşım*”, “*yeni fikirlere açıklık*”, “*mabremiyete özen gösterme*”, “*kurum çalışanlarıyla koordinasyon*”, “*uzmana, kuruma yönlendirme*” ve “*kendini koruma*” ilkelerine değinilmiştir. Son olarak Diyanet İşleri Başkanlığı kapsamında manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının tarihçesi eserin on ikinci bölümüne konu olmuştur.

İncelediğimiz eserin içerik sıralaması değerlendirildiğinde, birbiriyle bağlantılı konuların bitişiklik ilkesi dikkate alınarak bir bütün olarak art arda işlenmiş olduğu ve yazarların hedeflerini gerçekleştirdikleri gözükmele birlikte içerikte bir takım eksiklikler fark edilmiştir.

İçerik bakımından esere yönelik ilk eleştirimiz üçüncü bölümde yer alan “*manevi danışmanlığın bilimsel arka planı*” ve altıncı bölümü oluşturan “*manevi danışmanlığın neden gerekli olduğu*” başlıklarındadır. Eserde manevi danışmanlığın iyileştirici etkisi işlenirken direkt alıntılara yer verilmiş ve kaynak gösterimi gerçekleştirilmiş olmakla beraber, bu etkinin ikna edici bir tarzda sunulabilmesi adına, yapılan nitel, nicel çalışma ve sonuçlardan bizzat örneklere yer verilmemiştir.

Eserin on birinci bölümünde, “*uzmana, kuruma yönlendirme*” ilkesi başlığında manevi danışmanın insanın manevi boyutu ile psikolojik boyutunun sınırlarını iyi bilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Manevi boyutu aşır psikolojik boyutta ortaya çıkan problemlerin farkında olması gereken manevi danışman, hizmet sırasında ciddi psikolojik rahatsızlıklarla karşılaşır o kişiyi mutlaka psikolojik destek almak üzere bir uzmana yönlendirmelidir (s. 60). Eserin birçok yerinde ifade edilen temel bilgiler kılavuzu olması ve manevi danışmanlara yol göstermesi amacıyla kaleme alındığı ibaresi gereği bu noktada gözlerimiz, manevi danışmanların bu psikolojik çizgiyi nasıl fark edeceklerine dair ifadeler aramaktadır. Fakat bu hususa eserde yer verilmemiştir.

“*Manevi danışmanlık ve rehberlik niçin gereklidir?*”, “*Niçin devam etmelidir?*”, “*İnsanın ne gibi ihtiyaçlarını karşılar?*” gibi hala bilimsel çevrelerde ve halk arasında tartışılmaya devam eden sorulara cevap olarak literatürde yapılan açıklamalar ve gerekçeler incelendiğinde şu maddeler etrafında toplandığı görülmektedir:

1. Dindar danışanların, dinî-manevî konularda psikolog tarafından anlaşılacakları, inançlarından dolayı tenkit edilecekleri düşüncesi (Göcen & Çağlan, 2020),
2. Bazı danışanlara çevreleri tarafından, psikolojik tedaviye ihtiyaç duymanın ibadetlerde ihmalkârlık ve Tanrı inancında azalmanın bir sonucu olduğu damgalamasının yapılması (Göcen & Çağlan, 2020), (*Müslüman psikoloğa ihtiyaç duymaz*),
3. Bazı dindarların psikologlara inançla ilgili konuları açamamaları, bazı psikologlar tarafından bu ihtiyaca cevap verilmemesi (Göcen & Çağlan, 2020),
4. Sağlık hizmetlerinde istedikleri uzmanı seçme hakları olan hastalar gibi danışanların da istedikleri danışmanı seçebilme haklarının var olması ve bu nedenle danışmanlık hizmetlerinde alternatiflerin çoğalması gerekliliği (Kılınçer, 2017),
5. Bazı durumlarda danışanların sorunlarına dinî ve manevi temelli çözümler arama isteği (Kılınçer, 2017),
6. Psikologların, danışanların din ve değerlerle ilgili problemlerinde onlara yardımcı olabilecek kadar yeterliliğe sahip olmadıkları gerçeği (Kılınçer, 2017),
7. Bazı danışanlarda var olan sanrı ve obsesyon gibi patolojik durumların dinî/manevi inanç ve uygulamalarla ilişkili olması (Kılınçer, 2017),
8. Köyden kente göç ve modernleşme sonucu değişen toplumsal ihtiyaçlarla dünyevileşen, bununla birlikte nesneleşen, kapital değerler karşısında yalnız kalan insanın, manevi değerlerden yoksun kaldıkça yalnızlaşması ve ruhsal bunalıma girmesi (Sözgün, 2017),
9. Sosyal hizmet adı altındaki kurumlarda hizmet alan bireyler için olumlu dinî başa çıkmanın iyilik halini destekleyici etkisi (Çetin Güngör, 2012; Özdemir, 2012),
10. Şimdilik tedavisi mümkün olmayan hastalığa tutulmuş insanlar ve onların yakınları için moral; hiç ziyaretçisi bulunmayan hastalar, ameliyat olacak kişiler vs. için motivasyon unsuru olarak maneviyatın dindar insanlar açısından olumlu etkisinin artık biliniyor olması (Erdem & Kesgin, 2017; Doğan, 2017),
11. İnsan için sağlıklı bir maneviyatın da tam sıhhat hali için zorunlu olması (WHO, 1998).

Tüm bu gerekçeler dikkate alındığında hem psikoterapi alanında hem de din alanında yeterliliği olan uzmanlara duyulan ihtiyaç gündeme gelmektedir. Teoloji ve psikoterapinin yöntem ve tekniklerini bir arada kullanabilme yeteneğine sahip kişiler tarafından manevi danışmanlık ve

rehberlik hizmetlerinin sunulması var olan ihtiyacın karşılanmasında oldukça önemlidir (Kılınçer, 2017). Bu doğrultuda din ve maneviyatın içerisinde yer aldığı, bir nevi manevi danışmanlığın da temellerini oluşturan kuramların (pastoral psikoloji, hümanistik psikoloji, transpersonel psikoloji, sufi psikoloji, logoterapi) MDR uzmanları tarafından bilinmesi önem arz etmektedir. Kitapta bu kuramlara yer verilmemiş olmasını eksiklik olarak değerlendirmekteyiz.

Eserin sayfa düzeni, kullanılan harf, karakter boyutu gayet yerli yerinde olup ana ve ara başlıkların farklı renklerde olması, başlıkların çok fazla olması dezavantajını avantaja çevirmiş ve kolay anlaşılır olması açısından faydalı olmuştur. İlgili bölümlerde tablolara yer verilmesi eseri işlevsel kılmıştır. Bunun yanı sıra zaman zaman paragraf içerisindeki cümlelerin, aynı sayfada farklı bir tablo/şekil içerisinde tekrar edilmesi, konunun önemini vurgulama açısından son derece başarılıdır. Eserde yazım yanlışları bulunmamakla birlikte, içerik kısmında (s. 4) üçüncü ana başlığa yer verilmemiştir.

Eser, manevi danışman ve rehberlere yönelik kılavuz olarak kaleme alınmış olması hasebiyle akademik gayeleri bulunan bir araştırma niteliği taşımaktadır. Eserde muhatap kitlesi olan meslek grubu sakinlerine ve ilahiyat alanında yükseköğrenim görüp konuya ilgisi bulunan kişilere uygun olmakla birlikte sade ve anlaşılır, akıcı ve didaktik bir dil kullanılmış olup baştan sona kadar başarıyla bu üslubun sürdürüldüğü kullanışlı bir kılavuzdur.

Literatürde, manevi danışmanlık ve rehberliği konu alan çeşitli kitaplar bulunmakla beraber incelediğimiz eser, alanında uzman bir ekip tarafından hazırlanmış olması, manevi danışmanlık ve rehberliği tüm çalışma alanlarıyla birlikte ayrı ayrı konu edinen bir kitap serisi özelliği taşıması, MDR uzmanlarına yol göstermeyi amaç edinerek teori ve pratiği birleştirmesi sebebiyle diğer örneklerinden ayrılıp özel bir konumu hak etmektedir. Kaleme alınış amacı manevi danışman ve rehberlere yönelik olsa da, konuya meraklı bulunan tüm ilahiyat camiasının kolayca anlayabileceği, gereksiz ayrıntıların olmadığı bir kitaptır. Ayrıca psikolog ve psikolojik danışman ve rehberlerin de manevi danışmanlık ve rehberliğe yönelik merak ettiği hemen hemen her şeyi bulabilecekleri faydalı bir eserdir.

Batı literatüründe psikolojinin bir alt dalı olan din psikolojisi alanı, uygulamalı psikoloji kısmında yer alırken ülkemizde ilahiyat fakültesi çatısı altında varlığını devam ettirmekte ve uygulama boyutunda ciddi sınırlarla karşılaşmaktadır. Din psikolojisi alanının gelişimine ilişkin yapılan birçok toplantı, sempozyum vb. faaliyetin önerileri incelendiğinde

uygulama hususuna dikkat çekilerek; psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji ve tıp alanları uzmanlarıyla işbirliğinin artırılması noktasına vurgu yapılmaktadır (Aydın, 2020; Ulu, 2020). Din psikolojisi alanında son süreçte ivme kazanan manevi danışmanlık ve rehberlik konusu, işbirliği mecburiyetini daha da artırmaktadır. Bu doğrultuda serinin muhtemel yeni baskılarında, manevi danışmanlık ve rehberlik hususunda disiplinler arası (tıp, ilahiyat, psikoloji) çalışmaları içeren yeni bir eser ise tek temennimizdir.

Kaynaklar

Aydın, C. (2020). Türkiye’de din psikolojisinin temel problemleri üzerine yapılan çalışmalara genel bir bakış. [içinde] *Din Psikolojisi Güncel Durum Analizi*. (ss. 225-248). ed. Y. Turan. Ankara: Nobel Yayınları.

Ayten, A. (2017). *Manevi danışmanlık ve rehberlik: Teori ve uygulama alanları*. İstanbul: Dem Yayınları.

Ayten, A. (2019). *Manevi danışmanlık ve rehberlik: Farklı alanlarda araştırma bulguları ve değerlendirmeler*. İstanbul: Dem Yayınları.

Çetin, G. H. (2012). *Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumlarındaki öğrencilerde dini algının psikolojik temelleri ve dini danışmanlık rehberlik*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, M. (2017). Hastane örneği üzerinden manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine genel bir bakış. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 2 (2), 1267-1304.

Düzgüner, S. (2019). Manevi danışmanlık ve rehberliğin arka planı: Din ve maneviyat. *Diyanet Aylık Dergisi*.

Erdem, M. & Kesgin, B. (2017). Manevi destek uygulayıcılarının manevi destek hizmetlerine ilişkin görüşleri. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (15), 124-40.

Göcen, G. & Çağlan, K. (2020). Psikolojik yardım almanın dini/manevi açıdan damgalanması ve bu süreci yaşayanların manevi danışmanlık hizmetlerinden beklentileri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18 (39), 137-172.

Kılınçer, H. (2017). Manevi danışmanlık ve rehberlik (mdr) üzerine: psikoloji, ilahiyat ve tıp alanlarında maneviyat ve mdr algısı [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Teori ve Uygulama Alanları*. ed. A. Ayten. İstanbul: Dem Yayınları.

Kızılgeçit, M. (2020). *Din psikolojisinin 300’ü*. Ankara: Otto Yayınları.

Koç, M. & Ayten, A. & Tınaz, N. (2018). *Manevi danışmanlık ve rehberlik-1*. İstanbul: Dem Yayınları.

Özdemir, S. (2012). Dinî sosyal hizmetlerin temelleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 125-138.

Resmi Gazete. (2018). *Anayasada yapılan değişikliklere uyum sağlanması amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması hakkında kanun hükmünde kararname*. 9 Temmuz 2018.

Söylev, Ö. (2015). Psikolojik yardım hizmetleri bağlamında Türkiye’de dini danışma ve rehberlik. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 287-308.

Sözgün, Z. (2017). Dini danışma ve rehberliğin hayatımızdaki yeri ve önemi. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 3 (1), 207-220.

Ulu, M. (2020). Türkiye’de akademik yapı bağlamında din psikolojisi swot analizi ile değerlendirilmesi [içinde] *Din Psikolojisi Güncel Analiz Durum Analizi*. (ss. 183-223). ed. Y. Turan. Ankara: Nobel Yayınları.

WHO. (1998). *Review of the constitution of the world health organisation: Report of the executive board special group*. 101st Sension.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 3 • Haziran 2021 • 213-227
Issue: 3 • June 2021 • 213-227

Ruhun Hastalıkları ve Çareleri

Sülemi, Ebu A. (2020). *Ruhun hastalıkları ve çareleri*.
(çev. C. Aydın). İstanbul: Sufi Kitap Yayınları. (120 s.)
ISBN: 978-605-9778-89-3

Sülemi, Ebu A. (2020). *Diseases of the soul and their remedies*.
(tran.C. Aydın). İstanbul: Sufi Book Publishing. (120 p.)
ISBN: 978-605-9778-89-3

Selen Nurbanu Kahraman

Yüksek Lisans Öğrencisi
Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: selennurbanu@gmail.com
Orcid: 0000-0002-6521-2317
Aydın / Türkiye

MA Student
Balıkesir University
Institute of Social Sciences
E-mail: selennurbanu@gmail.com
Orcid: 0000-0002-6521-2317
Aydın / Turkey

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type   Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received   22 Mart 2021 • 22 March 2021
Kabul Tarihi • Accepted   20 Mayıs 2021 • 20 May 2021

Ö z e t

İslam mistisizmine dayalı uygulamalı psikoloji el kitabı niteliğindeki bu eseri yazar, inananlar her iki dünyada da gerçek anlamda mutlu olsunlar diye yazmıştır. Yazar, kişinin sadece ruhsal hastalıklarını göstermekle kalmıyor, yaşam ve ölüm ötesi için dingin bir hayat isteyenlere, uygulaması çok kolay reçeteler de sunuyor. Esere imza atan ve 10. yüzyılda yaşayan İslam mistiği Sülemi, maneviyat âleminin Kuşeyri gibi devlerini yetiştirmiş seçkin bir âlim ve mürsittir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Tasavvuf
Nefis terbiyesi • Manevi gelişim

A b s t r a c t

The author of this work, which is a handbook of applied psychology based on Islamic mysticism, has written it so that believers can be truly happy in both worlds. The author not only points to one's mental illnesses, but also offers prescriptions that are very easy to apply to those who want to have a quiet life in both worlds. The Islamic mystic Süleyman, who lived in the tenth century and prepared this work, is an eminent scholar and mentor who raised giants of the spiritual world such as Kuşeyri.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Sufism
Self-discipline • Spiritual development

İslam bilginlerinden ve tasavvuf yolunun önderlerinden biri olan Ebu Abdurrahman es-Sülemi, 942 yılında dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta ilim öğrenmeye başlamış, ilk tahsilini dedesinden ve babasından almıştır. Babasının vefatının ardından dedesinin himaye ve sohbetlerinde yer almıştır. İlk olarak Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen Ebu Abdurrahman es-Sülemi, daha sonra ilim tahsil etmek için çeşitli yerlere gitmiştir. Birçok zattan dersler almış, zamanında bulunan evliyanın imamı olmuştur. Bütün ilimlerde alim, hadis ilminde hafız olup tasavvufun inceliklerine hakkıyla vakıf olmuştur. İlim öğrenmek için çok sıkıntılar çeken Ebu Abdurrahman es-Sülemi, 1021 senesinde de hayatını kaybetmiştir

Ruhun Hastalıkları ve Çareleri adlı eserin yazarı Ebu Abdurrahman es-Sülemi'dir. Editörlüğünü Hande Yıldırım'ın, önsözü ve çevirisini Cemal Aydın'ın üstlendiği eserin içeriğinde nefisle, insanın manevi terbiyesiyle ve ruhi gelişimiyle ilgili genişçe yer alan bilgiler mevcuttur. Bunun yanında eser ayet ve hadislerle zenginleştirilmiştir.

Özet mahiyetinde olan bu eserde öncelikle *"İçindekiler"* bölümüne bakıldığında; Abdurrahman Sülemi hakkında kısa bir bilgi, eser hakkında bilgilendirme, giriş, eserin yazılış sebebi ve 70 adet ana başlıktan oluştuğu görülmektedir. Ana başlıklar da sorun bildirilmekte sonrasında ayet, hadisler ve bazı İslam âlimlerinin sözleriyle de desteklenen çareler ifade edilmektedir.

Eserde öncelikle "Ebu Abdurrahman Sülemi" hakkında biyografik bilgi verilmiştir. Hayatı, ailesi, eğitim aldığı alanlar ve eserlerine ilişkin; öğrencisinin bakışıyla bir tanıtım yapılmıştır (s.7-8).

Cemal Aydın tarafından ele alınan *"Eser Hakkında"* kısmında ise çeviri yaparken eser üç ayrı baskısından yararlanıldığına, özellikle başlığının mana genişliğine sahip olmasından dolayı Batı'da yapılan çevirilerin başlıklarına da bakıldığına değinilmiştir. Bu alandaki en derli toplu eserin Sülemi'ye ait olduğu ifade edilmiştir. Sülemi'nin ve başka üstatların eserlerinden alıntı yapılarak ayet ve hadisler ışığında geliştirildiği belirtilmiştir (s. 9-10).

"Giriş" kısmında dua ile başlanarak belirtilen rahatsızlıklara verilen çarelerin Allah'ın izni ile şifa olacağı açıklanmıştır (s. 11-12).

"Eserin yazılış sebebi" olarak bir şeyh tarafından istenmesi üzerine kaleme alındığı ifade edilmiştir (s. 13-14). Sufi psikolojisini ele alan eserde, bazı problemler ve bu problemlerin çareleri tek tek ana başlıklar şeklinde belirtilmiştir.

Eser yetmiş ayrı başlıktan oluşmakta olup bu başlıklar konu bütünlüğüne göre derlenerek ele alınacaktır.

İlk olarak gruplandırılan kısımda dünya hayatına kapılıp, ahireti unutan, ibadetlerde gevşek ve rahat tavırlar sergileyerek hatalarını görmeyen hatta bazen mubah gören kulların hastalıklarına ve çarelerine değinilecektir. Öncelikle ele alınacak başlık “*Kendini kurtulmuş sanmak*”tır. Yazar, kendini kurtulmuş, affedilmiş görerek ümitli olan fakat davranışları bunun için yeterli olmayan insanlara mutluluk kapısının kapanmış olduğuna değinmiştir. İnananların probleminden bahsedilerek, kıssalardan örnekler verilmiştir. Problemin yanlışlığı ortaya konularak çareleri ifade edilmiştir. Çare olarak da yine alimlerin sözlerinden yararlanılarak konu desteklenmiştir (s. 17-18).

“*Sevap İşlediğini Sanmak*” başlığında, hayırlı işlerin yapıldığı ortamda bulunmak, o hayırdan sevap kazanacağını ummak, nefsi bir aldatmaca olarak ele alınmıştır. Bu aldatmacaya sahip kişilerin, o topluluğun sevabına engel olabileceğine değinilmiştir. Alimlerden birinin bir diyaloguyla da konu örneklendirilmiştir. Çare olarak kişinin günahlarının affından kesin bir şekilde emin olmaması gerektiği, Allah’ın onu sürekli gözettiğini bilerek yaptıklarından utanç duyması ve kendisi hakkında iyi zan değil de kötü zan beslemesi gerektiğine değinilmiştir. Üstatların sözleriyle çare desteklenmiştir (s. 25-26).

Bir diğer kişiyi tembelliğe sevk eden durum “*Ahiret Hayatını Unutmaktır.*” Yazar burada kişi nefsini yenmedikçe ahiret hayatından uzak kalacağını unutmasının nefsi bir rahatsızlık olduğunu açıklamıştır. Hadis ve bazı alimlerin sözleriyle örnekler verilmiştir. Çare olarak az uyumak, az yemek, nefse hoş gelen şeylerden uzak durmak ve nefis ile mücadele sunulmuştur. Yine sahabe ve bazı üstatların sözleriyle konu örneklendirilmiştir (s. 27-28).

“*Hep Başkalarının Ayıplarını Görmek*” başlığında yazar kişinin başkalarının kusurlarını görüp, kendi kusurlarını görmemesinin bir ruhsal hastalık olduğunu ifade etmektedir. Çare olarak ise, kişinin kendi nefsinin iyi bilmesine, kendi kendine kalıp şifa bulmaya çalışmasına vurgu yapmaktadır. Yazara göre eğer kişi kendi kusurlarını gideremiyorsa, başkalarının kusurlarını da görmemeli ve kendi için Allah’a dua etmelidir. Peygamber efendimizin hadisi ve alimlerin bazı sözleriyle konu desteklenmiştir (s. 33-34).

Bir diğer insanı ahiret hayatına vakit ayırmaktan alkoyan durumu yazar “*Kuruntular, Vesveseler*” olarak ifade etmiştir. Bu bölümde yazar, kişi

eğer vesveselere yenik düşer ve karamsarlığa kapılırsa kuruntuların bas-kın çıkacağını ve kişinin günaha meydeceğini ifade etmiş, çareyi ise sürekli Allah'ı zikretmek, kötü düşünceleri akıldan çıkarmak ve Allah'ın kişinin iç alemini bildiğini düşünmek olarak ifade etmiştir. Ayetler ve üstatların ifadeleriyle bu başlık desteklenmiştir (s. 31-32).

Nefsin bir başka hastalığı olan “*dünyaya bağlanma*” ise; kişinin dünya ile ilgili şeylerden büyük bir haz almasıdır. Çarenin sürekli Allah'ı zikretmek olduğuna değinilmiş, böylelikle kişinin dünya işleriyle bağını koparacağını altı çizilmiştir. ‘İnsanın kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi, İslam'ının güzelliğindedir’ hadisiyle desteklenmiştir (s. 50).

“*Çok Günah İşlemek*” de yine nefsi bir hastalık olarak ele alınmıştır. Çok günaha girmek ve isyankâr davranmak kişinin nefsi bir hastalığıdır ve ahiret hayatından uzaklaştıran bir durumdur. Çare olarak da tövbe etmek, af dilemek, zikir meclislerinde bulunmak, teheccüd namazı kılmak, oruç tutmak vb. hadis ve sahabe sözleriyle örnekler verilmiştir (s. 61-62).

“*Şeytanın Tuzağından Emin Olmak*” kulun şeytanın tuzağına düşme-yeceği konusunda emin olması da ruhi bir hastalık olarak ele alınmıştır. Çare olarak Allah'tan yardım istemek, yalvarmak, yakınmak, Allah'ın istediği emir ve yasaklara tam riayet edip Allah'a boyun eğmek belirtilmiştir. Yüce Allah ayeti kerimede şeytana şöyle seslenmiştir: ‘Benim kullan-ım üzerinde senin hiçbir nüfuzun olamaz.’ (s. 72).

“*Verilen Mühletin Kadrini Bilmemek*” nefsi hastalık olarak ele alınan bir diğer konudur. Kişi günah işlerken ona verilen mühleti farkında ol-masına rağmen yeterince önemsememektedir. Çare olarak kulun sürekli korku içinde olması gerekir. Bir gün Allah'ın onun günahlarının cezasını vereceğini bilerek hareket etmesi gerektiğine değinilmiştir. Ayet ile des-teklenmiştir (s.74-75).

“*Manevi Haliyle Yetinmek*” kulun davranışlarını daha iyi ve güzele yönlendirmeyip olduğu durumdan memnun olmasıdır. Çare olarak kişi-nin söz ve davranışlarında daha iyi niteliklere ulaşmaya çaba göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Hz. Ali'nin ‘ileri gitmeyen geriler’ sözüyle de ör-neklendirilmiştir (s. 77).

“*Vaktimi boşa harcamak*”, dünya için bir çaba göstermemek, dün-yalık işlerle uğraşan kişilerle sadece dünya peşinde koşmak şeklinde ta-nımlanarak nefsi bir hastalık olarak ele alınmıştır. Çare olarak kul, vakti-nin çok değerli olduğunu bilmeli vaktini boşa değil de Allah'ın rızası ola-cak şekilde geçirip Allah'ı fazlaca zikretmelidir. Hadisi şerif ve alim söz-leriyle bu başlık desteklenmiştir (s. 82-83).

“*Allah Bağışlar Diye Diye*” Allah’ın affetmesini dileyerek günah işlemeye devam etmek bir başka nefsi hastalıktır. Çare olarak kul iyi bilmeli ki Allah ancak günahında ısrar etmeyi bağışlar bunu idrak eden kişi şifasını bulacaktır. Ayetlerle de bu bölüm desteklenmiştir (s. 93-94)

“*Dini Boş Verenlerle Abbapluk*” başlığında, Allah’ın emir ve yasaklarına uymayanlar veya aldırış etmeyenlerle birlikte olmanın da ruhi bir hastalık olduğu ifade edilmiştir. Allah’ın rızasını kazanmış ve kazanma pekinde koşanlarla arkadaşlık ve dostluk bu hastalığın şifası olarak ele alınmıştır. Hadislerle de desteklenmiştir (s. 99-100).

“*İlim Yerine Kuruntu*” başlıklı bir diğer manevi hastalık ise kişinin kendi kendine kafasının da dini yorumlayarak Allah’ın emir ve yasaklarından kaçmak olarak ele alınmıştır. Çare olarak ilme sarılmak, bilgi edinmek, kişinin gelişim içinde olması sunulmuştur. Ayetler ve Peygamber Efendimizin bir öğüdü ile bu bölüm desteklenmiştir (s. 103-104).

“*Mubah Görmek*” kişinin kafasında birtakım teviller ve yorumlar yaparak bazı hükümleri caiz görmesi de nefsi bir hastalık olarak ele alınmıştır. Çare olarak kul şüpheli şeylerden uzak durmalı, yoksa kendini haramın içine girmiş olarak bulabilir (s. 110).

“*Hatalarını Görmeme*” kulun yanlış adımlarını ve hatalarını görmemesi de nefsi bir hastalıktır. Çare olarak kulun yaptıklarından pişman olup, günahlarından uzaklaşıp bir daha geri dönmemesine dikkat çekilmiştir. Öyle bir tövbe etmelidir ki kul bir daha o hataya dönmemeli ve günahlara karşı alışkanlık kazanmamalıdır (s. 111).

“*Kerametlere Kapılma*” nefsin bir diğer hastalığı olarak kişinin kerametlerle oyalanması olarak ele alınmıştır. Çare olarak kişi bu kerametlerin bir yanılgı, aldanma olduğunu iyi bilmelidir. Bu duruma istidraç denmiştir. İstidraç haram olmayanı haram, helal olmayanı helal görenlerin olağanüstü davranışları olarak belirtilmiştir. Alimlerin sözleri, ayetler ve hadislerle örneklendirilmiştir (s.112-113).

Eserde yazar, kişinin ahiret hayatında ve ibadetlerinde tembellik, isteksizlik, ihmal gibi konuları ele almıştır. İlk olarak “*Ağlayarak Rabatlamak*” bölümü ele alınacaktır. Ağlayarak içini boşaltıp hemen rahatlamanın bir nefis hastalığı olduğu ifade edilmiştir. Çare olarak ağlamayı, üzüntülü iken değil de üzüntü içinde yapılması gerektiğine değinilmiştir. Peygamber Efendimiz’ in ‘*Ben sizin görmediğinizi görür, işitmediğinizi işitirim. Nitekim sema uğuldadı, uğuldamak da ona hak oldu. Semada dört parmak sığacak kadar boş bir yer yoktur ki, orada Allah’a secde etmek için alnını koymuş bir melekle olmasın. Allah’a yemin olsun ki, benim bildiğimi siz bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.*’ hadisiyle bu bölüm desteklenmiştir (s. 19).

“*İbadette Tembellik*” bölümünde, ibadette gevşeklik, kişinin bu gevşekliğe aldırış etmemesi, bunu bir hata ve eksiklik olarak görmemesi ele alınmıştır. Ayetlerle de örneklendirilmiştir. Allah’a sığınmak, Kur’an-ı Kerim okumak, Meal okuyup, üzerinde düşünmek ve Allah’ın veli kullarından Dua talep etmenin bu hastalığa faydalı olacağı ifade edilmiştir (s. 22-23).

“*Ruhsuz Davranışlar*”; bu bölümde kişinin yaptığı davranışlardan zevk almaması ele alınmıştır. Bunun bir nefis hastalığı olduğu ve sebebinin de ibadetlerdeki riya, ihlas eksikliği veya sünneti terk eden kişilerde olabileceği ifade edilmiştir. Çare olarak ihlaslı olmak, sünneti gözetmek ve yaptığı bütün işlerde hayırla sonuçlanacağını düşünerek, elinden gelen en iyisini yapmak sunulmuştur. Hz. Mevlana’nın ifadelerinden faydalanılmıştır (s. 24).

“*İbmal*” bölümünde ruhun hastalığı olarak sevapları savsaklama, iyi işlerde bezginlik, tövbeyi ertelemek ve ahiret hayatından emin olarak ölüme aldırış etmemek konuları ele alınmıştır. Çare de Cüneyd-i Bağdadi’nin “İnat ve ısrardan vazgeçiren tövbe, Allah korkusu, hayır işlerine yönlendiren bir umut, Allah’ı her an zikretmek” sözleriyle ifade edilmiştir (s. 35-36).

“*Zevksiz İbadet*” başlığında kişinin yaptığı ibadetlerden haz alması ruhun ve kalbin hasta oluşundandır denilmiştir. Çare olarak “helal rızıkla beslenmek, Allah’ı zikretmek, takva sahiplerinin hizmetinde bulunmak” önerilmiştir. Ayrıca Allah’tan naz ve niyazda bulunmak ve Allah’tan bağışlama dilemeye dikkat çekilmiştir. İbn Ataullah Hazretleri’nin “Huzur bulamadığın bir amelin kabul olunacağından umudunu kesme, zira senin manevi semeresini şimdilik idrak etmediğin amel kabul edilmiş olabilir.” sözüyle bu bölüm desteklenmiştir (s. 40).

Bir diğer konuyla ilgili başlık ise “*Tembellik*.” Tembellik kişinin doyumuna ulaşması olarak tanımlanmıştır. Bu durumun kişiye memnunluk verdiği değinilmiştir. Çare olarak nefsi aç bırakmak ele alınmıştır. Nefsin zayıf düşeceği ve itaate zorlanacağı ifade edilmiştir. Konu “Âdemoğlu, mideden daha şerli bir kap doldurmaz. Âdemoğluna belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Ancak ille de yapacaksa bari onu üçe ayırsın: Üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de nefese.” hadisiyle desteklenmiştir (s. 41). Nefsin bir diğer hastalığı “sefa sürme hevesi” ise; nefsinin isteklerini yerine getirmek olarak ele alınmıştır. Çare olarak da nefsi kötü alışkanlıklardan uzak tutmak vurgulanmıştır. Ayetler ve alimlerin sözleriyle bu durum örneklendirilmiştir (s. 67).

Yazarın değindiği bir diğer konu “*Şehvetlere Dalmaktır*”. Kişinin

şehvet ve heveslere dalması olan bu hastalık, onu ibadet hayatından uzaklaştıracaktır. Çare ise nefsin istek ve arzularını yerine getirmeyerek, istemediği şeylere de zorlayarak nefsi terbiye etmektir. Ebu Hafsa' ya sorulan bir soru üzerinden konu örneklendirilmiştir: Nefis nasıl ıslah edilip doğru yola getirilebilir? Cevap verildi: Ona muhalefet edilerek; istediğinin tam aksi yapılarak. Çünkü nefis, şerrin odağı, kötülüklerin kaynağıdır.' (s. 71).

"İbadette Üşengeçlik" ise ibadetleri gönülsüz ve üşenerek yapmak şeklinde bir nefsi hastalıktır. Çare olarak kul nefsinin açlığına, susuzluğa, yolculuğa, hasrete alıştırmalı ve nefsin hoşlanmadığı şeylere zorlamalıdır. Alim zatlardan kıssa ve sözlerle bu bölüm örneklendirilmiştir (s. 95-96). "Gaflet" ruhsal bir hastalık olarak ele alınır. Kişinin Allah'ın onu gözettiğini unutarak yaşamasıdır. Çare olarak kulun Allah'ın onu gözettiğini bilip ona göre yaşaması gerektiği ele alınmıştır. Kişi sürekli olarak Allah tarafından gözetildiğini bilmeli ve her anını hesap verebileceği ölçüde yaşmalıdır. Bakara suresinde konu ile alakalı şu sözler geçmektedir: 'Allah yapıp ettiklerinizi bilmez değildir.' (s. 101).

Bu kısımda kişinin kendine fazlaca önem vererek ahiret hayatını hiçe saymasıyla alakalı eserde yer alan bölümler ve çareleri ifade edilecektir. Öncelikle kişinin kendine fazlaca önem vermesi olarak ifade edilen "Kendine değer verme" başlığı ele alınacaktır. Bu hastalığa çare isteyen kul; Allah'ın verdiği nimetlere şükrederek, kendi benliğinden kurtulacaktır. Alimlerin sözlerinden faydalanılmıştır (s. 37). Bir diğer konuyla ilgili başlık "İçini Düzeltmemektir". Bu başlıktan kasıt; bireyin dış görünüşü itibarıyla özenli, tevazu sahibi ve dindar gibi görünmesidir. Yazara göre içten ibadet etmediği halde öyle görünmeye çalışmak da bir ruh hastalığıdır. Kişinin iç alemini güzelleştirmesi onun doğal olarak dış alemini de güzelleştirecek ve bu hastalığa çare olacaktır. "İçini düzeltenin dışını Allah düzeltir" hadisi ile konu desteklenmiştir (s. 38).

"Övmede ve Yermeye Aşırılık" başlığında yazar; kişinin övülünce, öveni yükseltip, yerilince yerene öfkelenerek hareket etmesini nefsin bir hastalığı olarak ele almıştır. Bunun sebebi olarak kişinin Allah'ın emir ve yasaklarına uymaması olduğuna değinilmiş, çare olarak da kişinin nefsinin doğruluk ve hak üzerine terbiye etmesi olduğu ifade edilmiştir (s. 46). "Desinler Diye" insanlar görsün diye ve ondan bahsetsinler diye ibadette ve taatte bulunması kişinin başka bir manevi hastalığı olarak ifade edilmiştir. Çare ise kişinin yaptığı her şeyi Allah rızası için yapmasıdır. Ayet ve hadislerle de desteklenmiştir (s. 51). "Her Yaptığımı Beğenmek" kulun bir diğer hastalığı ise kendi her yaptığını beğenip, ona karşı çıkanların yap-

tıklarını beğenmemesidir. Çare olarak kul nefsinin bu tutumundan şüphelenmeli ve insanlara karşı iyi düşünmeli, hüsnü zan beslemelidir. Hadis ve Mevlana'nın bir sözüyle desteklenmiştir (s. 56).

“*Dışını Süslemek*” insanlara güzel görünmek için sürekli çabalamak da nefsi bir hastalıktır. Allah'ın denetiminde olan iç güzelliğini ihmal ederek insanlara güzel görünme çabasının çaresi ise asıl güzel olması gereken iç alemine odaklanmaktır. Orası Allah tarafından sürekli gözetim ve denetim altındadır. ‘Kul bilmelidir ki insanlar ancak onların kalplerine Allah tarafından ilham edildikleri kadar değer ve önem verilmelidir.’ denmiştir. Ayeti kerime ile de desteklenmiştir (s. 59). “*Göz Önünde Olmayı İstemek*” kişinin saygı duyulsun diye güzel konuşmalar yapması, birilerini etkilemek için bilgi sahibiymiş gibi görünmesi nefsi bir hastalık olarak belirtilmiştir. Çare olarak kişinin başkasına söylediklerini, kendisinin yapması gerektiği, iyiliğe yönlendirmeyi sözle değil de davranışlarıyla yapmasının daha doğru olacağı anlatılmıştır. Ayet, hadis ve alimlerin sözleriyle desteklenmiştir (s. 63-64).

Bir diğer başlık olarak yazar “*Dindarlığıyla Övünmek*” konusunu ele almıştır. Burada kişinin yaptığı ibadetlerden övünmesi ve kendisine bunlardan pay çıkarmasının nefsi bir hastalık olduğuna değinilmiştir. Çaresi ise kişinin ibadetlerinde ihlaslı olması ve kusursuz olmadığını bilmesidir. Bu durum Mevlana'nın bir sözüyle de desteklenmiştir (s. 70). “*Dindar Görünmek*” kalbinde ihlas yokken ihlaslı gibi görünmek şeklinde nefsi bir rahatsızlıktır. Bunun şifası kulun dindar gibi görünmesinden dindar olduğu kadarını göstermesidir. Peygamber Efendimizin ‘Sahip olmadığı hali dışı vuran kimse, çalıntı elbiseler giyen kimseye benzer’ hadisiyle ve ayetlerle örnekler verilmiştir (s. 73). “*Büyükleme*” kişinin kendisini Müslüman kardeşlerinden üstün görmesi ruhsal bir hastalık olarak değerlendirilmiştir. Çare olarak kişinin tevazu sahibi olması ve Müslüman kardeşlerine saygılı olması gerektiği ele alınmıştır. Ayetler ve alimlerin sözleriyle örneklenmiştir (s. 78-79).

“*Övülmekten Hoşlanmak*” çok övücü şekilde yaklaşanlara inanmak da nefsi bir hastalık olarak belirtilmiştir. Çare olarak kişinin kendi içini herkesten daha iyi bildiği, insanların yaptığı yersiz övgülerin gereksiz olduğu ele alınmıştır. Kul kendisiyle ilgili hakikati ancak Allah'ın bildiğini unutmamalıdır. Bilgin bir zatın sözüyle de örneklenmiştir (s. 90). “*Minnet ve Şükran Beklemek*” bir diğer nefsi hastalıktır. Bu hastalık kişinin yaptığı yardım ya da iyilik karşısında minnet ve şükran beklemek olarak ele alınmıştır. Çare olarak kişinin yaptığı iyilik veya yardımın bir aracı olduğunu idrak etmesi, asıl rızık sahibinin yalnızca Allah'ın olabileceğini anlaması

gerektiğine değinilmiştir (s. 105). “*Kendini Üstün Görmek*” kendisini çevresindekilerden üstün görmek de ruhsal bir hastalık olarak ele alınmıştır. Çare olarak bu hastalıktan kurtulmak isteyen kişi kendini iyi tanımalı, çünkü kişi en iyi kendini bilir. Karşısındakine iyi niyetler beslemeli, hüsnü zan duymalı, kendini küçük görerek karşısındakilerin iyi yönlerini büyütmelidir. Ebu Abdullah Siczi’nin “kendini üstün görmezsen, üstünsün; üstün görürsen, artık üstün değilsin” sözüyle örneklenmiştir (s. 107). “*Şikâyet Makamı*” şikâyet makamı hastalığını yazar; kulun şikâyet ve sızlanma makamındayken kendini sabır makamında zannetmesi olarak ifade etmektedir. Çare olarak kul Allah’ın her türlü durumda gönderdiği nimetleri görmesi ve buna şükretmesi gerektiği ele alınmıştır. Geçmişte yaşamış büyüklerden örnekler verilmiştir (s. 109).

Yazar bu bölümde okuyucuya Allah’ın istemediği davranışları yapmanın nefsi hastalıklara sebep olacağını ve bunların çarelerini ele almıştır. Bu bölümün konusu Allah’tan gelecek olan rızıktan şüphe ederek hırslı, açgözlü, cimrice davranışlardır. Eserde öncelikle “*İnsanlara bel bağlamak*” ele alınmıştır. Bu başlıkta herhangi bir felaket veya sıkıntıda, kurtarması mümkün olmayan kişilerden medet ummak, kurtuluşları için başkalarından ümitli olmak ve rızık veren Allah’tan şüphe duyarak rızık peşinde koşmak problem olarak ele alınmıştır. Çaresi olarak, bir yaratıcıya muhtaç ve aciz olan insanların aslında kişiye hiçbir fayda sağlayamayacağından bahsedilmiştir. Kendisine faydası olmayan insanların başkasına nasıl yararı olacağını böylelikle kişi kavramış olacaktır. Kişinin tek dayanağının Allah olması gerektiği ifade edilerek ayetlerden örnekler verilmiş ve alimlerin sözleri kullanılmıştır (s. 20-21).

Bu bölümde yer alan ikinci bir başlık ise “*Hakkı kabule yaşanmaktır.*” Yazar bu hastalığı kişinin karakterine ters geldiği için hakkı ve hakikati reddetmesi olarak ele almıştır. Bunun, kişinin nefsiyle olan mücadelesini kaybetmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını dile getirmiştir. Sorun ayeti kerimeyle desteklenmiştir. Çare olarak kulun Allah’a yönelmesi ve tam teslim olması gerektiğine değinilmiştir (s. 29-30).

Konuyla ilgili başka bir başlık “*Yaptıklarının Karşılığını Beklemek*” olarak ele alınmış. Burada kişinin yaptığı hayrın ve iyi işlerin karşılığını beklemesi de bir ruh hastalığı olarak ifade edilmiş ve çare olarak da kişinin ibadetlerinin ne kadar kusurlu ve az olduğunun farkına varmasıdır. Edep ve haya ile yaptığı ibadet sonucunda bu rahatsızlığı gidereceği ifade edilmiştir (s. 39). “*Allah’ın Seçtiğini Beğenmemekte*” bir diğer nefsi hastalıktır. Kul Allah’ın kendisine yol göstermesini isteyip, sonra da o yolu beğenmemesi, bir nefis hastalığıdır. Çare olarak kulun kendisinin ancak yaşananların dış yüzünü görebileceğini, iç yüzünü ancak Allah’ın bileceğini

unutmaması ve Allah'ın tercihinin en iyisi olduğunu, iyi gibi görünen bir tercihin aslında kötü olabileceğini unutmaması gerektiği ifade edilmiştir. Yazar bu konuya dipnot olarak bu yolun istihare namazı ve çıkan sonucu kişinin kabullenmesi olarak açıklamıştır (s. 47).

“*Aşırı İstekler Peşinde Koşmak*” nefsin hastalıklarından bir diğeridir. Bu isteklerin Allah'ın kendisine yazdığı kaza ve kadere itiraz etmek olduğuna değinilmiştir. Çare olarak da kişinin bu istek ve arzuların sonuçlarını bilmediği, bu isteğinin aldatıcı tarafını öğrendiğinde nefsinin istemeyebileceğinden bahsedilmiştir. Çare Hadis ve Yunus Emre'nin bir sözüyle desteklenmiştir (s. 48-49). “*Açgözlülük*” yazar açgözlülüğü nefsin bir hastalığı olarak görmüştür. Çaresi açgözlülüğün kulu riyakârlığa götüreceğini, riyakârlığında ibadette hazzı kaybettireceğinden bahsedilmiştir. Riyakârlığın insanlara kul olmak olduğu ifade edilirken, hadisler ve bazı bilginlerin sözleri, şiirleri ile desteklenmiştir (s. 52).

Konu ile alakalı bir diğer konu “*Hırs*”tır. Nefsin bir diğer hastalığı olarak yazar dünyaya sarılma ve zengin olmayı ele almıştır. Çare olarak kişi bu dünyanın geçici olduğunun farkına varmalı ve asıl kalıcı olan yer için gayret göstermeli denmiştir. Ayeti kerime ve alimlerin sözleriyle desteklenmiştir (s. 54-55). “*Kendine Acımak*” diğer bir nefsi hastalığı da kişinin nefsinin her istediğini yapmasıdır. Çare olarak kişinin nefsinin yüz çevirmesi ve nefsinin önem vermemesiyle olabileceği açıklanmıştır. Alimlerin sözleriyle de örneklenmiştir (s. 57).

“*Rızık Kaygısı*” bu başlık altında kulun Allah'ın garanti altına aldığı rızık için aşırı derecede çaba sarf etmesi ve bu sebepten dolayı ibadetlerini ihmal etmesinden bahsedilmiştir. Çare olarak kişi Allah'ın yarattıklarından nasıl şüphe etmiyorsa, kulunu rıziksız bırakmayacağını da çok iyi anlamalı ve unutmamalıdır. Ayet ve alim sözlerinden örnekler verilmiştir (s. 60). “*Sevinç ve Neşe Peşinde Koşmak*” kişinin Allah'ı unutmasından ve gafletinden kaynaklanan bir diğer hastalıktır. Çare olarak kişinin ibadetlerindeki kusurlarını düşünüp, dünya hayatını bir hapisane hayatı olarak benimseyerek ona göre davranması gerektiğine değinilmiştir. Hadis ve alim sözleriyle desteklenmiştir (s. 65-66).

“*Eli Sıkılık ve Cimrilik*”, dünyaya aşırı bağlılıktan kaynaklanan cimrilik ve eli sıkılık ruhsal bir hastalık olarak ele alınmıştır. Çare olarak dünya hayatının geçici olduğunun helal kazancın hesabı sorulacağı, haram kazancın cezalandırılacağı bildirilmiştir. Ayet, hadis ve alim sözleriyle konu desteklenmiştir (s. 87-88). “*Sonu Gelmez İstekler*”i ise yazar, bir diğer ruh hastalığı olduğunu açıklamıştır. İhtiras ve arzuların ahireti ötelemek anlamına geldiğini kulun anlaması gerekir. Çarenin ölümün yakın

olduğunu hatırlamak olduğu ele alınmıştır. Bilgin bir zatın sözüyle örneklenmiştir (s. 89).

“*Çok Kazanma Hırsı*”, çok kazanıp zengin olma hırsının da nefsi bir hastalık olduğu ele alınmıştır. Çare olarak kişi bilmelidir ki ne kadar hırsla sahip olursa olsun Allah’ın ona vereceğinden fazlasını kazanamayacağını bilmeli denilerek ayetlerle desteklenmiştir (s. 91). “*Mal Hırsı*”, nefsi hastalıklardan bir diğeri servet edinme hırsı ve yardım etmeme cimriligidir. Çare olarak kulun ecelinin her an geleceğini bilmesiyle olacağı ifade edilmiştir. Bunu düşünüp yardımlarda bulunulması gerektiğine değinilmiştir. Ayet ve sahabe sözleriyle örnekler verilmiştir (s. 97-98).

“*Yanlış Tevekkül*”, kulun sırf Allah’a tevekkül ettiğini göstermek kastıyla geçimini sağlamaktan vazgeçmesi, Allah’ın ona rızkını çaba sarf etmeden göndereceğine inanması ve rızkı gelmeyince de Rabbine gücemesinin yanlış bir tevekkül örneği olarak ele alınmıştır. Çare olarak bunun çözümünün kişinin kendi rızkını ancak çalışarak elde edeceğine inanması gerektiği ifade ediliyor. Kulun öncelikle kendi rızkını kazanması sonrasında Allah’a içten bir tevekkül etmesi daha doğru olacaktır. Mevlana’nın bir sözüyle desteklenmiştir (s. 102).

“*Yoksulmuş Gibi Görünmek*” kişinin manevi bir hastalığı olarak yeterince rızkının olmasına rağmen yokmuş gibi davranması ele alınmıştır. Çare yoksulken bile tok gibi görünmektir. Geçmiş büyüklerden örnekler verilmiştir (s. 106). “*Şımarıklık*” bir diğer ruhsal hastalık olarak yazar şımarıkça davranmayı ele almıştır. Çare olarak kişinin Allah’ın verdiği nimetlere tepeden bakanların Allah’ın sevmeyeceği kullar olduğunu bilmesi ve ona göre hareket etmesi gerektiğine değinilmiştir. Ayet ve hadislerle de desteklenmiştir (s. 108).

“*Zenginlere Rağbet*” nefsin bir diğer hastalığı ise zenginlere özenme, onlarla birlikte olma eğilimi, aşırı sempati duyma gibi durumlar olarak ele alınmıştır. Çare olarak kul fakirlerle birlikte olmalı, Allah’ın izni olmadan zengininin rızkının fakire geçmeyeceğini bilmelidir. Zenginlerin malına istek duyulmadığı zaman onlara olan sevginin de ortadan kalkacağı belirtilmiştir. Konu ayet ve hadislerle örneklenmiştir. Dipnot olarak da Tirmizi’den bir hadisle desteklenmiştir (s. 114-115).

Bu bölümde ise nefsin basamakları, intikam, kin, çok konuşma gibi nefsi kötü yönde besleyen davranışlar ele alınacaktır. İlk olarak “*nefsin basamakları*” ele alınmış ve üç alt başlıktan oluşmaktadır.

Bu alt başlıklarda (i)nefsi mutmainne, (ii) nefsi levvâme, (iii) nefsi emmare açıklamıştır. Bunlardan nefsi mutmainne’nin nefis mertebesinde diğer ikisinden daha üstte olduğu, Allah’ın emrettiklerinin net bir

şekilde uygulandığını, yasakladıklarından net bir şekilde kaçındığından ve tam bir gönül bağı ile bir bağlılık sergilediği ifade edilmiştir. Fecr suresinin 28. ayetiyle de desteklenmiştir. Nefs-i levvâme ise kişinin daha çok kendini sorgulama evresinde olduğu ne iyi ne de kötü olarak adlandırılan sadece iç pişmanlığı yüksek olan bir nefis olarak tanımlanmıştır. Kıyame suresinin 2. ayetiyle de desteklenmiştir.

Nefs-i emmare üçüncü alt başlık olarak ele alınan bu nefis türü hayırlı işlerden uzak duran ve kötüye meyilli nefis olarak ele alınmıştır. Hz. Adem'in çamuru bela, tutku/heves ve şehvetle yoğurulmuştur hadisi ile örneklenmiştir. Birçok ayeti kerime ile de desteklenmiştir (s. 15-16). Bir sonraki başlık "*Çok Konuşma*" olarak ele alınmıştır. İki şekilde olacağına değinilerek birincisinin bilgisiyle ve güzel konuşmasıyla üstünlük sağlamak, ikincisinin de cahilce konuşmak olduğundan bahsedilmiştir. Çare olarak da kişinin her söylediği sözün hesabını vereceğinin bilicinde olması gerektiğine değinilmiştir. Bazı ayeti kerimelerle, hadisi şerifler ve bilginlerin sözleriyle desteklenmiştir (s. 44-45).

Bir diğer nefis hastalığı "*İntikam (Kin), Düşmanlık ve Öfkedir*". Kin gütmenin, düşmanlık etmenin ve öfkelenmenin bir nefsi hastalık olduğu belirtilmiştir. Çare olarak düşmanlığın, öfkenin sebebinin sadece dini yasaklara karşı olabileceği, nefsi şeyler de öfke ve düşmanlığın olmaması gerektiği ifade edilmiştir. Yazar, dipnot olarak bir savaşta Peygamber Efendimizin düşmanını öldürürken yüzüne tükürmesinin ardından, Peygamber Efendimizin düşmanı serbest bırakması din adına öldürülmesi gerektiği, nefsi bir öldürme olabileceğinden dolayı serbest bıraktığına değinilmiştir (s. 58). "*Dünyevi dostluk*" kişinin bir diğer nefsi hastalığı ise kişinin ahbablarıyla ve akrabalarıyla sohbet etme hevesi ve isteği içinde olması olarak ele alınmıştır. Çare olarak kişi arkadaşlığın ve ahbablığın geçici olduğunu düşünmesi gerekiyor. Hadisi şerifler ve alimlerin sözleriyle desteklenmiştir (s. 68-69). "*Dostlarının Ayıplarını İfşa*" yakın çevresinin ayıplarını ortaya çıkarma çabası da bir hastalık olarak ifade edilmiştir. Çare olarak başkasının ayıbını ortaya çıkarmadan önce, kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyarak hareket etmesi gerektiğine değinilmiştir. Alim sözleriyle örneklenmiştir (s. 76).

"*İsyan ve Öfke*" bir diğer ruhsal hastalık ise isyan etmek ve öfkedir. Çare olarak kişi kaderine nefsinin razı etmeli zira isyan ve öfke şeytandan kaynaklanmaktadır. Kul buna düşmemeli denmiştir (s. 84-85). "*Yalancılık*" yalan söylemek ruhsal bir hastalıktır. Çare olarak kişi kendisini doğru olana zorlamalı ve insanların kişi hakkında ne düşündüğüne takılmamalıdır. Kişinin yalan söylemesinin sebebi insanlar tarafından sevilme, saygınlık duygusu, hadisler ve alim sözleriyle desteklenmiştir (s. 86).

Kitabın sonunda yazar “Sonsöz” de nefsin bütün hastalıklarını ele almanın mümkün olmadığına, belirtilen hastalıkların çareleri de ancak Allah razı olursa şifa bulunacağını ifade etmiştir. Nefsin zaten özü itibarıyla kusurlu ve hastalıklı olduğu ve sürekli kötülüğü emrettiği ifade edilerek verilen çarelerin insanlara faydalı olması yönünde niyazda bulunularak kitap bitirilmiştir.

Sonuç olarak bu eser hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında;

(a)-*Güçlü yönleri:* (i) Nefsin birçok hastalığına değinen psikoloji el kitabı niteliğindeki bu eseri yazar, inananlar her iki dünyada da gerçek anlamda mutlu olsunlar diye kaleme aldığı faydalı bir eser niteliğinde değerlendirilebilir. (ii) Yazar eserinde birincil ve ikincil kaynaklara başvurmuştur. Özellikle Kur’an-ı Kerim’deki ayetlerden bolca yararlanmış; hadisler, sahabenin hayatlarından kısa öykülerle desteklenmiştir. Ayrıca tasavvufun yapı taşlarından olan şahsiyetlerin (Mevlâna, Yunus Emre, vd.) dörtlüklerinden okura tasavvufun deruni hissiyatını yansıtmış denebilir. (iii) Yazar nefsin temel hastalıklarını ele alarak bunların kısaca çarelerini belirtmiş, terimlerini yerli yerinde kullanmıştır. Dilde sade ve akıcı bir üslup korunarak okuyucuya anlama konusunda kolaylık ve zaman kazandırmıştır. Dolayısıyla kullanılan dilin fazla akademik olmaması, çalışmanın daha geniş bir okur kitlesine ulaşmayı hedeflemiş olabileceğini düşündürmektedir.

(b)-*Zayıf yönleri:* (i) Nefsin hastalıkları ele alınan eserde açıklamalar çok kısa tutulmuş bu da okuyucu kitlesinin seviyesini düşünecek olursak, anlaşılması zor olabilir dil açık kullanılmış lakin açıklamalar kısa tutulduğu için konu kavranması konusunda sıkıntılar olabilir. (ii) Akademik olarak metodolojisi zayıf olan eserde dipnotlara değinilmemiş metin içinde direk isim olarak ele alınan kaynaklarda anonim alıntılar da görülmektedir (geçmişteki büyüklerimiz s.56 vb.). (iii) Manevi plandan bakıldığında; ruh hastalanmaz, hasta olan zihindir. Çünkü ruh Rabbinin emrindedir, ondan bir parçadır. Psikolojik rahatsızlıklar olabilir ve bunların altında yatan nedenler bazen dini konular, yanlış din algısı vs. olabilir. (iv) Kitapta ara ara sert ifadelere yer verilmiştir. Eski zamanlarda yazılmış bir eser olması da bunun ana sebeplerinden biridir.

(c)-*Geliştirilebilir yönleri:* Eser, birçok konuyu bir arada barındırarak günlük hayatta farkında olmadan yaptığımız, hayattan bir parça olan konuların aslında nefsin bir hastalığı olduğunun ve tedavi edilmesi gerektiğini ele almış ancak çok fazla konuyu çok kısa şekillerde ele aldığı için

konu geçişlerinde adaptasyon problemi yaşanabilir, az konu güzelce detaylandırılarak ele alınabilirdi tabi bunun özet mahiyetinde bir el kitabı olduğunu düşünecek olursak eser, yazarın amacını taşıyor olabilir.

Son olarak kitap hakkında şu cümle abartıdan uzak nesnel bir değerlendirme sayılabilir. Kendi hastalığını fark edip veya hiç nefsinin kusurlarını fark etmeden arayış içinde olan ve aradığını tasavvufta bulmayı hedefleyenler için mutlaka okunması gereken güzel bir eserdir.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 3 • Haziran 2021 • 229-237
Issue: 3 • June 2021 • 229-237

Hastalar İçin Manevi Bakım

Ok, Ü. ve ark. (2019). *Hastalar için manevi bakım*.
Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (252 s.)
Ok, Ü. ve ark. (2019). *Spiritual care for the patients*.
Ankara: Nobel Academic Publishing. (252 p.)
ISBN: 978-605-7846-87-7

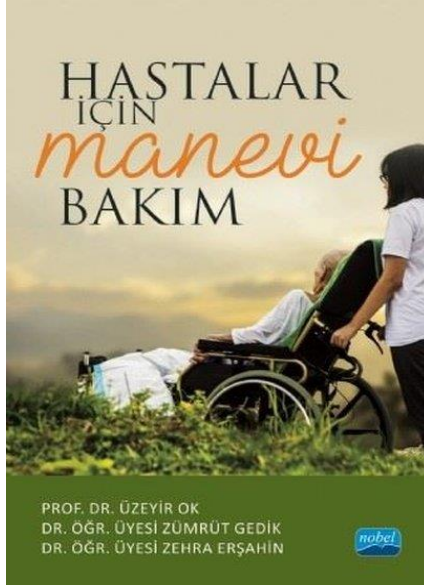
Ayten Kesme

Yüksek Lisans Öğrencisi
Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: aytenkesme@gmail.com
Orcid: 0000-0001-7169-6269
Sakarya / Türkiye

MA Student
Sakarya University
Institute of Social Sciences
E-mail: aytenkesme@gmail.com
Orcid: 0000-0001-7169-6269
Sakarya / Turkey

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type   Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received   22 Nisan 2021 • 22 April 2021
Kabul Tarihi • Accepted   31 Mayıs 2021 • 31 May 2021

Ö z e t

Bu eser, din psikolojisinin uygulama alanlarından olan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini hastaneler özelinde ele almaktadır. Çalışmada, karma bir araştırma deseni kullanılarak manevi bakım hizmetleri adına ampirik bir zemin oluşturabilmek amaçlanmıştır. Kitap, hastanelerde verilen hizmetlerin etkisi ve önemini vurgulamakla beraber, mevcut sorunları saptayıp çözüm için bir model önerisi sunmasıyla manevi bakım ve danışmanlık alanının gelişimi için oldukça önemli katkılar sunmaktadır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Manevi bakım • Hastalar
Hastane • Sağlık

A b s t r a c t

The article deals with spiritual counseling and guidance services, which are among the application areas of the psychology of religion, in hospitals. In the study, it was aimed to create an empirical basis for spiritual care services by using a mixed research design. While the book emphasizes the impact and importance of the services provided in hospitals, it makes significant contributions to the development of spiritual care and counseling by identifying the existing problems and offering a model proposal for a solution.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Spiritual care • Patients
Hospital • Health

Manevi bakım ve danışmanlık, din psikolojisinin uygulama alanlarından-
dır (s. III). Din hizmetleri ve psikolojik yardımın bir araya gelişiyle, kişi-
lerin stres ve kaygı veren durumlardan kendi değerleri ve manevi kay-
naklarını kullanarak kurtulmasına eşlik etmeyi ifade eder (Ağılkaya Şa-
hin, 2017: 25). Hastaneler, cezaevleri, huzurevleri, rehabilitasyon mer-
kezleri vb. gibi pek çok alanda manevi bakım hizmetleri sunulmaktadır
(Mollaoğlu, 2013: 17). İnceleyeceğimiz eser ise, manevi bakım hizmetle-
rini hastane ve hastalar özelinde ele almakta; diğer çalışma alanlarına de-
ğinmemektedir.

Bu eser “*Hastanelerde Manevi Bakım: Uygulamalı Bir Pilot Araştır-
ması*” başlıklı, 1001 kodlu ve 115K340 numaralı TÜBİTAK destekli bir
proje raporunun kitaplaştırılmış halidir (s. IV). 2 yıl süren projenin ko-
ordinatörlüğünü Üzeyir Ok üstlenmiştir. Zümrüt Gedik ve Zehra Erşa-
hin de araştırmacılar olarak projede yer almışlardır. Kitapta önsöz ve
giriş kısımlarından sonra, üç ana bölüm ile teorik çerçeve tamamlanmış;
devamında araştırmanın yöntemine, bulgularına, değerlendirme-sonuç
kısımına ve son olarak ekler ile kaynakçaya yer verilmiştir. Nicel ve nitel
verilere dayalı karma bir araştırma deseni kullanılan çalışmada, Müslü-
manların inançlarını da dikkate alan bir yaklaşımın izlendiği vurgulan-
mıştır.

“Önsöz” ve “Giriş” bölümlerinde, son 10 yıldır manevi bakım hiz-
metleri adına önemli ilerlemeler kaydedilmesiyle beraber; bunların ge-
nelde kuramsal çerçeveye sıkışmış olmasının bir problem olduğu belir-
tilmektedir (s. 4). Bu çalışmanın amacının ise, konuyla ilgili ampirik bir
zemin oluşturabilmek ve mevcut eksikliği gidermek olduğu ifade edil-
miştir. Ayrıca hastane gibi belli bir alana yoğunlaşarak, derinlemesine bir
araştırma yapma ve bu şekilde var olan çalışmaları ileri götürme amacı
taşımaktadır (s. III-IV). Bunun için hasta ve hasta yakınlarının yaşadık-
ları kaygı ve stres dolayısıyla ihtiyaç duyabileceği manevi bakımın, ala-
nında yetkin görevliler aracılığıyla sağlanabileceği varsayımıyla hareket
edilmiştir. Hedefler, (a) bu bakıma gerçekten ihtiyaç duyulup duyulma-
dığı, (b) mevcut görevlilerin mesleki ve kişisel yeterliklerinin belirlenerek
müdahalenin uygun şekilde yapılıp yapılmadığı, (c) manevi bakımın
muhtemel olumlu etkilerinin belirlenmesi, (d) manevi bakım görevlileri-
nin eksik rol tanımının iyileştirilmesine yardım, (e) işlevsel bir manevi
bakım modeli geliştirmek şeklinde belirlenmiştir (s. 4-5). Kitap saydığı-
mız hedefleriyle, manevi bakım hizmetlerinin gelişimi adına oldukça kıy-
mettar görünmektedir.

“Sağlık, Yardım ve Maneviyat” başlıklı birinci bölümde (s. 7-18); Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan sağlık tanımına, psikolojik faktörün de dâhil edilerek insanın sağlıklılık halinin bütüncül bir biçimde değerlendirildiğine işaret edilmiştir. Psikolojik danışmanlık destekli manevi bakım hizmetlerinin de, bu bütünün bir parçası olarak insan sağlığına hizmet ettiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda bakım ve danışmanlığın ayırıcı özelliklerine yer verilerek, hastane yardım hizmetlerinde daha ziyade, bakım hizmetlerinin yaygın bir şekilde kullanıldığı ifade edilmiştir. Daha sonra bu hizmeti verecek görevlilerin kişilik özelliklerinin önemine değinilmiştir. Yüksek empati gücüne sahip, geniş görüşlü, insancıl, sorumluluk sahibi vb. özellikleri taşıyanların daha etkili hizmet sunacağı belirtilmiştir. Son kısımda maneviyat ve dindarlığın farkı ve ortak yönlerinin verildiği bölümde; dini deneyimlerin aynı zamanda maneviyat ihtiyacını da giderici özellikte olduğu söylenmiştir (s. 14). Manevi iyilik halinin nitelikleri belirtilerek, hepsinde ortak olanın varoluşsal ilgi ve ihtiyaçları paylaşması olduğu ifade edilmiştir. Psikolojik danışmanlık destekli manevi bakım hizmetleri, “inancı, düşüncesi ve değerleri ne olursa olsun, maneviyatlarının ve manevi bağlılıklarının sonuçlarıyla bağlantısını sürdürmek isteyen herkese hizmet verebilme potansiyeline sahiptir” denilmiştir (s. 17).

Maneviyat konusunun, psikoloji bilimine dahil edilme sürecinin ele alınmasıyla başlanan “*Maneviyat-Sağlık İlişkisi*” başlıklı kitabın ikinci bölümünde (s. 19-38); öncelikle 20. yüzyılın ilk yarısında her tür dini ve manevi öğenin terapi sürecinden soyutlandığı anlatılmıştır. Tarihsel gelişim içerisinde ikinci dönem şeklinde adlandırılabilir 20. yüzyılın ikinci yarısında, maneviyatın yeniden dile getirildiği ve mevcut dışlayıcı anlayışın insanı bir bütün olarak gözden kaçırdığı söyleminin revaç bulmaya başladığı ifade edilmiştir. 21. yüzyıla geldiğimiz günümüzde ise, artık dini ve manevi inançların psikolojik danışma sürecinde kullanıldığı ve hatta uygulamada mutlaka yer alması gerektiği fikrinin mevcut olduğu söylenmiştir (s. 21).

Bölümün devamında, manevi bakım ve danışmanlık alanı tanıtılmaya başlanmıştır (s. 24-38). Maneviyatın, özellikle ruh sağlığı, yaşam dönemleri ve stresleri, kronik rahatsızlıklar, yakın kaybı gibi problem alanlarında tercih edildiği belirtilmiştir. Maneviyatın, insanın ruh sağlığı için işlevlerine; baş etme, bağlanma ve yükleme kavramları çerçevesinde değinilmiş ve bu konudaki bazı araştırma sonuçlarına yer verilmiştir. Manevi danışmanlığın, Kur'an öğretileri ile birebir örtüşme kaygısı taşıamakla beraber, İslami teolojinin belirli bir yorumuna dayandığı belirtilerek; din fark etmeksizin, yaşamda kutsal boyuta yönelik bir arayış olan

maneviyatı da kapsadığı ifade edilmektedir. Bu ön bilgilerden sonra, çalışmada “manevi psikolojik danışmanlık”, “dini danışmanlık” gibi literatürdeki isimleriyle kullanılmadığı; onun yerine bu hizmetin adının, “psikolojik danışmanlık destekli manevi bakım” şeklinde belirlendiği (s. 36) söylenmiş ve bu adlandırmanın sebepleri sıralanmıştır. Bu sebeplerden biri olarak, İslamî yaşam geleneğinde dini ve dini olmayan ayrımı olmadığı, seküler alanla manevi alanın iç içe bulunduğu iddia edilmiştir. Ülkemizde bu görevin sağlam bilimsel ve eğitsel temellere dayandırılabilmesi için, eğitim görevlisinin nitelik bakımından hem teoloji hem de psikoloji eğitimi almasının bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir. Son kısımda ise, bu işin “manevi” sayılabilmesi için, mutlaka bir din görevlisi tarafından gerçekleştirilme zorunluluğunun olmadığı; manevi boyutun dikkate alındığı bir danışma süreciyle de bu görevin yerine getirilebileceği ifade edilmiştir (s. 38).

Kitabın “*Hastanede Manevi Bakım*” başlıklı üçüncü bölümünde (s. 39-105), araştırmanın ana konusu olan hastanede manevi bakım hizmetlerine odaklanılmıştır. Öncelikle hastanede manevi bakımın tanımı yapılarak çerçevesi çizilmiştir. Bu bağlamda hastane manevi bakım hizmetlerinin, hastanın isteğine dayalı olması, talep edilmesi halinde hastanede personele de hizmet verilebileceği, hizmetin hastanede veya gerektiğinde hastane dışı alanlarda da devam edebileceği gibi hususlara vurgu yapılmıştır. Manevi bakımın, hasta, hasta yakını ve hastane personeli için bir ihtiyaç olması, sağlıkla ilgili kararlarda maneviyatın önemli rol oynaması, maneviyat ve bakım hizmetlerinin hastaların iyileşmesine olumlu etkisi, manevi bakımın hasta için bir hak olması ve maneviyata önem veren hasta popülasyonunun yüksekliği manevi bakım hizmetlerinin gerekçeleri olarak sıralanmıştır. Devamında Türkiye’deki mevcut hastane manevi bakım uygulamaları ele alınmış ve kapsamı belirtilmiştir. Hastalığın türüne, hastanın durumuna göre; bakım ihtiyaçlarının da, verilen hizmetin de farklılaşabileceği ifade edilmiştir. Bu noktada manevi bakım görevlilerinin, psikolojik nitelikli bakım, dini-manevi nitelikli bakım, ölüm ve sonrası manevi bakım gibi farklılaşan hizmetlerle hasta ve hastaneyeye katkı sağlaması gerekebileceği belirtilmiştir.

“*Yöntem*” başlıklı dördüncü bölümde (s. 107-116), çalışmada karma bir araştırma deseni kullanıldığı belirtilmiştir. Araştırmanın nicel bölümünde, 758 katılımcıdan oluşan örneklem, amaçsal örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Çalışmada birçok ölçeğin kullanıldığı görülmektedir (s. 110-114). Bunlar *Rosenberg Benlik Saygısız Ölçeği*, *Yaşamda Anlam-Amaç Ölçeği*, *Durumluk-Süreklilik Kaygı Envanteri*, *Hastalığa Yönelik Tutum Ölçeği*, *Dindarlık Ölçeği*, *Manevi İyilik Hali Ölçeği*, *Dini Baş Etme Ölçeği*, *Ölüm*

*Kaygısız Ölçeği (kullanılmamıştır), Hastane ve Birim Yöneticileri İçin Manevi Bakım Uygulamasına Yönelik Tutum Ölçeği, Demografik Değişkenler, Mesleğe Entegre Olma Düzeyi Ölçeği, Hastane Personeli ile Uyum Düzeyi Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve İnanç Şemaları Ölçeği*dir. Adı geçen ölçekler, kitabın sonundaki ekler bölümünde sunulmuştur (s. 173-229).

Veriler işlenirken, madde analizi, betimsel istatistikler, korelasyon, regresyon ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır (s. 114). Araştırmanın nitel bölümünde, manevi bakım görevlilerinden oluşan 10 kişilik örneklem seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak 6 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Her katılımcı ile ortalama 20 dakikalık görüşmeler yapılmıştır. Veriler işlenirken, görüşmeler çözümlenerek metin haline getirilmiştir. İki bağımsız araştırmacı tarafından, ayrı ayrı tematik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir (s. 115-116).

Kitabın beşinci bölümünde (s. 117-160) “*Bulgular*” ve “*Hastanelerde Manevi Bakım Uygulama Modeli*” önerisi yer almaktadır. Araştırmadan çıkan bulgulara göre, hastaların anlık kaygı düzeyleri diğer gruplardan (hasta yakını, hastane personeli, kontrol grubu) yüksektir. Buna göre, hastaların anlık kaygılarını azaltmaya yönelik manevi bakım hizmetinin işlevsel olacağı bir stres alanı ve dönemi bulunduğu ileri sürülmektedir (s. 162). Hasta yakınlarının dini gerilim düzeyi kontrol grubundan daha düşük bulunmuştur. Bu durum, insanların zor dönemlerde inançlara daha çok sarılmış olabilecekleri şeklinde yorumlanmıştır. Hastalar daha yüksek düzeyde olumlu dini baş etme yöntemleri kullanıyorken; hastane personelinin daha çok olumsuz başa çıkma yöntemlerini kullandığı ortaya çıkmıştır. Hekimlere nazaran hemşireler, manevi bakım hizmetlerine daha fazla ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır. Hastane personelinin mevcut uygulamayı orta düzeyde benimsedikleri, manevi bakım yapacak görevlinin; ilahiyat eğitiminin yanında, geniş görüşlü, aydın, psikoloji eğitimi almış olmasını talep ettikleri görülmüştür.

Bölümün sonunda, “*Hastanelerde Manevi Bakım Uygulama Modeli*” (s. 147-160) önerisi yer almaktadır. Model, mevcut uygulamaların sistemli hale getirilerek daha işlevsel olmasını amaçlamaktadır. Önerilen modelde temel kavramlar, tanımlar, mesleki sınırlar, uygulama öncesi hazırlık süreci ve uygulama aşamaları detaylarıyla açıklanmaktadır. Belirlenen uygulama sürecine göre, önceden tasarlanan çalışma modellerinden biri benimsenerek hastanın ihtiyaçlarını belirleyecek bir manevi tarama yapılır. Tarama sonucu manevi bakıma ihtiyacı olan bireyler, uygun eğitim ve becerilere sahip manevi bakım görevlisine yönlendirilir. Gö-

revli, hastanın manevi yaşam öyküsünü alır ve tanı koyduracak olan değerlendirme sürecine girer. Danışan, gerekli görülürse başka bir uzmana yönlendirilmelidir. Gerek hastane personeli, gerek hastalardan gelebilecek olumsuz durumları ve önyargıları ortadan kaldırabilmek amacıyla; görevlilere hizmet öncesinde verilen eğitimin, bütüncül ve çok disiplinli olması gerektiği ifade edilmiştir. Eğitim sürecinin staj uygulamaları ile de desteklenmesinin, karşılaşılabilecek sorunların aşılmasına katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Bunların dışında görevlilerin sorumlulukları, uygulamadaki etkileşim, değerlendirmeler ve müdahale sürecinde uyulması gereken kurallar detaylı bir şekilde modelde sunulmuştur.

Kitabın son bölümünde “*Değerlendirme ve Sonuç*” (s. 161-171) yer almaktadır. Araştırma sonucunda mevcut durumun, bu hizmetlerin eğitimsel bir altyapıdan yoksun olduğunu gösterdiği belirtilmiştir. Bu sebeple modelde öncelikle lisans (ilahiyat, psikolojik danışmanlık, psikoloji, sosyal hizmet, hemşirelik) derecesine sahip olanların; ihtiyaca göre akredite edilen yüksek lisans programını tamamlamaları istenilmektedir. Sonrasında adayların belirlenen özelliklere uygunluğunu sınavabilecek bazı testler uygulanması ve mülakat aşamasının ardından bu göreve atanmasının uygun olacağı önerilmiştir. Yine, belirlenen bazı eksiklikler sebebiyle Sağlık Bakanlığı-Diyanet İşleri Başkanlığı iş birliği protokolü ile yürütülen manevi bakım hizmetlerinin; Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan ayrılarak, sadece Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmesi önerilmiştir. Eksikliklere örnek olarak, misyonları arasında din hizmeti ve tebliği olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen mevcut hizmetlerin, manevi bakımın öngördüğü çoğulculuk anlayışıyla çelişkili olduğu; manevi bakım görevlilerinin başka bir kurumdan görevlendirilerek hastaneye gelmesi sebebiyle kurum dışı çalışan olarak algılanmasının mesai arkadaşlarıyla bazı uyumsuzluklara sebep olabileceği gösterilmiştir (s. 170).

Yukarıda belirtilen bu durumda Sağlık Bakanlığı’nın ilahiyat mezunlarını seçerek, kendi belirlediği kurallara göre verdiği eğitimler sonucunda, bakanlık bünyesine alarak istihdam edebileceği; böylece görevlilerin de kendini kuruma ait hissedebilecekleri ifade edilmiştir. Uygulama sürecinde görevlilerin 8:00-17:00 saatleri arasında hastanede bulunması ve bunun dışında 7/24 telefonla da ulaşılabilir olması tavsiye edilmiştir. Sistemli bir çalışma gerçekleştirebilmek adına, görevlilerin belirlenecek bir manevi bakım modeli ile çalışma yapması önerilmiştir. Görevlilerin hastane içerisinde kullanacağı belirli bir kıyafetle, tanınırlığının sağlanabileceği belirtilmiştir. Hizmetteki ilk yılın staj dönemi olarak belirlenmesi, en az ayda bir kez süpervizör görüşmeleri tasarlanması tavsiye edilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, eserin manevi bakımın etkisi konusunu ciddi bir şekilde ele alması, önemine vurgu yapması ve karşılaşılabilecek sorunları belirlemiş olması sebebiyle alana önemli katkılarının bulunduğu söylenebilir. Mevcut çalışmaları ileriye taşımak ve eksiklerini gidermek gayesiyle, son kısımda önerilen “*Hastanelerde Manevi Bakım Uygulama Modeli*”nin hayata geçirilebilirse, manevi bakım hizmetlerini daha da nitelikli kılacağı düşünülebilir. Manevi bakım hizmetleri görevlilerinin ilahiyat eğitimi yanında psikoloji eğitimi almaları tavsiyesi ve görevlilerin kendini kuruma ait hissedebilmesi amacıyla, Sağlık Bakanlığı’nın kendi görevlisini seçerek bünyesine alması önerisi isabetli görünmektedir.

Eserde de belirtildiği üzere çalışmanın bazı eksikleri de bulunmaktadır. Örneğin, manevi desteğin olumlu etkilerine dair literatür bilgisini yarı deneysel desenle ve ampirik bulgularla desteklemek arzusu gerçekleştirilememiştir. Eserde çalışmayı mevcut eksikleri gidermek suretiyle, tekrar yapmak isteyenler için bir örnek tablo verilmiştir. İkinci olarak, manevi bakım ihtiyacını belirlemek amacıyla uygulanması düşünülen “*Ölüm Korkusu Ölçeği*”; içeriğinin hastanın moralini bozabileceğini düşünen yetkililerin talebi doğrultusunda anket setinden çıkartılmış ve uygulanmamıştır. Bunun yanında, esere dizin ve bölüm sonlarında bir-iki sayfalık özet eklenerek, daha kullanışlı hale getirilebileceği düşünülmektedir.

Ayrıca kitabın kapak tasarımında “manevi” kelimesi, bakımın niteliğini vurgulamak amacıyla farklı ve dikkat çekici bir şekilde yazılmıştır. Ancak kapak resminin “manevi” temasına uygunluktan ziyade maddi bakımı çağrıştırmasının yayınevi tarafından yeni baskılarda revize edilebileceği önerilmektedir. Bunun için hastanın ön profilden görüldüğü ve manevi iyilik halinin yüz ve mimikler aracılığıyla resmedildiği bir tema tercih edilebilir. Mananın anlaşılmasına engel olmamakla beraber, eserde ufak tefek imla hataları da bulunmaktadır (s. 3 ‘lisans’ kelime eksikliği – s. 169 ‘İlgili’ ek hatası – s. 170 ‘hastanelerde’ harf fazlalığı).

Sonuç olarak eser, mevcut çalışmaları ilerletmesi adına oldukça önemlidir. Bu alanda çalışan akademisyen, öğrenci olmak üzere herkes için faydalı bir içeriğe sahiptir. Çalışmanın iptal edilen ampirik kısmının, alandaki eksikliği gidermek amacıyla tekrar planlanarak hayata geçirilmesine ihtiyaç vardır. Son olarak, eserin ortaya çıktığı projenin daha şimdiden önemli gelişmelere vesile olduğu görülmektedir. Örneğin, projenin 2016 yılındaki ilk çalıştayının bir sonucu olarak, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Psikoloji Bölümü bünyesinde “Manevi Bakım ve Danışmanlık Tezsiz Yüksek Lisans” programı açılmıştır. Bu tarz programların

arttırılması manevi bakım ve danışmanlık alanının gelişimi için oldukça önemlidir.

Kaynaklar

Ağılkaya Şahin, Z. (2017). *Manevi bakım ve danışmanlık (Almanya örneği)*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.

Mollaoglu, H. (2013). *Hastane hizmetleri bağlamında manevi bakım: New York Healthcare Chaplaincy örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Yazar Bilgileri | Author Information

Ayten Kesme (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Müftü Mah. Devlet Hatun Cad. Akabe Apt. No: 31/6 Beyşehir/Konya ■ *Elektronik Posta / E-mail:* aytenkesme@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0001-7169-6269 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Teoloji, (b) Din psikolojisi, (c) Dini gelişim psikolojisi, (d) Sosyal psikoloji, (e) Nöropsikoloji.

Emel Güvenç (Doktora Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Fethiye Mah. Muazzez İlmiye Çığ Sok. Karnur Apt. 2/C Blok. Daire: 6. Nilüfer/Bursa. ■ *Elektronik Posta / E-mail:* emelguvencsim@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0003-2885-7826 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Felsefe, (b) Din felsefesi, (c) Manevi danışmanlık ve rehberlik.

Hatice Güven (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Pehlivanlı Mah. Fındık Sok. No: 8. Tortum/Erzurum ■ *Elektronik Posta / E-mail:* haticeguven1453@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0001-7126-1089 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Teoloji, (b) Din psikolojisi, (c) Dini gelişim psikolojisi.

İsa Ceylan (Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* TRT Genel Müdürlüğü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* TRT Genel Müdürlüğü. Oran. Çankaya/Ankara ■ *Elektronik Posta / E-mail:* ceylanisa@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-6163-5689 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi, (b) Dindarlık,

(c) Değerler eğitimi, (d) Madde bağımlılığı, (e) Manevi bakım, (f) Manevi değişim, (g) Dezavantajlı gruplar, (h) Psiko-sosyal uyum, (i) Sosyal hizmet, (j) Din ve medya, (k) Pozitif psikoloji.

Muharrem Aka (Dr. Öğr. Üyesi) –

■ *Kurum / Institution:* Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi - Psikoloji Bölümü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Mehmet Sanlı Mah. Doğan Güreş Paşa Bulvarı. No: 84. Kilis ■ *Elektronik Posta / E-mail:* muharrem.aka@kilis.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-3195-8946 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Manevi danışmanlık ve rehberlik (b) Psikolojik danışmanlık ve rehberlik (c) Din ve ruh sağlığı, (d) Özel eğitim gereksinimli bireyler, (e) Özel eğitim gereksinimli öğrenci ailelerine danışmanlık, (f) Kaygı.

Mustafa Dönmez (Prof. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* Avrupa Benelüks Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Avrupa Benelüks Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Boulevard Paepsem. 22. 3ème étage 1070. Anderlecht/Bruxelles ■ *Elektronik Posta / E-mail:* m.donmez@benelux.edu.eu ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-7065-489X ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) İslam bilim tarihi ve literatürü, (b) Oryantalizm ve oksidantalizm, (c) Tıbb-ı nebevî’de ruh ve beden sağlığı, (d) Farklı din ve kültürlerin birlikte yaşama sorunları, (e) Avrupa’da manevi danışmanlık ve rehberlik alanları ve uygulamaları, (f) Avrupa’da İslami eğitimin kurumsallaşması, (g) Avrupa’daki Müslüman gençliğinin eğitim ve psikolojik sorunları.

Mustafa Koç (Prof. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Meşelik Kampüsü. Büyükdere Mah. Prof. Dr. Nabi Avcı Bulvarı. No: 4. 26040 Odunpazarı/Eskişehir ■ *Elektronik Posta / E-mail:* mustafa.koc@ogu.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0003-1299-7963 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Dinsel gelişim psikolojisi, (b) Dinsel yönelimler ve dindarlık tipolojileri, (c) Dinsel ritüellerin psikolojisi, (d) Din ve ruh sağlığı ilişkisi, (e) Müslüman-Türk diasporasının ruh sağlığı, (f) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (g) Ölüm ve ölüm ötesi psikolojisi, (h) Din ve benlik ilişkisi, (i) Dinsel kavram gelişimi, (j) Din psikolojisi tarihi ve literatürü, (k) Manevi danışmanlık ve rehberlik tarihi ve literatürü.

Mustafa Naci Kula (Doç. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi ■ *Yazışma Adresi /*

Correspondence Address: Fethiye Mah. Kırılangıç Sok. Nilüfer/Bursa ■ *Elektronik Posta / E-mail:* nkula@yahoo.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0003-1763-9620 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (b) Dezavantajlı gruplar, (c) İslam psikolojisi.

Selen Nurbanu Kahraman (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Konak Mah. Morali Sok. Gökhan Sitesi. No: 2 Söke/Aydın ■ *Elektronik Posta / E-mail:* selennurbanu@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-6521-2317 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Teoloji, (b) Din psikolojisi, (c) Tasavvuf psikolojisi.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Yayım ve Yazım İlkeleri Principles of Publishing and Writing

■ **Yayım İlkeleri** | Principles of Publishing

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi (TMDRD), yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayımlanan bilimsel ve uluslararası hakemli statüsünde akademik bir alan dergisidir.
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin yazı dili Türkçe'dir. Ancak yayın kurulu kararıyla İngilizce yazılar da yayımlanabilir.
- Dergide yayımlanan yazıların dil, bilim ve hukuksal açıdan her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasına derginin yayın kurulu karar verir.
- Dergide din ve maneviyat ilişkisi kapsamında manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalının tüm araştırma konularına ilişkin telif, çeviri, sadeleştirme, kitap tanıtımı ve kongre-sempozyum değerlendirmeleri vb. çalışmalar yayımlanır.
- Dergiye gönderilen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımına karar verilmemiş olmalıdır.
- Dergiye gönderilen yazılar yazara geri gönderilmez.
- Dergiye gönderilen yazılar, intihal programıyla benzerlik oranlarına bakılarak kabul edilir.
- Yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, editörün ön incelemesinden sonra yayın kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı iki hakeme gönderilir. Yazının gönderildiği her iki hakemden olumlu rapor gelmesi durumunda yazı yayımlanır. İki hakemin olumsuz görüş belirtmesi durumunda yazı yayımlanmaz. Bir hakem olumlu, diğeri olumsuz görüş belirtmişse alan uzmanı üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemden olumsuz rapor gelmesi durumunda yazı yayımlanmaz. Ancak olumlu rapor gelmesi durumunda yazının yayımlanması konusundaki son karar, raporların içeriği dikkate alınarak editör görüşüyle yayın kurulu tarafından verilir.

- Yayınlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında "düzeltmelerden sonra yayımlanabilir" görüşü belirtilmiş ise yazı, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarına geri gönderilir. Düzeltmeler yapıldıktan sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı editör ve editör yardımcısı tarafından kontrol edilerek son karar verilir.
- Yayınlanan yazıların bütün yayın hakları Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'ne (TMDRD) ait olup yayıncının izni olmadan tamamı veya bir kısmı basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz.
- Yayım ve yazım ilkelerine uygun yazılmadan dergiye gönderilen yazılar değerlendirilmeye alınmaz.

■ Yazım İlkeleri | Principles of Writing

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nde (TMDRD) yayımlanması istenen yazılar, manevi danışmanlık ve rehberliği merkeze alan ve/veya bu bilim dalına katkısı olan diğer bilim dallarıyla ilişkili özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır:
- Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının içeriğiyle uyumlu olmalı, yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.
- Türkçe ve yabancı dildeki özetler yazının problemini, amacını, kapsamını, metodolojisini ve sonuçlarını yansıtmalıdır.
- Makale, akademik bir çalışma türü olan bildiri, yüksek lisans veya doktora tezinden üretilmiş ise bu durum, mutlaka metnin ilk sayfasında belirtilmelidir.
- Makalenin hazırlanmasında bilimsel teknik ve yöntemlere uyulmalıdır. Aynı zamanda çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir sistematik düzen içinde verilmelidir.
- Makale metninin içindeki 'Giriş' ve 'Sonuç' bölümleri dışındaki ana ve alt başlıklandırmalar alfabetik sisteme göre düzenlenmelidir. Örnek yazım: a., a.a., a.b. gibi.
- Yazıda kullanılan kaynaklar, yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, kullanılan her türlü belge, kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda yer verilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.
- Makalenin sonuç bölümü, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, ana metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara yer verilmemelidir.
- Sayfa yapısı: Kenar boşlukları üstten 2,5 cm, alttan 1,5 cm, iç 2,0 cm, dış 2,0 cm şeklinde ayarlanmalı ve cilt payı 0,4 olmalıdır. Kâğıt boyutu genişlik 16 ve yükseklik 24 seçilmelidir.
- Yazı biçimi: Metin kısmı Garamond yazı tipi, ana metin 12 punto ve başlıklar bold olarak yazılmalıdır. Ana metin kısmı satır aralığı 1,0 ve çok gerekli durumlardaki dipnot yazımı ise metinle aynı yazı tipinde 10 puntoyla yazılmalıdır. Ana metindeki paragraf aralığı → Önce: 6 nk, Sonra: 0 nk şeklinde olmalıdır. Tüm metin hizalama ise iki yana yaslı biçimde olmalıdır. Paragraf girintisi 1 cm olmalıdır.

- Makalenin başlığı ilk sayfanın başına, dergiye özgü şablon kullanılarak kalın 14 punto büyük harflerle sayfa ortalanarak Türkçe ve İngilizce yazılmalıdır.
- Yazar bilgileri-i (Makale başında): Dergi şablonu kullanılarak makale başlığından sonra 2 satır aralığı verilerek sayfanın ortasında yazar/ların adları, soyadları, akademik unvanları, çalıştıkları kurum ve orcid numaraları Türkçe ve İngilizce olarak belirtilmelidir. Ayrıca yazarların iletişim bilgileri şablona uygun olarak verilmelidir.

Örnek yazım:

Özer Çetin	Professor
Prof. Dr.	Balıkesir University
Balıkesir Üniversitesi	Department of Psychology
FEF Psikoloji Bölümü	E-mail: ozercetin@balikesir.edu.tr
E-posta: ozercetin@balikesir.edu.tr	Orcid: 0000-0003-0406-8765
Orcid: 0000-0003-0406-8765	Balıkesir / Turkey
Balıkesir / Türkiye	

- Yazar bilgileri-ii (Makale sonunda): Dergi şablonu kullanılarak makalenin en sonuna 2 satır aralığı verilip yazarın kişisel bilgileri verilmelidir.

Örnek yazım:

Özer Çetin (Prof. Dr.)-

■ *Kurum / Institution:* Balıkesir Üniversitesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. Çağış Kampüsü. Alti Eylül/Balıkesir ■ *Elektronik Posta / E-mail:* ozercetin@balikesir.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0003-0406-8765 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Kurban psikolojisi, (b) Rüya analizleri, (c) Din ve şiddet, (d) Bilişsel psikoloji.

- Makalenin ikinci sayfasında özet kısmı 11 punto Garamond yazı tipiyle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özet, en az 300 ve en fazla 325 kelimedenden oluşmalıdır. Özet / Abstract bölümünde, araştırmanın problemi, amacı, kapsamı, metodolojisi ve sonuçları belirtilmelidir.
- Hem Türkçe hem de İngilizce özet bölümünde en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan “anahtar kelimeler/keywords” yer almalıdır. İlk anahtar kelime mutlaka bilim dalı adı (manevi danışmanlık ve rehberlik) olmalıdır. Daha sonra metin içeriğini tam olarak yansıtan diğer anahtar kelimeler eklenmelidir.
- Makale; tablo, şekil, fotoğraf ve kaynaklar dâhil 30 sayfayı geçmemelidir. Konunun içeriğine bağlı olarak editör önerisiyle sayfa sayısı genişletilebilir.
- Makalede yer alan tablo, şekil veya grafiklerdeki yazılar ve/veya sayılar, Garamond yazı tipinde ve 10 punto olmalıdır.
- Makalede yer alan tablo, şekil, grafik veya fotoğraf başlıkları Garamond yazı tipinde ve 11 punto olmalıdır ve küçük harfle yazılmalıdır (Örnek yazım: Şekil-1: .....).
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi’nde (TMDRD) yayımlanan yazılarda hem metin hem de kaynakça yazımında APA stili / APA style kullanılır. Bu sebeple metin içi APA atıf sistemine göre yazılmış yazılar kabul edilir.

- APA stiline göre metin içinde atıf gösterme şu şekildedir: Yazar soyadı, yayım yılı: Sayfa numaraları. (Örnek yazım: Pargament, 2001: 46-49).
- Birincil kaynaklara ulaşılamamış ise atıf yapılırken önce asıl kaynak, sonra da alıntılanan ya da aktarılan ikincil kaynak belirtilir: (Örnek: Pargament, 2001: 210'dan akt. Cengil, 2014: 31).
- APA stiline göre kaynakça yazımı şu şekildedir: Yazar soyadı, adı, yayım yılı, eser adı, yayımlanan yer ve yayınevi. (Örnek yazım: Pargament, K. I. (2001). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Press).
- Yazıda bir yazarın birden çok eseri kullanılmış ise kaynaklar, kaynakça bölümünde kronolojik sırayla yazılır. Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla çalışması kullanılmış ise eser adlarının alfabetik sırasına göre “2008a”, “2008b” şeklinde sıralanır.
- *Not:* APA Atıf Stili / APA Citation Style'nin kullanımına ilişkin örnekler ve detaylı teknik bilgi için bkz. <https://www.apastyle.org>.

Issue: 3 Year: 2021 June
ISSN: 2687-2714

TURKISH JOURNAL FOR THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE

3

